

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 9 | Nummer 1 | maart 2008

Moet het roer echt om?!

Interview met Leen Hordijk

**Leren van christelijke
gemeenschappen**

De natuur als voorbeeld

Biobased economy op de Veluwe

**Dualisering vergroot werkdruk
raadsleden**

Duurzame ontwikkeling

VOORWOORD

Duurzame ontwikkeling

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Vroeger waren we bang voor de natuur, tegenwoordig is het andersom. We beklimmen de hoogste berg ter aarde en maken er een vuilnisbelt van. We vervuilen de lucht en de bodem, en ook de rest van het heelal is voor ons niet meer veilig. En recent was ook het water weer in het nieuws: geen zeegebied ontsnapt aan de versterking van de mens. Wat doen we eraan?

WAT IS DUURZAAM?

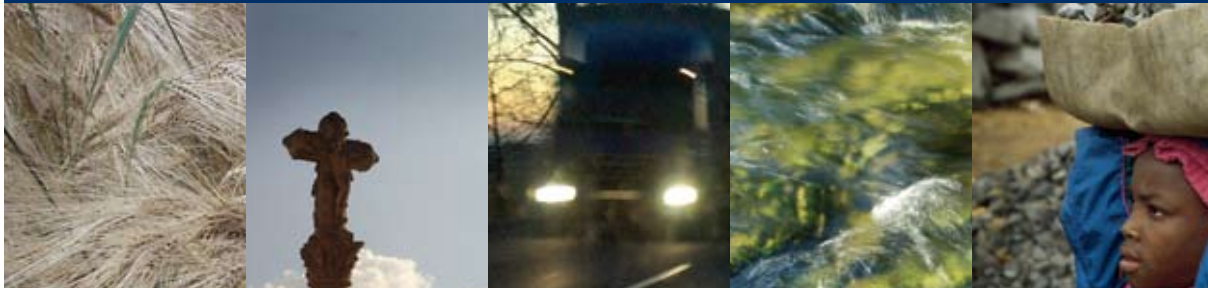
Tegenwoordig zegt men dan: inzetten op duurzaamheid. Maar wat dat inhoudt is nog niet zo duidelijk. Duurzaamheid is een containerbegrip geworden waar alles inpast wat maar een positieve en toekomstbestendige bijklank heeft, zo lijkt het. Duurzaamheid klinkt goed, en iedereen heeft er tegenwoordig (dus) zijn mond van vol. Prikkelend genoeg zegt Leen Hordijk in het openingsinterview dat de kern van het begrip al in de zestiende eeuw is beschreven, door Calvijn. Hij schreef: “Die een akker bezit, moet dus de jaarlijkse vruchten trekken, en toezien dat hij de grond door zorgeloosheid niet laat uitgeput worden, maar hij moet zich erop toelagen, om hem de nakomelingen over te leveren, zoals hij hem heeft ontvangen, of nog beter bebouwd.” Volgens Hordijk komen in deze omschrijving de centrale begrippen van duurzaamheid mooi naar voren: “gebruik Gods schepping, leef ervan, zorg ervoor, denk aan de volgende generatie”. Deze zorg vindt uiteraard allereerst plaats op persoonlijk niveau: hoe staan wij in het leven, hoe geven wij onze verantwoordelijkheden in relatie tot onze omgeving vorm? ‘Een beter milieu begint bij jezelf’, heette dat in de jaren negentig. Ook de overheden hebben echter een belangrijke verantwoordelijkheid ten aanzien van het milieu. Hoe kunnen zij die waarmaken en waar moeten zij op inzetten? Daarover dit nummer.

NIEUWE VORMGEVING

Vermoedelijk is het u niet ontgaan dat Denkwijzer een restyling heeft doorgemaakt. We zijn blij met de nieuwe, kleurrijke vormgeving. In deze vorm verschijnt Denkwijzer voortaan per kwartaal en met meer pagina's. Inhoudelijk is er ook iets veranderd. Allereerst is er uitgebreider en explicieter ruimte ingebouwd voor de bestuurders van de partij, met onder meer praktische artikelen, een persoonlijk getint interview en nieuws van de Kaderschool. Aandacht voor het beschouwelijke en wetenschappelijke is uiteraard gebleven. Dit deel blijft gevuld worden rondom een thema, al is er ruimte voor artikelen met andere onderwerpen. Voor structuur zorgen verder de vaste columnisten die we sinds dit nummer hebben. Tweede Kamerlid Esmé Wiegman-van Meppelen Schepink bericht uit Den Haag en Bort Koelewijn deelt als burgemeester zijn lokale ervaringen met ons. Omdat de ChristenUnie belijdt dat het licht van Gods Woord in de politiek onmisbaar is, geven we ook een theoloog een kolom. Tim Vreugdenhil trekt Bijbelse lijnen door naar vandaag en laat zien dat het Woord relevant is voor huidige maatschappelijke vraagstukken. Op de achterkant staat al een citaat uit zijn eerste bijdrage.

We zijn benieuwd naar wat u vindt van de nieuwe vormgeving, en van de inhoud natuurlijk (denkwijzer@christenunie.nl). We hopen dat beide enige duurzaamheid zullen hebben.

INHOUDSOPGAVE

- 04 - Zorg voor je akker | INTERVIEW MET LEEN HORDIJK**
- 08 - Duurzaamheid en kwaliteit van leven | MARTINE VAN MEEKEREN-VONK**
- 13 - Column: Dwaas of duurzaam | TIM VREUGDENHIL**
- 14 - Duurzaam democratisch ontwerpen: een handreiking voor politici | JAN HARMSSEN**
- 18 - Goed nieuws voor de schepping | FRANK MULDER**
- 20 - Leren van de natuur – denken in kringlopen en systemen | GIJSBERT KOREVAAR**
- 24 - Vrijwillig maar niet vrijblijvend. Zeggenschap rond MVO | WIM DUBBINK**
- 30 - Moet het roer echt om? Mogelijkheden van groene energie en grondstoffen | HENK VAN DEN BERG**
- 33 - Column: Een duurzame column | ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPELEN SCHEPPINK**
- 34 - Biobased economy op de Veluwe | GERRIT JAN VELDHOEN**
- 36 - Raadsleden onder druk. Dualisering zorgt voor meer werkdruk | BERNADETTE VAN DEN BERG**
- 42 - Tussen pioniers en windmolens | INTERVIEW MET FILIP VAN AS**
- 44 - Hoe gaat het? belang en inhoud van voortgangsgesprekken | ERIK VAN DIJK**
- 46 - Kaderschool nieuws**
- 47 - Column: De burgemeester: eigenstandig boegbeeld? | BORT KOELEWIJN**

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
Jaargang 8, nummer 1, maart 2008
Opplage: 3000 | ISSN: 1568-5845
 DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer versijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-05-08
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Redactie:
 Jan Post (hoofdredacteur),
 Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
 Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging),
 Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
 Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
 Frivista - (y)our mission

Fotografie:
 Folkert Rinkema, Eljee,
 Ruben Timman, CU

Druk:
 Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
 Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
 Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
 Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
 Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

© ChristenUnie 2008
 Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Mixed Sources
 Productgroep uit goed beheerde bossen en andere gecontroleerde bronnen.
www.fsc.org Cert no. SGS-COC-003882
 © 1996 Forest Stewardship Council

Zorg voor je akker

INTERVIEW MET LEEN HORDIJK

‘MIJN PESSIMISME IS GEBASEERD OP DE ONVERANDERBAARHEID VAN HET MENSELIJK GEDRAG. VEEL MILIEUPROBLEMEN HEBBEN TE MAKEN MET ONS GEDRAG; ONS STREVEN NAAR STEEDS MEER WELVAART’

INTERVIEW DOOR GEERT JAN SPIJKER

Duurzaamheid kent talloze aspecten en speelt zich af op vele terreinen, zowel nationaal als internationaal. Met Leen Hordijk, directeur van het IIASA tasten we het onderwerp af en gaan we onder meer na hoe christenen tegen duurzaamheid aan kunnen kijken en of de huidige ontwikkelingen optimistisch of pessimistisch moeten stemmen. En over de moeilijkheid van het veranderen van menselijk gedrag en de rol van de ChristenUnie daarbij. “Een kabinet met de ChristenUnie behoort een duidelijk ander resultaat te laten zien dan een waarin de ChristenUnie niet is vertegenwoordigd.”

Hoe kijkt u als christen tegen duurzaamheid aan?

“In mijn oratie als hoogleraar in 1991 heb ik naar Calvijn's uitleg van Genesis verwezen. Hij schreef: “Die een akker bezit, moet dus de jaarlijkse vruchten trekken, en toezien dat hij de grond door zorgeloosheid niet laat uitgeput worden, maar hij moet zich erop toeleggen, om hem de nakomelingen over te leveren, zoals hij hem heeft ontvangen, of nog beter bebouwd.”

In deze omschrijving komen de centrale begrippen van duurzaamheid mooi naar voren: gebruik Gods schepping, leef ervan, zorg ervoor, denk aan de volgende generatie. Daar waar de officiële definitie van duurzame ontwikkeling sterk mensgericht is (“voorzien in de behoefte van de huidige en de toekomstige generatie”), komt in deze omschrijving van Calvijn ook de zorg voor de schepping aan de orde. Hoewel er tientallen definities van duurzame ontwikkeling zijn, is voor mij het centrale element al in de zestiende eeuw door Calvijn beschreven.”

Wat doet het IIASA precies?

“Het IIASA doet wetenschappelijk onderzoek op het gebied van milieu (luchtverontreiniging, klimaatverandering, visserij, bosbouw, landbouw), energie, technologie, demografie (bevolkingsprognoses, effect van opleidingsniveau op bevolkingsgroei,

vergrijzing), economische effecten van overstromingen, orkanen en aardbevingen. We maken computermodellen gebaseerd op gegevens uit het verleden waarmee we proberen een kijkje in de toekomst te geven. We bekijken bijvoorbeeld wat voor de Europese Unie de goedkoopste manier is om de luchtverontreiniging te verminderen, rekeninghoudend met de economische omstandigheden, de stand van de technologie, de kosten, de windrichtingen, de gevoeligheid van de natuur en de spreiding van de bevolking. Onze onderzoeksagenda wordt bepaald door het bestuur waarin vertegenwoordigers van de negentien deelnemende landen zitten. Die landen financieren het instituut via hun wetenschapsbudget (voor Nederland is dat NWO). Daarnaast halen we een derde van ons budget “uit de markt” door bijvoorbeeld mee te doen met competitie voor financiering door de Europese Commissie en de Wereldbank.”

Bent u optimistisch of pessimistisch over het verduurzamen van de samenleving?

“Beide. Mijn optimisme stoelt op de ervaring, dat er veel kan gebeuren als we echt de schouders eronder zetten. Kijk naar de zure regen uit de jaren 1980-2000. Er werd ontdekt dat de verzuring ervoor had gezorgd dat veel meren in Scandinavië bijna zonder vissen en planten waren. Ze zagen er prachtig uit, maar waren nagenoeg dood. Het bleek te komen door verzurende neerslag die van ver buiten Scandinavië kwam: Engeland, de DDR, de Sovjetunie. Er was in het begin veel politieke onwil, totdat in Duitsland de slechte kwaliteit van de bossen werd toegeschreven aan dezelfde oorzaak. Toen kwam er heel snel en succesvol politiek overleg. In twintig jaar tijd is de uitstoot van verzurende stoffen in heel Europa met 60-70% terug gebracht. Er zit weer leven in de meren en de bossen zien er ook weer beter uit.”

“Mijn pessimisme is gebaseerd op de onveranderbaarheid van het menselijk gedrag. Veel milieuproblemen hebben te maken met ons gedrag; ons streven naar steeds meer welvaart. Die welvaart stoelt op het gebruik van grondstoffen en op het zo laag mogelijk houden van de kosten. Voor duurzame ontwikkeling is het veel beter als de prijs van fossiele brandstoffen hoog blijft, waardoor andere vormen van energie een kans krijgen. Maar hoge brandstofprijzen zijn politiek slecht verkoopbaar.”

Er zijn verschillende doemscenario's geschetst de afgelopen jaren. Door de club van Rome bijvoorbeeld. Wat vindt u daarvan?

"De Club van Rome had gelijk, gegeven de stand van de wetenschap in 1972. Daarna zijn er twee ontwikkelingen geweest die de scenario's van de Club van Rome niet hebben laten uitkomen. We gaan nu veel zuiniger om met grondstoffen dan in 1972 te voorzien was en er bleken meer grondstoffen in de aarde aanwezig te zijn dan we toen wisten. Aan de andere kant zien we landen als China en India die een economische groei kennen die in 1972 echt ondenkbaar was. Ik zie het rapport aan de Club van Rome meer als een ernstige waarschuwing dan als een voorspelling. De waarschuwing heeft deels gewerkt: het milieu en, later, duurzame ontwikkeling staan op de politieke agenda."

En nu komt Al Gore met voorspellingen. Hetzelfde laken en pak?

"Hoewel de film van Al Gore een heel ander karakter heeft dan de scenario's van de Club van Rome en ook een ander publiek bereikt heeft, is er wel een parallel te trekken. We hebben regelmatig een harde confrontatie met de werkelijkheid nodig om in de benen te komen. In de jaren zeventig liet de Club van Rome ons de eindigheid van de grondstoffen zien; in de 21ste eeuw laat Gore ons zien dat menselijke activiteiten zelfs het klimaat kunnen veranderen."

"Zowel de scenario's van de Club van Rome als de film van Al Gore zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. De kern van onderzoek is dat we steeds iets meer te weten komen en dat nieuwe inzichten wel eens kunnen leiden tot verandering van adviezen over het beleid. Een duidelijk voorbeeld daarvan zien we de laatste tijd rond de discussie over biobrandstoffen. Leek het er eerst op dat grootschalige investeringen in biobrandstoffen onze uitstoot van broeikasgassen zouden verminderen, nu zien we dat dit erg tegenvalt en mogelijk zelfs een averechts effect kan hebben. Mijns inziens heeft de politiek veel te snel gereageerd: president Bush die in Latijns-Amerika grote contracten afsluit en de Europese Commissie die verreikende maatregelen aankondigt, voordat er grondig onderzoek was gedaan. Daarom vind ik het goed dat er een internationaal VN-panel van wetenschappers is dat regelmatig over het klimaat rapporteert en dat daarop het beleid wordt gebaseerd."

Er is veel discussie geweest over de al dan niet 'natuurlijkheid' van de veronderstelde opwarming van de aarde. Hoe ziet u die discussie?

"De opwarming van de aarde is een feit; de rol van de mens daarin ook. Onzeker blijven de omvang van de rol van de mens, de omkeerbaarheid van het probleem, de regionale verdeling van de effecten van opwarming en de omvang van een aantal van die effecten. Het is overigens zo dat het aantal graden dat het warmer wordt niet het belangrijkste aspect van de klimaatverandering is. Dat zijn veel meer de verdeling van de regenval over de aarde en over de tijd, en de frequentie van het optreden van extremen. Bijvoorbeeld orkanen, intensieve regenbuien. Als een land over een jaar gezien dezelfde hoeveelheid regen krijgt, maar die regen valt in minder buien en in grotere hoeveelheden in een ander seizoen, dan moet de landbouw zich aanpassen. Dat is gemakkelijk voor Nederland, want we hebben het geld en de kennis. Voor bijvoorbeeld zuidelijk Afrika geldt dat niet. Daar is de verandering van de regenpatronen groter en heeft men geen geld en veel minder kennis. Het wrange is dus dat de klimaatverandering is veroorzaakt door de (nu) rijke landen en dat de negatieve effecten grotendeels in de arme landen te merken zijn."

Leen Hordijk is directeur van het *International Institute for Applied Systems Analysis* (IIASA), dat wetenschappelijk onderzoek doet op tal van terreinen die het thema duurzaamheid raken. Daarnaast is hij hoogleraar met buitengewoon verloop van de Wageningen Universiteit. Hij is 61 jaar en woont sinds 2002 met zijn vrouw Eljoke in Laxenburg, ten zuiden van Wenen, Oostenrijk.

‘...DE OPWARMING VAN DE AARDE IS EEN FEIT; DE ROL VAN DE MENS DAARIN OOK. ONZEKER BLIJVEN DE OMVANG VAN DE ROL VAN DE MENS, DE OMKEERBAARHEID VAN HET PROBLEEM...’

Nemen de rijke landen te weinig hun verantwoordelijkheid?

“Internationale klimaatonderhandelingen maken maar weinig vorderingen omdat een aantal rijke landen (vooral Amerika) geen welvaartsverlies willen lijden, en landen als China en India hun pas begonnen economische groei niet willen belemmeren. Daarnaast speelt een rol, dat men met zo’n 140 landen om de tafel zit, wat tot lange en moeizame gesprekken leidt. Ik heb wel eens voorgesteld dat de onderhandelingen in drie geografische delen geknipt moeten worden: Europa en Afrika, Noord- en Zuid Amerika en Azië en Oceanië, met rijke landen als Japan en Australië en armere als China en India en zeer arme en bedreigde eilanden in de Stille Oceaan. Pas als men het in de drie groepen eens geworden is, volgen er mondiale onderhandelingen. Zo’n aanpak geeft Europa de kans haar ambities rond Afrika concreet te maken en geeft Azië de mogelijkheid voor een regionale aanpak.”

Hoe verhouden zich de bevolkingsgroei en de draagkracht van de aarde?

“De discussie over de relatie tussen bevolkingsgroei en draagkracht van de aarde heeft de laatste decennia aan aantal veranderingen laten zien. Ging het in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw vooral over de vraag of er wel genoeg voedsel en grondstoffen zouden zijn voor de te verwachten extra miljarden mensen, nu spelen factoren als vergrijzing, immigratie, daling van de bevolking en, ironisch genoeg, obesitas een belangrijke rol. Ons instituut heeft laten zien dat de wereldbevolking hoogstwaarschijnlijk nog wel een aantal decennia zal blijven groeien, maar ook dat er een plafond in zicht komt.

Daarnaast zal de verdeling van de bevolking over de aarde er anders uit gaan zien. In Europa blijft de bevolking in de meeste landen alleen maar stabiel door immigratie, terwijl het verschil tussen geboorte en sterfte steeds kleiner wordt. In Japan slaat de vergrijzing hard toe en ook in China is de verwachting dat het einde van de groei in zicht komt. In die landen gaat de discussie dus meer over vergrijzing, pensioenen en sociale zekerheid dan over een mogelijk gebrek aan voedsel en grondstoffen. Merkwaardig is overigens dat de Verenigde Staten nog wel een tijdje zullen blijven groeien. Het aantal kinderen per vrouw ligt daar aanmerkelijk hoger dan in Europa en ook de leeftijd waarop men

kinderen krijgt is veel lager. De bevolkingsgroei in Afrika blijft waarschijnlijk hoog en dat kan met de te verwachten gevolgen van de klimaatverandering tot grote voedselproblemen leiden. Weliswaar zijn de landbouwtechnieken beschikbaar en aangepaste gewassen te verkrijgen, maar de economische en politieke situaties in dat deel van de wereld zijn zo slecht dat ik vrees dat de combinatie van al deze factoren er toe zal blijven leiden dat honger in Afrika nog lang zal voortduren.”

Waar moet de Nederlandse politiek zich voor inzetten?

“Omdat het klimaatbeleid met zoveel andere beleidsterreinen samenhangt (waardoor het ook een erg moeilijk beleid is), lijkt het me verstandig klimaat, energie en landbouw in samenhang te blijven zien. Ik ben niet erg optimistisch over de resultaten van de internationale onderhandelingen die de klimaatverandering moeten tegengaan, dus zou Nederland zich moeten inzetten op aanpassing. Wat moet er gebeuren als de stijging van de zeespiegel zich doorzet? Wat doen we met rioolsystemen als de intensiteit van buien steeds groter wordt en hoe gaan we met onze rivieren om als die steeds meer water moeten verwerken in steeds kortere tijd? Daarnaast blijven de noodzakelijke veranderingen in de energiesector om beleid vragen al was het alleen maar vanwege de luchtverontreiniging. Mogelijkheden voor ondergrondse opslag van kooldioxide (het belangrijkste broeikasgas) moeten serieus worden onderzocht en de ontwikkeling van andere energiebronnen versterkt. Dat betekent technisch onderzoek, maar ook stimulering door de overheid van energiebesparing - van hybride auto's tot en met de bouw van huizen.”

Heeft u tot slot nog een boodschap voor het huidige kabinet?

“Uiteindelijk zorgt het menselijk gedrag voor de problemen die ik hiervoor noemde; verandering van dat gedrag is uiterst moeilijk, maar moet voor de ChristenUnie een belangrijke prioriteit zijn. Een kabinet met de ChristenUnie behoort een duidelijk ander resultaat te laten zien dan een waarin de ChristenUnie niet is vertegenwoordigd. Na de woorden van het regeerakkoord en de gesprekken tijdens de 100 dagen is het nu tijd voor daden. Naast de vergrote aandacht voor gezin en kind, moet er ook veel meer aandacht zijn voor duurzaamheid.”

DOOR MARTINE VAN MEEKEREN-VONK

Wat kunnen wij leren van groepen als de Amish en de Franciscanen?

We kunnen bij hen inspirerende voorbeelden vinden voor de verdere ontwikkeling van duurzaamheid in onze maatschappij. Hun keuzes zijn geworteld in hun christelijke levensbeschouwing, waardoor deze een blijvend karakter hebben.

Voor het minisymposium 'Duurzaamheid gewaardeerd' werd in twee essays gereflecteerd op duurzaamheid in relatie tot christelijke waarden¹. De eerste, geschreven door Rob Nijhoff, draagt als titel de vraag 'Een groene bijbel?' - een vraag die ik volmondig met een "Ja" beantwoord. Natuurlijk, de bijbel geeft geen blauwdruk over hoe om te gaan met broeikasgassen en ook het gat in de ozonlaag komt er niet in voor. Wel begint de bijbel met de schepping van deze aarde, de flora en fauna, die door God zelf "goed" worden genoemd, ook toen de mens er nog niet was. De hele bijbel door komt deze aarde ter sprake, evenals Gods zorg voor en betrokkenheid bij Zijn schepping. Nijhoff stelt terecht dat de bijbel "in de eerste plaats de kleur van verzoening" heeft. Deze verzoening geldt echter niet alleen de mens, maar de hele schepping, zoals zo beeldend is verwoord in Kol. 1. Ons wereldbeeld is in hoge mate beïnvloed door het Griekse denken, waardoor wij een sterke scheiding aanbrengen tussen de mens en de natuur

Wat we kunnen leren van christelijke gemeenschappen

en de mens boven de natuur stellen. In de Joodse visie bestaat de natuur veel meer als entiteit naast de mens. De mens is weliswaar duidelijk anders dan de dieren (Gen. 2), als enige gemaakt naar het beeld van God (Gen. 1), maar de natuur heeft ook waarde los van het nut voor de mens. Daarmee wordt zorg voor de schepping meer dan alleen een ethische handeling, en gaat de motivatie voor milieukeuzes een laag dieper dan alleen het gehoor geven aan de opdracht de aarde te bewerken en bewaren. Zorg voor de schepping, of zo u wilt, 'ecologische duurzaamheid'², heeft te maken met ons totale wereldbeeld en begint met de diepe erkenning dat deze aarde van God is. Hij laat niet varen wat Zijn hand begon en zal de aarde op Zijn tijd en op Zijn manier herscheppen tot een nieuwe aarde. En, zoals al genoemd, de verzoening door Jezus geldt de hele schepping.³

WAARDENHIËRARCHIE

In het tweede essay, 'Reken je groen', gaat Cors

Visser op zoek naar uitgangspunten die in het verleden een rol hebben gespeeld bij de ChristenUnie met betrekking tot duurzaamheid. Begrippen die hij daarbij noemt zijn onder anderen verantwoordelijkheid, 'bouwen en bewaren', en rentmeesterschap. Het blijkt echter nog niet zo eenvoudig om bijbelse uitgangspunten linea recta te vertalen in milieukeuzes. Uit onderzoek blijkt ook dat milieugedrag zelden direct gerelateerd is aan religieuze opvattingen, maar veelal worden bepaald door onderliggende waarden, die op hun beurt veelal geworteld zijn in een levensbeschouwing of wereldbeeld.⁴ In deze waardebenadering ligt daarom een belangrijke verbinding tussen (bijbelse) opvattingen en gedragskeuzes. Individuen, en ook politieke partijen, streven meerdere waarden tegelijkertijd na, hoewel deze niet allemaal even belangrijk worden gevonden. De waarden kunnen worden geordend in een zogenaamde 'waardenhiërarchie', die per situatie enigszins kan verschillen. In zijn essay kiest Visser vooral voor waarden die een directe relatie hebben

met milieuzorg. Keuzes die (een positief of negatief) effect hebben op het milieu worden echter veelal ook bepaald door andere waarden. Visser komt in zijn essay tot een interessant waardenafwegingskader, waarin hij naast milieuaspecten ook sociale en culturele aspecten, economische aspecten en gevolgen voor mensen elders in deze wereld. Toch zou het de discussie verdiepen wanneer we nog een laag dieper graven en alle waarden onderzoeken die voor de ChristenUnie belangrijk zijn en hoe al deze waarden worden afgewogen in relatie tot duurzaamheid. Mogelijk kunnen mijn bevindingen bij vier, al lang bestaande, Christelijke gemeenschappen, ter inspiratie dienen.

GEMEENSCHAPPEN

Voor mijn proefschrift, dat ik dit jaar hoop af te ronden, heb ik de relatie tussen religie, waarden, levensbeschouwing en duurzaamheid bestudeerd. Dit onderzoek is toegespitst op vier Westerse Christelijke gemeenschappen (Amish, Hutterieten, Franciscanen en Benedictijnen) en het belang van hun levensbeschouwing voor specifieke keuzes met betrekking tot onder anderen energiegebruik, vervoer en landbouw. Bij hen kunnen inspirerende voorbeelden gevonden worden voor de verdere ontwikkeling van duurzaamheid in onze maatschappij.⁵ Interessant is dat deze groepen zich beperken in hun consumptie om hun gewenste kwaliteit van leven te kunnen blijven garanderen, met een relatief lage milieudruk als gevolg. Deze keuzes worden veelal niet gemotiveerd door milieuwaarden, maar door andere waarden, die diep geworteld zijn in hun christelijke levensbeschouwing, waardoor deze een duurzaam, blijvend, karakter hebben.

KWALITEIT VAN LEVEN

Religieuze waarden als gehoorzaamheid aan God, overgave en geestelijke groei staan bovenaan de waardenhiërarchie, gevolgd door afgeleide waarden als gemeenschap, zorg en eenvoud. Daarnaast zijn ook verschillen waar te nemen in de afzonderlijke gemeenschappen en leggen ze soms andere accenten. Het principe bij alle gemeenschappen is echter hetzelfde: ze kiezen duidelijk voor behoud van kwaliteit van leven, die bepaald wordt door de waarden bovenaan de hiërarchie, en de consequenties van deze keuzes worden geaccepteerd en in veel gevallen ook gewaardeerd, omdat daardoor

de gewenste kwaliteit behouden blijft.

Laat ik het illustreren met een voorbeeld. Amish waarderen hun gemeenschap en hebben hun leven zo ingericht dat deze gemeenschap zoveel mogelijk behouden kan blijven. Een van de manieren waarop dat gebeurt is de keuze voor paard en wagen als belangrijkste vervoersmiddel. Reizen met paard en wagen voorkomt dat ze vervreemden van hun directe omgeving en hun identiteit. Auto's brengen ongewenste status, comfort, snelheid, vrijheid en gemak met zich mee en maken mensen minder afhankelijk van de lokale gemeenschap. Amish gebruiken openbaar vervoer en taxi's voor langere afstanden. Het onderscheid tussen gebruik en bezit is een vaker gebruikt compromis, waarmee Amish moderne gemakken onder controle proberen te houden. Inmiddels zijn paard en wagen onderdeel geworden van de Amish identiteit en diep verankerd geraakt in hun cultuur. Deze vervoerswijze zal hoogstwaarschijnlijk niet zomaar veranderen en dus een duurzaam karakter hebben, naast het bijkomende gegeven dat het ook leidt tot een lagere milieudruk.

GELD EN GOED

Een van de belangrijkste bijdragen van de genoemde gemeenschappen aan ecologische duurzaamheid ligt in de keuze voor een eenvoudige levensstijl, juist om de (geestelijke) kwaliteit van leven te garanderen. De onderzoeksgroepen benadrukken dat teveel materialisme zowel hun persoonlijke als gemeenschappelijke leven beschadigt en geloofsgroei in de weg staat. Deze gedachte wordt overigens ook breder onderschreven. Onderzoeksgegevens laten al enige jaren zien dat toename in BNP (boven een bepaald minimum) en een groeiende consumptie en productie niet leiden tot een toename in geluk of (subjectieve) kwaliteit van leven.⁶ Sterker nog, het huidige onduurzame niveau van productie en consumptie heeft zelfs negatieve gevolgen voor de (objectieve) levenskwaliteit in het algemeen, en van arme landen in het bijzonder, evenals een stijgende druk op ecosystemen.⁷ En waarschuwde Jezus zelf al niet dat de keuze voor de Mammon de keuze voor God danig in de weg kan staan (Matt. 6)?

Franciscanen kiezen heel expliciet voor de waarde van armoede, maar ook de keuzes voor eenvoud van de andere gemeenschappen laten een sterk contrast zien met het moderne Westerse materi-

'ZOLANG WE NATUUR ALLEEN BEZIEN IN HET LICHT VAN BRUIKBAARHEID VOOR ONZE CONSUMPTIE EN DE INTRINSIEKE WAARDEN ONDERWAARDEREN, ZAL DE OVEREXPLOITATIE VAN NATUUR EN ECOSYSTEMEN DOORGAAN'

alisme. Een vereenvoudiging en vermindering van onze behoeften zal uiteindelijk leiden tot een lagere milieudruk en tot een andere, meer respectvolle, manier van omgaan met de natuur. Ook ervaren veel kloosterlingen dat de keuze voor eenvoud leidt tot een grotere kwaliteit van leven. Hoewel armoede zoals gepraktiseerd door Franciscus zelf ver voorbij het haalbare is, kan het wel inspireren tot een eenvoudiger manier van leven en een andere visie op bezit. Vanuit de gedachte dat niets zijn eigendom was, gebruikte Franciscus alleen dat wat noodzakelijk was. Doorwerking van dit idee leidt uiteindelijk tot een zorgvuldiger gebruik van natuur en materie. Voor Franciscus was natuur niet alleen bruikbaar, maar ook waardevol. Hij ging er met vreugde en verwondering mee om. Zolang we natuur alleen bezien in het licht van bruikbaarheid voor onze consumptie en de intrinsieke waarden onderwaarderen, zal de overexploitatie van natuur en ecosystemen doorgaan.

STABILITAS

Benedictijnen kennen de kloostergelofte van stabilitas, waarmee zij zich committeren aan een specifieke gemeenschap en plaats. Deze gelofte van stabilitas biedt eveneens een interessante grond voor duurzaamheid. Naast een beperking van het aantal reiskilometers, stimuleert het een geworteldheid in de lokale omgeving en een bewustzijn van de behoeften van mens en natuur in deze leefomgeving. Stabilitas leidt tot een duurzaam gebruik van gebouwen en kloostergronden, zowel natuurgebied als akkerland, om deze te behouden voor de generaties die na deze komen.

In Nederland runnen vooral de Trappisten nog agrarische bedrijven. Pater Malachias van het Trappistenklooster Lilbosch legde mij uit waarom zij kiezen voor biologische landbouw: "Voor de huidige en de toekomstige generatie. Huidig waar het betreft de veelkleurigheid van de flora en fauna, recht doen aan de schepping. Toekomstig waar het de nieuwe generatie monniken betreft: geen hypotheek op de toekomstige generatie van monniken nemen. (...) Het gaat om een bewustzijn. We zijn als mensen geen eigenaar van deze aarde. Het is ons gegeven in bruikleen. Wij zijn geroepen als beeld van God daarmee om te gaan, in Zijn naam, in Zijn lijn, in Zijn liefde. Geen toe-eigening. We moeten deze aarde niet opzuigen, leegzuigen. Eigenlijk gaat het om rentmeesterschap, maar ik heb een beetje moeite

met deze term. Het is zo'n financiële term, alsof het gaat om rente. Waar het mij om gaat is dat we geen eigenaar zijn."⁸ Naast het idee van rentmeesterschap, koppelen zij zorg voor de schepping ook aan de waarde van nederigheid, waarmee ze bedoelen dat de mens zich bewust is van zijn plaats op aarde.

Stabiliteit refereert ook aan een meer geestelijke stabiliteit en een innerlijke houding van standvastigheid. Dit wordt gestimuleerd door de Benedictijnse praktijk van elkaar afwisselende tijden voor werk, gebed en studie. Hoewel kloosters over het algemeen veel werk met zich mee brengen, voorkomt het strikte dagschema dat de monnik overweldigd wordt door het werk. De structuur helpt om te concentreren op het nu en te focussen op wat gedaan moet worden. Door werk af te wisselen met tijden voor gebed en bezinning, worden alle aspecten van het leven in een breder perspectief geplaatst en gegrond in een bewustzijn van de aanwezigheid van God. In tegenstelling tot wat veel mensen in de moderne maatschappij ervaren, staan in het kloosterleven alle dingen onderling met elkaar in verband.

REFLECTIEVE MODERNISERING

Alle genoemde gemeenschappen zijn aan verandering onderhevig. De manier waarop zij omgaan met deze veranderingen en de rol die hun visie op kwaliteit van leven speelt, bieden interessante perspectieven voor ons, met name ook voor keuzes rond technologie. Zij nemen vernieuwingen niet klakkeloos over, maar onderzoeken eerst de gevolgen daarvan op de langere termijn. Hoewel alle gemeenschappen een vorm van waardenafweging kennen en bezinnend omgaan met keuzes, is de 'reflectieve modernisering' die de Amish kenmerkt het meest fascinerend. Amish willen voorkomen dat modernisering de gemeenschap uitholt, sociale relaties verandert, aanzet tot individualisme en mensen en activiteiten uit hun sociale context haalt. Desondanks hebben de Amish van het begin af aan opengestaan voor noodzakelijke veranderingen om een levensvatbare gemeenschap te kunnen blijven. Wanneer vragen rond nieuwe technologie opkomen, confronteren Amish leiders deze technologie en de effecten ervan met belangrijke waarden. Innovaties die bijdragen aan het behoud van de Amish cultuur en gemeenschap worden zonder probleem overgenomen. Ontwikkelingen die hun

kwaliteit van leven bedreigen worden afgewezen. In andere gevallen wordt gezocht naar een aanvaardbaar compromis – een proces dat jaren kan duren. Het uiteindelijke besluit wordt met volledige instemming van de leden genomen.

Modernisering is niet aan de Amish voorbij gegaan, maar ze blijken tot op zekere hoogte in staat dit proces in toom te houden, door het moderniseringsproces aan hun identiteit en kwaliteit van leven te koppelen. De Amish cultuur biedt daarmee onze samenleving een uitdagende wijze van omgaan met technologie en modernisering, gericht op behoud van de gemeenschap, waarden en kwaliteit van leven op de langere termijn. Hoewel de uitkomsten van dit reflectieve proces niet noodzakelijkerwijs milieuvriendelijk zijn, biedt het zeker perspectieven voor het bevorderen van duurzaamheid.

TER AFSLUITING

Voor alle onderzochte gemeenschappen geldt dat milieuzorg zelden als expliciete waarde wordt genoemd, maar dat duurzame keuzes voortkomen uit andere waarden, zoals gemeenschap en soberheid. Deze duurzame keuzes blijken goed gewaarborgd te worden, omdat ze geworteld zijn in een door de gemeenschap gedeeld en gestimuleerd waardensysteem. De Amish praktijk van reflectieve modernisering is een inspirerend voorbeeld hoe waardenafweging een rol kan spelen bij gedragskeuzes en milieudruk op de lange termijn. Franciscaanse waarden van armoede en eenvoud kunnen uitdagen tot een vereenvoudiging en vermindering van behoeften, resulterend in een lagere milieudruk. De Benedictijnse gelofte van stabiliteit is interessant, omdat het mensen stimuleert tot concrete verbondenheid met een bepaalde plaats en gericht is op behoud voor de toekomst. Het Benedictijnse dagritme kan inspireren tot een meer efficiënt gebruik van tijd en materie. Zolang we als samenleving zoeken naar kwaliteit in een groeiend materialisme, zal dit leiden tot ecologische onduurzaamheid. Alleen wanneer duurzaamheid correspondeert met opvattingen over kwaliteit van leven en hoe deze te bereiken en te handhaven, zullen keuzes ook op de lange termijn duurzaam zijn. De bestudeerde gemeenschappen noemen hun geloof, de gemeenschap en een eenvoudige, sobere leefstijl als voorwaarden voor een goede kwaliteit van leven en kiezen daarbij bewust voor bepaalde grenzen en beperkingen. Omdat deze keuzes gerelateerd

worden aan waarden die geworteld zijn in een gedeelde levensbeschouwing, is het zeer aannemelijk dat deze, op veel gebieden duurzaam te noemen, manier van leven wordt voortgezet.

Voor de ChristenUnie betekent dit een stimulans voor blijvende bezinning op welke waarden we belangrijk vinden en wat we verstaan onder kwaliteit van leven, voor ons nu, voor mensen elders, voor de schepping en voor de generaties die na ons komen. Bijbelse bezinning kan goed leiden tot een hogere waardering van concrete zorg voor de schepping, waardoor deze hoger in de waardenhiërarchie komt te staan. Daarnaast zou het goed zijn wanneer duurzaamheid in een breder kader wordt geplaatst, met kwaliteit van leven als expliciete afweging. Duurzaamheid gaat namelijk niet alleen over de keuze voor of tegen bio-energie, waarbij economie vaak tegenover ecologie komt te staan, maar betreft keuzes over kwaliteit van leven in de breedste zin.

EINDNOTEN

- ¹ Zie <http://wi.christenunie.nl/l/library/download/192272>.
- ² Duurzaamheid is, zoals Cors Visser ook schrijft in zijn essay, een breed begrip. Ik gebruik duurzaamheid in de meeste gevallen als 'ecologische duurzaamheid', waar mee ik doel op een lage milieudruk en behoud van ecosystemen. Daarnaast gebruik ik duurzaamheid in de zin van blijvendheid, het voortduren van iets. De betekenis wordt wel duidelijk uit de context.
- ³ Voor een uitgebreide beschouwing op de bijbelse uitgangspunten t.a.v. milieu verwijs ik u door naar boeken als F.A. Schaeffer, 1970, *Pollution and the death of man: the Christian view of ecology*; M.S. Northcott, 1996, *The Environment and Christian Ethics*; B.R. Hill, 1998, *Christian Faith and the Environment* en S. Tillett (ed), *Caring for Creation. Biblical and theological perspectives*.
- ⁴ Vonk, Martine (2005), 'Religion and environment in empirical studies' in: *Public Psychology im Umweltschutz* nr. 9.
- ⁵ Het is niet zo dat deze groepen dienen als blauwdruk voor een milieuvriendelijke levensstijl. Naast waarden die leiden tot een duurzame omgang met de natuurlijke leefomgeving kennen alle vier de groepen ook ontwikkelingen die duurzaamheid in de weg staan. Desondanks bieden zij inspirerende voorbeelden hoe een christelijke overtuiging uiteindelijk kan leiden tot duurzaam gedrag.
- ⁶ Zie o.a. R. Inglehart, 2004, 'Subjective well-being rankings of 82 societies' www.worldvaluessurvey.org.
- ⁷ *Millennium Ecosystem Assessment* (2005), Key Messages.
- ⁸ Interview met pater Malachias OCSO, Echt, 4 januari 2007.

Column

Dwaas of duurzaam

DOOR TIM VREUGDENHIL IS THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

De opdracht om te heersen uit Genesis 1,28 klinkt steeds meer christenen ongemakkelijk in de oren. Hebben we dat gebod de laatste decennia (of misschien zelfs eeuwen) niet veel te letterlijk genomen? Maar reeds in de bijbel zelf is 'rentmeesterschap' geen open categorie, naar eigen goeddunken in te vullen. Het is niet toevallig dat in veel christelijke bezinning op duurzaamheid het onderwijs van Jezus een grotere plek krijgt.

DE RIJKE MAN

Neem nu de gelijkenis die Jezus eens vertelde over 'een rijke man' (Lukas 12,15-21). Het landgoed van een rijke man had veel opgebracht. Het eerste leerpunt is al, dat het niet de mens is maar zijn grónd die veel oplevert. De door God geschapen en gegeven aarde. Maar deze Adam heeft blijkbaar niemand die bij hem past. Jezus tekent ons een sociaal geïsoleerde. De man overlegt niet met anderen, stelt louter vragen aan zichzelf ('wat moet ik doen?') om zichzelf daarna ook van advies te dienen ('toen zei hij bij zichzelf: wat ik zal doen is dit...') De man heeft niets anders meer dan zijn 'self-interest'. Waartoe is hij op aarde? Tot zichzelf. En dus komt hij uit op een (maar al te herkenbaar) doel: dat dit eeuwig zo duren mag. Hij stelt alles in het werk om dit alles tot in het oneindige te laten doorgaan. Veel is nog niet genoeg! Hup, grotere schuren.

DWAAS

Jezus meent te weten hoe God naar zo iemand kijkt. God noemt de man geen succesvol ondernemer, entrepreneur of captain of industry. God noemt de man slechts: dwaas. Een dwaas is in de bijbel iemand die vooral met zichzelf spreekt, de behoeften van anderen negeert en ondertussen ook nog onjuiste ideeën koestert over vermogensopbouw; want zal tenslotte niet alles voor iemand anders zijn? Niet alleen de religieuze en spirituele, maar zelfs de economische overwegingen van deze man schieten tekort. Het commentaar van Jezus is kort en krachtig: zo vergaat het mensen (en culturen) die schatten verzamelen voor zichzelf, maar niet rijk zijn in God.

RENTMEESTERS

Ten eerste kan dit verhaal uit Jezus' mond ons brengen tot het actief bijdragen aan een stewardship economy. De opdracht van Genesis 1 geldt vandaag allereerst voor ontwerpers, produktiemedewerkers, managers, directieleden. Die kunnen vaak concreter en in ieder geval directer het verschil maken dan 'de' politiek, kerk, wetenschap. De rijke man heet nu juist 'dwaas' omdat hij zo ontzettend veel mogelijkheden had om een verandering tot stand te brengen. De christelijke overtuiging inzake duurzaamheid betekent niet vooral een vermanend woord richting 'het bedrijfsleven' of 'de overheid' (zoals veel andere ideologieën doen). Het moedigt mensen juist aan zich in te zetten voor hun bedrijf of organisatie en op elke denkbare plek de dwaasheid (nog meer ter wille van jezelf) te bestrijden en de wijsheid (duurzame ontwikkeling om des te meer uit te delen en terug te geven) te bevorderen.

DUURZAAM

Ten tweede: we zullen er met elkaar aan moeten wennen dat we in onze cultuur de dwaasheid (zoals Jezus die definieert) te vaak en te lang hebben gekroond. Christelijke politiek kan niet langer een net wat andere visie op de bestaande werkelijkheid zijn. De monoloog die onze cultuur met zichzelf aan het voeren is, is in veel opzichten te dwaas voor woorden en wij delen daar allemaal in. Zo'n cultuur heeft een doorbraak nodig: verlossing. Waar God ook in de christelijke politiek ongewild en onbedoeld een verlengstuk van onszelf kan worden, moeten wij elkaar er voortdurend aan herinneren dat Hij de geheel Andere is. De God die niet voortdurend nog grotere (hemel-)schuren bouwt. Hij heeft een doel buiten zichzelf: de aarde. Wie beseft hoe God de aarde voor duurzaam verklaard heeft, zal zelf ook creatief op uitdagingen van nu kunnen reageren.

Duurzaam democratisch ontwerpen

EEN HANDREIKING VOOR POLITICI

DOOR PROF. IR JAN HARMSSEN

Voor het maken van plannen in de politiek is het nodig dat er gewerkt wordt aan enige consensus tussen politieke fracties en ook aan consensus met belangengroeperingen. Voor het maken van plannen met belangrijke duurzaamheidsaspecten is dit nog meer van belang. Daarom laten we in deze bijdrage allereerst zien welke politieke consensus er over duurzame ontwikkeling is en hoe die overeenkomt met christelijke doelstellingen. Verder geven we een handreiking hoe duurzame plannen ontworpen kunnen worden door een democratisch proces met deelnemers van diverse belangengroeperingen.

Met een voorbijgang aan allerlei interessante discussies over uiteenlopende opvattingen over duurzame ontwikkeling concentreren we ons hier op die beschrijvingen van duurzame ontwikkeling waarover brede politieke consensus bestaat. Dat is allereerst de definitie van de Brundtland VN-commissie: *“Duurzame ontwikkeling is een veranderingsproces, waarin de exploitatie van bronnen, de richting van investeringen, de oriëntatie van technologische ontwikkeling en institutionele veranderingen alle in harmonie zijn, waarmee zowel het huidige als het toekomstige potentieel wordt versterkt om de menselijke noden en kansen te vervullen.”*

In de populaire versie is dit als volgt verwoord: *“Onder duurzame ontwikkeling wordt verstaan: Een maatschappelijke ontwikkeling die voorziet in de*

behoeften van de huidige generaties zonder dat daarmee voor de toekomstige generaties de mogelijkheden in gevaar worden gebracht om ook in hun behoeften te voorzien.”¹

PEOPLE, PLANET, PROSPERITY

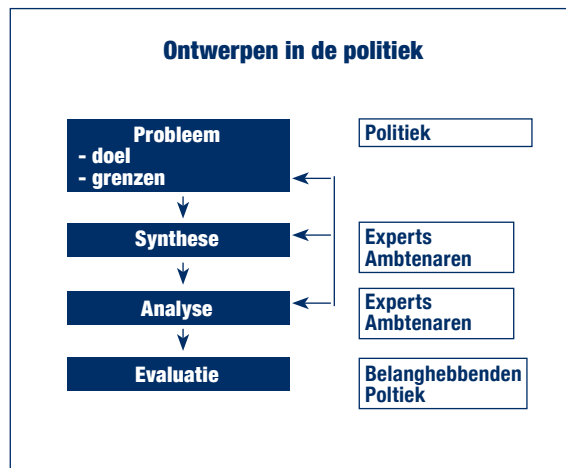
In het bedrijfsleven is deze beschrijving nader gedefinieerd, onder andere door de World Business Council for Sustainable Development, met de triple P dimensies: People, Planet, Profit. Dat betekent dat plannen worden getoetst op sociale acceptatie, geen onomkeerbare schade aan het milieu en op economische haalbaarheid. Ik heb zelf bij mijn studiereizen kunnen constateren dat deze Triple P beschrijving wereldwijd bij het bedrijfsleven in gebruik is genomen.

Vervolgens heeft de politiek deze benadering enigszins gewijzigd overgenomen door “Profit” om te zetten in “Prosperity”. Dit is als volgt bekrachtigd in de eindverklaring van de VN Wereld topconferentie in Johannesburg van 2002:

“Wij, de vertegenwoordigers van de volkeren in de wereld, herbevestigen onze toewijding aan duurzame ontwikkeling (...). We leggen ons vast om samen te handelen, verenigd door een gezamenlijke overtuiging om onze planeet te redden, de menselijke ontwikkeling te bevorderen en om universele welvaart (Prosperity) en vrede te bereiken.”²

Heel recent nog heeft Keiner uitvoerig in zijn boek betoogd dat als je de term ‘duurzaamheid’ afschaft, je dan onmiddellijk de term in alle drie dimensies weer moet uitvinden. De wereldconsensus heeft het begrip voor een gezamenlijke ontwikkeling nodig, vanwege de mondiale problemen van armoede, milieu en schaarse grondstoffen.³ Kortom,

Jan Harmsen is bijzonder hoogleraar van de leerstoel Duurzame Chemische Technologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en werkzaam als principal process developer bij Shell in Amsterdam. Hij houdt zich bezig met het ontwikkelen en ontwerpen van duurzame processen en producten, zoals elektriciteitsproductie uit het zoutgehalteverschil tussen zee en rivierwater, biodiesel uit de Jatropa en het ontwerp van kauwgum dat de straat niet vervuult. In het verleden was hij gemeenteraadslid in Capelle aan den IJssel voor de ChristenUnie.

de consensus over de beschrijving van duurzame ontwikkeling is groot.

DUURZAAMHEID EN BIJBELSE NORMEN

De beschrijving van duurzame ontwikkeling komt ook goed overeen met een aantal bijbelse normen. Een christelijke beschrijving van duurzame ontwikkeling zou kunnen zijn: *duurzame ontwikkeling betekent zorg voor de arme naaste, zorg voor het behoud van de rijkdom van de schepping (zowel de levende natuur als de materiaalbronnen) en daarmee ook zorg voor goede omstandigheden voor de volgende generaties.*

POLITIEKE PLANNEN ONTWERPEN

Dan komen we nu toe aan een handreiking voor het ontwerpen van plannen in de politiek.

Het ontwerpen van wat dan ook en door wie dan ook, kent een aantal algemene onderdelen. Die onderdelen zijn: Probleemstelling, Synthese (oplossingen genereren), Analyse, Evaluatie (controle door alle belanghebbenden of voldaan is aan doelstelling en randvoorwaarden). Meestal worden deze onderdelen in deze volgorde uitgevoerd. Verder komen complexe ontwerpen in een aantal ontwerprondes tot stand. Die ontwerprondes zijn dan minimaal: Eerste concept, Definitief concept, Definitief ontwerp. Vaak wordt de laatste ontwerpfase nog weer in een aantal rondes met steeds nauwkeuriger definities van details en kostenschattingen uitgevoerd. Tussen al die rondes worden dan de belanghebbenden gevraagd om commentaar op het ontwerp. In de figuur⁴ heb ik aangegeven in welk

'ZOLANG WE NATUUR ALLEEN BEZIEN IN HET LICHT VAN BRUIKBAARHEID VOOR ONZE CONSUMPTIE EN DE INTRINSIEKE WAARDEN ONDERWAARDEN, ZAL DE OVEREXPLOITATIE VAN NATUUR EN ECOSYSTEMEN DOORGAAN'

onderdeel van het ontwerpen van politieke plannen, welke groeperingen hun rol kunnen spelen. In de probleemdefinitie spelen vooral de politieke partijen een rol. Die moeten tot een consensus komen over de doelstelling en de randvoorwaarden. Omdat de discussie hier gaat over doelstellingen en randvoorwaarden en niet over oplossingen, leiden die discussies vaak wat gemakkelijker tot consensus.

CRADLE TO CRADLE METHODE

Als het gaat om grote complexe plannen, zoals bedrijventerreinen met diverse koppelingen via energie en waterstromen aan woonterreinen met een groot aantal raakvlakken met duurzame ontwikkeling, dan kan gerefereerd worden aan bovengenoemde consensus over duurzame ontwikkeling. Voor dit soort plannen kan dan ook gebruik gemaakt worden van de Cradle to Cradle ontwerpmethod⁵. In deze methode geldt de randvoorwaarde dat er over de hele levenscyclus geen afval geproduceerd wordt, maar dat in alle fasen van de levenscyclus alleen maar die stoffen die de natuur worden gebracht die in natuurlijke kringlopen worden opgenomen en dat de overige stoffen weer als grondstoffen zijn te gebruiken voor nieuwe producten.⁶ De gemeente Venlo is al bezig met deze methode.

De oplossingen worden vooral door ambtenaren en experts gegenereerd. In een eerste conceptfase is het verstandig om twee of drie verschillende concepten te genereren. In de analyse en in de evaluatiefase levert dit vaak extra inzicht op in wat nu echt de bedoeling is en bovendien kan in de evaluatiefase de burgerij door de gepresenteerde alternatieve oplossingen zich veel beter uitdrukken ten aanzien van wat ze wel willen en wat ze niet willen en vooral waarom ze een bepaalde oplossing niet willen. In de volgende ontwerpfase kunnen dan deze eisen en wensen als nieuwe randvoorwaarden worden opgenomen.

ROL VOOR DE BURGER?

Bij de presentatie van deze figuur stellen mensen mij nogal eens de vraag: "Waarom laat je belanghebbenden ook niet in de probleemdefinitiefase meedenken?". Mijn antwoord is dat uit mijn ervaring als plaatselijke politicus, vooral bij de ontwikkeling van het stadscentrum, blijkt dat dat vaak niet goed werkt. Burgers kunnen moeilijk in doelstellingen en randvoorwaarden uitdrukken wat ze willen hebben. Soms komen ze echter al wel met een idee (dus

een potentiële oplossing). Maar meestal is die van slechte kwaliteit. Dat is op zich niet erg, maar voor je het weet zijn er valse verwachtingen gewekt - dat het idee een goede kans maakt - en heb je later een probleem om duidelijk te maken waarom dat idee niet goed was.

TOETS

Een eenvoudige toets van de gemaakte plannen op hun duurzaamheid is als volgt uit te voeren. Stel de vragen:

1. Voorziet het beoogde resultaat in een behoefte?
2. Is de volgende generatie beter mee af met het oog op milieu en grondstoffen?
3. Is het economisch haalbaar?

Als alle vragen met 'ja' beantwoord kunnen worden dan is het een duurzaam plan.

CONCLUSIES

Tot slot kom ik tot de volgende conclusies.

- 1) Duurzame ontwikkeling is voldoende goed ontwikkeld, breed genoeg aanvaard en past goed genoeg in christelijke visies over zorg voor de naaste, de schepping en volgende generaties, om gebruikt te worden voor het maken van plannen.
- 2) Het geleverde stappenplan kan bij het ontwerpen van plannen met verschillende belangengroeperingen van nut zijn.
- 3) De ChristenUnie is bij uitstek een partij die duurzame ontwikkeling een versnelde implementatie kan geven door innerlijke gedrevenheid, kennis en de vaardigheid om consensus met andere partijen te bereiken.

EINDNOTEN

- ¹ G.H. Brundtland, World Commission on Environment and Development, Our Common Future, Oxford University Press, Oxford (1987).
- ² UN 2002, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm
- ³ M. Keiner, The Future of Sustainability, Springer, Dordrecht (2007)
- ⁴ G. Jan Harmsen, Sustainable Process Design, in: Environmental Performance Indicators in Process Design and Operation, Ed. M.P.C. Weijen, Delft Univ. Press, (1999), 59-68.
- ⁵ Michael Braungart & William McDonough, Cradle to cradle – afval is voedsel, Wilco, Amersfoort (2007).
- ⁶ Zie noot 5.

DOOR FRANK MULDER

We zitten verstrikt in een wereld die kapot gaat aan milieuvervuiling, oorlog, broeikaseffect en armoede. Wat heeft het goede nieuws van Jezus in deze context te maken met duurzame ontwikkeling?

De wereld is verrot, daar kun je niet omheen als je serieus kijkt naar Congo, Darfur, het Midden-Oosten. Via wat we eten en wat we gebruiken, zitten we er allemaal in verstrikt. Op dit moment zijn er in arme landen akkers gereserveerd om palmolie te leveren voor onze energie, katoen voor onze jeans en veevoer voor onze gehaktballen. We importeren hout, metalen en olie, het maakt niet uit van welk regime en uit welke mijn, om te verwerken tot gebruiksproducten. Als iedereen zo zou leven als wij, zouden we twee aardbollen nodig hebben. Tien tot dertig procent van de vogels, zoogdieren en amfibieën wordt door onze levensstijl met uitsterven bedreigd.

GEBROKEN WERELD

De wereld is gebroken. We zijn zelf heel goed in het verzinnen van oplossingen om ons geweten maar te kunnen sussen en ons staande te kunnen houden. We kiezen voor een hip pragmatisch idealisme ("Ik vlieg dan wel naar New York, maar ik heb wel groene stroom"), of we nemen juist de hele wereld op onze schouders en veranderen in een chagrijnige geitenwollen sok. Of we geloven dat de politiek en de techniek het wel gaan oplossen en we doen lekker mee met de rest.

JEZUS

Als we naar Jezus kijken, zien we een heel andere weg. De wereld was toen net zo goed gebroken. Armen en zieken werden buitengesloten en mensen leefden niet zoals ze door God bedoeld waren. Wat was de oplossing van Jezus? Hij bagatelliseerde niet het kwaad dat in ons zit en deed niets af aan de standaard die wij zouden moeten halen – gehoorzamen aan Gods wet. Maar voor hem was het alternatief – het wetticisme – ook geen optie, want het was liefdeloos en werkte niet. Jezus kwam met nieuws. Geen slecht nieuws, maar goed nieuws! Het goede nieuws was dat Gods koninkrijk komt, en dat je mee mag doen als je je omkeert,

hoe slecht je ook hebt geleefd. Dat was dus geen nieuwe strategie om de Romeinen het land uit te trappen. Dat was ook niet een religie van het innerlijk, om de huidige problemen maar te slikken en onze ziel klaar te maken voor de hemel. Het was de aankondiging van een koninkrijk waar de zieken zouden genezen, de lammen zouden lopen en de armen erbij zouden horen.

NIEUW KONINKRIJK

Dat koninkrijk zou nu al zichtbaar worden voor de mensen die tot inkeer kwamen en die zich met zijn Geest wilden laten vullen. "Dit is waar de hele schepping met reikhalzend verlangen op wacht!", zou Paulus later schrijven. Dat mensen zich zouden bekeren en Gods zoon in hen openbaar zou worden. Het is de hoogste tijd dat wij dat goede nieuws tot ons door laten dringen. Er komt een nieuw koninkrijk en we mogen stoppen met vertrouwen op het huidige systeem. We mogen stoppen met onze wetjes en onze pogingen om de wereld te redden. We mogen ook stoppen met onze naïviteit, want: er komt een nieuw koninkrijk.

Frank Mulder is voorzitter van Time to Turn. Begin april verschijnt zijn boek *Moet groei? Bekende economen aan de tand gevoeld over een (on)zinnige vraag* bij Uitgeverij Pepijn

Goed nieuws voor de schepping

Als we dat koninkrijk willen gaan zien, zullen we wel onze zonde moeten belijden. Niet alleen onze privé-fouten, maar ook onze collectieve zonden van uitbuiting, oorlog en overdaad. Als we dat gaan doen, kan Gods geest in ons komen en ons bevrijden van schuldgevoel, uitzichtloosheid en naïviteit. En dat betekent nogal wat. Want dan kunnen we niet zomaar meer achterover leunen of meelopen met de rust. Dan moeten we aan de slag. Niet om de wereld te redden, maar omdat dat nu eenmaal zo hoort in het koninkrijk. Dat gaat verder dan alleen maar niet vloeken of geen seks voor het huwelijk hebben. Dat heeft te maken met stoppen met bezorgd zijn over onze dagelijkse noden, delen wat we hebben en zorgen voor Gods schepping. Niet omdat het moet, maar omdat we niet anders meer kunnen. Want Gods koninkrijk komt.

AAN DE SLAG

Wat houdt dat praktisch in? Van alles. We kunnen leren tevredener te leven, en te genieten van genoeg. We kunnen de auto laten staan, en de tv uitzetten. We kunnen weer bewust gaan genieten van de schepping. We kunnen groenten uit de regio en van het seizoen kopen. We kunnen proberen minder vlees te eten, omdat de hoeveelheden vlees die wij verorberen schadelijk zijn voor de wereld. We kunnen op keurmerken letten. We kunnen ons geld van de grote banken afhaken omdat ze winst maken met porno, wapenhandel en milieuvervuiling.

We kunnen geld weggeven. We kunnen ons huis openstellen voor mensen die dat nodig hebben. We kunnen actief worden in de buurt. Keer op keer zullen we ontdekken dat we niet perfect zijn, maar we mogen telkens opnieuw beginnen. Daarom proberen we met Time to Turn jonge gelovigen bij elkaar te brengen. Samen vieren we de komst van Gods koninkrijk én helpen we elkaar om op te komen voor duurzaamheid en rechtvaardigheid. Dit jaar gaan we samen elektronicabedrijven aanspreken op de grondstoffen die ze gebruiken voor apparaten zoals mobiele telefoons. De metalen worden vaak op vervuilende en mensonterende manier gedolven in ontwikkelingslanden. We willen consumenten stimuleren om niet altijd iets nieuws te kopen en we willen bedrijven wijzen op hun verantwoordelijkheid.

HOOPVOL NIEUWS

Duurzaamheid is zo niet iets wat uit je tenen moet komen. Het is ook niet een leuke hobby voor erbij. Het is een onderdeel van het nieuwe leven dat we mogen leven. Er is een keuze voor nodig. Als wij tot inkeer komen en naar God toe gaan, helpt hij ons om tot actie over te gaan. En God zorgt er wel voor dat dat vrucht draagt, daar hoeven wij niet bezorgd om te zijn. Dat is niet frustrerend of belerend. Het is wel gevaarlijk en kan ons in botsing brengen met de machten van de wereld. Maar wij zullen winnen, en dat is fantastisch, goed en hoopvol nieuws!

Leren van de natuur

DENKEN IN KRINGLOPEN EN SYSTEMEN

DOOR DR. IR. GIJSBERT KOREVAAR

In het najaar van 2006 werd een Tegenlichtdocumentaire uitgezonden op de Nederlandse televisie onder de titel 'Waste = Food'. Deze documentaire van VPRO-programmamaker Rob van Hattum heeft ondertussen veel mensen aan het denken gezet en bedrijven tot actie overtuigd.

Na de uitzending van het vervolg, een jaar na de voorgaande, is de aandacht voor dit onderwerp nog meer versterkt. In de twee uitzendingen ontmoetten we de architect William McDonough en de chemicus Michael Braungart, de bedenkers van het concept 'Cradle to Cradle' (van wieg tot wieg). Het boek uit 2002 met de gelijknamige titel is een bestseller en inspireert wetenschappers en bedrijfsleven tot een meer duurzame bedrijfsvoering. Wat houdt het in en wat betekent het voor overheidsbeleid?

CRADLE TO CRADLE

De basis van het 'Cradle to Cradle'-denken is dat elk technologisch product in onze samenleving (van vloerbedekking tot computers en van gebouwen tot kinderspeelgoed) moet zijn gemaakt van grondstoffen die bij het weggooien weer kunnen worden opgenomen door de natuur. Of in het geval dat de materialen niet bij een natuurlijke kringloop horen, dan moeten deze materialen na gebruik zo zorgvuldig worden afgebroken en hergebruikt voor nieuwe producten. In beide gevallen is er sprake van een expliciete focus op het sluiten van de kringloop.

De gedachte hierachter is de natuur op dezelfde manier omgaat met materiaalstromen: alles wordt ooit weer afgebroken en in een andere vorm opnieuw gebruikt. We vinden dat heel vanzelfsprekend voor ons eten, maar veel minder vanzelfsprekend voor onze dagelijkse gebruiksvoorwerpen. Het 'Cradle to Cradle' concept levert een heel verfrissende kijk op technologie en bedrijfsvoering en er zijn dan ook al heel aansprekende voorbeelden te vinden van de toepassingen in de praktijk.

'Cradle to Cradle' is geen opzichzelfstaand nieuw concept, het past heel goed binnen een bredere ontwikkeling waarin de natuur expliciet wordt genomen als voorbeeld voor duurzame (technologische) ontwikkeling. Andere concepten die gelijksoortige doelen nastreven zijn: 'Biomimicry' (letterlijk: het napaen van de biologie), 'Deep Ecology', of 'Industrial Ecology'.

In het zogenaamde vakgebied Industrial Ecology (Industriële Ecologie) zijn tal van wetenschappelijke methodes uitgewerkt waarmee industriële processen en productieketens op een ecologische manier kunnen worden ontworpen en geïmplementeerd. Vanwege mijn eigen kennis en ervaring in het vakgebied 'Industrial Ecology' zal ik daar in het vervolg

steeds aan refereren. Dat neemt niet weg dat de meeste opmerkingen over de 'kringlopen' en 'natuur als voorbeeld' ook zeker van toepassing is op de andere hierboven genoemde benaderingen.

NATUUR ALS VOORBEELD

In kunst, cultuur en wetenschap werden en worden mensen altijd weer geïnspireerd door de natuurlijke omgeving. De natuur inspireert de mens en zijn samenleving, maar de mens zet ook de natuur naar zijn hand. Juist het laatste heeft een hoge vlucht genomen als gevolg van de wetenschappelijke en industriële revoluties na de zeventiende eeuw. De natuur is niet langer meer een grootheid om bezorgd voor te zijn. Ziekte, overstromingen, geboorte en onweer: we weten hoe het werkt en we weten meestal ook hoe we de gevolgen kunnen verminderen en zelfs voorkomen of beheersen.

De keerzijde kennen we: vanaf de jaren zestig is er een maatschappijbrede bewustwording op gang gekomen dat de natuur kwetsbaar is. Dat de mens niet alleen geschapen is om de natuur te overwinnen en te domineren, maar juist om voor de natuur te zorgen en te bewaren. In die verschuiving van perspectief past ook dat de natuur op een explicietere wijze als voorbeeld of model kan worden genomen voor wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen.

BIJBELSE NATUURVISIE

Het is een aansprekend idee om de natuur als voorbeeld te nemen. In Bijbels opzicht heeft de Schepper de mens geroepen en gekwalificeerd om de schepping te bewaren. Daarnaast beschrijft de Bijbel de Schepping als goed en volmaakt. Of zoals sinds Augustinus in de christelijke kerk een breedgedragen opvatting is: de natuur is een boek waaruit de mens zijn Schepper kan leren kennen. De ervaring leert daarom dat dit idee van de natuur als voorbeeld op veel sympathie kan rekenen bij christenen, omdat het redelijk klinkt en ook aansluit bij een Bijbelse natuurvisie. Dat neemt niet weg dat in het traditionele milieu-denken, zoals verwoord in velerlei publicaties tussen 1960 en 1980, de Bijbelse visie niet of nauwelijks aanwezig was. Het was juist meer gangbaar om het christendom in de hoogkerkelijke middeleeuwen, in het humanisme en aan de vooravond van de wetenschappelijke revolutie te zien als een van de hoofdoorzaken van de milieuproblemen. Gelukkig is het tegenwoordig wel

voluit vanzelfsprekend dat juist ook in christelijke politiek de zorg voor de schepping centraal staat en dat van de overheid ook maatregelen kan worden verlangd om die zorg te waarborgen en zo nodig af te dwingen.

INDUSTRIAL ECOLOGY

De term 'Industrial Ecology' werd in 1989 geïntroduceerd voor een breed publiek in een Scientific American-artikel van Frosch en Gallopoulos. In dit beroemd geworden artikel stellen zij de vraag of bedrijsennetwerken te ontwerpen zijn in analogie met natuurlijke ecosystemen. Als we de natuur beschrijven in termen van ecosystemen dan valt op welk prachtig en bijzonder complex evenwicht bestaat tussen de verschillende elementen in dat systeem. Ecosystemen zijn voortdurend aan verandering onderhevig, maar door de onderlinge samenhang bezit het systeem een grote flexibiliteit, waardoor het geheel bijzonder veerkrachtig is voor externe veranderingen. Juist deze samenhang van het systeem en de veerkracht ervan, kunnen ter inspiratie dienen van bedrijfsnetwerken. Thema's als innovatie, duurzame ontwikkeling, maatschappelijk verantwoord ondernemen, vragen om een groot aanpassingsvermogen. Deze aanpassingen vragen vaak veel meer dan een enkel bedrijf aan kan. Daarom is er steeds meer de trend om onderling informatie uit te wisselen en afspraken te maken. Industriële Ecologie is een zeer interdisciplinair vakgebied dat duurzame bedrijfsnetwerken bevordert. Vaak is dan wel een technologisch proces of een innovatie de basis, maar er is veel kennis nodig van milieuwetenschappen, wetgeving en bedrijfsvoering om ze te realiseren. En om ervoor te waken dat de nieuwe oplossing uiteindelijk niet meer vervuילend is of meer kwetsbaar in economische zin dan het oorspronkelijke proces.

BELEID

In de praktijk sluit Industriële Ecologie aan bij het al bestaande 'Integraal Ketenbeheer' en het concept van 'Industriële Symbiose'. Deze drie concepten zijn gebaseerd op modellen uit de systeemtheorie. Dat betekent eenvoudigweg dat de duurzaamheid van een fabrieksterrein of van een productieproces pas is vast te stellen als het wordt bekeken in het licht van de hele context en alle stappen en tussenproducten worden meegeëvalueerd. Als we de huidige discussies rond energie (naar aanleiding van Al

Gore) en materialen (naar aanleiding van 'Cradle to Cradle') volgen, dan zien we dat in overheidsbeleid en media helaas toch steeds de neiging bestaat om in het kader van duurzame ontwikkeling de focus te leggen bij materialen en/of technologieën. Bijvoorbeeld waterstof, hybride auto's, zonnecellen, PLA-kunststof of bio-ethanol. Deze focus op een materiaal of een technologie en vaak ook nog de onderliggende drijfveer om een technologie of materiaal als 'winnend' te beschouwen kan duurzame innovaties afremmen en heeft onvoldoende oog voor het maatschappelijk debat met alle betrokkenen eromheen.

AANBEVELINGEN

Daarom met de natuur als voorbeeld, pleit ik er hier voor om juist ook in het beleid veel meer oog te hebben voor gehele systemen. Dat kan vaak een complexe discussie zijn, maar doet wel veel meer recht aan het uiteindelijke doel om een meer duurzame samenleving te bevorderen. In praktische zin kan dat uitgewerkt worden in een aantal speerpunten.

1) Het lanceren van een nationaal platform dat de communicatie over materiaalstromen, afvalstromen en industriële processen bevordert. In Engeland is er het National Industrial Symbiosis Platform, dat als een goed voorbeeld kan dienen. Op die manier kan Integraal Ketenbeheer weer een veel meer centrale rol krijgen in het milieubeleid.

2) Een dergelijk platform kan dan lokale en nationale overheden advies geven over het inrichten van industriële regio's en bedrijventerreinen om op die manier de onderlinge samenwerking tussen de industrieën te bevorderen en meer te richten op duurzame ontwikkeling.

3) Materiaalstromen moeten we steeds meer gaan beheersen als kringlopen. 'Cradle to Cradle' is daar een gemakkelijk te communiceren concept van, maar er zijn meer concepten, die elkaar niet dienen te beconcurreren, maar elkaar versterkend kunnen worden ingezet.

4) Samenwerking tussen disciplines is daarbij van groot belang, waardoor een exclusieve focus op economie, ecologie of maatschappij voorkomen wordt. Dit geldt voor onderzoek gericht op innovatie, maar geldt ook voor maatschappelijke sectoren.

VOORJAARSCONGRES

ARBEID & ZORG

OP ZOEK NAAR BALANS VOOR JONG & OUD

4 APRIL 2008

SPREKERS:

MR.DRS. RENÉ PAAS (CNV-VOORZITTER)

PROF.DR. PETER ESTER (UVT)

DR. ERNA HOOGHIEMSTRA (VOORMALIG DIRECTEUR GEZINSRAAD)

DRS. BENNE VAN POPTA (MKB)

TWEE DELEN:

1. GEZINSBELEID

2. OUDERENPARTICIPATIE

DATUM:

VRIJDAG 4 APRIL 2008 / TIJD: 14.30-21:00

LOCATIE:

STADSCAFÉ DE OBSERVANT, STADHUISPLEIN 7 TE AMERSFOORT
(NABIJ STATION AMERSFOORT)

DONATEURS EN STUDENTEN: €10 (INCLUSIEF MAALTIJD)

NIET-DONATEURS: €30 (INCLUSIEF MAALTIJD)

OPGEVEN VOOR HET CONGRES KAN VIA WWW.WI.CHRISTENUNIE.NL.

U KUNT OOK BELLEN: 033-4226960.

ZEGGENSCHAP ROND MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN

Vrijwillig, maar niet vrijblijvend

DOOR DR. WIM DUBBINK

Is moreel handelen van ondernemingen puur privaat handelen? Mogen bedrijven hier volkomen zelfstandig beslissen wat ze doen? Of hebben andere maatschappelijke partijen daarin ook een zegje? In de discussie over Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen houdt deze vraag partijen verdeeld. Uitgaande van het motto van het Nederlandse beleid “vrijwillig, maar niet vrijblijvend” kan verdedigd worden dat NGO’s een rol in het besluitvormingsproces van bedrijven mogen en moeten claimen. Het Nederlands MVO-beleid neemt deze rol onvoldoende serieus.

Non-gouvernementele organisaties (NGO’s) en bedrijven botsen nogal eens over wat bedrijven allemaal ‘zouden moeten’. Oxfam en andere organisaties vinden dat bedrijven zich veel meer moeten inzetten tegen kinderarbeid, dat ze actiever de strijd moeten aanbinden met AIDS en dat ze zich moeten inzetten voor mensenrechten. Het is niet zo dat bedrijven nooit iets willen. Maar in het kader van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) eisen NGO’s – en met hen consumenten – méér van bedrijven dan bedrijven (al) doen (Unilever, 2004). Vaak wordt er in die discussies op twee niveaus tegelijkertijd gesproken. Op het oog gaat het alleen over concrete claims van NGO’s. De werkgroep India wil dat Bayer scholen bouwt voor kinderen die slachtoffer zijn geworden van kinderarbeid en dat de organisaties hun marktmacht gebruiken om de hele bedrijfskolom onder druk zetten. Oxfam wil dat Roche meer gratis medicijnen ter beschikking stelt ter bestrijding van AIDS in ontwikkelingslanden. Amnesty International wil dat Google de mensenrechtensituatie in China meer betekenis geeft in haar bedrijfsactiviteiten. Onderhuids is er echter nog een discussie gaande. Die gaat over zeggenschap. Wat hebben NGO’s (en buitenstaanders in het algemeen) eigenlijk te zeggen over de besluiten die bedrijven nemen?

Waar halen ze het recht vandaan om bedrijven om opheldering te vragen, te corrigeren, aan te klagen en op te roepen tot boycots? Menen de NGO’s soms ook nog het morele recht op een stoel in de directiekamer te hebben? Kortom, wat is de morele status van NGO’s?

Meestal blijft deze discussie over zeggenschap impliciet en ondergronds maar soms komt zij naar de oppervlakte. Bijvoorbeeld als de leidinggevende van het bedrijf IHC Caland voorafgaand aan een gesprek met NGO’s eerst vaststelt dat: “Niemand mag meepraten over het wel of niet aannemen van een order”. Dat bepaalt IHC Caland en niemand anders.¹ Of wanneer NGO’s vaststellen is dat MVO niet iets is dat bedrijven er naar believe bij kunnen doen. MVO is een morele plicht en het betekent voldoen aan een aantal (door de NGorganisaties!) opgestelde standaarden. Het is beyond philanthropy.²

VRAAGSTELLING EN OPZET

In dit artikel staat de vraag centraal: hebben NGO’s een morele status of positie tegenover bedrijven? Hebben bedrijven een morele plicht hun MVO-relevante besluiten openbaar te verdedigen als NGO’s daarom vragen? Mogen NGO’s tot boycots oproepen? Hebben NGO’s iets te zeggen over de inhoud van MVO? In een globaliserende context waarin de overheid niet meer alleen kan optreden als hoeder van het publieke belang, is het belangrijk opheldering te krijgen over deze vragen. Wat ik wil doen is een voorstel uitwerken. Ik wil de status van NGO’s in grove trekken schetsen op basis van een belangrijke lijfspreuk van het Nederlandse MVO-beleid: “vrijwillig, maar niet vrijblijvend”. Dit devies mag gerust een kerngedachte van het Nederlandse denken over MVO worden genoemd. Het stond centraal in het invloedrijke SER-Rapport De winst van Waarden.³ Ook in het regeringsstandpunt dat mede op grond van dit rapport in 2001 werd geschreven nam het een belangrijke plaats in.⁴ Begin vorig jaar nog, beriep de Staatssecretaris zich expliciet op de leus.⁵ Des te opmerkelijker is het daarom dat het devies nooit wordt uitgelegd. Toch spreekt het niet voor zich. Een nadere verkenning van de mogelijke betekenissen verschaft opheldering over de status van NGO’s in relatie tot het MVO-beleid van bedrijven.

DE EIGENKEUZE OPVATTING VAN MVO

“Vrijwillig maar niet vrijblijvend” kan op tenminste twee manieren worden uitgelegd. Ik noem de eerste interpretatie de “eigenkeuze opvatting van MVO”. Volgens deze opvatting kunnen we de handelingen van ondernemingen in drie soorten verdelen: de economische verantwoordelijkheden, de juridische verantwoordelijkheden en de sociale verantwoordelijkheden.⁶ De economische verantwoordelijkheid van een bedrijf is winst te maken en voor continuïteit te zorgen. Dit is de hoofdverantwoordelijkheid waaraan veel partijen waarde en belang hechten, zoals werknemers, managers, aandeelhouders c.q. eigenaren, toeleveranciers, consumenten en de samenleving als geheel. De juridische verantwoordelijkheid is ook zeer belangrijk. Deze houdt in dat bedrijven hun activiteiten binnen de grenzen van de wet moeten uitvoeren. Sterker nog, in situaties waar er botsingen ontstaan tussen economische verantwoordelijkheid en juridische verantwoordelijkheid moet de economie bakzeil halen. De wet bepaalt de randvoorwaarde van economische handelingen. Dan zijn er nog de sociale verantwoordelijkheden. Deze handelen over wensen, verwachtingen en eisen die allerlei partijen in de samenleving hebben ten aanzien van bedrijven. Vroeger ging dat mogelijk vooral om de verwachting dat een lokaal bedrijf de lokale voetbalvereniging en de plaatselijke braderie via advertenties sponsoorde. In een globaliserende wereld gaat het om heel wat meer. Het gaat erom dat bedrijven geen schade berokkenen aan het milieu, ook al zijn er wettelijke mogelijkheden om dat te doen. Het gaat erom dat ze geen misbruik maken van schendingen van mensenrechten elders, honger en armoede bestrijden of zelfs gratis medicijnen uitdelen. Kortom, het gaat om MVO. Belangrijk in deze driedeling van bedrijfsverantwoordelijkheden is dat bedrijven bij de sociale verantwoordelijkheden volledig zelfstandig en zelfbepaald beslissingen kunnen nemen. Ze kunnen de verwachtingen van de samenleving waarmaken of niet waarmaken. Die keus ligt volledig bij hen. Zij zijn hierin – om het zo maar te zeggen – “soeverein”, zoals een consument volledig zelf mag weten of deze in een restaurant koffie of thee bestelt. Het is een eigen keus. Dit wordt uitgedrukt in het eerste deel van het motto “MVO is vrijwillig...”. Het grote gevaar van een dergelijke mate van vrijwilligheid is

natuurlijk dat elk bedrijf met zijn eigen beschrijving van MVO op de loop gaat en er helemaal zijn eigen, mogelijk minimale, invulling aan geeft. In dat geval kan men er gif op innemen dat er heel wat bedrijven zullen zijn die zichzelf maatschappelijk betrokken noemen maar feitelijk nauwelijks iets doen. MVO ligt immers goed bij de consument. Een bedrijf dat zich zo kan presenteren heeft een flinke streep voor op de concurrentie. De consument zal echter in die wereld vol windowdressing en inhoudsloos gepronk, snel genoeg krijgen van MVO. Het kan van alles betekenen en de kans is aanwezig dat je genept wordt door de marketing afdeling. Vandaar de belangrijke toevoeging: “... maar niet vrijblijvend”. Wie A zegt, moet B doen. Elk bedrijf mag zelf weten of het aan MVO doet. Maar wie te kennen geeft, zich ermee te willen associëren (en daarvan de vruchten te plukken), die moet ook werkelijk wat doen. Die moet transparant zijn en bepaalde doelstellingen halen.⁷

HET MORELE MODEL VAN MVO

De tweede interpretatie van het motto “vrijwillig maar niet vrijblijvend” noem ik “het morele model van MVO”. Volgens dit model moeten we uitgaan van vier soorten handelingen van bedrijven. We hebben economische verantwoordelijkheden, juridische verantwoordelijkheden, morele verantwoordelijkheden en discretionaire verantwoordelijkheden.⁸ Het grote verschil met de vorige interpretatie is dat de categorie van de sociale verantwoordelijkheden in tweeën wordt geknipt. De discretionaire verantwoordelijkheden laten zich goed vergelijken met de sociale verantwoordelijkheden uit het eerste model. Hier gaat het om zaken waarbij de keus volledig bij het bedrijf ligt. Niemand heeft daar iets over te zeggen. Te denken valt bijvoorbeeld aan de vraag of een bedrijf een voetbalclub zal sponsoren. Daarnaast zijn er echter de morele verantwoordelijkheden en daar ligt de zaak gecompliceerd. Enerzijds geldt voor de morele verantwoordelijkheden dat het gaat om besluiten en handelingen waar men nooit toe gedwongen kan worden. Wanneer men dat doet, verliezen ze hun zin. Anderzijds geldt echter dat deze besluiten en handelingen wel degelijk te maken hebben met het rekening houden met collectief bepaalde principes en regels. Volgens deze visie hangt de complexe aard van morele verantwoordelijkheden samen

‘MVO IS TEN PRINCIPALE VRIJWILLIG. HET GAAT VOORBIJ AAN DE AFDWINGBARE REGELS DIE NODIG ZIJN OM EEN MINIMALE VORM VAN MAATSCHAPPELIJKE ORDENING MOGELIJK TE MAKEN.’

met de aard van de moraal en de manier waarop mensen samenleven. Mensen zijn morele en redelijke wezens die willen samenleven met anderen in een “goed geordende samenleving”. Dit is een samenleving die bepaalde morele regels en morele principes hooghoudt. Omdat die regels over het samenleven gaan, zijn het publieke regels en vormt het geheel van die regels dus de publieke moraal. Belangrijk is verder te constateren dat het in deze opvatting niet de taak van de overheid is om de publieke moraal (volledig) te realiseren. De overheid houdt zich alleen bezig met de afdwingbare regels en minimale voorzieningen van burgerschap. Het niveau van geordendheid dat daarmee gerealiseerd kan worden, ligt nadrukkelijk lager dan wat redelijke en morele mensen nastreven. Bovendien kan de overheid dat niveau niet halen. Op een gegeven moment loopt de overheid tegen de grenzen van de staatsmacht aan.

Uitgaand van dit model krijgt het motto “vrijwillig maar niet vrijblijvend” een heel andere uitleg. MVO is ten principale vrijwillig. Het gaat voorbij aan de afdwingbare regels die nodig zijn om een minimale vorm van maatschappelijke ordening mogelijk te maken. Het is alleen relevant voor mensen die zichzelf zien als morele en redelijke wezens c.q. die als zodanig erkenning willen. Tegelijkertijd is MVO niet vrijblijvend. Men bepaalt de inhoud van MVO niet zelfstandig en privaats.

PUBLIEKE MORAAAL

In het hedendaagse debat lijkt de eerste uitleg dominant te worden. Het SER-Rapport neigt bijvoorbeeld naar deze uitleg. Ik denk dat de tweede uitleg de juiste is. Het vrijwillige aspect van het motto “vrijwillig maar niet vrijblijvend” verwijst naar het feit dat redelijke en morele mensen erkennen dat de publieke moraal meer omvat dan de regels die de overheid stelt. Er is een component waaraan men gehouden is op grond van het feit - en voorzover - dat men zich ziet als een moreel en redelijk wezen. Het “niet vrijblijvende” aspect van het motto verwijst naar de stelling dat de inhoud van dat deel van de publieke moraal sociale regels omvat, geen privaats bepaalde regels. Mijn verdediging voor deze uitleg wil ik in dit verband beperken tot slechts één argument: hij past beter bij onze culturele ervaring van MVO. MVO wordt nadrukkelijk gezien als iets goeds. De vraag die dan rijst is: wat maakt MVO tot

iets goeds? Dat kan hem niet alleen zitten in het feit dat MVO-bedrijven bepaalde doelstellingen halen die de samenleving bekoren. Dat zou MVO tot iets willekeurigs maken. Voor het ene bedrijf is dit immers veel makkelijker is dan voor het andere, bijvoorbeeld omdat het ene bedrijf met veel zwaardere concurrentie te kampen heeft dan het andere. Het kan ook niet alleen te maken hebben met het feit dat MVO-bedrijven vrijwillig bepaalde prestaties leveren. Een bedrijf waarvan de werknemers en de leiding vrijwillig zonder touwen een gebouw beklimmen om zichzelf te bewijzen leveren wellicht een mooie prestatie maar niet één die past in het kader van MVO. Ik denk dat we MVO cultureel waarderen vanwege het motief dat eraan ten grondslag ligt. MVO-bedrijven worden gewaardeerd omdat ze in hun handelen erkennen dat redelijke en morele bedrijven zich aan bepaalde regels en principes houden. We waarderen MVO omdat bedrijven die zo handelen erkennen en laten zien dat morele plicht relevant is in de marktcontext. Dit kan alleen zo worden begrepen vanuit de tweede uitleg.

OVERHEIDSTAAK

Gesteld nu dat deze uitleg de juiste is, wat kan deze ons dan leren over de status van NGO's in de debatten met ondernemingen? Om te beginnen dat er wel degelijk een rol is weggelegd voor NGO's. MVO gaat over publieke moraal en NGO's mogen claimen dat het hun rol is discussies over de publieke moraal te articuleren. Het lijkt me relevant dit alvast te noteren, in het licht van de soms opduikende discussie of de overheid specifieke NGO's op bepaalde manieren mag ondersteunen (bijvoorbeeld financieel). Het argument tegen deze ondersteuning luidt dat je als overheid toch geen organisaties moet willen sponsoren die vervolgens alleen maar kritiek uitoefenen, onder andere op de overheid zelf. Gegeven de tweede uitleg van het motto lijkt me dit juist precies een taak van de overheid. Enerzijds moet de overheid zelf heel voorzichtig zijn een rol te claimen als het gaat om zaken van publieke moraal. De overheid moet zich met recht bemoeien, niet met moraal. Anderzijds kan men zeggen dat een complexe samenleving als de onze aan bepaalde voorwaarden moet voldoen, willen redelijke en morele burgers in staat zijn het gesprek aan te gaan over publieke moraal. Het lijkt verstandig de overheid hier een belangrijke

voorwaardenscheppende rol toe te kennen. Ondersteuning van actoren die het publieke debat proberen te informeren, articuleren en aan te blazen lijkt dan precies een geschikte overheidstaak. Tegelijkertijd worden door de morele uitleg van het motto de handelingsmogelijkheden van NGO's enigszins beperkt in relatie tot MVO. Aangezien MVO in essentie iets vrijwilligs is, past negative campaigning (zoals oproepen tot een boycot) daar niet bij. Het lijkt onredelijk om een bedrijf schade te berokkenen voor een activiteit die een bedrijf niet per se moet doen. Volgens deze redenering is het dus onredelijk om bijvoorbeeld de farmaceutische industrie door middel van boycotts en andere vormen van negatief campagne voeren, te bewegen tot prijsverlagingen van AIDS medicijnen. Het is om dezelfde reden onredelijk om door middel van negatief campagnevoeren bedrijven te dwingen zich in te zetten voor armoedebestrijding of de verbetering van de positie van kinderen in een land waar ze actief zijn.

BEDRIJVEN EN NGO'S

Impliceert dit dat bedrijven NGO's simpelweg kunnen negeren in relatie tot MVO? Hebben bedrijven in ieder geval in die situatie gelijk als ze zeggen dat "het bedrijf beslist en niemand anders"? Dat hangt er volgens mij vanaf hoe je die stelling interpreteert. Formeel lijkt ze te kloppen. Aangezien MVO fundamenteel een streven uitdrukt, moet worden erkend dat het bedrijf hier besluiten neemt en niemand anders. De stelling "wij beslissen en niemand anders" lijkt echter ook uit te drukken dat niemand het bedrijf om opheldering kan vragen en dat de beslissingen van het bedrijf even weinig uitleg behoeven als de keus van een consument voor koffie of thee in een restaurant.

Dat lijkt mij zeer zeker niet een geldige conclusie. De inhoud van de publieke moraal is niet alleen een streven; in een complexe samenleving is ze ook voortdurend in beweging. Discussie hierover is noodzakelijk, alleen al om te bepalen wat de publieke moraal in alle redelijkheid van ons vraagt. In relaties tussen mensen onderling moeten we daarbij zeer voorzichtig in het stellen van een verantwoordingsplicht van mensen. Je kunt niet van mensen verwachten dat ze hun keuzes expliciteren tegenover anderen. Dat botst met fundamentele rechten ten aanzien van privacy en dergelijke. Maar

in geval van bedrijven gaat dat argument niet op. Bedrijven zijn geen personen en hoeven als zodanig dus ook geen bescherming. Ze kunnen alleen claimen dat hun bedrijfsgeheimen beschermd moeten worden. Om die reden is het redelijk om te stellen dat van bedrijven wel degelijk verwacht kan worden dat zij hun keuzes ten aanzien van zaken die de publieke moraal aangaan, expliciteren. Er kan dus van ze verwacht worden dat ze de keuzes die ze maken in relatie tot MVO rechtvaardigen.

Dit betoog kan overigens op een belangrijke manier worden misverstaan. Wanneer ik stel dat negatief campagne van NGO's onredelijk lijkt in relatie tot MVO zeg ik niet dat negatief campagne voeren altijd onredelijk is. Als we de tweede uitleg van het motto volgen, valt de publieke moraal uiteen in twee stukken: een geheel van minimale en in principe afdwingbare regels (recht) en een geheel van regels waaraan morele en redelijke mensen zich vrijwillig te houden hebben.⁹ MVO heeft in de tweede uitleg alleen betrekking op het laatstgenoemde onderdeel van de publieke moraal. Het eerstgenoemde onderdeel betreft regels en principes die in een goedgeordende samenleving door de overheid worden afgedwongen. Voor zover deze regels en principes door bedrijven niet worden gevolgd vanwege het ontbreken van een goed functionerende overheid, is hard en negatief campagne voeren door NGO's uiteraard wel toegestaan. Bedrijven schenden dan de minimale voorwaarden voor het kunnen bestaan van een goed geordende samenleving. Gebruik maken van kinderarbeid in de productieketen of medicijnen uittesten op onjuist geïnformeerde testpersonen valt hier bijvoorbeeld onder.

MVO-BELEID

De Nederlandse overheid heeft zich ten doel gesteld MVO te stimuleren en ontwikkelt in die context MVO-beleid. Welke beleidsinitiatieven passen bij dit betoog? Daarbij past allereerst de kanttekening dat MVO in het hedendaagse beleid

Dr. Wim Dubbink studeerde geschiedenis en filosofie in Groningen, promoveerde aan de Faculteit Bedrijfskunde in Rotterdam en werkt nu aan de economische faculteit van de Universiteit van Tilburg.)

'KORTOM, ALS MVO EEN VERANTWOORDINGSPLICHT VOOR BEDRIJVEN INHOUDT, DAN DIENT MVO-BELEID MINIMAAL IN TE ZETTEN OP HET VERGROTEN VAN DE MOGELIJKHEDEN VOOR HET PUBLIEK OM ARGUMENTEN EN BEWERINGEN TE WEGEN.'

tamelijk breed wordt omschreven. Het lijkt ook te gaan om handelingen van bedrijven die erop gericht zijn te voldoen aan de minimale standaarden van geordend samenleven (in situaties waarin de overheid deze niet afdwingt). In dit betoog behoort dat eigenlijk niet tot MVO maar tot het tegengaan van immoreel en/of onbehoorlijke markthandelen. Voor zover we daadwerkelijk over MVO spreken, hangen de beleidsconsequenties van dit betoog sterk af van de inschatting of de zeggenschap van NGO's goed is geregeld. Ik denk niet dat dit zo is. NGO's zelf beschikken lang niet altijd over adequate gedragscodes. Acties en actiemiddelen zijn soms onterecht. De overheid zou hier een faciliterende taak kunnen oppakken. Belangrijker echter is dat de maatschappelijke mogelijkheden om bedrijven om opheldering te vragen omtrent hun handelen structureel tekortschieten. In die zin is de zeggenschap van NGO's slecht geregeld. Om slechts één zaak te noemen: door gebrek aan onafhankelijke informatie zijn discussies tussen NGO's en bedrijven door het publiek van burgers en consumenten niet te volgen en niet te beoordelen. In negen van de tien gevallen onttaardt het debat in een welles-nietes spelletje. Bedrijven hoeven hun beleid en hun beslissingen daardoor nauwelijks serieus te rechtvaardigen. Het voordeel van de twijfel komt hen in alle redelijkheid toe. Kortom, als MVO een verantwoordingsplicht voor bedrijven inhoudt, dan dient MVO-beleid minimaal in te zetten op het vergroten van de mogelijkheden voor het publiek om argumenten en beweringen te wege. Gecertificeerde "CSR-accountants" kunnen hier mogelijk uitkomst bieden. In de financiële wereld is dit immers precies de rol die accountants hebben.¹⁰ Suggesties zoals deze krijgen in het huidige MVO-beleid echter veel te weinig aandacht. De basale reden is dat ook de overheid het motto "vrijwillig maar niet vrijblijvend" op de andere manier (c.q. verkeerdt) uitlegt. Een belangrijke consequentie hiervan is dat MVO gezien wordt als een volstrekt private zaak van bedrijven. Wanneer dat zo is, geeft het geen pas ze ter verantwoording te roepen.

CONCLUSIE

In de globaliserende wereld worden de relaties tussen bedrijven en NGO's steeds belangrijker. De zeggenschap en de positie van NGO's is hierin omstreden. Op basis van een "morele uitleg" van het devies "MVO is vrijwillig maar niet

vrijblijvend" concludeer ik dat MVO de formele beslissingsmacht bij bedrijven laat. In die zin is MVO een vrijwillige activiteit. Tegelijkertijd impliceert MVO een morele verantwoordingsplicht van bedrijven. Bedrijven kan gevraagd worden hun moreel relevante beslissingen toe te lichten. NGO's spelen in dit proces in de huidige context een belangrijke rol. Hen komt in die zin zeggenschap toe. Zij articuleren de publieke moraal en stimuleren de noodzakelijke discussie hierover. Beleidsmatig is het relevant te constateren dat NGO's die rol nog niet goed kunnen uitvoeren, onder andere omdat burgers en consumenten niet in staat zijn adequaat argumenten te wege.

EINDNOTEN

- ¹ Oxfam, Save the Children and VSO (2002) Beyond Philanthropy. The Pharmaceutical Industry, Corporate Social Responsibility and the Developing World (Oxfam) Oxford.
- ² Waarbij filantropie in de gedachtengang van de NGO's blijkbaar volledig op vrijwilligheid berust. Dit is in feite historisch omstreden. Sommigen zien juist filantropie als een morele plicht en niet als iets waarover men volledig zelfstandig besluit.
- ³ Sociaal Economische Raad (2000) De Winst van Waarden: Advies over Maatschappelijk Ondernemen. SER, Den Haag.
- ⁴ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, vergaderjaar 2000-2001 (2001) Maatschappelijk verantwoord ondernemen, dossier 26485/14. Sdu, Den Haag.
- ⁵ Brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal (15 februari 2007) 'Voortgangsonderzoek Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.'
- ⁶ Zie bijvoorbeeld: Post, J.E., A.T. Laurence and J. Weber Business and Society. Corporate Strategy, Public Policy, Ethics. (9th edition) (McGraw-Hill) Boston, 1975/1999.
- ⁷ Zoals bijvoorbeeld geformuleerd in het UN Global Compact of in de OESO richtlijnen).
- ⁸ Zie bijvoorbeeld: Carroll, A.B. and A.K. Buchholtz Business and Society. Ethics and Stakeholder Management. 6th edition. (Thomson) Mason, 19xx/2006.
- ⁹ Deze paradoxale formulering is precies goed. Als men redelijk wil zijn, moet men dit uit vrije wil doen.
- ¹⁰ Zie: Dubbink, G.W., J. Graafland en Luc van Liedekerke 'CSR, transparency and the role of intermediate organizations. The Dutch case.' Journal of Business Ethics 2008.

Moet het roer echt om?

DOOR HENK VAN DEN BERG¹

Ruim twee jaar geleden publiceerde het WI van de ChristenUnie het Kort Commentaar Stroomlijnen – Op weg naar duurzame energie. Is het echt nodig om nu al weer te werken aan een nieuwe studie over energie en grondstoffen? Henk van den Berg vindt van wel.

Nog maar enige jaren geleden kostte een vat of barrel olie ruim \$20, en gaf minister Brinkhorst van EZ in zijn Energienota in 2005 aan, dat het energieprobleem in ons land zich wel zou oplossen door marktwerking. Toch lag het Kyoto-protocol al op de tafels van regeringen en bedrijven. Er leek nog olie genoeg, en projecten voor energiebesparingen hadden daarom steun (subsidie) nodig om aantrekkelijk te worden. Zo was het bedrijfsleven al jaren bezig de energie-efficiëntie te verhogen. Dertig jaar na de eerste energiecrisis hadden we ongeveer de helft van onze huizen geïsoleerd. In diezelfde periode is het aantal auto's en onze welvaart enorm toegenomen. Met een aantal maatregelen leken we de conventionele energie- en grondstoffen en het behoud van onze welvaart veilig gesteld te hebben. Toch waren er ook mensen van mening dat we zo niet langer konden doorgaan. Zij signaleerden:

- verminderende voorraden olie en gas;
- milieuproblemen wereldwijd;
- dat 80% afhankelijk zijn van minder stabiele of betrouwbare landen ook niet alles is;
- dat grote maatschappelijke of welvaart-verschillen tussen landen internationale conflicten stimuleren.

DE HUIDIGE SITUATIE

We zijn enkele jaren verder. We hebben nu een overheid die zwaar inzet op een transitiebeleid – overgang van fossiele brand- en grondstoffen naar vernieuwbare. Onze overheid wil in 2030 30%

van onze energie betrekken uit 'biomassa'. Van het energieverbruik in ons land wordt nu slechts 2,5% verzorgd door duurzame energie, waarvan 80% biomassa. Er moet dus heel wat veranderen. Diverse werkgroepen onderzoeken verschillende mogelijkheden en dienen onze overheden van advies. De afgelopen jaren zagen we een enorme stijging van de prijs van ruwe olie. Gelukkig wist onze overheid een gasleveringscontract te sluiten met Rusland – al maakt dat ons weer afhankelijk van een onvoorspelbaar duistere macht onder een leider wiens naam rijmt op Lenin en Stalin. De CO₂ emissie werd nationaal en internationaal een groot aandachtspunt. Onze rekening voor gas en licht werd een stuk hoger. In China wordt elke vijf weken een kolencentrale opgestart en het lijkt erop dat ook wij na jaren zonder bouwactiviteiten binnenkort starten met de bouw van twee of vier kolencentrales. Wij gaan iets meer biologisch eten, het gebruik van de auto en de fitnessstraining nemen beide toe. Gaat alles goed?

BUSINESS AS USUAL?

Is het Business as usual of moet er echt iets gaan veranderen? Maar ook: welke mogelijkheden zijn er zoal om onze energie- en grondstoffenvoorziening veilig te stellen? Niemand wil immers graag inleveren op zijn eigen welvaart. Een mogelijkheid is: we betalen iets meer voor onze brandstoffen en andere voorzieningen en proberen dat te compenseren

door iets meer te verdienen. Voor een aantal mensen zal dat zeker lukken, maar voor een groot deel van de bevolking lukt dat niet. Bovendien hebben onze nationale en Europese overheden zich inmiddels tot doel gesteld de CO₂-uitstoot aanzienlijk te verminderen. Als we naar de Amerikanen kijken denken we snel: onderteken nu maar eerst eens iets als 'Kyoto' (en zowaar: op Bali bewogen ze), schaf die grote benzineslurpers af en leef eens wat zuiniger. Een Amerikaan verbruikt per hoofd van de bevolking drie tot vier keer zo veel energie en water dan wij hier. Maar ook in ons land studeren heel wat studenten uit India, een land in opkomst. Hoe zullen deze studenten onze welvaart en ons energieverbruik ervaren?

Op basis van convenanten, dat wil zeggen afspraken met de overheid, kan de Nederlandse procesindustrie het energieverbruik per kilogram product in tien jaar met ongeveer 20% verminderen. Door de groei van de industrie zal het energieverbruik niet even sterk verminderen. In de USA wordt een soortgelijke besparing gerealiseerd, alleen dan zonder steun van de overheid. De procesindustrie ziet de noodzaak en vindt vernieuwingen om verschillende redenen verantwoord. Hoeveel betaalt u meer aan uw nutsbedrijf vergeleken met tien jaar geleden? Zelfs al hebt u energiebesparende maatregelen genomen (waardoor u minder m³ gas en minder kWh electra verbruikt), toch zult u waarschijnlijk 40% meer betalen. De benzineprijs is nog iets meer gestegen. De zuinige auto verbruikt

minder, maar het aantal auto's is toegenomen en we zijn meer gaan rijden. Zoals u weet wil onze overheid dat 5% van onze autobrandstof een "bio" oorsprong heeft. Waarom eigenlijk? Erg eenvoudig: omdat we ons verplicht hebben onze CO₂-uitstoot te verminderen. Gaat dat lukken?

NA STROOMLIJNEN, HOE VERDER?

Eind 2005 heeft het WI in Stroomlijnen kritiek geleverd op het energiebeleid van de regering en op de Energienota van minister Brinkhorst. Het beleid moest veranderen, we vonden en vinden dat het roer om moet. We hebben daarom een aantal maatregelen voorgesteld. Van enkele voorstellen dachten we: dat wordt nooit geaccepteerd, dat gaat veel te ver. Overheden en burgers accepteren zoiets niet. Inmiddels is het bewustzijn van transitie, dat wil zeggen de strategie om over te stappen van fossiele naar duurzame energie en grondstoffen, zover ontwikkeld door onze landelijk overheid en binnen Europa, dat onze voorstellen eigenlijk niet ver genoeg zijn gegaan. De overschakeling naar het gebruik van biobrandstof is een zeer actueel thema geworden. Sinds enige maanden werken we binnen het WI daarom aan het opzetten van een publicatie om aan te geven wat hiervan de mogelijkheden en wenselijkheden zijn. Deze publicatie past in het meerjarenproject rond duurzaamheid bij het WI. Met het minisymposium Duurzaamheid gewaardeerd dat afgelopen januari in Amersfoort is gehouden, trad het WI met dit project voor het eerst in de openbaarheid.

WAT IS BIOMASSA?

Terwijl er al uitgebreid en soms heftig gediscussieerd wordt over energie uit biomassa, heeft men over het algemeen geen duidelijk beeld wat biomassa is. Meestal denkt men bij biomassa voor energie aan palmolie, koolzaadolie en hout. Maar biomassa is, eenvoudig gezegd, alles wat groeit of ooit eens gegroeid heeft en (nog) niet is gefossiliseerd. Ook steenkool, aardolie en aardgas zijn afkomstig uit biomassa, maar het verstoken van deze eindige voorraad aan fossiele brandstoffen is uiteraard niet duurzaam. Dat geldt wel voor 'jonge' biomassa. Bij het verstoken hiervan komt evenveel CO₂ vrij als eerder voor de groei is opgenomen uit de lucht: de kortcyclische kringloop. We kunnen dan denken aan de teelt van energiegewassen zoals bomen, koolzaad en maïs, maar ook

WI komt met nieuw Kort Commentaar:

In de loop van dit jaar komt het WI met een Kort Commentaar over bioenergie. De auteurs van de publicatie zetten daarin het onderwerp in een breder kader en doen voorstellen voor beleid. De voorlopige opzet:

- Huidige problematiek, inclusief een internationale blik
- Cultuurfilosofische verdieping en normatief kader
- Noodzaak, mogelijkheden en scenario's voor het toepassen van biomateriaal voor energie en grondstoffen
- Naar een biobased economy?
- Visie en levenshouding op basis van het voorgaande
- Technisch-economische opties
- Toepassingen en beleidsaanbevelingen².

GFT, mest, papiersnippers, bermgras en rioolslib zijn vormen van biomassa, ook al noemen we dat meestal 'afval'. De zee moeten we evenmin over het hoofd zien: ook algen vormen een potentiële bron voor bio-energie. Alleen al bij de term 'biomassa' passen overigens vraagtekens: veel nivellerender kan men de onderliggende veelsoortigheid niet aanduiden. Zeker geschapen biodiversiteit verdient meer aandacht dan alleen de gebruikswaarde voor de tomeloze energiebehoefte van de mens. Vanwege het heersende spraakgebruik kunnen we de term biomassa echter moeilijk vermijden.

Na deze omschrijving van biomassa gaan we in de publicatie in op de vraag of bio-energie de voedselvoorziening bedreigt. Hebben we in Nederland en daarbuiten genoeg ruimte voor de teelt van energiegewassen? Is het goed om graan om te zetten in ethanol en dat toe te voegen aan de benzine? Of moeten we wachten totdat we landbouwresten als stro met enzymen kunnen omzetten?

Bio-energie is maar een deel van de oplossing. Het valt eenvoudig uit te rekenen, dat de energiebehoefte in Nederland nu niet gedekt kan worden met energie uit biomassa. We hebben ook andere vormen van duurzame energie als zon en wind nodig, maar bovenal moeten we werken aan energiebesparing. Minder energie verbruiken is de meest effectieve maatregel voor een beter klimaat en voor minder afhankelijkheid van fossiele energie. Bovendien kent energiebesparing nauwelijks negatieve effecten.

RELIGIEUZE ACHTERGRONDEN

Hoe mensen denken, leven en werken heeft uiteraard diepere achtergronden. Enkele aspecten daarvan die in het energiedebat meespelen, kunnen we hier al wel noemen. Het traditioneel religieuze denken over leven en wereld is in de loop van enkele eeuwen in belangrijke mate vervangen door een wetenschappelijk benadering ervan. Daarbij ging het in de (natuur)wetenschap steeds meer niet slechts om kennis, maar om beheersing van de werkelijkheid. De wereld werd steeds minder als geordende schepping gezien, en steeds meer als een geheel van materialen en energieën die de mens, met behulp van zijn moderne techniek, ten eigen nutte kan gaan gebruiken. Dit alles heeft uiteraard consequenties voor de visie op het leven, de samenleving en de sociale verbanden. Het energiegebruik en de energiecrisis van de moderne

cultuur is geen toevallig neveneffect, maar is diep geworteld in religieuze, levensbeschouwelijke en waarde-geladen achtergronden. Pogingen om te komen tot ombuigingen dienen dan ook aansluiting te zoeken bij deze diepere motieven in onze cultuur.

TECHNOLOGIE EN STRATEGIE

Om ons patroon van conventionele energievoorziening (die voornamelijk gebaseerd is op fossiele bronnen) om te buigen naar vernieuwbare bronnen die weinig vervuilen en geen CO₂ uitstoten, is veel inspanning nodig. Wat kun je doen met bio-energie, wanneer is het beschikbaar, hoeveel is beschikbaar, wat zijn de nadelen, wat kan in Nederland en wat zijn de mogelijkheden in andere landen? Wat te denken van waterkracht, wind, zonne-energie, kernenergie? Diverse duurzame energiebronnen zijn nog in ontwikkelingsfasen, zodat nu nog niet goed is aan te geven of en hoeveel zij over een aantal jaren kunnen bijdragen aan de oplossing van de energieproblematiek. We weten inmiddels dat er niet één oplossing is. Wat past voor de toekomstige voorziening van energie en grondstoffen is onzeker: dat wordt bepaald door technische ontwikkelingen en keuzen die mensen maken. Een juiste visie, inzicht in de technologie, goed management en bestuur zijn hierbij hard nodig. Onze huidige welvaart en economie is in hoge mate gebaseerd op fossiele energiebronnen. Wat en hoe groot de gevolgen zullen zijn van een omschakeling naar meer duurzame bronnen valt nog moeilijk te voorspellen.

OPROEP

Op een termijn van enkele jaren zijn de transitie van fossiele energiedragers naar meer duurzame, en de beperking van de CO₂-uitstoot, zeer actuele thema's geworden, in ons land en daarbuiten. We zijn wakker geschud. Nu moeten we plannen uitwerken om welgekozen doelen te realiseren. Vanuit het WI willen we achtergronden laten zien, de problematiek aangeven, mogelijke oplossingen aandragen en aangeven welk beleid nodig is. Als u belangstelling hebt om hieraan mee te werken, meldt u dan.

EINDNOTEN

¹ Hoogleraar procesontwerp aan de Universiteit Twente

² Aan deze activiteiten werken tot nu toe mee: Wouter Jan van den Berg, Henk Jochimsen, Klaas de Jong, IJmert Muilwijk, Rob Nijhoff, Aart Overeem en Henk van den Berg

Column

Een duurzame column

DOOR ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPELEN SCHEPPINK, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Wie of wat is er tegenwoordig niet duurzaam? Duurzaam is in. Duurzaam is hip, ook in Den Haag. Eerlijk gezegd ben ik ook graag met dit onderwerp bezig in mijn politieke werk, hoewel dat niet door iedereen op prijs gesteld. Heeft de hyperigheid ook toegeslagen bij de fractie van de ChristenUnie? Nee, luidt het antwoord. We zijn niet naar de film van Al Gore geweest, maar laten ons simpelweg leiden door Bijbelse principes van rentmeesterschap. Het lastige is wel dat door veelvuldig gebruik van het woord duurzaamheid, de betekenis ervan steeds diffuser wordt. Bedoelen we allemaal wel hetzelfde als we het over duurzaamheid hebben?

IS DUURZAAMHEID CHRISTELIJK?

Tijdens het minisymposium van het Wetenschappelijk Instituut werd zelfs de vraag opgeworpen of je als christen wel over duurzaamheid kunt spreken, in het licht van de eindigheid van ons aardse leven en in de verwachting van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde? Leven in verantwoordelijkheid ten opzichte van God de Schepper en onze naaste, dat is een preciezere omschrijving van wat we als ChristenUnie voorstaan.

En voor alle duidelijkheid: met naaste hebben we ook onze verre naasten op het oog die te maken hebben met de gevolgen van ontbossing, extreme droogte en extreme nattigheid. Duurzaamheid vraagt ook om veel meer praktische uitwerking en concretisering. Wat betekent duurzaam waterbeheer? Verbetering van de kwaliteit van het water, betekent een hoger energieverbruik om dat voor elkaar te krijgen. De discussies over biomassa maken duidelijk dat we onze naasten niet werkelijk op het oog hebben als we brandstof verstoken die misschien schoner is bij verbranding, maar ten koste gaat van voedsel en biodiversiteit.

MET EEN BUIS DE GROND IN

Sommige mensen raken door dit soort misstanden teleurgesteld en geven de moed op dat we werkelijk kunnen komen tot een duurzame energievoorziening. Dit soort mensen heb ik liever niet te veel in mijn omgeving. Veel boeiender is het om mensen tegen te komen in bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties die het een geweldige uitdaging vinden om steeds innovatiever en creatiever met het duurzaamheidsvraagstuk om te gaan. Neem de tuinder die via een buis van 500 meter diep de grond in warm water oppompt en daarmee z'n kassen van warmte voorziet.

Of neem de net opgerichte Dutch Millennium Foundation die de Millenniumdoelen armoedebestrijding, schoon drinkwater en een duurzame leefomgeving als integraal en expliciet doel zien. Uitgangspunt is dat duurzaamheid in denken en handelen begint bij bewustwording van mensen zelf, waarbij de leiding van een bedrijf of organisatie het voortouw neemt. Helemaal in lijn met het 'Micha-denken'; helemaal in lijn met het ChristenUnie-denken.

KINDERFEESTJE ALS START

Zelf ben ik dus zeer gemotiveerd bezig met dit thema. Ik zal ook wel moeten met het ambitieuze kabinetsprogramma Schoon&Zuinig, en de voorstellen van de Europese Commissie die om een oordeel en vooral ook om uitwerking vragen. De film van Al Gore laat ik voor wat hij is, met gepaste waardering voor wat de film heeft losgemaakt. Ik voel meer voor de film Earth om eens met de kinderen naartoe te gaan. Op het programma in het krokusreces staat in ieder geval een kinderfeestje in de Nunspeetse bossen. Duurzaamheid, of hoe je het ook noemen wilt, kan heel simpel thuis en bij een kinderfeestje beginnen.

Tot zover mijn duurzame column. Hoe duurzaam mijn verhaal is, hangt af van de waarde die u er aan hecht.

Biobased economy

DOOR GERRIT JAN VELDHOEN, WETHOUDER IN OLDEBROEK

In veel overheidspublicaties staat de laatste tijd het woord 'duurzaam'. Het lijkt er soms op dat het woord te pas en te onpas wordt gebruikt. Ik vraag me wel eens af of iedereen wel hetzelfde beeld heeft bij dit woord. Het is een containerbegrip geworden dat inmiddels overal op van toepassing is. In dit artikel richt ik mij op de grote mogelijkheden voor een duurzame economische ontwikkeling bij mij in de regio, de Noord Veluwe.

Veel is onzeker rondom duurzaamheid, maar een vaststaand feit is dat de aanwezigheid van fossiele brandstoffen niet duurzaam is. Berekeningen leren ons dat we rond het jaar 2040 de fossiele brandstoffen er doorheen hebben gejaagd. Later zal in de geschiedenisboeken komen te staan dat er tussen 1900 en 2050 mensen op deze aardbol rondliepen die in anderhalve eeuw alle fossiele brandstoffen hebben opgemaakt, waar de aarde duizenden jaren nodig had om ze te laten ontstaan. Willen wij nu nog steeds gebruik maken van de middelen die ons ten dienste staan en die brandstoffen vragen, dan moeten we naarstig op zoek gaan naar alternatieven. Laatst toen ik met iemand hierover vanuit onze kerk sprak zei die persoon tegen mij: maak je toch niet zo druk, voor die tijd aanbreekt heeft de Heer Zijn gemeente allang thuisgehaald. Nu heb ik die overtuiging ook wel, maar dat neemt niet weg dat we tot dat moment er van moeten uitgaan dat er wel weer een (over)morgen komt en er dan ook energie nodig is.

ZOEKTOCHT VANUIT OLDEBROEK

Zo'n twee jaar geleden raakte ik in een zoektocht hoe ik als wethouder in Oldebroek iets zou kunnen betekenen voor positieve ontwikkelingen voor de landbouw, die het moeilijk heeft het hoofd boven water te houden. Het aantal boerenbedrijven vermindert, maar de landbouwgronden blijven er wel liggen en wij willen graag dat in 2030 in Oldebroek de agrarische sector nog een belangrijke functie heeft in onze samenleving. Dat bracht mij op het idee om te zien of de landbouw een belangrijke rol

kan vervullen voor energieproductie.

Met hulp van de provincie Gelderland mocht ik dat laten onderzoeken (door KEMA). Het eerste rapport vond ik teleurstellend omdat dat geen kansen bood voor de agrarische sector. In de herkansing van het rapport gloorde er echter licht aan de horizon. Het is mijn stellige overtuiging dat bijvoorbeeld de Noord Veluwe volledig energieneutraal kan worden. Niet van vandaag op morgen, maar langs de weg van studie, onderzoek, innovatie en implementatie gaat ons dat op enig moment lukken.

BIOBASED ECONOMY

Toen de term Biobased Economy viel waren veel bestuurders nogal terughoudend, maar naarmate de discussie rond dit thema toeneemt zag ik het enthousiasme stijgen. De term is gelanceerd door voormalig minister Veerman die aan de Universiteit van Wageningen de opdracht gaf een Biobased Economy uit te werken. Ik heb mij in dit thema verdiept en ben tot de overtuiging gekomen dat dit een uitstekend thema is voor de Noord Veluwe met ongekende kansen en mogelijkheden voor het onderwijs in deze regio, de ondernemers, de agrariërs en de vele burgers.

VELUWE NOORD ENERGIENEUTRAAL

Inmiddels hebben diverse besprekingen ertoe geleid dat begin 2007 onderwerp van beleid is geworden in Gelderland met de vaststelling van het sociaaleconomisch-beleidsplan (SEB) 2007-2011. Gedeputeerde Staten willen in pilotverband met de Regio Noord Veluwe een vliegende start maken. Uit het rapport van KEMA kwam naar voren dat op de Noord Veluwe voldoende hout en snoeiafval aanwezig is om 3 houtgestookte energiecentrales van brandstof te voorzien. Mogelijke locaties zijn nieuwe bedrijventerreinen of woonwijken. Er is voldoende mest op de Veluwe voor diverse vergisting-installaties voor warmte en biogas. Er is een groot potentieel aan landbouwgrond dat kan dienen voor het telen van gewassen waar energie en andere producten uit geproduceerd kunnen worden.

INNOVATIE DOOR ONDERZOEK

Door een studie- en onderzoeksinstituut te vestigen op de Noord Veluwe kunnen we voorkomen dat een deel van onze kennis uit het gebied "loopt". Veel van onze jeugdigen gaan studeren in de grote steden en blijven daar vaak hangen voor een baan.

op de Veluwe

De Noord Veluwe heeft dringende behoefte aan een HBO of Academisch onderwijsinstituut. Wij willen daarover in gesprek met de Universiteit van Wageningen en de HAS in Dronten. Er moet nog de nodige studie en onderzoek worden verricht voordat we effectief kunnen inspelen op energie uit Biomassa. De huidige onderzoeken leveren prachtige resultaten op. Het blijkt dat we uit zetmaal en eiwitten prachtige nieuwe producten kunnen maken. Dat moet dan vervolgens weer leiden tot nieuwe en innovatieve productieprocessen waar het bedrijfsleven van gaat profiteren. Zo is op enig moment gebleken dat het restproduct van koolzaad nadat er olie uit is gewonnen niet langer dienst doet als brandstof voor een verbrandingsoven, maar dat uit dit restproduct een soort plastic gemaakt kan worden voor de verpakkingindustrie. Een mooie uitvinding en ook nog eens biologisch afbreekbaar. In de keten van grondstof naar product worden steeds hogere eisen gesteld aan duurzaamheid, en terecht natuurlijk.

KENNIS OMZETTEN IN ACTIE

Dit is niet alleen een mooie kreet maar het geeft een enorme kans om zoveel mogelijk economische en ecologische meerwaarde uit biomassa te genereren door meerdere toepassingen met elkaar te combineren. Dit zal gepaard gaan met de inzet van nieuwe technologische ontwikkelingen voor bijvoorbeeld raffinage van biomassa en het toepassen van laagwaardige reststoffen voor hoogwaardige toepassingen (cascadering). Daarbij is het een absolute noodzaak dat kennis en innoverend vermogen van de agrarische sector, kennisinstellingen en het bedrijfsleven wordt gemobiliseerd. De overheid zal dit in de beginfase moeten faciliteren. Ook bij de ministeries van LNV en EZ komt het programma nu in een tempoversnelling. In toenemende mate worden er symposia en congressen georganiseerd om kennis om te zetten in actie. De Noord Veluwe wil zich graag in die actie mengen. Alle ingrediënten zijn hier aanwezig om een Biobased Economy uit te werken.

NOG LANG EN GELUKKIG...

Maar we zijn er nog lang niet, er moet nog heel veel worden uitgezocht en besproken. Want we zullen ook moeten nadenken over ethische zaken. Is het bijvoorbeeld verstandig om grondstoffen die uitermate geschikt zijn voor voedselproductie af te

buigen naar grondstoffen voor energieproductie? Daarover is het laatste woord nog niet gesproken. Maar we hebben inmiddels wel een missie: samen met alle benodigde partijen gaan wij naar een duurzaam tijdperk in een duurzame regio, met duurzame grondstoffen en duurzame produktiemiddelen. En inderdaad zal men dan zeggen: zij leefden nog lang en gelukkig.

RAADSLEDEN ONDER DRUK

Dualisering zorgt voor meer werkdruk

DOOR BERNADETTE VAN DEN BERG, BELEIDSMEDEWERKER BESTUURDESVENIGING

Eind 2007 heeft de BestuurdersVereniging van de ChristenUnie onderzoek gedaan onder ChristenUnie-raadsleden naar de werkdruk die zij ervaren bij hun raadswerk. De resultaten zijn verontrustend.

Aanleiding voor het onderzoek waren geluiden die de BestuurdersVereniging bereikten over toenevende werkdruk bij raadsleden. Zo zou door de dualisering de werkdruk flink zijn toegenomen. Daarnaast bleek uit een onderzoek van de CDA-bestuurdersvereniging dat veel raadsleden overwegen te stoppen vanwege de grote belasting die het raadswerk oplevert. Dat kan tot gevolg hebben dat het steeds moeilijker wordt om een goede en representatieve kandidatenlijst op te stellen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Bovendien wordt het lastiger om zittende raadsleden vast te houden. Als raadsleden snel stoppen met hun raadswerk, is het vervolgens moeilijk om de kwaliteit en politieke ervaring op peil te houden.

Een andere aanleiding was de evaluatie van de wet Dualisering gemeentebestuur door de Tweede Kamer die in februari zou plaatsvinden.

De BestuurdersVereniging heeft daarom onderzocht of de werkdruk van ChristenUnie-raadsleden inderdaad is toegenomen en wat daarvan oorzaken zijn. Daarnaast is onderzocht of ChristenUnie-raadsleden overwegen te stoppen met hun raadswerk vanwege de werkdruk. Dit artikel presenteert de uitkomsten van het onderzoek, en komt met enkele aanbevelingen.

METHODE

Er is onderzoek gedaan onder alle ChristenUnie-raadsleden. De ChristenUnie heeft zo'n 400 raadsleden. De raadsleden zijn uitgenodigd om een digitale vragenlijst in te vullen. De vragenlijst bestond uit 26 vragen, waarvan de meeste gesloten vragen. Ook had men de mogelijkheid om een of meer opmerkingen mee te geven aan de onderzoekers.

RESPONS EN REPRESENTATIVITEIT

Dat werkdruk een onderwerp is dat leeft onder raadsleden, is te merken aan het aantal ingevulde vragenlijsten: maar liefst 164 raadsleden hebben de vragenlijst ingevuld. Dit is 39,7% van alle ChristenUnie-raadsleden. De man/vrouw-verhouding in het onderzoek is 75,6% man en 24,4% vrouw. De man/vrouw-verhouding onder alle raadsleden is 81% man en 19% vrouw. Aan het onderzoek hebben in verhouding dus iets meer vrouwen meegedaan. 50% van de respondenten is fractievoorzitter. 48% van de ChristenUnie-raadsleden is fractievoorzitter. Er hebben dus iets meer fractievoorzitters meegedaan. 50,3% van de respondenten zit in een

fractie die deelneemt aan het college, 49,7% van de respondenten zit in een fractie die in de oppositie zit. Van alle ChristenUnie-fracties zit 45% in een college. Aan het onderzoek hebben dus iets meer fracties deelgenomen die deel uitmaken van een college.

Kortom, de uitkomsten van dit onderzoek kunnen representatief genoemd worden voor alle ChristenUnie-raadsleden.

WERKDruk

“Werkdruk is de toestand die ontstaat wanneer een of meer medewerkers gedurende een langere periode de taak niet binnen de gestelde tijd of gestelde normen kunnen uitvoeren.” (Paul Ulenbelt, FNV, 1992)

“Van (negatieve, te hoge) werkdruk is sprake als werknemers (bij een gegeven bezetting) structureel niet kunnen voldoen aan de kwantitatieve of kwalitatieve normen en niets kunnen of mogen veranderen aan de problemen of storingen die daar achter zitten, aan de normen die gesteld worden of aan de bezetting” (R.Neemans, TNO Arbeid- 2000).

Aan de raadsleden is gevraagd of ze de huidige werkdruk als (te) hoog ervaren. Uit het onderzoek komt naar voren dat bijna tweederde (63,5%) van de raadsleden de werkdruk als (te) hoog ervaart. Er blijkt een verband te zijn tussen het aantal uren dat men besteedt aan het raadswerk en de ervaren werkdruk: hoe meer uren men werkt hoe hoger de werkdruk. 60% van de raadsleden vindt het aantal uren dat ze er aan besteden onvoldoende. Zij hebben constant het gevoel dat ze hun taken niet goed kunnen vervullen binnen de tijd die ze ervoor beschikbaar hebben. Dit is volgens de bovengenoemde definities dus duidelijk een vorm van (te hoge) werkdruk.

Vrouwen besteden gemiddeld meer uren per week aan hun raadswerk dan mannen. Toch ervaren vrouwen niet meer werkdruk dan mannen. De vrouwen die hebben meegedaan aan het onderzoek hebben minder vaak een fulltime baan dan mannen. Dat kan een reden zijn waardoor ze minder werkdruk van het raadswerk ervaren.

FRACTIEVOORZITTERS

68,8% van de fractievoorzitters ervaart de werkdruk als (te) hoog (tegen 57,5% van de gewone raadsleden; een verschil dus van ruim 11% met

‘VOOR 31% VAN DE RAADSLEDEN IS DE HOGE WERKDruk EEN REDEN OM ZICH NIET MEER KANDIDAAT TE STELLEN IN 2010. ZEKER DIT LAATSTE CIJFER IS ERG VERONTRUSTEND’

fractievoorzitters). Veel fractievoorzitters merken op dat zij vaak extra taken hebben. Zo hebben fractievoorzitters in veel gevallen meer overlegmomenten dan gewone raadsleden. Denk bijvoorbeeld aan het fractievoorzittersoverleg, coalitieoverleg, en het presidium. Daarnaast zijn ze in praktijk vaak de personeelsfunctionaris van de fractie en eindverantwoordelijke voor de prestaties van de fractie. Zo voert de fractievoorzitter de voortgangsgesprekken met fractieleden en is het aanspreekpunt voor fractiemedewerkers. Dat fractievoorzitters significant meer uren besteden aan hun raadswerk dan gewone raadsleden blijkt ook uit het onderzoek. 38% van de fractievoorzitters besteedt gemiddeld meer dan 16 uur per week aan het raadswerk, terwijl ‘maar’ 19% van de raadsleden meer dan 16 uur aan het raadswerk besteedt. Dit wordt echter niet teruggezien in de honorering. Fractievoorzitters ontvangen dezelfde raadsvergoeding als gewone raadsleden.

VERONTRUSTEND

Wat heeft de hoge werkdruk voor gevolgen? Uit het onderzoek blijkt dat 10% van de ChristenUnie-raadsleden overweegt al vóór 2010 te stoppen. Verder is voor 31% van de raadsleden de hoge werkdruk een reden om zich niet meer kandidaat te stellen in 2010. Zeker dit laatste cijfer is erg verontrustend, vooral als bedacht wordt dat er alleen gevraagd is of mensen vanwege werkdruk zich niet meer kandidaat stellen. Er kunnen immers ook nog andere redenen zijn om te stoppen. Wellicht is dit een aanleiding voor een vervolgonderzoek. Opvallend is dat veel meer mannen (35%) dan vrouwen (20%) aangeven vanwege de hoge werkdruk zich niet meer kandidaat te stellen in 2010. Dat zou kunnen komen doordat de vrouwen er gemiddeld minder raadsjaren op hebben zitten dan mannen.

OORZAKEN WERKDruk

- 42% van de raadsleden kan het raadswerk niet goed combineren met andere zorgtaken, zoals kinderen of mantelzorg. Een aantal maken de opmerking dat het raadswerk wel een zware wissel trekt op het gezin, ook doordat men vaak ‘s avonds weg is.
- Veel raadsleden merken op dat de combinatie ‘werken’ en ‘raadslidmaatschap’ erg zwaar is. Er is altijd een spanningsveld tussen meer willen doen en geen tijd hebben. Ook het aantal vergaderingen

en bijeenkomsten overdag is vaak lastig te combineren met een baan.

- Er zijn geen significante verschillen tussen de werkdruk van raadsleden die deelnemen aan een college en raadsleden die niet deelnemen aan een college. Blijkbaar brengt dit voor individuele raadsleden geen extra werkdruk met zich mee.

WERKDruk EN DUALISME

Vaak wordt de werkdruk geweten aan het dualisme. Maar wat is dualisme en wat is er veranderd sinds het dualisme? Binnen gemeenten maakten de wethouders tot 2002 deel uit van de volksvertegenwoordiging, de gemeenteraad. In 2002 kwam hier verandering in met de Wet Dualisering gemeentebestuur. Deze wet trad op 7 maart 2002 in werking. De Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur omschrijft in haar eindrapport van 8 november 2004 het doel van deze wet als volgt: “Kern van het dualistische model in de wet is een scheiding in samenstelling, functies en bevoegdheden van enerzijds de gemeenteraad en anderzijds het college van burgemeester en wethouders. De wet heeft een incomptabiliteit gevestigd tussen wethouderschap en raadslidmaatschap. De bestuursbevoegdheden zijn bij het college geconcentreerd en de verordenende en controlerende bevoegdheden van de raad zijn versterkt. Met de invoering van deze wet werd een duidelijkere rolverdeling binnen de gemeentepolitiek beoogd, met het enigszins op de achtergrond geraakte doel deze voor de burger te revitaliseren.”

De raad zou dus meer op hoofdlijnen moeten gaan besturen en onafhankelijker en kritischer moeten zijn op het college. In de praktijk betekent deze verandering vaak dat er meer stukken gelezen moeten worden en meer vergaderd wordt. 72,6 % van de raadsleden die al vóór 2003 raadslid waren zegt dat de werkdruk door het dualisme is toegenomen, vooral doordat er meer vergaderingen zijn en men meer contact met burgers heeft.

TAKENPAKKET: SPAGAAT TUSSEN KADERSTELLEN EN OMBUDSFUNCTIE

Raadsleden hebben een breed takenpakket. Ze stellen onder andere kaders aan het beleid van het college (kaderstellen), controleren het college en zijn bovendien volksvertegenwoordiger. In het onderzoek is ook gevraagd naar de taken van

raadsleden. Hieruit komen een aantal opmerkelijke zaken naar voren. Kaderstellen en contact met burgers/werkbezoeken (volksvertegenwoordigende rol) worden de belangrijkste taken van raadsleden genoemd. Echter, als gevraagd wordt naar waar men in de praktijk de meeste tijd aan besteedt, blijkt dat aan kaderstellen de minste tijd wordt besteed. Ook als gevraagd wordt waar men meer tijd aan zou willen besteden, wordt kaderstellen niet vaak genoemd.

Dus alhoewel men kaderstellen erg belangrijk vindt, besteedt men er weinig tijd aan, en al zou men meer tijd hebben dan zou er waarschijnlijk nog steeds niet meer tijd aan besteed worden. Mogelijk weten raadsleden niet goed hoe ze hun kaderstellende taak moeten vormgeven. Het is ook lastig om zowel kaders te stellen alsook volksvertegenwoordiger te zijn. Hier blijken veel raadsleden moeite mee te hebben. Men ervaart dit als een spagaat: aan de ene kant opkomen voor de belangen van de bewoners van de stad en aan de andere kant ook nauw betrokken zijn bij de vormgeven van het beleid. Deze dubbelrol is erg lastig: als volksvertegenwoordiger zoom je vaak in op details, maar als kadersteller moet je juist op hoofdlijnen besturen. De raadsleden besteden de meeste tijd aan het lezen van stukken, het bijwonen van vergaderingen en fractievergaderingen. Mogelijk kunnen gemeen-

teraden nog beter en efficiënter vergaderen, zodat meer tijd overblijft voor andere taken, zoals contact met burgers en werkbezoeken. Door veel raadsleden wordt efficiënter vergaderen als een manier gezien om de werkdruk te verminderen. Daarnaast vindt men het belangrijk dat de raadsstukken goed afgestemd zijn op de kaderstellende functie van de raad.

FRACTIEONDERSTEUNING

Sinds de invoering van het dualisme hebben fracties recht op fractieondersteuning. Uit dit onderzoek blijkt echter dat 29% geen gebruik maakt van fractieondersteuning. Als reden wordt onder andere genoemd dat men geen geschikte kandidaten kan vinden (ook mede door tijdgebrek).

Zeker voor eenmansfracties is ondersteuning een must. Door een van de raadsleden werd opgemerkt dat zonder de uitstekende fractieassistent hij allang zou zijn afgehaakt. Volgens veel raadsleden kan fractieondersteuning de werkdruk verlagen.

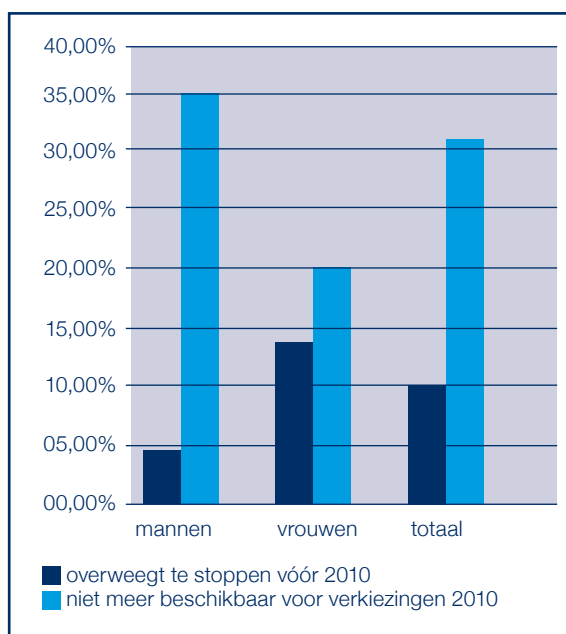
ONDERNEMERS

Voor ondernemers is het raadswerk soms lastig te combineren. Zo zijn de raadsvergaderingen vaak op donderdagavond, wat vaak ook koopavond is. Aan de andere kant kunnen ondernemers soms flexibeler hun tijd indelen. Werknemers bij bedrijven hebben vaak niet zulke goede verlofregelingen als werknemers bij overheidsinstanties. Gevolg hiervan kan zijn dat er in verhouding minder raadsleden vanuit het bedrijfsleven zijn.

VERGOEDING

58,9% vindt dat raadsleden niet voldoende vergoeding krijgen voor de tijd die ze in het raadswerk stoppen. 31,3% vindt dit wel voldoende en 9,8% heeft geen mening.

31% denkt dat een betere beloning de werkdruk het meest zal verlagen. Veel raadsleden merken op dat het dan mogelijk wordt om minder te gaan werken. Dit verlaagt de werkdruk. Wat verder naar voren komt uit de opmerkingen is dat met de raadsvergoeding geen pensioen opgebouwd wordt. Dit is voor een aantal een drempel om minder te gaan werken. Aan de andere kant wordt door een aantal raadsleden de opmerking gemaakt dat het raadswerk ook een stukje idealisme is en dat de vergoeding daarom niet persé de hoogte hoeft te hebben van een salaris.

'HET FRACTIEVOORZITTERSCHAP BRENGT EEN FLINK AANTAL EXTRA TAKEN MET ZICH MEE. DE BESTUURDERSVERENIGING PLEIT ER DAAROM VOOR OM DE VERGOEDING VOOR FRACTIEVOORZITTERS TE VERHOGEN.'

GROOTTE GEMEENTERAAD

In het vorige kabinet was er discussie over het verkleinen van de gemeenteraden. Het kabinet wilde het aantal raadsleden verminderen. Het huidige kabinet heeft, op aandringen van de ChristenUnie, de plannen hieromtrent gelukkig geschrapt. De raadsleden zijn het hier mee eens. Opvallend is echter dat de ChristenUnie-raadsleden over het algemeen geen oplossing zien in meer raadsleden: 87,6% zegt dat het aantal raadszetels voldoende is. Er hoeven dus niet meer raadszetels bij te komen, maar ook niet minder. Voor veel fracties zal een verkleining van de raad de werkdruk alleen nog maar verhogen, doordat de fracties dan nog kleiner worden. Bovendien zal de kiesdrempel hoger worden: de gevolgen hiervan zijn het sterkst voelbaar bij kleine(re) fracties. In een aantal raden zal de ChristenUnie niet eens meer een zetel kunnen bemachtigen.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Raadsleden hebben het druk, erg druk. De combinatie werk, privé en raadswerk maakt de werkdruk erg groot. Zo groot zelfs dat 10% van de raadsleden overweegt om nog voor de verkiezingen van 2010 te stoppen. En 31% zal zich voor de verkiezingen van 2010 niet meer kandidaat stellen. Hierdoor gaat veel ervaring verloren. Fractievoorzitters hebben het zo mogelijk nog drukker. Het fractievoorzitterschap brengt een flink aantal extra taken met zich mee. De BestuurdersVereniging pleit er daarom voor om de vergoeding voor fractievoorzitters te verhogen. Zoals fractievoorzitters in de Tweede Kamer, zouden ook lokale fractievoorzitters een hogere vergoeding moeten krijgen voor hun werkzaamheden dan gewone raadsleden.

Om de werkdruk niet nog meer te vergroten is het belangrijk dat de gemeenteraden niet worden verkleind. Er worden steeds meer taken van rijk naar gemeenten overgeheveld, waardoor de raad een steeds breder werkterrein krijgt. Hierdoor is het raadswerk de laatste jaren alleen maar zwaarder geworden. Ook het dualisme blijkt voor raadsleden per saldo meer werkzaamheden met zich mee te brengen.

Doordat naar verwachting eenderde van de raadsleden zal stoppen na de verkiezingen is het belangrijk dat de lokale kiesverenigingen op tijd nadenken

over opvolging van de huidige raadsleden. Er is nu nog voldoende tijd tot de verkiezingen van 2010 om te zoeken naar opvolgers en hen alvast voor te bereiden op het raadswerk.

De Kaderschool van de ChristenUnie kan raadsleden handvatten bieden bij het vervullen van hun kaderstellende rol. Daarnaast zou er meer aandacht moeten komen voor werving en opleiding van fractieondersteuning en voor het werven en opleiden van kandidaat-raadsleden.

Om de combinatie werk-raadswerk goed te kunnen volhouden is het belangrijk dat raadsleden de mogelijkheid hebben om verlof op te nemen. Voor overheidspersoneel is dit vaak wel geregeld, maar voor werknemers die in loondienst zijn bij bedrijven vaak niet. Hier zouden meer mogelijkheden voor moeten komen. Hiervoor is overleg noodzakelijk met werkgevers- en werknemersorganisaties.

Vergaderen blijkt veel tijd in beslag te nemen, waardoor raadsleden minder tijd overhouden voor hun andere taken. Er is al veel nagedacht over vergaderstructuren. Dit blijkt in de praktijk niet te leiden tot minder en kortere vergaderingen. Daarom zou er daarnaast ook meer aandacht moeten komen voor de vergadercultuur in veel raden, zodat er nog efficiënter wordt vergaderd. Ook de kwaliteit van raadsstukken moet goed afgestemd zijn op de kaderstellende functie van raadsleden.

TOT SLOT

Voor dit onderzoek is niet onderzocht hoe wethouders de dualisering ervaren. Ook vanuit die hoek zijn geluiden te horen dat de dualisering naast voordelen ook nadelen heeft. Dit wordt door de BestuurdersVereniging eveneens in de gaten gehouden.

Verder werd door veel raadsleden opgemerkt dat ze het raadswerk met plezier doen. De BestuurdersVereniging hoopt daarom ook, dat bij de evaluatie van de wet Dualisering gemeentebestuur in de Tweede Kamer aandacht komt voor de werkdruk van raadsleden en concrete stappen worden gezet om die te verminderen.

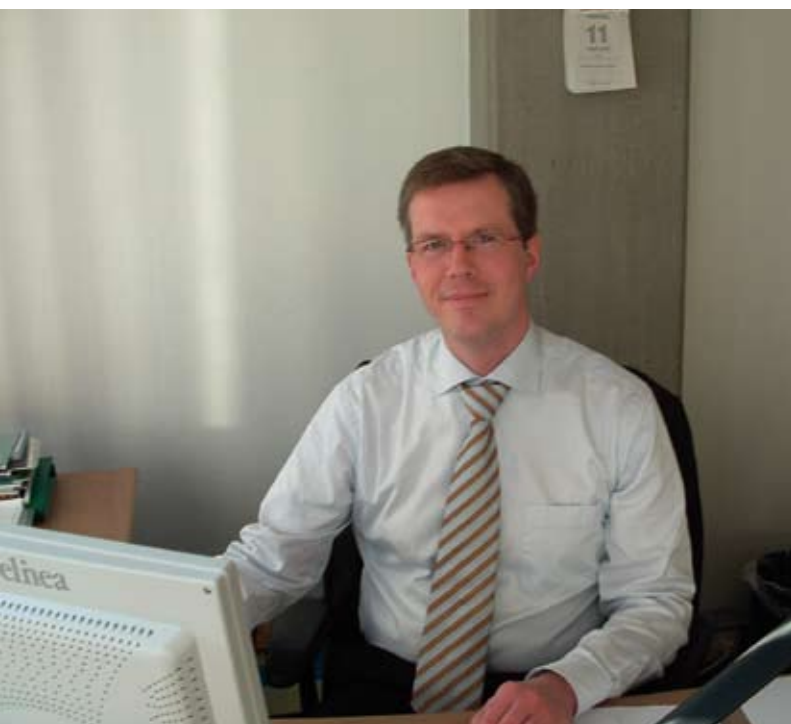
WILT U REAGEREN NAAR AANLEIDING VAN DIT ARTIKEL?
BESTUURDERSVERENIGING@CHRISTENUNIE.NL OF GA NAAR
HET BESTUURDERSFORUM OP INTRANET:
[HTTP://INTRANET.CHRISTENUNIE.NL/FORUM \(VERDIEPEN\).](http://intranet.christenunie.nl/forum/verdiepen)

WETHOUDER FILIP VAN AS VERRUILT LEIDEN VOOR DRONTEN

Tussen Pioniers & windmolens

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Vaak kom ik er niet, in Flevoland. Eigenlijk nooit. Mijn gesprekspartner tot voor kort ook niet. Filip van As is echter sinds een paar maanden wethouder te Dronten, qua oppervlak een van de grootste gemeenten van Nederland. Na een tumultueuze tijd in Leiden acclimatiseert hij nu temidden van windmolens en Pioniers. "Hier moet ik alles zelf doen." Een gesprek met een christelijke rasbestuurder op lokaal niveau.

Hoezo koos je voor de ChristenUnie?

Ik ben eerst CDJA-er geweest, maar heb nooit de overstap naar het CDA gemaakt. Dat hing samen met de manier waarop men met mensen omging, en dan met name de wijze waarop Heerma destijds opzij werd geschoven. Toen kwam ik uit bij de RPF en later dus de ChristenUnie. De toekomstige WI-directeur Gert-Jan Segers trok mij over de streep om lijsttrekker te worden in Leiden. Bij de NSL (Navigators Studentenvereniging Leiden, red.) leerde ik al met een grote diversiteit aan christenen omgaan. Ze dachten vermoedelijk: 'Dat kan hij in de politiek ook wel'. Ik moest daar wel over nadenken, met name omdat ik erg bestuurlijk en praktisch ben ingesteld. Ik vind allereerst dat een politieke partij resultaten moet proberen te boeken, en ben meer gericht op het algemeen belang dan op het partijbelang sec.

Hoe combineer je geloof en politiek?

Mijn christen-zijn uit zich in hoe ik mij uit en wat ik doe. Centraal staat voor mij: 'Houd van God boven alles en van de naaste als jezelf'. Dit betekent dat ik wil openstaan voor andere mensen en andere meningen. Goede argumenten leiden er bij mij toe dat ik van standpunten verander. Zoiets lijkt vanzelfsprekend, maar is het in de politiek vaak niet. Dat is vreemd. Maar het politieke spel van de macht brengt dat blijkbaar met zich mee. Ik vind dat niet altijd aantrekkelijk. Het hoort erbij, maar ik verlustig me er niet in. Mij gaat het erom: krijgen we een besluit waar we verder mee kunnen? dient dit het publieke belang? Mede door die instelling hebben we ons in Leiden als fractie destijds ook geprofileerd op thema's die minder specifiek voor de ChristenUnie zijn. Het was natuurlijk wel zo dat we ons druk maakten om bepaalde zaken juist omdat

‘HET RIJK KAN WEL ZEGGEN ‘HET MAG NIET’, ‘ZET ZE OP STRAAT’, MAAR EEN GEZIN OP STRAAT ZETTEN IS MAATSCHAPPELIJK ONACCEPTABEL. DAT MAG GEWOON NIET. DAAR MOET JE IETS MEE. DAT IS EEN BEETJE BURGERLIJKE ONGEHOORZAAMHEID’

we christen zijn. Maar we concentreerden ons niet op de bekende ethische kwesties. De discussies daarover spelen natuurlijk ook vooral landelijk.

Maar je hebt er op lokaal niveau wel mee te maken, toch?

Natuurlijk, maar als lokale overheid heb je maar beperkte speelruimte. Neem de opheffing van het bordeelverbod. We waren ongelukkig met deze landelijke wetgeving, maar vervolgens moesten we er op lokaal niveau wel constructief mee aan de slag. We hebben dan ook uitgebreid gediscussieerd over hoe we de legalisering in Leiden het beste konden vormgeven. Uiteindelijk hebben we ingezet op meer aandacht voor preventie en hulpverlening. Vrouwen moeten geholpen worden om uit het circuit te komen, was onze overtuiging. We hebben dus niet gekozen voor de nuloptie. Dat staat de wet ook niet toe – nog afgezien van de kwestie van het politieke draagvlak in een stad als Leiden, waar bovendien al bordelen aanwezig waren.

Je kunt de Rijksoverheid ongehoorzaam zijn natuurlijk...

Ja, maar dat doe je alleen bij hoge uitzondering. Dat was bijvoorbeeld het geval in het debat over asielzoekers. Sommige van hen moesten meer dan tien jaar wachten op een verblijfsvergunning en zaten al die tijd in onzekerheid. Als lokale overheid moet je dan een vangnet bieden, je verantwoordelijkheid nemen. Het Rijk kan wel zeggen ‘Het mag niet’, ‘Zet ze op straat’, maar een gezin op straat zetten is maatschappelijk onacceptabel. Dat mag gewoon niet. Daar moet je iets mee. Dat is inderdaad een beetje burgerlijke ongehoorzaamheid. Maar dat is wel uitzonderlijk, want je bent loyaal aan de overheid, zeker als ChristenUnie-bestuurder. Je hebt immers de eed afgelegd en je behoort de wet te volgen. Maar je moet wel gewetensvol kunnen blijven handelen.

Uiteindelijk duurde je wethouderschap in Leiden vrij kort.

Dat klopt. Er was een discussie over een Lightrail-verbinding door de binnenstad. Tijdens de lokale verkiezingen hebben wij heel sterk tegen dat tracé door de stad geageerd en er ook veel stemmen mee gehaald. Dan ben je ongeloofwaardig als je als wethouder vervolgens de mogelijkheid openlaat dat

het tracé er toch komt. Dat kun je als bestuurder niet maken. Je moet jezelf in de spiegel kunnen blijven aankijken. Ik vind het mooi om wethouder te mogen zijn, maar niet ten koste van alles.

Hoe kijk je nu terug op je Leidse periode?

Het was een erg prettige tijd. Het was er allemaal erg eigen. We waren echt een team, het was niet ‘ieder voor zich’ - wat bijzonder is voor Leidse begrippen. Maar ik had geroken aan het wethouderschap en wilde er wel mee verder. Toen kwam Dronten op mijn pad.

Is Dronten vergelijkbaar met Leiden? Kende je de gemeente?

Ik kwam hier volledig neutraal binnen. Er is hier veel import en daardoor is het een erg open gemeenschap. Er heerst een klimaat van ‘willen aanpakken’. Mensen en bedrijven hebben daarvoor de ruimte. De sfeer is: ‘Het kan hier’. Dat spreekt mij erg aan.

Het verschil met Leiden is niet eens zo heel erg groot, maar uiteraard hebben beide gemeenten eigen kenmerken. Leiden vervult meer een centrumfunctie, bijvoorbeeld voor onderwijs en zorg. In Dronten is het groener, ruimtelijker en rustiger. Ook kleiner. Daardoor is er hier ook eerder sprake van informele beïnvloeding van bestuurders door burgers.

Maar ook in Dronten zijn er net als in Leiden lastige en langlopende dossiers. Met name in mijn portefeuille Onderwijs moeten er dringend enkele knopen worden doorgehakt. In 2012 moet er bijvoorbeeld een onderwijscomplex gebouwd zijn bij het nieuwe station. Dit loopt al geruime tijd, maar nu moet er toch echt een politieke beslissing vallen.

Toen ik hierheen reed, moest ik aan Amerika denken: een weidse vlakte, nieuw onontgonnen land, pioniers...

Inderdaad: dit is nieuw land. Een land met pioniers. Je hebt hier ook echt een groep die de Pioniers heet. Die mensen hebben hier in de eerste jaren de handen uit de mouwen gestoken, de polder leefbaar gemaakt. Ze hebben een erg grote inspanning geleverd en de gemeenschap is ze daar nog dankbaar voor. Ik heb zelf ook erg veel zin om hier als bestuurder een bijdrage aan de publieke zaak te leveren. Er is genoeg te doen.

Hoe gaat het?

DOOR ERIK VAN DIJK

Halverwege de raads- en bestuursperiode 2006-2010 wordt de behoefte aan reflectie breed gevoeld. Fractievoorzitters vragen zich af hoe zij en hun team nog kunnen groeien. Wethouders vragen zich af wat fractie en bestuur van hun functioneren vinden. Bestuursvoorzitters willen de balans wel eens opmaken. En allemaal beginnen ze te denken aan de kandidatenlijst die in het najaar van 2009 vastgesteld moet gaan worden... Voor al deze vragen biedt de ChristenUnie sinds kort via haar Kaderschool een training Voortgangsgesprekken aan.

Het waarom van voortgangsgesprekken

De ChristenUnie ziet het als haar missie te “streven naar een samenleving die meer en meer functioneert naar Gods wil. Om dit doel te bereiken streeft zij ernaar op elk politiek niveau zo krachtig mogelijk vertegenwoordigd te zijn.” Het woord ‘krachtig’ betekent niet alleen hoeveel mensen de ChristenUnie vertegenwoordigen (kwantiteit), maar zeker ook hoe goed ze het doen (kwaliteit). Cruciaal voor onze missie is dan ook dat wij investeren in ‘onze mensen’.

Een stimulerende partijcultuur

Voorop staat dat wij bij de ChristenUnie iedereen die actief is voor de partij als mens belangrijk vinden en pas in de tweede plaats als uitvoerders van onze missie. Mensen zijn waardevol. Ze zijn het waard om een geïnteresseerde gesprekspartner te hebben, opbouwende feedback te krijgen en daardoor te groeien. Regelmatige, goede gesprekken dragen eraan bij dat de juiste mensen op de juiste plek functioneren. Daar zijn mensen nu eenmaal gemotiveerder én effectiever. Als de plek ‘niet juist’ is, kan dat uiteindelijk betekenen dat we samen gaan kijken naar een andere plek, maar in eerste instantie moet gekeken worden of ‘de plek’ (bijvoorbeeld werkomstandigheden) kan worden verbeterd. Dienstbaar leiderschap van fractie- en

bestuursvoorzitters betekent een gerichtheid op de ontwikkeling van personen.

Kwaliteit en professionaliteit

De ChristenUnie wil groeien in kwaliteit. Voortgangsgesprekken zijn een belangrijk instrument om de vinger aan de pols te houden. Hoe gaat het met ‘onze mensen’ en ook met de lokale of provinciale ChristenUnie als geheel? Zitten we op het goede spoor, werken we goed samen? Bij een groeiende politieke partij hoort een stuk professionaliteit. Formeel gezien is er geen werkgever-werknemerrelatie tussen de partij en haar wethouders of raadsleden.¹ Zij krijgen een salaris respectievelijk vergoeding van de gemeente. Politici zitten bovendien juridisch gezien zelfs ‘zonder last’ in de raad. Toch zijn raadsleden en wethouders politiek gezien wel verantwoording verschuldigd aan het bestuur en de ledenvergadering. Die hebben hen immers op de kandidatenlijst gezet² en met een programma op pad gestuurd!

Het bestuur is verantwoordelijk voor de kandidatenlijst, het verkiezingsprogramma en de verkiezingscampagne. Het zou raar zijn als het bestuur na de verkiezingen overal opeens buiten spel staat en pas drie jaar later, als er weer verkiezingen aankomen, om de hoek komt kijken. Het bestuur moet – bijvoorbeeld in de persoon van een politiek secretaris – regelmatig fractievergaderingen en raadsvergaderingen bijwonen om zich een beeld te kunnen vormen van het reilen en zeilen in de politiek. De bevindingen hiervan kunnen worden meegenomen in de gesprekken.

Waar gaat het gesprek over?

Voortgangsgesprekken kunnen goede vruchten afwerpen, al is het maar omdat raadsleden, wethouders en anderen eens een keer de gelegenheid krijgen uitgebreid te praten over wat hun bezighoudt. In het dagelijkse contact staat meestal het werk centraal, niet degene die dat werk doet. En zelfs al delen we schouderklopjes of kritische noten uit, in een voortgangsgesprek wordt de balans breder opgemaakt. Dan gaat het om vragen als:

- Hoe verloopt de onderlinge samenwerking en de communicatie?
- Hoe zijn de werkomstandigheden?
- Waar zitten eventueel spanningen?
- Welke ontwikkelingsmogelijkheden zijn er en wat moet er eventueel worden bijgespijkerd?

- Welke uitdagingen liggen er in de komende tijd en ziet de gesprekspartner het zitten om daar tegenaan te gaan?
- Welke resultaten moeten er in de komende periode worden bereikt?

Van politici en bestuurders mag verwacht worden dat zij zich volledig inzetten om de doelstellingen van de ChristenUnie te verwezenlijken. Zij hebben echter ook hun eigen ontwikkelingsproces, idealen en belangen. De doelstellingen van de partij aan de ene kant en van politicus of bestuurder aan de andere kant moeten zo goed mogelijk met elkaar in harmonie gebracht worden. Hiermee hebben we de kern van het voortgangsgesprek te pakken.

Een goed gesprek

Het voortgangsgesprek wint aan waarde naarmate de partners beter communiceren. Communicatie is spreken én luisteren. Goed luisteren betekent de ander aankijken, de ander laten uitspreken, kort en bondig weergeven wat de ander zegt, doorvragen wanneer iets niet duidelijk is. Een bestuurs- of fractievoorzitter moet in een voortgangsgesprek vooral van zijn luistervaardigheid gebruikmaken. Goed luisteren is één kant van het gesprek. De juiste vragen stellen is de andere kant. Ook in de vraagstelling moet zich de interesse voor de gesprekspartner weerspiegelen. Open vragen geven de ander ruimte zich vrijelijk uit te drukken en creatief na te denken.

Tot slot vier voorwaarden voor een goed voortgangsgesprek:

1. Veilig

Voor een effectief gesprek is het nodig dat de infor-

matie wordt uitgewisseld in een sfeer van veiligheid, respect en vertrouwen. Als dat ontbreekt, dan zal feedback alleen maar leiden tot verkeerde interpretaties, misverstanden en weerstand. Ook structuren bieden veiligheid. Zet fractiereglement, verwachtingen, doelen en afspraken op papier.

2. Gezamenlijk

Een voortgangsgesprek hoort tweerichtingsverkeer te zijn. Hoe kunnen we elkaar helpen?

3. Eerlijk

Van te voren moet duidelijk zijn wat de bedoeling en het karakter van het gesprek is. Het gesprek kan het beste plaatsvinden aan de hand van een profielschets en een gespreksformulier. Wat van de gesprekspartner verwacht wordt, mag geen verrassing zijn. Als er moeilijke dingen besproken moeten worden, draai dan niet om de hete brij heen, maar wees op een liefdevolle manier duidelijk naar elkaar.

4. Opbouwend

Het is onze Bijbelse opdracht om anderen op te bouwen, te bemoedigen en te dienen, zodat ze kunnen groeien.

**DE EERSTVOLGENDE TRAINING VOORTGANGSGESPREKKEN
IS OP 5 APRIL. KIJK VOOR MEER INFORMATIE OP
[HTTP://KADERSCHOOL.CHRISTENUNIE.NL](http://kaderschool.christenunie.nl)**

EINDNOTEN

¹ Lees bij raadsleden ook steeds: 'statenleden'; bij wethouders: 'gedeputeerden'; en bij gemeente: 'provincie'.

² Op een enkele wethouder of gedeputeerde van buiten de raad of staten na.

Nieuws van de ChristenUnie Kaderschool

Bij de kaderschool bereiden mensen zich voor op een functie, zoeken ze verdieping bij hun politieke handelen of versterken zij hun vaardigheden. Iedereen die actief is bij de ChristenUnie of dat wil worden moet zich persoonlijk kunnen ontwikkelen met het oog op deze functie of taak. Dat is waar de kaderschool voor gaat!

COMPETENTIETEST

Eén van de instrumenten voor die persoonlijke ontwikkeling is de competentietest. Op dit moment is Suzan van Stralen, stagiaire van de CHE, bezig de competenties zo scherp mogelijk te definiëren voor al onze lokale en provinciale mensen. Wat moeten zij kunnen, weten en beheersen? In de loop van dit jaar komt de competentietest beschikbaar op de website van de kaderschool. U kunt dan uw eigen competenties testen. Zo kunt u zelf bekijken hoe het met de deskundigheid voor uw huidige politieke functie staat maar ook wat u nog zou moeten ontwikkelen voor een eventuele volgende functie. De kaderschool is graag bereid u te helpen bij het ontwikkelen van uw vaardigheden.

GEMEENTEFINANCIËN

Bij veel raadsleden zijn financiën geen geliefd onderwerp. Velen zijn er niet goed mee bekend. Toch zijn financiën helemaal niet zo ongrijpbaar als men vaak denkt. Als je een huishoudboekje kunt beheersen dan kun je ook de gemeentefinanciën beheersen. Bij de cursus 'Grip op de gemeentekas' die op 12 april plaatsvindt, worden deelnemers getraind om de juiste vragen te stellen. Aan de hand van de begrotingscyclus wordt uitleg gegeven over de gemeentelijke financiën. Elk raadslid zou dit onderwerp moeten beheersen, want alleen dan kun je op het juiste moment vragen stellen en budget vrijmaken voor je eigen onderwerpen. De training is opgezet door enkele ChristenUnie-wethouders die ervaren zijn in de financiën van hun gemeente.

GRONDBELEID

Vanuit de cursus Gemeentefinanciën is de cursus Grondbeleid ontstaan. Het grondbedrijf binnen een gemeente is een vak apart. Het gaat over grondexploitaties en hoe die gebruikt worden om doelen te realiseren op andere beleidsvelden, zoals woningbouw en werkgelegenheid. De training staat gepland op 17 mei a.s.

OVERHEIDSFINANCIËN

Bij de kaderschool wordt op dit moment een cursus 'Overheidsfinanciën: Van belasting tot beleid' opgezet. Vragen als: hoe komt de overheid aan haar geld, wat is de rechtvaardiging van belastingen, het draagkrachtprincipe en de verhoudingen tussen de verschillende geldstromen op rijks-, provinciaal en gemeentelijk niveau komen aan bod. De training wordt gegeven door enkele fiscalisten uit onze achterban en vindt plaats op zaterdag 31 mei.

STEVIG IN JE SCHOENEN

Van harte aanbevolen: Stevig in je schoenen. Deze politieke weerbaarheidstraining gaat over het vasthouden aan je principes, zonder dat dit ten koste gaat van het politieke spel. Het maakt je weerbaarder en leert je technieken om op ieder moment een standvastig christen te zijn. In de training werk je met elkaar toe naar een christelijk-sociale checklist, die je op elk moment op je eigen handelen kunt toepassen.

VOOR MEER INFORMATIE EN AANMELDING OVER DE KADERSCHOOL GAAT U NAAR: WWW.KADERSCHOOL.CHRISTENUNIE.NL

Column

Burgemeester: eigenstandig boegbeeld?

DOOR BORT KOELEWIJS, BURGEMEESTER VAN RIJSSEN-HOLTEN

De burgemeester neemt een kwetsbare en onduidelijke positie in het huidige bestel in, blijkt maar weer eens uit de ontwikkelingen rondom burgemeester Willeme van Dinkelland. Eerst zegden de wethouders het vertrouwen op, later gevolgd door een meerderheid van de raadsleden. Staatsrechtelijk is het een belangrijk beginsel dat een bestuurder het vertrouwen moet genieten van het algemeen bestuur, in dit geval van de gemeenteraad. Maar een burgemeester heeft ook een eigen verantwoordelijkheid. Hoe verhouden die zich tot elkaar?

Het huidige gemeentelijke bestel waardeert de eigenstandige positie van de burgemeester. Volgens de wet heeft de burgemeester een eigen verantwoordelijkheid om burgerparticipatie te stimuleren, te rapporteren over de kwaliteit van de gemeentelijke dienstverlening, te zorgen voor een goede behandeling van klachten en van bezwaarschriften, stimuleert hij de samenwerking met andere gemeenten en brengt hij een burgerjaarverslag uit. Daarin mag en moet de burgemeester ook kritisch zijn richting andere bestuursorganen. Landelijk heeft de commissie-Oosting minder preventief toezicht bepleit, maar ze doet daarbij wel een beroep op de burgemeester om actief besluiten van het college en de raad ter vernietiging voor te dragen als die in strijd zijn met de wet of het algemeen belang. Ook dat plaatst de burgemeester in een bijzondere positie ten opzichte van de wethouders en van de raadsleden.

ER WRINGT IETS

Hoeveel ruimte heeft een burgemeester om die eigenstandige positie in te vullen? In hoeverre is hij daarvoor afhankelijk van het college en van de meerderheid in de raad? In de Burgemeesterslezing 2007 merkt Minister Guusje ter Horst op dat de eigenstandige positie van de burgemeester uniek is en dat hij die te danken heeft aan de bijzondere aanstellingswijze. Het kabinet heeft er bewust voor gekozen om de Kroonbenoeming te handhaven. Het is een duidelijke keuze voor een bestuurlijke burgemeester en niet voor de politieke variant in de vorm van een lokaal regeringsleider. Een keuze die volgens de minister het meest recht doet aan de boegbeeldfunctie van de burgemeester.

Voor de steun van die gezaghebbende en eigenstandige uitoefening van zijn functie blijft de burgemeester wel afhankelijk van het vertrouwen van het college en van de gemeenteraad. Hoe eigenstandig kan de burgemeester dan in de praktijk zijn? In het huidige systeem wringt er iets. Te grote afhankelijkheid van de raad en het college maken het niet gemakkelijk om de beoogde eigenstandige rol van de burgemeester overtuigend in te vullen.

Hoe kan daaraan iets worden gedaan? In de eerste plaats doet dat een beroep op alle verantwoordelijken in de gemeente. Dat wil zeggen: een gemeenteraad en college die ruimte geven om in het belang van een goed functioneren van de gemeente de burgemeester uitnodigen zijn eigenstandige rol in te vullen. Dat is bestuurlijke kwaliteit! Van de burgemeester mogen we verwachten dat hij al doende gezag opbouwt en investeert in relaties, waardoor hem meer mogelijkheden worden gegund. Sfeer en onderlinge verhoudingen zijn hierin bepalende factoren.

BIJZONDERE ONTSLAGWIJZE

De gemeenteraad kan een aanbeveling tot ontslag doen aan de minister. Als minister Ter Horst hecht aan de bijzondere aanstellingswijze, dan kan zij dat ook vertalen in de bijzondere ontslagwijze van de burgemeester. Niet de raad stuurt een burgemeester weg, maar uiteindelijk de minister. Daarom lijkt het mij noodzakelijk dat de Commissaris van de Koningin altijd een onderzoek instelt naar de argumenten die de gemeenteraad gebruikt. Daarbij kan juist het handelen in de eigenstandige functie van de burgemeester aanleiding vormen om de aanbeveling van de raad niet te volgen.

**'EEN DWAAS IS IN DE BIJBEL IEMAND
DIE VOORAL MET ZICHZELF SPREEKT,
DE BEHOEFTE VAN ANDEREN NEGEERT
EN ONDERTUSSEN OOK NOG ONJUISTE
IDEEËN KOESTERT OVER VERMOGENS-
OPBOUW; WANT ZAL TENSLOTTE NIET
ALLES VOOR IEMAND ANDERS ZIJN?'**

Tim Vreugdenhil, pagina 13

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 8 | Nummer 2 | juni 2008

André Rouvoet over zijn beleid

Kostbare kinderopvang

Is bevolkingspolitiek nodig?

**'Loodgieterstassen
bestaan echt!'**

Kerk, staat en integratie

**Gezin:
hoeksteen
of struikelblok?**

VOORwoord

Gezin: hoeksteen of struikelblok?

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Er is iets tegenstrijdigs aan de hand rond het gezinsbeleid. Dat heeft te maken met hoe velen aankijken tegen de harde en de zachte kant van het beleid. De harde kant gaat over sociaal-economische vragen: hoe combineren we arbeid en zorg, hoe verhouden werk en gezin zich tot elkaar? De zachte kant gaat meer over opvoedkundige zaken. De preciaire vraag is hier: wanneer mag de overheid ingrijpen achter de voordeur? Het komt me voor dat men ten aanzien van die voordeur meet met twee maten.

VOOR EN ACHTER DE DEUR

Wat is het geval? Als we naar de discussie over de harde kant van het beleid kijken dan valt op dat veel partijen – op links, op rechts en in het midden - inzetten op zoveel mogelijk financiering van de kinderopvang. Zo wil men stimuleren dat meer vrouwen meer gaan werken. Vriendelijk en met zachte hand wordt de vrouw bewogen de arbeidsmarkt op te gaan.

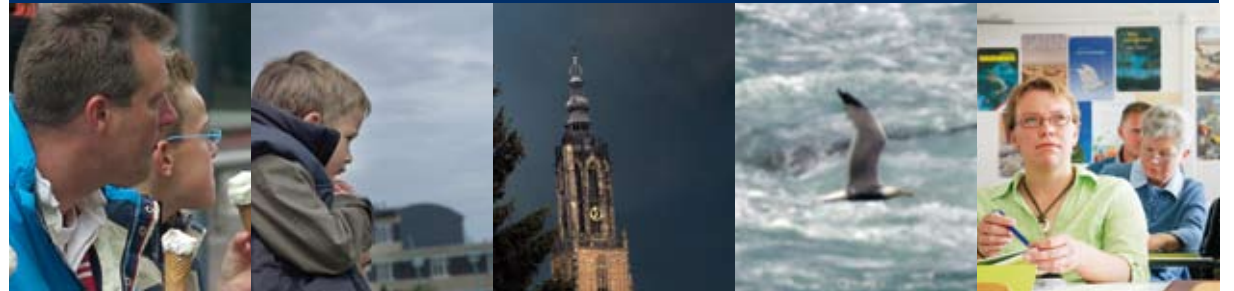
Deze benaderingswijze stimuleert het dat we de opvoeding van onze kinderen uitbesteden, bijvoorbeeld aan een crèche. De overheid wil blijkbaar dat de opvoeding voor een groot deel niet meer achter de eigen voordeur plaatsvindt.

Nu is het frappante dat ten aanzien van de zachte kant van het gezinsbeleid er juist heel veel weerstand is tegen het achter de voordeur komen. Betutteling is het toverwoord. 'Stel dat de overheid zich met mijn kind bemoeit...!' Kortom: we worden aangemoedigd een deel van de opvoeding uit te besteden aan de opvang; tegelijk is er veel kritiek als de overheid ingrijpt en zich bemoeit met de opvoeding door ouders.

OUDERLIJK GEZAG IS NIET ABSOLUUT

Uiteraard moet er zeer behoedzaam worden omgegaan met ingrijpen achter de voordeur. Van overheidsopvoeding mag geen sprake zijn. In de traditie waarin de ChristenUnie staat is altijd de eigen verantwoordelijkheid van ouders benadrukt. Niemand heeft in beginsel het recht in te grijpen in de kring van het gezin; niemand is bevoegd kinderen op te voeden dan de eigen ouders. Maar daarmee is niet alles gezegd. De overheid heeft een eigen verantwoordelijkheid om publieke gerechtigheid in de samenleving te bevorderen. Die roeping heeft soms tot gevolg dat de overheid moet ingrijpen in sociale verbanden, bijvoorbeeld als er sprake is van kindermishandeling. Daar is niets betuttelends aan, dat is recht doen. Het zou laakbaar zijn als de overheid dat niet doet. Immers: ook kinderen moeten soms worden beschermd tegen hun gezagsdragers. Ouders zijn immers geen absolute soevereinen over hun kinderen. Ze kunnen er maar niet mee doen wat ze willen. Ze hebben hun gezag gekregen van God en ze zullen verantwoording afleggen van de wijze waarop ze dat gezag uitoefenen aan Hem, de enige echte Soeverein.

INHOUDSOPGAVE

04 - Gezinsbeleid: een gedeelde verantwoordelijkheid | ANDRÉ ROUVOET

10 - 'We moeten kinderen positiever benaderen' | INTERVIEW MET PETER CUYVERS

12 - Kostbare kinderen | CAROLA SCHOUTEN EN STEVEN DATEMA

16 - Opvang mag opvoeding niet vervangen | GER DE LANGE

18 - Kinderopvang is prima aanvulling | MARIANNE DE WOLFF

19 - Column: Familieberichten | TIM VREUGDENHIL

20 - Kindermishandeling in Nederland | EVELINE EUSER

22 - Eigen kracht | HENRIËTTE VAN DER GRAAF-HULS

24 - Echtscheiding en de gevolgen voor het kind | MARIANNE DE WOLFF

26 - Kinderwens moet een echte keuze zijn | DIDI BRAAT

28 - Waterschappen anno 2020 | GERRIT DE JONG

30 - Godsdienstvrijheid onder druk door angst voor islam | ADRIAAN HOOGENDOORN

34 - Vrijheid, gelijkheid, burgerschap | KARS VELING

37 - Column: Niet echt vrolijk | ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPELEN-SCHEPPINK

38 - Waar blijft de tijd? | ERIK VAN DIJK

44 - 'Loodgieterstassen bestaan echt' | INTERVIEW MET TYMON DE WEGER

46 - Inspiratiedag ChristenUnie

47 - Column: Complimenten! | BORT KOELEWIJN

DenkWijszer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 8, nummer 2, Juni 2008
Oplage: 3000 | ISSN: 1568-5845
DenkWijszer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijszer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijszer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-05-08
- DenkWijszer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema,
Ruben Timman, CU

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

© ChristenUnie 2008
Overname van artikelen en/of illustraties
uitsluitend na toestemming van de redactie.

Gezins beleid:

een gedeelde
verantwoordelijkheid

‘...HET OVERGROTE DEEL VAN DE JONGEREN IS GELUKKIG, MAAR ZO’N 10 PROCENT LOOPT RISICO’S EN ZO’N 5 PROCENT ZIT IN DE PROBLEMEN...’

DOOR ANDRÉ ROUVOET, MINISTER VOOR JEUGD EN GEZIN

In de eerste maanden nadat ik mijn beleidsprogramma ‘Alle kansen voor alle kinderen’ aan de Kamer had toegezonden, is veel discussie gevoerd over de overheidsbemoeienis met het gezin en de opvoeding. In het najaar hoop ik een Gezinsnota aan de Kamer toe te zenden, waarin dit vraagstuk in zijn bredere samenhang aan bod zal komen. Denkwijzer heeft mij gevraagd om hierop vooruitlopend in te gaan op de vraag hoe mijn gezinsbeleid zich verhoudt tot de uitgangspunten van de christelijke politiek, in het bijzonder het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring. Aan het slot roep ik bestuurders van de ChristenUnie op om in hun gemeente of provincie werk te maken van gezinsvriendelijk beleid.

GEZINSBELEID IN DE LAATMODERNE SAMENLEVING

Voor een goed begrip ga ik eerst in op de bredere analyse van maatschappelijke trends, welke de achtergrond vormen waartegen dit kabinet zijn beleid in het Coalitieakkoord heeft geformuleerd. Processen van individualisering, globalisering en technologisering hebben de Westerse samenleving de afgelopen decennia ingrijpend veranderd. Ze hebben geleid tot erodering van de sociale cohesie in buurten en wijken, afname van gedeelde normen en waarden, toenemende gevoelens van onzekerheid en onveiligheid. Als gevolg van het individualisme en het streven naar autonomie, gedragen mensen zich als ‘individuen die hun eigen biografie samenstellen’. Ze balanceren tussen verschillende deelprojecten als een carrière, partnerrelatie, zorgtaken en kindwens. Sociale verbanden en relaties worden daarmee meer voorwaardelijk en minder duurzaam.

Zo is ook het gezin als belangrijk kernverband in de samenleving steeds meer onder druk komen te staan. Opvattingen over huwelijk, gezin en rolverdeling tussen mannen en vrouwen, ook ten aanzien

van arbeid en zorgtaken, zijn verschoven. Dit leidde ook tot meer belangenconflicten in de gezinssfeer. Secularisering en veranderende opvattingen over seksualiteit droegen vervolgens bij tot een lagere waardering van het huwelijk en de toename van alternatieve samenlevingsvormen. Tegen deze achtergrond laat zich ook de grote toename van echtscheidingen van de laatste decennia begrijpen. De laatste jaren is er meer oog gekomen voor de schaduwzijden van deze ontwikkelingen.¹ Breed leeft het gevoel dat we op grenzen stuiten. Er klinkt een roep om herstel van sociale cohesie, van gedeelde normen en waarden. Het is terecht dat mensen daarbij ook naar de overheid kijken. Dit kabinet heeft ervoor gekozen om die roep niet te negeren, en tegen de stroom van verwijten van betutteling in die uitdaging aan te gaan. De centrale opdracht van dit kabinet is te werken aan de kwaliteit van de samenleving en te investeren in wat we gemeenschappelijk hebben. Dat kan niet zonder een uitdrukkelijk gezinsvriendelijk beleid. “Het gezin is een belangrijke bron voor het kweken van betrokkenheid bij de samenleving. Een gezinsvriendelijk beleid draagt eraan bij dat kinderen van jongs af aan zelfvertrouwen, weerbaarheid en verantwoordelijkheidsgevoel meekrijgen.” (Coalitieakkoord, p.23). Dat is niet terug naar de jaren ’50, integendeel. Dit kabinet zet in op “nieuwe arrangementen die beantwoorden aan de dynamiek van deze en de komende tijd. Die moeten ten dienste staan van het vergroten van de mogelijkheden en de kwaliteit van leven van mensen. De overheid zal mensen mobiliseren, verbinden, ondersteunen en toerusten om hun verantwoordelijkheid voor hun eigen leven en de samenleving in al zijn verscheidenheid vorm te geven.” (p.5) Het gezinsbeleid moet antwoord geven op uitdagingen die de huidige, dynamische samenleving aan mensen stelt. Specifiek aan gezinnen.

NEDERLAND GEZINSVRIENDELIJKER MAKEN

De centrale uitdaging is voor mij om een beleid neer te zetten dat Nederland gezinsvriendelijker maakt. Daarmee bedoel ik dat gezinnen zich gesteund weten door hun sociale omgeving, worden versterkt en niet tegengewerkt. Alleen al op belevingsniveau ervaren ouders met jonge kinderen immers te vaak dat zij zich voor hun keuze om een gezin te stichten moeten verantwoorden. Mede daardoor is in Nederland uitstel van ouderschap gewoon geworden: vrouwen krijgen hun eerste kind gemiddeld

pas als ze 29,4 jaar oud zijn, waarmee ons land zich in de Europese top-3 bevindt. Terecht heeft de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg het uitstel van ouderschap als medisch en maatschappelijk probleem op de agenda gezet.² Aan het slot van dit artikel kom ik nog terug op het gezinsvriendelijker maken van leef- en werkomstandigheden in ons land.

De aanleiding voor dit artikel ligt echter primair in vragen over overheidsbemoeienis bij opvoeding in het jeugdbeleid. Het overgrote deel van de jongeren is gelukkig, maar zo’n 10 procent loopt risico’s en zo’n 5 procent zit in de problemen. Die risico’s en problemen hangen ook samen met de opvoeding en de thuissituatie. Kinderen in zogeheten multi-probleemgezinnen lopen per definitie een groot risico op opgroei- en ontwikkelingsproblemen. Uit het stijgende beroep op jeugdgerelateerde regelingen, zoals de provinciale jeugdzorg, het speciaal onderwijs, de jeugd-GGZ en de Wajong, blijkt dat er sprake is van een toenemende problematiek. Dat maakt een integraal jeugd- en gezinsbeleid dringend noodzakelijk.

OVERHEIDSBEMOEIENIS BIJ GEZIN EN OPVOEDING

Opvoeding is primair een zaak van de ouders. Ik ben het eens met diegenen die niet willen dat de overheid zich te veel met de opvoeding en met gezinnen achter de voordeur gaat bemoeien. De overheid mag niet op de stoel van de ouders zitten, want het zijn de ouders die naar de aard en structuur van het gezinsverband zelf verantwoordelijk zijn voor de zorg en opvoeding van hun eigen kind. Tegelijk denk ik dat de maatschappelijke situatie zoals hierboven geschetst een verbetering van het opvoedklimaat noodzakelijk maakt: ouders zoeken steun vanuit de politieke en sociale omgeving voor wat ze hun kinderen willen meegeven. Dat vraagt in de eerste plaats wat van burens, familie, maar ook van hulpverleners, onderwijzers, professionals

SAMENVATTING

- gezinsvriendelijk beleid is nodig ter verbetering van de kwaliteit van de samenleving
- opvoeding is een zaak van de ouders
- De overheid moet soms ingrijpen binnen gezinnen
- Dit sluit naadloos aan bij de ChristenUnie-filosofie

rondom het kind. De overheid kan hiertoe wel voorwaarden scheppen, zoals met vrijwillige opvoedondersteuning in de Centra voor Jeugd en Gezin. Overheidsingrijpen komt pas in beeld als de sociale omgeving onvoldoende in staat blijkt om corrigerend op te treden wanneer ouders hun taak verwaarlozen. Let wel: het gaat dan echt om problematische gezinssituaties. Dan komt de vraag op of de overheid in het belang van het kind moet ingrijpen, ook al is er nog geen sprake is van kindermishandeling, maar wel van dreigende opgroei-problemen of het weigeren van hulp door de ouders. Op dit moment bereid ik samen met de minister van Justitie een wetsvoorstel voor om de gronden voor ondertoezichtstelling te verruimen. Daarmee verruimt de wetgever de mogelijkheid voor de rechter om zich in de verantwoordelijkheid van de opvoeder te begeven. De vraag die door sommigen is gesteld, is hoe dit zich verhoudt tot de traditie van de christelijke politiek, waarin altijd zeer terughoudend met deze rol van de overheid is omgegaan.

GEZIN EN SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING

Het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring is een centraal element in de christelijk-politieke traditie waarop de ChristenUnie voortbouwt. De gedachte komt er in essentie op neer dat verbanden of kringen waarin mensen samenleven een eigen aard en eigen normatieve structuurkenmerken kennen. In deze visie is de mens geen autonoom individu, maar komt hij pas tot zijn recht in relatie tot zijn naasten, tot zijn omgeving, en tot zijn Schepper. De verbanden of kringen zijn nevengeschiedt, en niet tot elkaar herleidbaar. Ik citeer uit eigen werk: “Kerk en staat zijn bijvoorbeeld niet tot elkaar te herleiden. Evenmin kan van het gezin worden gezegd dat het is afgeleid van de staat. Dit inzicht heeft als consequentie dat een opvatting die we nog wel eens tegenkomen, namelijk dat de opvoeding van de kinderen door de staatsgemeenschap (gedeeltelijk) aan het gezin is gedelegeerd, fundamenteel van de hand moet worden gewezen.”³ Het zou te kort door te bocht zijn om hieruit de conclusie te trekken dat de staat zich dus nooit met het gezin zou mogen bemoeien. Naast het afgrenzen van de eigenheid van de verbanden kennen de verbanden ook de gemeenschappelijke norm van de gerechtigheid, waarop zij elkaar kunnen aanspreken.⁴ Daarnaast geldt dat geen enkel beginsel, dus ook

‘...IK WIL BESTUURDERS EN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS VAN DE CHRISTENUNIE GRAAG DE UITDAGING VOORLEGGEN OM IN DE EIGEN GEMEENTE OF PROVINCIE TE PIONIEREN MET HET CONCEPT ‘GEZINSVRIENDELIJKHEID’...’

niet dat van soevereiniteit in eigen kring, is bedoeld als blauwdruk. Het is een ordeningsprincipe, dat toegepast moet worden in de dynamiek van de maatschappelijke ontwikkelingen. “Vele voorbeelden zijn te geven van situaties waarin gezagsdragers zich onmiskenbaar buiten de sfeer van de eigen kring begeven.” Ik sprak indertijd van een ‘kring in nood’. Ik schreef erbij: daarbij “moet wel worden opgemerkt dat een dergelijk ingrijpen in principe een tijdelijk karakter dient te hebben. Zodra het verantwoord is behoort de taakuitoefening weer te worden overgelaten aan de ‘oorspronkelijke’ gezagsdragers van de betreffende kring.” ⁵

In het christelijk-politieke denken wordt het als hoofdtaak van de staat gezien om de publieke gerechtigheid te bevorderen. Recent schreef de Britse Dooyeweerd-kenner dr. Jonathan Chaplin, directeur van het Kirby Laing Institute for Christian Ethics in Cambridge, het zo: wanneer de mogelijkheden van ouders onaanvaardbaar tekortschieten, als zij daardoor hun taken niet kunnen uitoefenen en als daardoor de rechten van hun kinderen geschon- den worden (zij hebben geen veilige omgeving en worden bedreigd in ontwikkelingsmogelijkheden), en de overheid treedt op om dat te voorkomen of te beëindigen, dan is er vanuit de gedachte van soevereiniteit in eigen kring “geen sprake van on- rechtmatige staatsbemoeienis of ‘overschrijden van grenzen’ maar juist van een staat die in eigen rechte aan zijn unieke roeping invulling geeft.” ⁶ Benadrukt zij hierbij dus dat dit overheidsop- treden zoveel mogelijk tijdelijk moet zijn, en gericht op het doen hernemen van de eigen verantwoordelijkheid. Het is daarmee curatief van aard.

RICHTING

Ten aanzien van de verhouding tussen overheid en gezin leiden deze uitgangspunten tot drie gedach- ten die richting geven bij het vormgeven van het jeugd- en gezinsbeleid:

1) De overheid schept voorwaarden waardoor gezinnen zich kunnen ontwikkelen en ouders de opvoeding en verzorging van kinderen op zich kunnen nemen. Te denken valt aan inkomenson- dersteuning, aan wetgeving die het combineren van arbeid en zorg faciliteert, en ook aan het beschik- baar stellen van opvoedadvies op vrijwillige basis. Het kan soms ook betekenen dat de overheid een gezin faciliteert om, als het daar zelf niet in slaagt, het eigen sociale netwerk te mobiliseren. Dat is de benadering die bekend staat als de Eigen Kracht benadering, die ik van harte ondersteun en verder wil verspreiden. De overheid kan ook wijzen op het bestaan van relatiecursussen, om partners te helpen bij het dragen van de verantwoordelijk- heid om elkaar trouw te blijven en de duurzame zorg voor hun kinderen op zich te blijven nemen. Dit draagt ertoe bij dat ouders worden toegerust tot verantwoordelijkheid.

2) Als een gezin in problemen is geraakt, al of niet door eigen toedoen, kan dit aanleiding zijn voor de overheid om in te grijpen en (een deel van) de ver- antwoordelijkheid van ouders op zich te nemen. Te denken valt aan het aanbieden van een hulp- of zorgtraject aan het kind, indien nodig buitenshuis in een pleeggezin of in de residentiële zorg. Indien ouders niet willen meewerken, maar het belang van het kind dit vereist, zelfs tegen hun wil. Dat kan leiden tot ondertoezichtstelling (OTS), uithuisplaat- sing en in het uiterste geval gezagsbeëindiging. Dat betekent dus dat de nood hoog moet zijn opge- lopen. In dat geval vereist de norm van gerechtig- heid dat de boel niet op zijn beloop wordt gelaten, maar dat er wordt ingegrepen waar ouders hun verantwoordelijkheid jegens het kind niet waarma- ken. Daarmee geeft de overheid invulling aan haar unieke roeping.

3) Dit ingrijpen moet incidenteel en zoveel mogelijk tijdelijk zijn, en gericht op herstel van het vermogen om zelfstandig verantwoordelijkheid te dragen. Dit maakt zoets als verplichte opvoedondersteu- ning als begeleidend onderdeel van een uithuis- plaatsing ook zo van belang. Het stelt ouders in staat hun opvoedtaken beter op zich te nemen na terugkeer van het kind. Mijn aanpak is erop gericht dat hulpverleners zich niet afzonderlijk met een deel van het probleem bezig houden, maar juist met elkaar samenwerken om het gezin als geheel weer

op de rails te krijgen. Die benadering staat mij voor ogen met het motto ‘1 gezin, 1 plan’.

Deze uitgangspunten geven richting aan het beleid ten aanzien van gezin, jeugd en opvoeding. De essentie ervan is dat het ouders moet toerusten tot verantwoordelijkheid. Daar ben ik met hart en ziel mee bezig.

GEZINSVRIENDELIJKE BEDRIJVEN EN GEMEENTEN

In het voorgaande zijn vooral de taken van over- heid en ouders aan bod gekomen. Gezinsbeleid is echter een gedeelde verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel. In april dit jaar bezocht ik mijn Duitse collega van het Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, minister Ursula von der Leyen (CDU). Een interessant aspect in haar beleid is dat zij bondgenootschappen heeft gesloten met andere spelers in de samenleving. Zo heeft zij afspraken gemaakt over gezinsvriendelijk- heid van bedrijven met als resultaat dat werkgevers zich meer inspannen om werknemers mogelijkhe- den te bieden om arbeid en gezin te combineren. De dag na mijn bezoek aan Berlijn heb ik tijdens het Voorjaarsoverleg tussen kabinet, werkgevers en werknemers aangekondigd vergelijkbare stappen te willen zetten in Nederland. Een ander aansprekend Duits initiatief is de vorming van ‘Lokale Bündnisse für Familien’. Dit zijn lokale initiatieven waarin gemeentelijke overheid, scholen, bedrijven, kerken, etc samenwerken aan een ge- zinsvriendelijke gemeente. Gezinsvriendelijkheid is een belangrijke factor in de aantrekkingskracht als vestigingsplaats. Te denken valt aan de mogelijk- heid om arbeid en zorg te combineren, aanbod van onderwijs en opvoedondersteuning, woningaanbod en recreatief aanbod.

Ik wil bestuurders en volksvertegenwoordigers van de ChristenUnie graag de uitdaging voorleggen om in de eigen gemeente of provincie te pionieren met het concept ‘gezinsvriendelijkheid’. In de aanloop naar mijn gezinsnota die dit najaar verschijnt hoop ik het initiatief voor gezinsvriendelijke gemeenten nader te gaan verkennen en bespreken.

HET HART VAN MIJN BELEID

Uit het bovenstaande mag blijken dat het er mij niet om te doen is dat de overheid als een soort toe- zichthouder controle gaat uitoefenen op het reilen

en zeilen van gezinnen en kinderen in Nederland. Waar het om gaat is dat de overheid voorwaarden schept, en betrokken is als situaties (dreigen te) ont- sporen. Ik ben ervan overtuigd dat lezers van Denk- wijzer, onder wie veel actieve lokale en provinciale ChristenUnie-politici, weten waarover het gaat als ik praat over die ontspoorde en gebroken gezins- situaties. Beleidsinstrumenten welke momenteel in ontwikkeling zijn – de Centra voor Jeugd en Gezin, het elektronisch dossier in de jeugdgezondheids- zorg, de Verwijsindex Risicojongeren – trekken veel aandacht in het politieke debat. Toch beschouw ik deze instrumenten niet als het hart van mijn beleid. We zijn er immers niet als overal in het land de con- sultatiebureaus zijn omgevormd tot of aangesloten op een CJG, wanneer alle papieren dossiers van de kinderarts voortaan in de computer staan, of wan- neer hulpverleners elkaar voortaan kunnen vinden via een software-applicatie. Ik doe niets af aan het belang van deze instrumenten, maar ik benadruk wel dat ze in het juiste perspectief moeten worden geplaatst, en dat is zoals ik het hierboven schetste. Een gezinsvriendelijk beleid is de beste vorm van preventie. Het gaat erom dat ouders tijd, middelen en vaardigheden hebben om gewoon voor hun kinderen te zorgen, zodat hun kinderen gezond en veilig kunnen opgroeien. De overheid heeft daar een begrensde maar betrokken taak in. Vormgeven aan die rol beschouw ik als eerste Minister voor Jeugd en Gezin als een belangrijke en prachtige opdracht, júist met het oog op mijn eigen politiek- ideologische achtergrond.

EINDNOTEN

¹ Zie voor een toegankelijke analyse van ontwikkelingen van de laatmoderne samenleving de bijdrage van drs. W. Dekker in *Alle vogels hebben nesten, nieuwe aandacht voor gezin en gezinshulpverlening*, Buijten&Schipperheijn 2007.
² RVZ, *Uitstel van ouderschap: medisch op maatschap- pelijk probleem?*, oktober 2007. Het documentaire- programma Zembla wijdde onlangs een uitzending aan dit fenomeen onder de titel ‘Oude moeders’. Terug te zien op <http://player.omroep.nl/?afID=6951581>
³ A. Rouvoet, *Reformatorsche Staatsvisie*, 1992, p.29
⁴ Ibid, p.34
⁵ Ibid, p.36
⁶ *Philosophia Reformata* (2007/2)

‘We moeten kinderen positiever benaderen’

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Al jaren ijvert zelfstandig beleidsadviseur Peter Cuyvers bevoegen voor meer aandacht voor het gezin. Er moet eenheid in beleid komen, en meer oog voor de waarde van de mens als relationeel wezen. Winstpunt van dit kabinet is in ieder geval dat er een officiële Gezinsminister is. Het besef dat we iets moeten doen is gegroeid. André Rouvoet ziet hij als kwartiermeester, die als belangrijke taak heeft om de eerste stap te zetten op weg naar een structureel gezinsbeleid. Dat gegeven onttrekt zich aan de publieke beeldvorming. Een positief gesprek. “Er is geen crisis in het gezinsleven. Integendeel!”

Dit kabinet heeft oog voor het gezin, dus u zult er wel blij mee zijn...

Ik ben natuurlijk erg blij dat er een Gezinsminister is. Wel is het jammer dat er nog veel onderdelen die eigenlijk bij gezinsbeleid horen zijn versnipperd over andere departementen. Maar dat is een probleem dat ook andere beleidsterreinen treft, bijna een structureel probleem van het beleid in Nederland. Hier ligt een uitdaging, ook voor de ChristenUnie, om de eenheid in het gezinsbeleid te bevorderen. Dit kan bijvoorbeeld door in te zetten op een Gezinswet, waarin de hele werk en gezin-problematiek is geregeld. Ik heb me zelf altijd ingezet voor de invoering van een dergelijke wet.

Veel mensen ervaren een spanning tussen werk en gezinsleven. Hoe ziet u dat?

Dat vind ik een kunstmatige tegenstelling. In zowel werk als gezin functioneert de mens in relatie tot andere mensen en ontplooit hij zich. Dat is goed. Wezenlijk voor het menszijn is het staan in relatie tot anderen. Dit brengt een existentieel besef van verantwoordelijkheid met zich mee. Het mooie van het hebben van een gezin is dat je je beseft dat je zelf niet het middelpunt van de wereld of de geschiedenis bent, dat je in het belang van de volgende generatie gaat handelen. Veel jonge ouders vinden dat een unieke ervaring, maar ook een die lastig uit te leggen is aan mensen zonder kinderen. Uiteraard is het wel zo dat als je werkt je minder tijd hebt voor je kinderen, maar dat is ook al het geval als je in plaats van één kind meer kinderen hebt. Ook dan moet je je aandacht en tijd verdelen. Daarnaast is het van belang dat de ‘arbeidswereld’ ruimte laat voor het gezin. Ze moet niet alle tijd opeisen.

Dus u vindt niet dat het gezin in een crisis is, zoals wel wordt gedacht.

Het gezin is zeker niet in crisis. Integendeel! Het gaat steeds beter met gezinnen. Met de grote meerderheid gaat het erg goed. Probleem is wel dat we de minderheid die slecht functioneert steeds meer in de kou laten staan. Er is een groeiend aantal ernstige problemen aan de onderkant. Maar

dit betekent niet dat de samenleving als geheel verloedert. Die problemen aan de onderkant zijn ontstaan doordat de overheid in de uitvoeringstaken incompetent is gebleken. Ze heeft systemen geschapen waarmee professionals niet kunnen werken. Er zijn honderden instellingen met allemaal hun eigen taken, hun eigen financiering, etc. Dat is allemaal razend complex en bureaucratisch. Het heeft de versnippering enorm vergroot. Achtergrond hiervan was de maakbaarheidspretentie waarmee de overheid dit probleem wilde aanpakken. Ze wilde alles zelf tot in detail regelen en controleren, terwijl ze dat juist niet kan. Ik vind dat de overheid terughoudend moet zijn in de uitvoering. Ze moet de verantwoordelijkheden in de samenleving laten, daar waar ze horen. Maar aan de andere kant ook bereid zijn om in te grijpen als het echt niet goed gaat, die kant is sterk verwaarloosd.

Ook de ChristenUnie en dit kabinet worden wel bekritiseerd vanwege een vermeend betuttelend karakter.

Je moet onderscheiden tussen negatieve publiciteit bij de pers en positieve waardering in het land. Mensen kunnen zelf wel hun oordeel vellen over wat de media allemaal aan kritiek spuien. Mensen zijn niet dom, zoals wel wordt gedacht. Een van de problemen van politiek Den Haag is, dat men geneigd is om de oplossingen bij zichzelf te zoeken, te weinig vertrouwen in burgers heeft. Wie verantwoordelijkheid vraag van burgers moet er ook van uit gaan dat ze die kunnen waarmaken. Kenmerkend voor christelijke politiek is wat mij betreft het hebben van dat vertrouwen in de mensen in het land. Dat past zowel bij de ChristenUnie als bij het CDA, de partij waar ik zelf actief in meedenk.

Even terug naar de mensen aan de onderkant met wie het slecht gaat. Hoe bereik je die dan? Je moet toch te weten komen wie dat zijn...

Dat is precies de paradox waar we al jaren niet uit komen. Iedereen roept dat je er eerder bij moet zijn, dat je moet doen aan preventie, snelle ondersteuning en natuurlijk dat je Savannahs en Jessica's moet voorkomen. Maar zodra je actief gaat optreden krijg je het bekende ‘achter de voordeur’-verhaal. Ik zei het al eerder, vooral veel media en politici maken daar een enorm nummer van, maar dat heeft niets te maken met wat de mensen zelf vinden. Ieder onderzoek, ieder experiment in de

praktijk laat zien dat als je mensen actief opzoekt en je vraagt of je ze kan helpen dat ze daar zielsgelukkig mee zijn. Men waardeert huisbezoeken van hulpverleners enorm. Zo kan een persoonlijke relatie worden opgebouwd. Besef hierbij: je bent vrij om de deur open te doen of niet. Net zoals je vrij bent om naar het consultatiebureau te gaan, wat 98 procent dan ook doet. Maar juist de mensen die er zelf niet uitkomen schamen zich vaak en blijven thuis. Privacy- of Big Brother-verhalen vind ik eigenlijk gemakzuchtige smoezen om het vuilste werk te laten liggen.

Voor de discussie over geboortepolitiek geldt hetzelfde.

Inderdaad. De media en de oppositie maken daar een karikatuur van. Het gaat er niet om dat mensen nu ineens gedwongen worden om meer kinderen te krijgen. Nee, centraal staat dat met name vrouwen steeds meer belemmeringen ervaren om kinderen te kunnen krijgen. Vroeger kregen ze meer kinderen dan ze wilden, nu minder, dat is een gegeven dat elke specialist al jaren bekend is. En waar in vrijwel alle andere landen van de EU, ook in het Europese Parlement, al jaren een publiek debat over gaande is. De overheid kan er ook absoluut aan bijdragen dat de context minder gezinsonvriendelijk wordt, dat de infrastructuur voor ouderschap verbetert.

Hoe kan dat verbeterd worden dan?

Allereerst wil ik toch ook het psychologische vlak noemen. We moeten kinderen positiever benaderen. Het is geweldig verrijkend om kinderen te hebben. We moeten ze niet beschouwen als lastpakken die je carrière belemmeren. Of als een bevolkingsgroep die we zo snel mogelijk weg moeten zetten in de opvang zodat hun ouders kunnen gaan werken. De discussie over kinderen komt gevaarlijk dicht bij die over dieren: hoeveel vierkante meter per kind in de crèche, wat zijn de productiecijfers van onze kinderen in taal en rekenen. Daarnaast hebben we in Nederland materieel gezien gewoonweg ontzettend slechte voorzieningen. Er is weinig kinderopvang, weinig ouderschapsverlof en weinig kinderbezoek. Daar moet wat aan gebeuren. Mensen moeten zowel kunnen werken als voor hun kinderen kunnen zorgen. Beide moeten we faciliteren... en de keuze moet liggen bij degenen die de verantwoordelijkheid over het kind heeft.

Kostbare kinderen

DOOR STEVEN DATEMA EN CAROLA SCHOUTEN,
BELEIDSMEDEWERKERS BIJ DE TWEEDE KAMERFRACIE

De afgelopen periode is er veel commotie ontstaan over de kabinetsplannen rondom de kinderopvang. De kosten lopen sterk uit de hand en er moet dan ook stevig bezuinigd worden op de regeling. Toen het bericht naar buiten kwam, waren de reacties niet van de lucht. 'Verbijsterd' stelde de een, 'Handen af van de kinderopvang' stelde de ander. Kinderopvang is een van de manieren waarop de overheid de combinatie van arbeid en zorgtaken probeert te faciliteren. Maar is het een effectieve manier? Trekt het ouders daadwerkelijk over de streep om (meer) te gaan werken? En waar staat de ChristenUnie in deze discussie?

De afgelopen 15 jaar is een stille revolutie gaande geweest op de Nederlandse arbeidsmarkt. Het aandeel vrouwen dat betaald werk verricht is enorm toegenomen. Begin jaren negentig werkte zo'n 40% van de vrouwen buitenshuis. In 2006 was dit opgelopen tot ongeveer 55%¹. Europees gezien is de arbeidsdeelname van Nederlandse vrouwen hoog te noemen. Alleen in de Scandinavische landen en Zwitserland ligt de arbeidsparticipatie van vrouwen

hoger². De hogere arbeidsparticipatie ligt in lijn met het beleid dat het kabinet voorstaat. In het beleidsprogramma³ stelt het kabinet dat 80% van de beroepsbevolking in 2016 daadwerkelijk aan het werk moet zijn. Momenteel is dat ongeveer 70%. Om die participatiedoelstelling te halen zullen in deze kabinetsperiode minstens 200.000 mensen extra aan de slag geholpen worden. Het gaat dan vooral om (jong)gehandicapten, ouderen en vrouwen. Van de genoemde groepen zijn de vrouwen relatief het makkelijkst en snelst inzetbaar op de arbeidsmarkt, onder andere omdat zij vaak goed opgeleid zijn. De participatiedoelstelling is volgens het kabinet nodig om de verwachte krapte op de arbeidsmarkt te verminderen en om de overheidsfinanciën op peil te houden.

Ten aanzien van de vrouwenparticipatie speelt bij een aantal partijen een ideologisch motief mee. Vanuit de emancipatiegedachte zouden vrouwen in staat moeten worden gesteld om financieel onafhankelijk te zijn. Dit kan, als zij voldoende uren werken. Ondanks de indrukwekkende groeicijfers, blijft de teneur in Nederland dat de arbeidsparticipatie van vrouwen verder omhoog moet. Het gaat dan met name om het aantal uren dat vrouwen werken. Nederlandse vrouwen werken gemiddeld 16 uur per week. Het aantal vrouwen dat voltijds werkt, bedraagt niet meer dan 25%. Vooral vrouwen met kinderen kiezen voor een (kleine) deeltijdbaai. Opvallend genoeg is het aantal vrouwen zonder kinderen dat een deeltijdbaai prefereert ook aan het toenemen⁴.

STIMULERINGSBELEID OVERHEID

De overheid heeft de afgelopen jaren verschillende maatregelen getroffen om met name de moeders over de streep te trekken betaald werk te gaan verrichten. Dit heeft zijn vruchten afgeworpen. Bijna driekwart van de moeders in Nederland heeft een betaalde baan van meer dan 1 uur per week. De maatregelen van de overheid hebben grofweg betrekking op drie terreinen: financiële prikkels, verlofregelingen en kinderopvang.

SAMENVATTING

- het kabinet stimuleert dat meer vrouwen meer gaan werken
- een van de grootste ingrepen is de Wet Kinderopvang
- de kosten voor kinderopvang zijn enorm gestegen
- de ChristenUnie kijkt verder dan opvang alleen

1. Financiële prikkels

Via fiscale maatregelen is werken in de loop van de tijd lonender geworden en niet-werken duurder. Zo heeft iedere werkende recht op een inkomensafhankelijke arbeidskorting. Werkende ouders krijgen hiernaast een combinatiekorting en de minstverdienende partner ook nog een aanvullende combinatiekorting. Naast deze twee combinatiekortingen komt er straks ook nog een inkomensafhankelijke aanvullende combinatiekorting. Hierdoor wordt meer werken lonender gemaakt. Een punt van discussie tijdens de afgelopen formatie was de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting. Ieder belastingplichtige krijgt deze heffingskorting en kan die overdragen op de niet-verdienende partner. Met name kostwinnersgezinnen profiteren van deze maatregel. Ondanks verzet van de ChristenUnie is besloten de overdraagbaarheid geleidelijk aan te beperken, om ook nietverdienende partners te stimuleren te gaan werken. Gezinnen met kleine kinderen worden hierbij, op aandrang van de ChristenUnie, ontzien.

2. Verlofregelingen

Het aantal verlofregelingen voor moeders/ouders is de laatste jaren sterk toegenomen. Zo bestaat er recht op doorbetaald zwangerschaps,- en bevallingsverlof – sinds kort ook voor zelfstandig werkende vrouwen. Na de bevalling bestaat er voor iedere ouder recht op ouderschapsverlof. Dit kabinet gaat het aantal weken ouderschapsverlof verlengen van 13 naar 26 weken. Wanneer ouders deelnemen aan de levensloopregeling kunnen ze ook een fiscaal voordeel krijgen bij de opname van het ouderschapsverlof. Voor de verzorging van onder andere zieke kinderen bestaat het recht op kortdurend zorgverlof. Ook het vaderverlof – rond de tien dagen vrij voor nieuwbakken vaders – begint aan populariteit te winnen, al is het nog niet duidelijk of dit ook een wettelijk recht wordt. De gedachte achter al deze verlofregelingen is dat vrouwen eerder zullen gaan werken als zij makkelijk vrij kunnen krijgen in verband met de kinderen.

3. Kinderopvang

Een van de grootste ingrepen van de overheid om de arbeidsparticipatie van vrouwen te stimuleren betrof de invoering van de Wet Kinderopvang. Sindsdien krijgen ouders een substantieel bedrag van hun opvangkosten vergoed door de overheid.

De vergoeding is afhankelijk van de uren opvang, de prijs van de opvang en het gezamenlijk inkomen van de ouders. Het inkomen waarbij ouders nog in aanmerking komen voor een vergoeding, is in de loop van de jaren fors gestegen. In 2005 lag de bovengrens rond de 72.000 euro bruto. Inmiddels krijgen ouders met een gezamenlijk inkomen tot 130.000 euro bruto ook nog een vergoeding. Ouders krijgen de tegemoetkoming als hun kinderen naar de formele opvang gaan (crèches en buitenschoolse opvang) of als ze dit regelen via een gastouderbureau.

KOSTEN KINDEROPVANG

De kosten van kinderopvang zijn het afgelopen jaar explosief gestegen. Voor 2008 werd 2 miljard euro begroot op de begroting van OCW voor kinderopvang. In april werd duidelijk dat er een kostenoverschrijding zou gaan plaatsvinden van zo'n 500 miljoen euro in 2008. Dit tekort zou kunnen oplopen tot 1,1 miljard euro in 2011, als er niets zou gebeuren. Voor het kabinet alle redenen om kritisch te kijken naar de kinderopvangregeling in zijn huidige vorm. De vermoedelijke redenen voor de overschrijding zijn divers. Door de motie Van Aartsen/Bos zijn scholen verplicht geworden buitenschoolse opvang te organiseren. Dit heeft de vraag naar deze vorm van opvang sterk doen toenemen. De huidige minister van Financiën heeft zelf dus indirect bijgedragen aan de overschrijding van de kinderopvangkosten! Hiernaast hebben meer ouders de weg naar de gastouderbureaus gevonden. Wanneer familie of bekenden op de kinderen passen, kunnen ze aangemeld worden bij een gastouderbureau, waarna de ouders ook in aanmerking komen voor kinderopvangtoeslag. Deze vorm is erg populair geworden, ook omdat de meeste ouders nog steeds graag (een deel van) de opvang informeel organiseren. Tot slot hebben meer gezinnen recht gekregen op kinderopvangtoeslag vanwege het opschuiven van de inkomensgrenzen waarbij nog recht bestaat op een vergoeding. De vraag is of tegenover de hogere kinderopvangkosten ook een evenredig hogere arbeidsparticipatie staat. Dit valt moeilijk hard te maken. In 2006 – 2007 groeide het aantal kinderen dat opgevangen werd via de Wet kinderopvang gemiddeld met 22% per jaar. De groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen stabiliseerde juist in die periode. Het lijkt er daarom op alsof er sprake is van een zogenaamde ‘vervangingsvraag’.

Ouders die eerst de kinderopvang regelde zonder overheidssubsidie, hebben dit ingeruild voor gesubsidieerde vormen van opvang. Dit leidt ertoe dat tegenover de extra kosten voor de overheid nauwelijks extra baten zijn komen te staan. Al met al kan geconcludeerd worden dat kinderopvang heeft bijgedragen aan de beslissing van vrouwen om aan het werk te gaan. Maar nu een groot deel van de vrouwen daadwerkelijk aan de slag is, wordt de aanwezigheid van kinderopvang minder belangrijk bij de keuze om meer te gaan werken.

CHRISTENUNIE: DRIE SPOREN

De ChristenUnie heeft altijd de keuzevrijheid van ouders benadrukt wat betreft de combinatie van arbeid en zorg. Het gaat dan zowel om het aantal uren dat ouders willen werken, als om de soort opvang die zij voor hun kinderen wensen. Daarom ook heeft de ChristenUnie-fractie zich kritisch uitgelaten over de participatiedoelstelling van het kabinet. Het verhogen van de arbeidsparticipatie moet beschouwd worden als een middel om de overheidsfinanciën beheersbaar te houden en niet als een doel. Geef ouders de tijd en ruimte die ze nodig hebben om voor hun kinderen te kunnen zorgen. Bovendien zal het eenzijdig bevorderen van een hogere arbeidsparticipatie andere effecten met zich meebrengen, die maatschappelijk minder gewenst zijn. Bijvoorbeeld in de sfeer van het vrijwilligerswerk of de mantelzorg. Met het oog op de keuzevrijheid is het voor de ChristenUnie niet vanzelfsprekend dat er alleen maar extra geld naar de formele kinderopvang gaat. Toen in 2006 werd besloten met name hogere inkomens meer tegemoetkoming in de kinderopvangkosten te geven, heeft de fractie zich hier dan ook sterk tegen verzet. Met valide argumenten, lijkt nu, aangezien de maatregel waarschijnlijk weer wordt teruggedraaid.

De ChristenUnie hanteert een drie-sporen-beleid om ouders meer ruimte te geven in de combinatie van arbeid en zorg. Ten eerste moeten ouders voldoende financiële middelen hebben om zelf te bepalen hoe zij de zorg voor hun kinderen willen vormgeven. Met de introductie van het kindgebondenbudget is een belangrijke stap in die richting gezet. Maar ook ten aanzien van de kinderopvangvergoeding moet de nadruk niet alleen op formele kinderopvang liggen. In het Coalitieakkoord⁵ is bepaald dat ‘tweeverdie-

ners die gebruik maken van informele kinderopvang een betere toegang tot financiële ondersteuning krijgen’. Aan die belofte zal de ChristenUnie het kabinet houden. Ook omdat de informele opvang in een grote behoefte voorziet. Ten tweede moeten er voldoende verlofregelingen zijn voor werkende ouders, zowel voor vaders als moeders. Het is belangrijk dat ouders tijd kunnen vrijmaken voor hun kinderen. Het kabinet gaat al over naar het verlengen van het ouderschapsverlof. Dat is een goede zaak. Maar het gaat er ook om of ouders het verlof kunnen opnemen en welke financiële arrangementen hiervoor beschikbaar zijn. Ten derde zet de ChristenUnie in op het flexibiliseren van arbeidstijden. Maatregelen in deze sfeer blijken van groter belang voor vrouwen om (meer) te gaan werken dan gratis kinderopvang⁶. Vandaar dat de ChristenUnie al langer pleit voor zaken als schooltijdbanen – waarbij ouders onder schooltijd werken en zo zelf de kinderen kunnen opvangen – en het eenvoudiger maken van thuiswerken. Dit vergt een cultuuromslag. Maar dit moet lukken, als bedacht wordt dat de menig over vrouwenparticipatie ook in betrekkelijk korte tijd is veranderd. Het is goed te bedenken dat de ChristenUnie deze maatregelen niet voorstelt om maar zoveel mogelijk mensen ‘de arbeidsmarkt op te jagen’. Het gaat er om dat ouders die keuzes kunnen maken die ze voor hun gezin het beste vinden. De focus mag dan niet op één soort oplossing liggen, zoals meer geld voor formele kinderopvang. Ouders willen keuzevrijheid om hun arbeid en zorgtaken te combineren. De ChristenUnie zoekt naar mogelijkheden om deze keuzevrijheid werkelijk te bieden. Kinderen zijn kostbaar, geen kostenpost.

EINDNOTEN

¹ Hierbij moet bedacht worden dat een baan pas meetelt als deze meer dan 12 uur per week bedraagt. Het aantal vrouwen dat meer dan 1 uur werkt per week, bedroeg in 2006 zelfs 66%.
² Keuzenkamp, S. en Steenvoorden, E. in: *Nederland Deeltijdland*, SCP (2008)
³ Beleidsprogramma 2007 - 2011
⁴ Dijkgraaf, M. en Portegijs, W. in: *Nederland Deeltijdland*, SCP (2008)
⁵ *Samen leven, samen werken* (2007)
⁶ Portegijs, W. en Keuzenkamp, S. in: *Nederland Deeltijdland* (2008)

Opvang mag opvoeding niet vervangen

DOOR DR. GER DE LANGE

In onze dynamische maatschappij staat het samenleven in wederkerigheid en het liefdevol opvoeden onder druk. Dat is een verkeerde ontwikkeling, want de ervaring van liefde is de basis van gezonde groei. Het uitbesteden van de opvoeding zorgt voor hechtingsproblemen, die weer tot asociaal gedrag kunnen leiden.

Het gezin is een samenlevingsvorm van ouder(s) en kind(eren) die, niet alleen vandaag de dag, alle denkbare variaties kent. Het enige en belangrijke houvast in de discussie over het gezin zou kunnen zijn het recht van het kind opgevoed te worden, ware het niet dat over opvoeden fundamenteel verschillend wordt gedacht. In de huidige samenleving meent een toenemend aantal ouders dat zij zelf voor hun kind niet zo nodig zijn. Dit menen zij of vanuit de gedachte dat kinderen hun weg in de wereld vanzelf wel vinden, of vanuit de opvatting dat goed gedrag met sociale programma's wordt aangeleerd. Het zijn tegenwoordig gedragsdeskundigen die zich met gezinsproblemen bemoeien alsof opvoeders uit de tijd zijn.

DYNAMISCH LEVEN

Gelukkig is er nog een grote groep van ouders die leeft vanuit de vanzelfsprekende opvoedende omgang met hun kind. Deze groep staat evenwel in toenemende mate onder druk. Leven is volgens velen het nastreven van voor ons liggende doelen geworden. Iemand zijn heeft geen betekenis, slechts dat wat worden moet heeft waarde. Een mens, een gezin, een levend bedrijf(je) of een kerk heeft geen betekenis wanneer het niet dynamisch verandert. Gewoon een huisgezin vormen is van geen waarde, ieder lid moet zich realiserend groeien. Zoals jongeren soms hun jas met capuchon niet uit willen doen om hun verlegenheid te verhullen, zo is het leven op zich voor velen leeg geworden en poogt men in steeds meer en duurere omkleiding zijn waarde te vinden. Anderen proberen buiten zichzelf zingeving met anderen te beleven. Zelfs christenen kunnen

zich niet veilig weten, meent menigene, als zij de relatie met God niet op bijzondere wijze ervaren.

LIEFDE NOODZAKELIJK VOOR KIND

Het gebrek aan tijd en rust voor elkaar in het gezin wordt nog versterkt wanneer ons niveau van leven (en consumptie) het werken van beide ouders 'noodzakelijk' maakt. Dan komt liefdevol samenleven, leven in wederkerige betrokkenheid, in de knel. Leven in wederkerige betrokkenheid wil zeggen: met lijf, gevoel en verstand luisteren naar en rekening houden met elkaars wensen en behoeften. Het is de basis waarop ouders hun kind liefde betonen door het bieden van wat het kind nodig heeft. Iets, of heel veel, aan een kind geven zonder dat er sprake is van wederkerigheid afkopen van verantwoordelijkheid en geen liefde. Zonder wederkerige betrokkenheid zal een kind dat voor straf op een stoel wordt gezet zich onveilig en als waardeloos afgestoten voelen. Daartegenover is verwennen en niet begrenzen evenzeer gebrek aan wederkerigheid, aan liefde. Het kind zal zich ongehecht en uiteindelijk in de steek gelaten voelen.

OPGROEIEN ZONDER LIEFDE

Er worden kinderen geboren die zonder liefde kunnen opgroeien en geen moeilijkheden veroorzaken. Maar, zij zullen dan ook later zonder liefde voor de ander en voor hun kinderen leven. Wat te denken van een meisje dat zegt haar moeder slechts te zien als een niet onaardige tante. Als ze zelf moeder wordt zal zij met haar moeders gedrag besmet zijn. De meeste kinderen vragen wederkerigheid om zich veilig en geborgen te voelen en zo gehecht te zijn aan de wereld om dan zelf ook in wederkerigheid te kunnen leven.

REACTIES OP GEBREK AAN LIEFDE

Liefde voor het jonge kind is niet als een lamp die je naar eigen believen aan en uit kan schakelen. Sommige kinderen vragen deze wederkerigheid wel tot 24 uur per dag en tonen anders ongedurigheid, chaotisch of ADHD gedrag. Anderen huilen een tijdje of verstillen in hun onveiligheid als ze door moeder aan verzorgsters worden afgegeven. Anderen gaan zich gedragen als straathondjes en leren bij anderen zonder wederkerigheid aandacht en affectie te halen. Gedragen wij ons als volwassenen anders wanneer wij ons in de steek gelaten voelen, in verdrukking komen of ons lichamelijk bedreigd voelen? Vervallen wij dan zelf ook niet in chaotisch PDD-NOS of ADHD-gelukkig gedrag? Zelfs de aap, de big en het kalf - die geen wederkerigheid kenden met het moederdier of te vroeg van hun moeder zijn weggehaald - tonen afwijkend, asociaal gedrag.

OPVOEDINGSVERANTWOORDELIJKHEID

Herkennen we niet de ongedurigheid, vlucht van de wederkerigheid weg, het inhalig gedrag, het individualisme en het gebrek aan liefde bij vele ouderen en opgroeiende jongeren?

De keuze voor een kind of kinderen, zo de natuur dat toestaat, is niet in het leven iets erbij nemen, maar creëert een alles overtreffende verantwoordelijkheid om hen te bieden wat voor hun gezonde groei nodig is. Van een christenpoliticus mag worden verwacht dat hij/zij het recht van een kind opgevoed te worden nastreeft, en bevordert dat moeders hun kind zelf kunnen opvoeden. Het kind heeft het nodig tot het vierde, vijfde jaar bij met name de moeder veiligheid en affectie te ervaren en wederkerigheid te beleven, ook al is dat tegen het

'belang' van de ouders (en het economisch belang van de samenleving).

NEGATIEVE GEVOLGEN OPVANG

Baby- en peuteropvang, dagverblijven, zelfs de naschoolse opvang bedreigen de gehechtheid van het kind aan de wereld. In de begeleiding van ouders met een jong (biologisch eigen of adoptie) 'hechtingsgestoord' kind blijkt het met name de moeder te zijn die, soms heel agressief, wordt uitgedaagd en de afwijzing van het kind te verwerken krijgt. Het probleem kan zich slechts oplossen wanneer de fundamentele wederkerigheid met de moeder tot stand komt.

Antropologische literatuur en ervaring met anders opgevoede kinderen in ons land laten zien dat nonchalance in wederkerige betrokkenheid een mens-type voortbrengt waarin verantwoordelijkheid ten opzichte van zichzelf en anderen en wederkerigheid in hoge mate ontbreken. Voor christenen voeg ik daaraan toe: hoe kunnen kinderen later God hun vader noemen en zich thuisvoelen in de kerk wanneer ze thuis bij vader en moeder de geborgenheid niet in al hun vezels hebben ervaren?

CHRISTENUNIE EN OPVOEDING

Bij een aantal kinderen zal verwenning of verwaarlozing leiden tot een gebrek aan gemotiveerdheid, tot een relatiestoornis, asociaal of zelfs antisociaal gedrag. Het idee dat deze jongeren met een programma of dwang te 'socialiseren' zijn is een fictie. Een probleemkind laat zich niet tot goed gedrag manipuleren of verleiden. Ervaring van wederkerigheid die veiligheid en emotioneel plezier in het leven biedt is de basis van gezonde groei. Dat geldt voor het gezin alsook voor opvang in een pleeggezin, tehuis of inrichting. De CU dient de opvoedingssituaties die aansluiten op de behoeften van kinderen te bevorderen en te realiseren. Gezien het belang van kinderen en de toekomstige samenleving is het nodig verzet te bieden tegen de onthechtende ontwikkelingen.

Een reactie op dit artikel vindt u op de volgende pagina.

Dr. Ger de Lange is orthopedagoog/sociaalpsycholoog en schrijver van *Leren wandelen aan Vaders hand* en *Relatiegestoorde kinderen*

Reactie: kinderopvang is prima aanvulling

DOOR MARIANNE DE WOLFF, WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER BIJ TNO EN LID VAN HET CURATORIUM VAN HET WI.

Weinigen zullen het belang van een veilige gehechtheidsrelatie aan de ouders betwisten. In de eerste levensjaren wordt die band opgebouwd door middel van wederkerige interacties met de ouders. De Lange signaleert echter onthechtende ontwikkelingen in onze samenleving. de toename van kinderopvang is daar één van. Kinderopvang bedreigt de gehechtheid van het kind ‘aan de wereld’, is zijn boude stelling.

Onderzoek naar de effecten van kinderopvang¹ laat geen sterke positieve, maar evenmin grote negatieve effecten zien. Kinderen die een dagverblijf bezoeken zijn bijvoorbeeld niet vlotter in het leren spreken. Het verblijf in de kinderopvang – gemiddeld 17 uur per week – heeft ook geen negatief effect op de gehechtheidsrelatie met de moeder. Het is simplistisch om te spreken van ‘effecten van kinderopvang’ in het algemeen. Het welbevinden van kinderen in de kinderopvang wordt juist bepaald door meer specifieke factoren, zoals: temperament van het kind, leidster-kind-verhouding in de groep, en de mate waarin een vaste leidster beschikbaar is. Kwaliteitsmetingen van de Nederlandse kinderopvang laten bovendien zien dat de pedagogische kwaliteit redelijk is. Sterke punten zijn de vaste structuur, de sociale interactie en de persoonlijke zorg. Zwakkere punten zijn de stimulering van de cognitieve ontwikkeling, aldus een peiling uit 2002.²

MOEDERSCHAPSIDEOLOGIE

De scepsis die De Lange aan de dag legt ten aanzien van kinderopvang is moeilijk hard te maken. Bij De Lange gaat achter deze scepsis een moederschapsideologie schuil. Moeders – en de vaders dan (?) - moeten in de eerste vijf jaar hun kinderen zelf opvoeden. Met name de moeder kan het kind veiligheid en geborgenheid bieden. Ik betreur dit soort uitspraken enorm, omdat het juist in christelijke kring lang heeft geduurd voordat men afstapte

van die overtrokken, exclusieve focus op de moeder als meest ideale opvoeder. Dat het vaders een vrijbrief gaf om zich onbekommerd op activiteiten buitenshuis te richten, hebben veel van mijn generatiegenoten ervaren. Gelukkig zijn de vaders van vandaag meer betrokken op hun kinderen. Vaders hebben een belangrijke en onmisbare inbreng in de ontwikkeling van kinderen.

Twintig jaar geleden liet onderzoek zien dat kinderen zich niet alleen aan moeders, maar ook aan vaders hechten, en aan vaste verzorgers die regelmatig met het kind omgaan. Degene die het grootste aandeel heeft in de opvoeding – meestal de moeder – is wel de belangrijkste figuur binnen het gehechtheidsnetwerk, maar de andere gehechtheidsfiguren fungeren ook als bron van steun voor het kind. In die zin kunnen anderen compenseren voor eventuele ‘tekorten’ of eenzijdigheden van de moeder. Gelukkig maar.

EENOUDERGEZINNEN

De moederschapsideologie van De Lange verraaft een eenzijdige focus op blanke middenklassegezinnen waarbij vaders het geld verdienen en moeders zich aan de kinderen wijden. Veel kinderen groeien vandaag op in eenoudergezinnen, waarbij moeders moeten werken, waarbij onvoldoende structuur geboden wordt, en waarbij het opvoedgedrag te wensen overlaat. Kinderopvang is dan een noodzakelijke aanvulling op de opvoeding thuis. Bovendien: veel allochtone kinderen hebben een taalachterstand als zij naar de basisschool gaan. Juist in de kinderopvang kunnen educatieve programma’s worden ingezet die de taalontwikkeling beogen te stimuleren. Er zijn zeker vragen rondom die voor-schoolse educatie, en hoe dat kan worden ingezet. Maar laten we de moederschapsideologie niet van stal halen, dat zou kinderen in achterstandssituatie alleen maar verder achteruit zetten. Kinderopvang is een prima aanvulling op de opvoeding van ouders.

EINDNOTEN

¹ Van IJendoorn, M.H., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.A. (2004). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom.

² Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M. & Riksen-Walraven, J.M.A. (2002). Kwaliteit onder druk: De kwaliteit van opvang in Nederlandse kinderdagverblijven tussen 1995 en 2001. *Pedagogiek*, 22, 109-124.

Column

Familieberichten

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

Christenen worden in onze samenleving al snel in verband gebracht met een conservatieve familiepolitiek. Wie het concept ‘gezin’ gebruikt, doet er goed aan om dit weloverwogen te doen. De bijbel – en zeker het onderwijs van Jezus – biedt een middenweg tussen marginalisering enerzijds en idealisering anderzijds van het gezin. Ik geef drie voorbeelden die uitdagen tot verder nadenken voor wie op dit fundamentele punt een christelijk en relevant geluid wil laten horen.

GEZIN

Jesaja 9,5 is de basistekst voor alle christelijk denken en spreken over het gezin: want een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven. Jezus is dus een bijzonder kind en dat is ‘ie! Hij is van alle oudtestamentische kinderen de laatste en van alle nieuwtestamentische kinderen de eerste. Gezegend wie mag leven onder nieuwtestamentische condities. De geschiedenis werkt niet langer naar Jezus toe, zodat je pech hebt als jij geen kinderen hebt en zodoende buitenspel komt te staan. Wij komen allemaal ‘vanaf nul’, allemaal bij Hem vandaan. Onze identiteit ligt in dit ene kind. Vóór Jezus is het hebben van kinderen het absolute doel, ná Jezus is het doel voor elk mens om een kind (van God) te worden en te zijn.

GEBOORTEPLANNING

Vandaag vragen veel mensen zich af: is de wereld een veilige plaats? Concreter nog: wil ik eigenlijk wel kinderen? Christelijk geloof stelt dat dit goede en terechte vragen zijn, en dat je bij God en Jezus de diepste antwoorden vindt. Als iemand wist dat de wereld geen veilige plek is, is het God wel en desondanks liet Hij zijn Zoon hier geboren worden. Dat kan een aansporing zijn om bewust aan kinderen te denken. Maar niet noodzakelijkerwijs. Jezus heeft van kinderen afgezien, niet voor zijn eigen gemak of omdat Hij niks met kinderen op had, maar om een groter aantal kinderen des te meer te kunnen zegenen. In de oude kerk prees men het celibaat met name om die reden: dat je afziet van kinderen om jezelf zo des te meer aan mensen te kunnen toewijden. De Bijbel kan dus net zo goed een aansporing zijn om van kinderen af te zien. Beide opties zijn mogelijk en binnen het koninkrijk van God gelijkwaardig. Biologische ouders hebben de taak om werkelijk geestelijke ouders voor hun kinderen te worden, en ook het omgekeerde: een geestelijke vader of moeder kun je hier op aarde zijn voor kinderen die niet fysiek uit jou zijn geboren.

GENERATIES

Ouderen en jongeren vinden het in onze tijd erg moeilijk elkaar te verstaan. Christelijk geloof stelt dat Jezus gestorven is voor opa’s en kleindochters, voor oma’s en kleinzons. Niets bindt krachtiger samen dan dat en niets gaat verder. De Amerikaanse theoloog Stanley Hauerwas noemt de christelijke kerk provocerend ‘de grootste vijand van het gezin’. Hij zegt dat in de context van Noord-Amerika, waar christenen zich vaak profileren als conservatief en (dus) family-minded. Tegenover hen stelt Hauerwas: “God has not willed the church to be reproduced by biology but through witness and conversion.” Als de christelijke kerk (of de politiek) te veel over ‘het belang van het gezin’ gaat praten, is er een grote kans dat het evangelie op de achtergrond raakt, evenals haar missie om met dat evangelie de cultuur te bereiken.

Kinder mishandeling

EEN ERNSTIG MAATSCHAPPELIJK PROBLEEM

DOOR EVELINE EUSER

Kindermishandeling is een probleem dat al decennialang in de politieke en maatschappelijke belangstelling staat. Deze aandacht is terecht, want kindermishandeling is een ernstig verschijnsel met grote gevolgen voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van kinderen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat kindermishandeling verband houdt met een scala aan negatieve (lange termijn) uitkomsten. Hierbij gaat het onder andere om meer drank- en drugsgebruik en psychologische klachten als depressie, angst en zelfmoordpogingen. Ook is mishandeling gerelateerd aan een verhoogde kans op medische problemen als kanker, infectieziekten en hartaandoeningen, en in het bijzonder gynaecologische klachten. Mishandelde mensen maken bovendien meer dan gemiddeld gebruik van de gezondheidszorg. Aandacht moet uitgaan naar de preventie van mishandeling om deze desastreuze gevolgen te voorkómen.

Eveline Euser is orthopedagoog en doet aan de Universiteit Leiden promotie-onderzoek naar kindermishandeling in Nederland. De auteur is haar promotores M.H. Van IJzendoorn en M.J. Bakermans-Kranenburg erkentelijk voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit artikel.

De omvang van dit probleem was niet eerder onderzocht in Nederland. Schattingen die circuleerden in media en beleidsdocumenten waren altijd gebaseerd op Amerikaanse onderzoeksdata. Extrapolatie van die gegevens leidde tot een schatting van 50.000 tot 80.000 mishandelde kinderen per jaar in Nederland. De Amerikaanse situatie verschilt echter in veel opzichten van de Nederlandse. Een opvallend verschil is dat de VS een meldplicht heeft en Nederland een meldrecht. In Nederland zijn burgers en professionals dus niet wettelijk verplicht om vermoedens van kindermishandeling te melden bij instanties. Overigens vermelden Nederlandse beroepscode van professionals die met kinderen werken wel de plicht om het belang van het kind prioriteit te geven, ook als dit het beroepsgeheim schenden zou. De tendens tot invoering van meldcodes lijkt een middenweg tussen meldrecht en meldplicht: een code heeft niet de geldingskracht van een wet, maar is wel een dringend initiatief tot meer uniforme regelgeving voor de rechten en plichten van professionals op het gebied van melding. Een regionaal voorbeeld daarvan is de recente invoering van de Rotterdamse Meldcode Kindermishandeling, waarin werkgevers een overeenkomst tekenen waarmee ze hun werknemers verplichten kindermishandeling te melden. Op hun beurt zullen de werkgevers garant staan voor hun medewerkers als deze aansprakelijk worden gesteld voor hun meldingen en hen steunen bij eventuele juridische procedures.

De Nederlandse situatie kent dus haar eigen dynamiek. Cijfers over kindermishandeling zijn dringend gewenst, maar waren tot voor kort niet beschikbaar. De Nederlandse prevalentiestudie geeft antwoord op twee grote vragen. De eerste vraag is: hoe vaak komt kindermishandeling voor in Nederland? De tweede vraag luidt: wat zijn de kenmerken van gezinnen waar kindermishandeling plaatsvindt?

KINDERMISHANDELING IN NEDERLAND: ÉÉN KIND PER SCHOOLKLAS

Deze vraagstellingen vormen het uitgangspunt van de Nationale Prevalentie Studie van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005). Deze omvangrijke studie maakt gebruik van meer dan 1.100 informanten verspreid over heel Nederland. De informanten zijn professionals die beroepsmatig met kinderen werken in sectoren zoals het onderwijs, juridische diensten en medische zorg. Voor deze studie werden zij geïnstrueerd in het gebruik van een meetinstrument met nauwkeurige omschrijvingen van de diverse vormen van emotionele en fysieke kindermishandeling. Verder maakt de studie gebruik van de formele registraties van kindermishandeling in 2005 door alle Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK). De NPM-2005 schat de omvang van kindermishandeling op 107.200 gevallen in 2005. Dit betekent dat 3 van de 100 kinderen mishandeld worden. Anders gezegd: dit is ongeveer één kind in iedere schoolklas. De meerderheid van de gevallen betreft vormen van verwaarlozing, te weten fysieke en emotionele verwaarlozing en verwaarlozing van onderwijs; het gaat hierbij in totaal om bijna 80.000 kinderen. Seksueel misbruik is kwantitatief gezien de minst voorkomende vorm: ruim 4.700 gevallen. Lichamelijke mishandeling komt voor bij ruim 19.000 kinderen, emotionele mishandeling bij meer dan 11.000 kinderen. Als er sprake is van een vorm van mishandeling, gaat dat vaak samen met de aanwezigheid van nog een andere vorm van mishandeling. Gemiddeld lijdt een mishandeld kind onder twee vormen van kindermishandeling.

RISICOFACTOREN VOOR KINDERMISHANDELING: BESCHRIJVING VAN DE GEZINNEN

Het risico op kindermishandeling is bijna 7 keer groter in gezinnen met zeer laag opgeleide ouders, terwijl werkloosheid van beide ouders het risico ruim 5 keer vergroot. Ook een allochtone achtergrond betekent een ongeveer 3,5 keer verhoogd risico op kindermishandeling, maar dat verhoogde risico valt grotendeels weg als opleiding wordt verdisconteerd. Een allochtone achtergrond en een lager opleidingsniveau hangen namelijk sterk samen en als daarvoor wordt gecorrigeerd, blijkt laag opleidingsniveau dus een factor te zijn die zwaarder weegt dan etniciteit. Een groter gezin (drie of meer kinderen) en alleenstaand ouderschap verdubbelen het risico op kindermishandeling.

COMPLEXITEIT VAN HET PROBLEEM

Kindermishandeling is een complex verschijnsel. Het wordt veroorzaakt en in stand gehouden door meerdere factoren, die onderling samenhangen. Inzet op één van deze aspecten zal het probleem dus niet oplossen. De bestrijding van kindermishandeling vraagt daarom een brede blik: niet alleen factoren binnen het gezin betrekken bij het beleid, maar ook aandacht besteden aan de meer macro-economische aspecten (zoals opleidingsniveau, werkloosheid), want die blijken belangrijke factoren bij kindermishandeling. Beleid op het gebied van kindermishandeling zou zich -naast de zeker benodigde concrete maatregelen- dus nadrukkelijk moeten richten op een lange termijn aanpak.

ROL VAN DE OVERHEID: TWEE KANTEN

De ingezette beleidslijnen van het huidige kabinet stemmen voorzichtig positief: meer aandacht voor de preventie van kindermishandeling, financiële middelen voor het verkorten van de lijsten in de jeugdzorg en AMK's, verbreding van het aanbod aan opvoedingsondersteuning en de invoering van het elektronisch kinddossier.

De verhouding tussen beleid en werkelijkheid heeft twee kanten. De ene kant van de medaille is dat de opvoedingswerkelijkheid ingewikkeld is en vaak (tenminste ogenschijnlijk) ongrijpbaar. De valkuil van de maakbaarheid ligt voor de hand: met meer ingrijpen achter de voordeur blijft meer kinderen veel leed bespaard. Voorzichtigheid is echter geboden: de effectiviteit van het beleid is nog niet gebleken, en ook de voorgenomen beleidslijn om meer 'achter de voordeur' in te grijpen heeft zijn waarde nog niet bewezen.

De andere kant van de medaille is dat de Nederlandse overheid verplicht is haar verantwoordelijkheid te nemen. Met de ondertekening van het Verdrag voor de Rechten van het Kind (1989, Nederlandse ratificatie 1995) heeft zij ermee ingestemd dat ieder kind recht heeft op een omgeving die vrij is van geweld, misbruik, (seksuele) exploitatie en mishandeling (zie kader). Ondertekening van dit verdrag is veel meer dan een goede intentie of een hooggestemd ideaal: het is een grote (overheids-)verantwoordelijkheid die alle vrijblijvendheid ten aanzien van kindermishandeling uitsluit.

Eigen Kracht

EKC TOEGEPAST IN DE JEUGDZORG

DOOR HENRIETTE VAN DER GRAAF-HULS, STATENLID CHRISTENUNIE OVERIJSSSEL, LID VAN DE COMMISSIE JEUGD, SOCIALE INFRASTRUCTUUR EN CULTUUR

De ChristenUnie is een partij die gelooft in de kracht van de samenleving. Mensen zijn primair zelf verantwoordelijk voor hun leven, niet de overheid. Om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken is het van belang dat mensen in vitale sociale netwerken functioneren. In probleemsituaties moeten mensen toegerust worden tot verantwoordelijkheid. De EKC helpt hierbij. In deze bijdrage kunt u kennismaken met dit verschijnsel.

‘JUIST DE CHRISTENUNIE GEEFT ONDERSTEUNING AAN HET BEVORDEREN VAN DE SOCIALE COHESIE, ZORG VOOR ELKAAR. DE EKC PAST PERFECT IN DIT PLAATJE’

Eigen Kracht Conferentie (EKC) duidt op: samen een plan maken, samen beslissen. Het is een werkwijze om familie zelf de verantwoordelijkheid te laten houden bij het oplossen van ingrijpende problemen binnen het gezin. In een EKC heeft de familie met eigen inzichten en ondersteuning van buiten de gelegenheid om een plan te bedenken. Belangrijk hierbij is de bijeenkomst waarin familie en leden van het netwerk (bijvoorbeeld bureaus, vrienden, kerk, school, sport) samen een plan gaan maken ten behoeve van het in problemen geraakte kind. Een onafhankelijke Eigen-kracht coördinator organiseert en faciliteert in nauw overleg met de betrokkenen een EKC. Een EKC wordt aangeboden aan kinderen met de meest voorkomende achtergrondproblematieken, zoals gedragsproblemen van het kind, pedagogische onmacht, verwaarlozing, dood of ziekte van de ouders, psychiatrische problemen en overmacht van de ouders. De vragen waarop de EKC een antwoord moet geven, gaan meestal over opvoeding, wonen, zelfstandigheid en gedrag van het kind. De aanmelder van een EKC kan een hulpverlener zijn. Deze kan uitleg geven over de mogelijkheden van hulp. Het is niet de bedoeling dat deze de familie beïnvloedt. Het gaat om hun plan. Hij blijft zonodig beschikbaar om aanvullende informatie te geven. Bij een kindbeschermingsmaatregel moet de gezinsvoogd instemmen met het plan. Afwijzen kan alleen als het plan niet wettelijk is toegestaan of als het onveilig is.

VERRASSEND POSITIEF

Uit diverse publicaties blijkt dat de EKC verrassend positief werkt. Niet alle EKC's slagen echter en niet overal lukt het een EKC te realiseren. Wel is gebleken dat het mobiliseren van mensen om een probleem op te lossen dan leidt tot iets positiefs. De uitgangspunten van de EKC passen bij die van de Wet op de Jeugdzorg, een wettelijke taak van de provincies. Hierbij gaat het om de versterking van de positie van de cliënt, het accent op de draagkracht van de families en het leggen van de verantwoordelijkheid bij families. De wet legt de verantwoordelijkheid voor de exclusieve toegang tot het zorgaanbod van de jeugdzorg bij het Bureau Jeugdzorg. De wet geeft geen nadere regels over de wijze waarop het indicatiebesluit tot stand komt, behalve dan dat het op eigen verzoek van de cliënt dient te worden genomen. De plannen die families in de EKC maken, kunnen (voor zover families vragen om geïndiceerde jeugdzorg) worden opgevat als een verzoek om indicatie van het Bureau Jeugdzorg.

DUIDELIJKER ERKENNING NODIG

Op dit moment valt de EKC niet onder de financieringssysteem van de Jeugdzorg. De EKC is een methode en geen vorm van geïndiceerde zorg. In Overijssel financiert de provincie zelf. Hier kan een belangrijk knelpunt komen te liggen. Bij forse uitbreiding van het aantal EKC's heeft dit uiteraard financiële consequenties. Het Rijk wil er natuurlijk zeker van zijn dat dit instrument toepasbaar is en resultaat heeft. Het benoemt in haar plannen de EKC, maar daarmee houdt het op. Dit is naar mijn overtuiging onvoldoende om zo'n prachtig instrument in de toekomst te blijven vasthouden. Er dient een duidelijker erkenning te komen. Wanneer het Rijk voor de veilige weg kiest kun je denken aan het aanwijzen van een 'pilot' provincie met betrekking tot de EKC. Bijvoorbeeld: Overijssel zet sterk in op dit instrument om mede hierdoor de wachtlijsten en de wachttijden in de jeugdzorg terug te dringen. Zie hiervoor het ambitieuze plan 'Nieuwe Bezems' van Overijssel, hetgeen een voortzetting is van het plan 'Alle kansen voor alle kinderen' van Minister Rouvoet. Zowel bij de in-, door- en uitstroom in de jeugdzorg is het streven ook een EKC aan te bieden. Na twee jaar zal een uitvoerige evaluatie komen van de resultaten van het Overijsselse plan (oktober 2009). Niet alleen Overijssel biedt de EKC aan. Steeds meer vindt dit idee ingang, zowel bij provincies als gemeenten. De trend is gezet. Juist de ChristenUnie geeft ondersteuning aan het bevorderen van de sociale cohesie, zorg voor elkaar. De EKC past perfect in dit plaatje.

KNELPUNTEN

In de uitvoeringspraktijk doen zich ook knelpunten voor. De EKC legt het besluitvormingsproces meer dan gebruikelijk in de jeugdzorg in handen van familie en het netwerk. Doorgaans heeft namelijk vooral de professional grote inhoudelijke invloed op het besluit. Dit kan ook nu nog als een probleem worden gezien bij de invoering van de EKC. Op dit terrein boeken we vooruitgang als alle provinciaal betrokken partijen zich inspannen en afspraken maken om de cliënt en diens netwerk meer te motiveren en meer de kans geven om verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen situatie. Het feit dat de EKC zowel op bestuurlijk-, beleids- als uitvoerend niveau op de agenda staat heeft hiertoe zeker bijgedragen. Door de ChristenUnie in Overijssel is in de bijdrage in de Staten aangegeven dat een EKC niet in plaats van noodzakelijk geïndiceerde zorg mag komen. Maar wel als aanvulling aangeboden kan worden.

Echtscheiding en de gevolgen voor het kind

DOOR MARIANNE DE WOLFF, WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER BIJ TNO EN LID VAN HET CURATORIUM VAN HET WI

Jaarlijks vinden in Nederland ongeveer 18.000 echtscheidingen plaats waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn (CBS). Concreet betekent dit dat elk jaar maar liefst 50 a 60.000 kinderen te horen krijgen dat hun ouders gaan scheiden. Het aantal echtscheidingen in Nederland is hoog maar stabiel, net als in omringende landen. Sinds de jaren 60 en 70 is het aantal scheidingen wereldwijd toegenomen. Paul Amato, Amerikaans echtscheidingsdeskundige, spreekt dan ook van de meest diepgaande wijziging in het gezinsleven.

In 1991 publiceerden Amato en Keith het eerste grote meta-onderzoek naar de gevolgen van echtscheiding voor kinderen. De uitkomsten van 92 studies werden samengevoegd in deze overzichtsstudie. In vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen presteerden de kinderen van gescheiden ouders slechter op school, hadden ze meer gedragsproblemen, voelden ze zich emotioneel minder goed, hadden een lager zelfbeeld, en ze hadden meer problemen met sociale relaties. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de gevonden verschillen niet heel groot waren, maar wel statistisch significant.

Tien jaar later herhaalde Amato deze meta-analyse op 67 studies uit de jaren 90. Opvallend genoeg bleek dat de negatieve effecten voor kinderen groter waren geworden.

Om wat voor effecten gaat het precies?

• **Schoolprestaties:** kinderen van gescheiden ouders hebben lagere schoolresultaten, meer concentratieproblemen op school, en vertonen meer wangedrag op school. In een studie werden vijf jaar na de scheiding nog steeds verschillen gevonden in schoolprestaties tussen jongeren uit gescheiden en intacte gezinnen.

• **Externaliserend gedrag inclusief riskante gewoonten:** kinderen uit gescheiden gezinnen vertonen iets

meer gedragsproblemen (zoals agressief, antisociaal en delinquent gedrag) dan kinderen uit intacte gezinnen. Ook gebruiken zij meer en vaker alcohol en drugs.

• **Emotioneel welbevinden:** kinderen van gescheiden ouders hebben een lager welbevinden en meer last van stress, depressiviteit, angst en suïcidale gedachten dan kinderen uit intacte gezinnen.

• **Zelfbeeld:** de zelfwaardering van kinderen uit gezinnen na scheiding is lager dan dat van hun leeftijdsgenoten uit intacte gezinnen.

• **Sociale relaties:** scheidingskinderen hebben iets meer moeite bij het aangaan en in stand houden van relaties. Ook is bekend dat zij zelf vaker scheiden dan jongeren die zijn opgegroeid in complete gezinnen.

RISICO- EN BESCHERMENDE FACTOREN

Is er een mogelijkheid om deze gevolgen in te perken? Om die vraag te kunnen beantwoorden is het nodig een goede verklaring te vinden voor de negatieve effecten van scheiding. Er worden geen grote verschillen gevonden tussen de gevolgen voor jongens en meisjes. Hoogstens kunnen we zeggen dat de gevolgen van conflictueuze scheidingen voor jongens iets sterker zijn. Ook de leeftijd van het kind tijdens de scheiding maakt geen groot verschil. Scheiden is op elke leeftijd ongunstig voor kinderen. Amato vond in zijn meta-analyse een verband tussen echtscheiding en slechtere schoolprestaties bij jonge kinderen, terwijl bij oudere kinderen de samenhang sterker was met psychische problemen.

Een belangrijke risicofactor is de mate waarin ouders openlijk ruziemaken. Echtscheidingen die gepaard gaan met openlijke conflicten zijn het meest nadelig voor kinderen. Ook het aantal stressvolle veranderingen in het leven van een kind, zoals een verhuizing, verandering van school, contactverlies met leeftijdgenoten en met de familie van de niet-verzorgende ouder, is een risicofactor. Financiële achteruitgang wordt ook aangemerkt als risicofactor. Niet alleen omdat een kind hierdoor minder mogelijkheden heeft, maar ook omdat financiële achteruitgang het welbevinden van de verzorgende ouder beïnvloedt. Een minder tevreden ouder is altijd nadeliger voor kinderen dan een tevreden ouder.

Waardoor kunnen de negatieve effecten worden

verzacht? Belangrijke beschermende factoren voor kinderen zijn:

- ouders die – ondanks hun eigen problemen – in staat zijn tot een autoritatieve opvoedingsstijl. Dat is een stijl waarbij de ouder naast veel warmte en betrokkenheid ook duidelijke regels en grenzen hanteert;
- een redelijke verstandhouding tussen vader en moeder;
- alimentatie van de niet-verzorgende ouder;
- steun van de sociale omgeving.

Er wordt nogal eens gesuggereerd dat kinderen belang hebben bij een omgangsregeling met beide ouders. Onderzoek laat echter geen samenhang zien tussen contactfrequentie en het welbevinden van de kinderen. De frequentie van het contact zegt ook weinig over de band tussen ouder en kind. Van groter belang is de kwaliteit van die onderlinge band. Bezoekregelingen zijn alleen zinvol als het kind al een goede band heeft met de niet-verzorgende ouder, meestal de vader. Als er veel conflicten zijn tussen de exen, werkt contact met de niet-verzorgende ouder alleen maar negatief.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Echtscheiding is een ontwrichtende ervaring voor opgroeiende kinderen. Lang voordat de feitelijke scheiding plaatsvindt, kunnen kinderen gebukt gaan onder ouderlijke conflicten. De nadelige effecten van echtscheiding zijn weliswaar niet heel ernstig of sterk, maar kunnen lang voortduren tot in de volwassenheid. De gevolgen van scheiding zijn niet voor alle echtscheidingskinderen gelijk, veel hangt af van individuele kenmerken.

Wat moet er gebeuren?

- 1. Ouders moeten aan enkele wettelijk verplichte counselingsgesprekken deelnemen als voorwaarde om de scheidingsprocedure in gang te kunnen zetten.** Conflictbeheersing is essentieel voor het welbevinden van kinderen. In counselingsgesprekken kan duidelijk worden in hoeverre ouders deze vaardigheid bezitten of nog moeten leren. Als blijkt dat de ouders te zeer in conflicten verwickeld zijn, dient bemiddeling of mediation verplicht en toegankelijk te zijn. Pas na mislukking van de bemiddeling zou de gang naar de rechter open moeten staan.
- 2. Maak het opstellen van een ouderschapsplan voor na de scheiding wettelijk verplicht.** Sinds 1998

behouden beide ouders ouderlijk gezag over hun kinderen, ook na de echtscheiding. Dit betekent dat de ouders, ook na de scheiding, moeten samenwerken (en overleggen over de opvoeding). Door het maken van een ouderschapsplan voor de tijd na de scheiding, kunnen ouders hierin zichzelf trainen, al dan niet begeleid door een hulpverlener.

3. Omgang moet worden beschouwd in samenhang met conflictbeheersing. Omgang met de uitwonende ouder is goed voor kinderen. Maar soms moet de contra-indicatie van het chronisch ouderlijk conflict zwaarder wegen. Als de conflicten voortduren, kan tijdelijk stoppen van het contact in het belang zijn van het kind, ook bij gezamenlijk ouderlijk gezag.

4. Houdt explicieter rekening met kinderen middels voorlichting en interventieprogramma's op school. Kinderen moeten veel nadrukkelijker worden voorbereid op de scheiding van hun ouders, waarbij rekening wordt gehouden met hun ontwikkelingsniveau. In de VS zijn al verschillende interventieprogramma's ontwikkeld voor kinderen van gescheiden ouders, zoals CODIP (Children of Divorce Intervention Programm). In deze interventie delen kinderen hun ervaringen met groepsgenoten en leren ze communicatieve vaardigheden en probleemoplossend denken. Amerikaanse evaluaties laten zien dat CODIP effectief is. Dit programma moet ook in Nederland beschikbaar komen, evenals de middelen om het wetenschappelijk verder uit te bouwen.

5. Het betalen van kinderalimentatie moet meer worden gestimuleerd.

6. Beloon goedlopende omgangsregelingen fiscaal. Kinderen zijn gebaat bij ouders die hun conflicten kunnen beheersen. Het goed functioneren van de omgangsregeling moet fiscaal worden beloond. Als beide ouders eenmaal per jaar verklaren dat de omgangsregeling loopt, kan de fiscale aftrek aan beiden worden verleend. Beloningen zijn immers effectiever dan bestraffingen.

7. Biedt ondersteuning aan ouders die willen gaan scheiden. In de VS zijn verschillende onderwijsprogramma's voor ouders ontwikkeld, die hen helpen te begrijpen hoe echtscheiding effect heeft op kinderen. Daarnaast worden ouders getraind in autoritair opvoedgedrag. Veel ouders vervallen namelijk tot meer permissief gedrag na de scheiding. Meedoen aan zo'n cursus moet aantrekkelijk zijn voor ouders die gaan scheiden.

Kinderwens moet een echte keuze zijn

DOOR PROF. DR. DIDI BRAAT, VICE-VOORZITTER VAN DE RAAD
VOOR DE VOLKSGEZONDHEID EN ZORG

‘Minister Rouvoet heeft een kindwens’, zo kopte dagblad De Pers op 19 maart jongstleden. Volgens de Minister voor Jeugd en Gezin dwingen de komende vergrijzingskosten ons land tot nadenken over de hoogte van het geboortecijfer. Nederlandse vrouwen krijgen namelijk gemiddeld 1,7 kinderen terwijl een geboortecijfer van 2,1 ideaal zou zijn om de kosten van de vergrijzing op te vangen. ‘Het is daarom een interessante discussie die we moeten voeren’ aldus Rouvoet. Met dit pleidooi ontketende hij een heftige discussie over bevolkingspolitiek.

In tegenstelling tot landen als Duitsland en Frankrijk, waar de overheid bewust en met succes aan bevolkingspolitiek doet om het geboortecijfer omhoog te krijgen, rust er in Nederland een taboe op overheidsbemoeienis met gezinsvorming. Door de beschikbaarheid van anticonceptie is iedereen vrij om te bepalen óf, wanneer en hoeveel kinderen men wil en daar moet ook zeker niet aan getornd worden. Toch kan de overheid niet werkloos aan de kant blijven staan.

Vooraf gynaecologen en kinderartsen merken al jaren dat mensen steeds langer wachten voordat ze aan kinderen beginnen. De medische risico's worden vaak onderschat terwijl de verwachting ten aanzien van de kans op zwangerschap na kunstmatige bevruchting juist worden overschat. Zij trekken daarom al langere tijd aan de bel. Voor de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ) was dat reden om het signalement Uitstel van ouderschap: medisch of maatschappelijk probleem? in maart 2007 uit te brengen. Hierin werd de vraag gesteld of toenemend uitstel van ouderschap een probleem is en zo ja, of de overheid hier iets aan zou moeten doen. Diverse deskundigen leverden

een bijdrage aan dit rapport met als doel de discussie opnieuw te openen.

Net als de oproep van minister Rouvoet bracht dit signalement nogal wat reacties teweeg. De boodschap van het signalement was anders dan de eerste reacties deden vermoeden: geen oproep om eerder aan kinderen te beginnen, maar wel om te wijzen op de medische risico's van uitstel van ouderschap en aandacht te vragen voor de maatschappelijke hindernissen die het maken van een vrije keuze om kinderen op tijd te krijgen in de weg staan.

ONVRIJWILLIG KINDERLOOS

Nederland zit internationaal gezien in de top drie van landen waar het normaal is geworden het eerste kind relatief laat te krijgen: 45% van de vrouwen is 30 plus, bijna 13% van hen is 35 jaar of ouder. En als het aan dit kabinet ligt, lijkt deze trend verder door te zetten, want het aantal mensen met een baan moet de komende tijd fors omhoog terwijl er in 2009 vermoedelijk weer bezuinigd gaat worden op de kinderopvang. Dit zijn nu juist beleidsmaatregelen die uitstel van ouderschap stimuleren.

Uit onderzoek blijkt dat van de vrouwen tussen de 26 en 45 jaar die verwachten kinderloos te blijven, 40% zichzelf als onvrijwillig kinderloos beschouwt. Van de 60% vrouwen die vrijwillig kinderloos zijn, geeft ruim een kwart als reden het moeilijk te vinden arbeid en zorg te combineren. Ruim tweederde (68%) vindt dat werkgevers het gemakkelijker moeten maken om zorgtaken en werk te combineren. Vooral hoogopgeleide vrouwen stellen het krijgen van kinderen steeds vaker uit of zien er helemaal van af. Als je carrièreambities hebt is dat ook niet zo gek: uit- en afstel loont. Zo is berekend dat vrouwen die carrière en kinderen willen combineren beter niet te vroeg aan kinderen kunnen beginnen. Wie eerst een lange tijd heeft gewerkt voordat het eerste kind komt, verdient over haar gehele loopbaan gemiddeld zo'n 20% meer dan vrouwen die vroeg aan kinderen zijn begonnen. Hoogopgeleide, jonge mensen willen doorgaans eerst een aantal basiszekerheden veiligstellen voordat ze aan kinderen beginnen.

GROTE MEDISCHE RISICO'S

Aan uitstel van ouderschap hangt echter een medisch prijskaartje. De risico's voor moeder en kind zijn veel groter dan aanvankelijk werd gedacht. Vooral bij vrouwen neemt de vruchtbaarheid na het 30ste levensjaar af, zowel door afname van het aantal als door afname van de kwaliteit van haar eicellen, waardoor ook de kans op miskramen, aangeboren afwijkingen en ongewilde kinderloosheid toeneemt. De kans op een doorgaande zwangerschap neemt voor vrouwen vanaf het 30ste levensjaar af. Rond het 35ste levensjaar is deze kans nog 70%, bij 38 nog maar 40% en bij 41 jaar en ouder minder dan 10%.

Een ander risico is bijvoorbeeld dat de kans op borstkanker groter wordt als iemand de zwangerschap uitstelt. Daarnaast is er een grotere kans op meerlingen, en juist bij meerlingzwangerschappen komen vroeggeboortes vaker voor. En hoe vroeger een kind wordt geboren, hoe meer kans er bestaat op risico's op handicaps. Ook wordt steeds duidelijker dat te vroeg geboren kinderen ook vaker last hebben van leerstoornissen. Het is opmerkelijk dat in Nederland veel mensen deze risico's niet kennen. En zo is er een merkwaardige paradox voor jongeren met een kindwens ontstaan. Vanuit financieel-economisch en sociaal-psychologisch oogpunt ligt het voor de hand te wachten met het krijgen van kinderen totdat je er klaar voor bent. Maar om medische redenen is het beter als vrouwen kinderen op jongere leeftijd krijgen. Ook is duidelijk dat de financieel-economische ambities van het kabinet botsen met het medische belang.

De auteur is naast vice-voorzitter van de RVZ ook hoogleraar gynaecologie en verloskunde aan het Universitair Medisch Centrum St Radboud in Nijmegen. Dit artikel is vooral gebaseerd op het signalement Uitstel van ouderschap: medisch of maatschappelijk probleem? Den Haag, Raad voor de Volksgezondheid en Zorg, 2007.

OVERHEIDSTAAK?

Natuurlijk moet niemand zich bemoeien met het moment waarop iemand een kind krijgt, ook het kabinet niet. Maar het is wel van belang dat overheid, bedrijfsleven en vakbonden vrouwen niet alleen oproepen meer en harder te gaan werken, maar zich ook actief inzetten om hindernissen voor jonge vrouwen én mannen die aan kinderen willen beginnen en dat met werk moeten combineren, verminderen of wegnemen. Ook voorlichting over de medische risico's van uitstel moet al vroeg beginnen, het liefst al in het middelbaar onderwijs. Alleen dan kunnen vrouwen en mannen een afgewogen keus maken. Het is belangrijk een win-win situatie te creëren waardoor én overheid én werkgevers én (toekomstige) werkende en studerende ouders optimaal kunnen functioneren. Zo zou de overheid via het onderwijs en de gezondheidszorg meer bekendheid moeten geven aan de risico's van zwangerschap op latere leeftijd. De sociale partners zouden moeten worden aangespoord om de combinatie van arbeid en zorgtaken gemakkelijker te maken door flexibele werktijden en -plekken te bieden. Van belang is ook beleid te ontwikkelen waarin levensloop en loopbaanplanning beter op elkaar zijn afgestemd. Waarom zouden carrièreperspectieven bij deeltijdwerk en na je 40ste niet mogelijk kunnen zijn? En verder is een betaalde verlofregeling voor mannen en vrouwen in loondienst, maar ook voor zelfstandigen nodig. Een hoogwaardige betaalbare kinderopvang en buitenschoolse opvang met voorrang voor de tussenschoolse opvang zijn manieren om arbeid en zorg beter te combineren. Of creëer, net zoals in Duitsland, een keurmerk voor bedrijven die een gezinsvriendelijk beleid voeren, een personeelsbeleid en voorzieningen waardoor arbeid goed met het hebben van kinderen te combineren is. Daarnaast zijn voorzieningen die het krijgen van kinderen op jongere leeftijd aantrekkelijker maken dringend gewenst. Zo zou de overheid ook het nodige kunnen doen om ouderschap en studie beter te combineren.

Waterschappen anno 2020

DOOR GERRIT DE JONG, VOORMALIG WETHOUDER
VOOR DE CHRISTENUNIE IN MIDDELHARNIS

In het decembernummer van Denkwijzer heb ik een column geschreven met de uitdagende titel ‘Weg met de waterschappen’. Er kwam een reactie onder de titel ‘Waterschappen: sterk in regionaal waterbeheer’. Een van mijn opponenten, Jan Arie van Berkum, is ook de hoofdauteur van het ChristenUnie modelverkiezingsprogramma onder de titel ‘Water. Goed voor elkaar’. Kernthema van dit programma is dienstbaarheid. Juist in het jaar waarin weer waterschapsverkiezingen zijn is het noodzakelijk na te denken over het hoe en het waarom van deze verkiezingen. In deze bijdrage probeer ik een nadere uitwerking van mijn gedachten te geven en een bijdrage te leveren aan de discussie over bestuurlijk Nederland.

OPEN HOUDING

Als je onbevangen wilt nadenken over de toekomst van de waterschappen moet je je niet laten hinderen door bestaande structuren. Met mijn bewering dat de bestuursstructuur van waterschappen haar langste tijd gehad heeft, doet zich de vraag voor welke andere structuren functioneler en praktischer zijn. Het gaat mij niet om de regionale uitvoering van belangrijke taken, maar om de bestuurslaag die bijdraagt aan de totale bestuurlijke drukte in Nederland. Dijkgraven zijn op dit moment machtige bisschoppen in waterland. Hun democratische legitimatie is daarentegen een stuk beperkter dan die van Commissarissen der Koningin of van bur-

gemeesters. Wat mij betreft moet hier kritisch naar gekeken worden. Een functioneel bestuur hoort functioneel te blijven en niet te gaan over politieke afwegingen. De politisering van het waterschapsbestuur via het lijstenstelsel zal dan ook eerder het proces van bestuurlijke vernieuwing frustreren dan dat het iets zal opleveren. Ik pleit er dan ook voor richting 2020 de koers bij te stellen.

WATERVEILIGHEID ALS VOORBEELD

Een van de belangrijkste opgaven voor de toekomst vanuit het waterperspectief is waterveiligheid. Het water bedreigt ons van drie kanten: het water vanuit de zee, het water dat via rivieren ons land binnenkomt en het hemelwater in de vorm van neerslag. Tegen al die bedreigingen dienen we ons te wapenen. Ten eerste doen we dit door de kustbescherming ter hand te nemen en de zwakke plekken aan te pakken. Ten tweede dienen de dijken op voldoende hoogte en sterkte gebracht te worden. Ten derde moeten we voldoende waterberging realiseren.

Bestuurlijk gezien zijn dit prioriteiten die de landelijke overheid moet stellen. Het zijn afwegingen van nationaal belang. Dit gebeurt ook via een Waterplan als kaderstellend instrument. Het politiek bestuurlijke debat dient plaats te vinden in de Tweede Kamer en de verantwoording hoort te liggen bij de minister van Verkeer en Waterstaat. Financieel gezien kun je dit ook het best via de nationale begroting regelen. Het mag niet zo zijn dat een Nederlander die op de Veluwe woont minder lasten hoeft te betalen omdat zijn waterschap gunstiger is gelegen ten opzichte van laaggelegen waterschappen. Dat dit een nationale aangelegenheid is, wordt nog extra benadrukt door de Europese regelgeving, waar mede onder invloed van de Nederlandse delegatie gezorgd is voor Kaderrichtlijnen op het gebied van de overstromingsbescherming (kwantitatief) en de ecologische kwaliteit van het water. Als uitvloeisel hiervan dient uiterlijk 2009 een stroomgebiedvisie

opgesteld te zijn voor de watersystemen in rivieren. Dan blijkt de schaal van een waterschap ondanks de vrij recente schaalvergroting niet het geëigende instrument.

Mijn conclusie uit dit voorbeeld is dat de rol die een waterschapsbestuur speelt beperkt is. Dit behoort ook zo te zijn en mijns inziens moet een waterschap slechts uitvoeringsorganisatie zijn van beleid dat elders wordt gemaakt. Bestuurlijk kan een waterschap dan sterk worden vereenvoudigd, bijvoorbeeld tot een regionale directie (vergelijkbaar met regionale directies van Rijkswaterstaat). Dat niet iedereen warme gevoelens krijgt bij de ambtelijke structuur van Rijkswaterstaat doet daar niet aan af.

BESTUREN NIEUWE STIJL

Men moet het ijzer smeden als het heet is. Momenteel worden door het Rijk, de provincies en de gemeenten nagedacht over wat voor hen echt belangrijk is. Heeft een bestuursorgaan geen toegevoegde waarde, dan moet het ook geen rol willen spelen! Op Rijksniveau heeft de commissie Lodders een aantal decentralisatievoorstellen geformuleerd naar provincies (Juni 2008). Er moet minder bestuurlijke drukte komen. Leidend thema is de sturingsfilosofie ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’. Provincies worden integraal verantwoordelijk voor het regionale omgevingsbeleid. Water vormt daarvan een belangrijke pijler. De integratie van Water in Ruimtelijke Ontwikkeling is een kerntaak voor de provincie.

Evenzo denken provincies, onder de noemer Provincie Nieuwe Stijl, na over hun kerntaken. Zo gaan provincies zich minder bezighouden met stimulering van het sociaal maatschappelijk leefmilieu, omdat dat meer het terrein is van de gemeenten. In dit kader is het voor provincies van belang aan te geven wat men met de toezichthoudende rol op de waterschappen wil.

Voor wat betreft watertaken beperkt de provincie zich tot kaderstelling, monitoring en toezicht; de concrete uitvoering is een verantwoordelijkheid van gemeenten en waterschappen. De provinciale kaderstelling wordt ingevuld via het Waterplan dat in samenhang met de provinciale structuurvisie ontwikkeld wordt. Ook wat dit betreft blijkt de uitvoerende taak van het waterschap belangrijker dan de beleidsvormende. De provincie zou er goed aan doen de beleidsvoorbereidende regie over te nemen van het waterschapsbestuur.

PROVINCIAAL TOEZICHT

De provincie heeft een wettelijke verantwoordelijkheid voor zowel de kwaliteit van het oppervlaktewater (implementatie Kaderrichtlijn Water), de waterveiligheid (uitvoering hoogwaterbeschermingsprogramma) als het toezicht op waterschappen. De nieuwe Waterwet, die eind 2009 in werking treedt, legt opnieuw vast dat de provincie wettelijke taken behoudt wat betreft grondwaterbeleid. Daarnaast is er de Grondwaterrichtlijn (Europees beleid) waarin provinciale taken voor de kwaliteit van het grondwater zijn opgenomen. De provinciale kaders voor de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water zijn naar verwachting halverwege 2009 gereed. De provincie voert regie op de uitvoering van deze richtlijn en vormt het onderdeel van het provinciale toezicht op de waterschappen. De provincie beperkt zich tot kaderstelling vooraf en toetsing van de voorstellen van gemeenten en waterschappen aan de gestelde kaders achteraf. Indien de voorstellen voldoen aan de kaders, neemt de provincie deze over.

De provincie is van plan een aantal grondwatertaken (betreffende de vergunningverlening van kleinere onttrekkingen) over te dragen naar de waterschappen. Ook de muskusrattenbestrijding wordt een onderdeel van de waterkeringstaak van de waterschappen (Nieuwe Waterwet). De goedkeurende bevoegdheid van de provincie van peilbesluiten zal waarschijnlijk vervallen bij de inwerkingtreding van de nieuwe Waterwet. De uitvoerende taken ten aanzien van zwemwater en badinrichtingen kunnen op termijn overgaan naar de waterschappen en gemeenten.

CONCLUSIE

Bij de discussie over de taken van overheden en hun onderlinge verhoudingen kan naar de toekomst toe de zelfstandige bestuurlijke positie van waterschappen ter discussie worden gesteld. De rol van uitvoeringsorganisatie past beter bij de aard van de werkzaamheden terwijl het beleid thuishoort bij democratisch gekozen overheden met politieke afwegingen. Dat een enquête onder ambtenaren (*Binnenlands Bestuur*, 6 april 2008) oplevert, dat ongeveer de helft van de ondervraagden vindt, dat waterschappen in de toekomst afgeschaft kunnen worden, voegt daar niet veel aan toe.

Godsdienstvrijheid onder druk door angst voor islam

DOOR MR. ADRIAAN HOOGENDOORN

De Rijksuniversiteit van Groningen (RUG) onderzoekt in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken de invloed van religie op integratie. Met de opkomst van de islam nemen de religieuze tegenstellingen toe. Zo heeft Fitna de gemoederen behoorlijk bezig gehouden. Angst heeft een negatieve invloed op integratie. Is deze angst terecht? De discussie over scheiding van kerk en staat is opnieuw opgelaaid. Het boek “Schurende relaties tussen recht en religie” is de eerste publicatie in het onderzoek van de RUG. Het boek is vooral registrerend en beschrijvend van aard. Enkele thema's geef ik weer, voorzien van commentaar.

DISCUSSIE VERSCHIEDT VAN KLEUR

De scheiding van kerk en staat kent drie modellen. In landen met een staatskerk is sprake van een bevoorrechte godsdienst (Noorwegen, Verenigd Koninkrijk). Landen als Turkije en Frankrijk kennen een strikte scheiding van kerk en staat. Godsdienst wordt daar strikt buiten het publieke domein gehouden. Nederland kent het model van de pluralistische samenleving. De overheid stelt zich neutraal op tegenover de verschillende religies. De scheiding van kerk en staat heeft in Nederland vorm gekregen ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het beginsel van de geestelijke vrijheid staat daarin voorop. Een

SAMENVATTING

- Regelmatig wordt opgeroepen religie uit het publieke domein te weren
- Onze rechtsstaat geeft religieuze uitingen, zoals hoofddoekjes, optimaal ruimte
- De islam is niet alleen maar fundamentalistisch
- Oprukkend secularisme is wellicht een grotere bedreiging dan de islam.

bescherming tegen overheidsingrijpen! Door ontkerkelijking en ontzuiling leek de scheiding van kerk en staat niet meer zo relevant. Met de komst van moslims (en de islam) werd de rol van religie in het publieke leven weer een belangrijk onderwerp. Moslims willen zich vaak door het dragen van religieuze symbolen (zoals de hoofddoek) in de publieke ruimte manifesteren als gelovigen. De discussie over de multiculturele samenleving en het integratiebeleid wordt in Nederland steeds vaker verbonden met de scheiding van kerk en staat. Het leidt tot een roep om scheiding van kerk en staat naar het Franse model (laïcité), waarin de overheid eist dat religie in het publieke domein geen rol speelt. Uit deze beschrijving concludeer ik dat de discussie over scheiding van kerk en staat van kleur is verschoten. Voor Willem van Oranje draaide dit beginsel om de vrijheid van geloof en geweten; een bescherming tegen overheidsbemoeienis. Uit vrees voor de islam wordt nu echter in het integratiedebat juist aangedrongen op overheidsbemoeienis om daarmee religie uit het publieke domein te weren, bijvoorbeeld door Paul Cliteur. Deze benaderingen staan haaks op elkaar.

GODSDIENSTVRIJHEID BEPERKT

De vrijheid van godsdienst is vastgelegd in de Grondwet en in het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM). Het Europese Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) maakt onderscheid tussen het hebben en belijden van een geloof (forum internum) én het uiten van het geloof (forum externum). Aan het forum internum kent het EHRM vergaande bescherming toe. Dat geldt minder voor het forum externum. Art. 9 EVRM laat wettelijke beperkingen in de godsdienstvrijheid toe, indien dit voor een democratische samenleving noodzakelijk is. Het EHRM geeft in deze belangenafweging veel beoordelingsvrijheid (margin of appreciation) aan de lidstaten omdat het belang van religie per land verschilt en er veel verschillende verhoudingen tussen kerk en staat bestaan. Het EHRM trekt wel een grens waar religieus pluralisme onttaardt in rechtspluralisme, waarin religieuze groeperingen onderworpen zijn aan eigen publieke rechtsregels. Het EHRM heeft de Turkse overheid toegestaan de Refah Partisi te ontbinden omdat in haar partijprogramma staat dat zij invoering van de sharia voor het islamitische

deel van de bevolking wenst. Het EHRM oordeelt dat de sharia in strijd is met fundamentele waarden. In Nederland is de neutraliteit van de staat veel meer gelegen in het feit dat de staat alle religies gelijk behandelt dan in het feit dat de religie niet mag doordringen in het publieke domein omdat ze de seculariteit van de staat zou aantasten. Onze rechtsstaat waarborgt religieuze pluriformiteit juist door aan religieuze uitingen optimaal de ruimte te geven. Hier geldt het beginsel van interpretatieve terughoudendheid. Dit houdt echter niet in dat iedereen wettelijke voorschriften naar believen aan eigen godsdienstige overtuiging mag toetsen. Belangrijk is dat een opvatting aantoonbaar door een bepaalde kring wordt aangehangen. Ook mogen geen strafbare feiten worden gepleegd met godsdienstvrijheid als rechtvaardiging.

PARADOXALE SITUATIES ROND HOOFDDOEKJES

Grondrechten geven ruimte aan andersdenkenden en waarborgen de pluriformiteit van een samenleving. Inherent hieraan is botsing van grondrechten. Dit manifesteert zich sterk bij islamitische waarden, veel meer nog dan bij

‘... IN 1905 HEEFT DE SYNODE VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN UIT DIT ARTIKEL EEN PASSAGE GESCHRAPT, WAARIN ‘HET WEREN EN UITROEIEN VAN DE AFGODERIJ, VALSE GODSDIENST EN HET RIJK VAN DE ANTICHRIST’ AAN DE OVERHEID WERD OPGEDRAGEN..’

christelijk-orthodoxe opvattingen (die ook sterk kunnen afwijken van de meerderheidsopvatting). Dit heeft er alles mee te maken dat de islam historisch gezien vreemd is aan Nederland. Het dragen van een hoofddoek wordt beschouwd als een religieuze uiting. Hieraan mogen beperkingen worden opgelegd als dat noodzakelijk is voor een democratische samenleving. Zo wordt het Turkije door het EHRM veelvuldig toegestaan de godsdienstvrijheid te beperken door een hoofddoekverbod op openbare scholen. Bij invoering van de Turkse staat (1923) heeft Atatürk bewust gekozen voor de seculiere staat om te voorkomen dat moslimfundamentalisten naar de macht zouden grijpen. Gezien de omvang van de moslimbevolking is angst voor de politieke islam begrijpelijk. Een hoofddoekverbod is volgens het EHRM een noodzakelijke beperking voor een democratische samenleving in Turkije.

In dit verband speelt in Nederland ook de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb) als uitwerking van art. 1 Grondwet (discriminatieverbod) een rol. Vanwege de godsdienstvrijheid geldt deze wet niet binnen kerken en bijzonder onderwijs. De Commissie Gelijke Behandeling (CGB) erkent net als het EHRM het dragen van een hoofddoek als religieuze uiting en biedt daaraan vergaande bescherming, ook in horizontale verhoudingen (tussen private partijen). Een werkgever mag een hoofddoek voor een medewerker niet verbieden met verwijzing naar de godsdienst. Terwijl het EHRM in Turkije voor openbaar onderwijs een hoofddoekverbod toelaatbaar acht, is de CGB in Nederland van mening dat zo’n verbod een ongeoorloofd onderscheid inhoudt, omdat de openbare school er juist is voor iedere leerling, ongeacht geloofs- of levensovertuiging. Een essentieel verschil in de uitspraken is dat een hoofddoek naar het oordeel van het EHRM de neutraliteit van het openbaar onderwijs aantast, terwijl de CGB meent dat dit juist verenigbaar is met de neutraliteitseis van het onderwijs. Dit lijkt elkaar tegen te spreken, maar in de doelstelling is er overeenstemming. In Turkije wordt de neutraliteit gediend door uniformiteit. In Nederland wordt de neutraliteit juist gefaciliteerd door pluriformiteit. Het boek verklaart de verschillen met deze beschrijving correct. Daarmee wordt ook

zichtbaar tot welke paradoxale situaties de rechtsbescherming kan leiden. In Turkije wordt het vele Turken (moslims) verboden hun geloof in de publieke ruimte te manifesteren, terwijl het de moslims in Nederland als minderheid nota bene wel wordt toegestaan dit te doen.

CULTURELE KLIMAATVERANDERING

In de periode dat ik mij met dit boek bezighield, berichtte de krant nieuwe ontwikkelingen. Zoveel dat het boek gedeeltelijk al weer achterhaald is. De (veronderstelde) islamisering heeft Europa in zijn greep. Intussen worstelt Turkije zichtbaar met de paradoxale situatie in eigen land. Ondanks het adagium van de seculiere staat lijkt de islam aan invloed te winnen. Zo heeft het Turkse parlement recent op voorstel van de regeringspartij AKP besloten hoofddoekjes op universiteiten niet langer te verbieden. Dit was voor de Turkse justitie aanleiding de hoogste rechtbank in Turkije te vragen de AKP te verbieden. Voorstanders van de seculiere staat vrezen dat de AKP Turkije wil islamiseren. De Turkse justitie wil zelfs dat president Gül en premier Erdogan (beiden van de AKP) 5 jaar lang geen politieke functies meer bekleden. Erdogan zei in een reactie dat een verbod van zijn partij “tegen de wil van het volk” zou zijn. Met andere woorden, het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Tegelijk is er nu in Turkije sprake van religieuze hervormingsdrang. Modernisering van de islam krijgt vorm door het opnieuw interpreteren van de hadith (belangrijke islamitische geschriften) om zo de hadith begrijpelijk te maken voor het moderne Turkse volk. Voor zaken als vrouwenbesnijdenis en eerwraak zou geen plaats meer zijn. Turkije neigt dus naar loslating van de seculiere staat. Daarentegen gaan in Nederland steeds meer stemmen op de seculiere staat in te voeren, althans neutraliteit tot norm te verheffen. Daarbij vallen mij twee ontwikkelingen op. Enerzijds het pleidooi om de religie geheel buiten het publieke domein te houden. Anderzijds de neiging het discriminatieverbod bredere toepassing te geven. Er is in Nederland een trend het gelijkheidsbeginsel zwaarder te laten wegen dan andere grondrechten, hoewel weging van grondrechten door de wetgever aan de rechter is overgelaten ter toetsing in concrete gevallen. De voorkeur voor het gelijkheidsbeginsel werd dit voorjaar nog eens duidelijk bij de evaluatie van

de Algemene wet gelijke behandeling. Toen bleek dat een flink deel van het parlement - met de Commissie Gelijke Behandeling aan haar zijde - de wet zodanig wilde aanpassen, dat bijvoorbeeld bijzondere scholen ruimte wordt ontnomen leerkrachten met een leefwijze, strijdig met de identiteit van de school, buiten de deur te houden. Het kabinet heeft weliswaar besloten de Awgb ongewijzigd te laten, maar minister Plasterk heeft al aangegeven niet gerust te zijn op de praktijk; hij vreest kennelijk onterechte discriminatie op bijzondere scholen. Deze discussie lijkt dus ook in coalitieverband niet beëindigd. Voortvloeiend uit grondrechten als vrijheid van godsdienst, vereniging en meningsuiting én het principe van “soevereiniteit in eigen kring” hebben kerken en organisaties tot nu toe het recht de interne inrichting van eigen organisaties vergaand zelf te bepalen. De rechter respecteert dit zoveel mogelijk, waardoor er ruimte is voor religieuze en culturele pluriformiteit. De jurisprudentie over het vrouwenstandpunt van de SGP is in dit verband een lakmoesproef. Het boek maakt nog melding van de uitspraak van de rechtbank dat de overheid niet langer aan de SGP subsidie mag toekennen, omdat de staat op grond van het VN-vrouwenverdrag gehouden is gelijke behandeling van vrouwen en mannen te bevorderen. Ook op dit punt is het boek achterhaald. Inmiddels zijn er in deze kwestie ook rechterlijke uitspraken van de Raad van State en van het Gerechtshof. Deze rechtsorganen hebben overigens tegengestelde uitspraken gedaan. De uitspraak van het gerechtshof is nogal bedenkelijk, omdat daarin het gelijkheidsbeginsel een absoluut karakter krijgt ten opzichte van andere grondrechten.

DE SHARIA EN DE TIEN GEBODEN

Angst voor de politieke islam heeft in Turkije geleid tot de seculiere staat. Diezelfde angst heeft in Nederland een discussie over scheiding van kerk en staat aangewakkerd, waarbij getracht wordt religie (vooral de islam, maar ook het christendom) uit het publieke domein te weren. Is angst terecht?

Mr. Adriaan Hoogendoorn is gemeentesecretaris/ algemeen directeur in Waddinxveen en lid van het Curatorium van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

De studie van de RUG geeft veel informatie over de Sharia. Dit begrip kent verschillende betekenissen. In het westen beleven we de sharia als islamitisch wetboek. Sharia lijkt synoniem aan lijfstraffen en vrouwenonderdrukking. Maar de sharia kent vooral ook geloofsregels. Sharia betekent letterlijk “het pad dat naar de waterbron leidt”. Het grootste verschil tussen westers recht en de sharia is volgens de onderzoekers uiteindelijk de gezagverlenende instantie. In westerse landen is dat de volkssoevereiniteit terwijl het islamitisch recht wordt beschouwd als van God gegeven. De onderzoekers gaan eraan voorbij dat zich hier in de kern dan ook een spanning met het christendom openbaart. Ook christelijke politiek verwerpt immers de idee van volkssoevereiniteit. En over de gelding van Gods wet zegt Prediker: “Heb ontzag voor God en leef zijn geboden na. Dat geldt voor ieder mens” (Pred. 12: 13). Een universeel gebod. Maar de vraag is welke rol de overheid heeft. Die vraag wordt zowel door islamieten als door christenen verschillend beantwoord. De taliban leert ons dat de islam dood en verderf teweeg brengt als het door fundamentalisten wordt gepraktiseerd. Maar de islam is niet gelijk aan de taliban. Barmhartigheid en gerechtigheid is ook aan de islam niet vreemd. Het christendom heeft in de geschiedenis ook geen schone handen. Artikel 36 NGB beschrijft de taak van de overheid. In 1905 heeft de synode van de Gereformeerde Kerken uit dit artikel een passage geschrapt, waarin “het weren en uitroeien van de afgoderij, valse godsdienst en het rijk van de antichrist” aan de overheid werd opgedragen. In andere reformatorische kerken staan deze woorden er nog steeds. In het integratiedebat worstelt de SGP hiermee. In extremo zou een SGP-regering leiden tot vervolging van niet alleen moslims, maar ook van atheïsten en rooms-katholieken.

TERECHE ANGST?

Scheiding van kerk en staat heeft in de christelijke politiek terecht een fundamentele betekenis gekregen. Want Christus regeert door zijn Woord en niet door de zwaarmacht van de overheid. Christus wijst ons de weg in zijn gelijkenis over het onkruid op de akker. Gods kinderen én kinderen van het kwaad groeien in deze wereld samen op. Het oordeel is aan Hem. In dat licht bezien is het oprukkende secularisme wellicht een grotere bedreiging dan de islam. Maar God regeert.

Vrijheid, gelijkheid & burgerschap

DOOR KARS VELING

Jaren geleden was ik eens als spreker te gast in een vergadering van de Vereniging voor Onderwijsrecht. Het ging over de vrijheid van onderwijs. Ik weet nog dat ik na afloop verzuchtte dat juristen toch bijzondere mensen zijn. Over onderwijsvrijheid praat je vanuit ideeën over onderwijs en samenleving, vond ik. De wettelijke regeling ervan is een technische kwestie. Recht volgt beleid. Ik herinner me dat de verzamelde onderwijsjuristen deze stelling niet betwistten. Maar ze probeerden me wel duidelijk te maken dat politieke en filosofische beschouwingen blijven zweven als ze geen verbinding hebben met wet en recht.

HET RECHT ALS KIEL

Ik was niet meteen overtuigd. Toch was het een leerzame ervaring. Het belang van de rechtsstaat is nauwelijks te overschatten, ben ik steeds meer gaan beseffen. Politieke keuzes en beleid bepalen de richting, maar wetten en verdragen voorkómen dat de waan van de dag ongelukken veroorzaakt. Als politiek beleid vergeleken kan worden met het roer van een boot, dan vormt het recht de kiel. Aan deze ervaring dacht ik bij het lezen van *Vrijheid, gelijkheid, burgerschap* van Ben Vermeulen, lid van de Raad van State, hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de VU en ook prominent onderwijsjurist. Het onderwerp van dit boek van bescheiden omvang is de positie van religieuze en etnische minderheden in onze Nederlandse samenleving. De waarde ervan ligt mijns inziens vooral in de juridische precisie waarmee Vermeulen de – ik citeer de ondertitel – “verschuivende fundamenteën van het Nederlandse minderhedenrecht en –beleid” analyseert. Er is veel discussie over het multiculturele karakter van onze samenleving. Het zou een zegen zijn als alle deelnemers daaraan Vermeulens essay serieus zouden bestuderen voordat ze hun mond opendoen.

OMKERING VAN BURGERSCHAPSCONCEPTEN

Vermeulen geeft in de eerste helft van zijn boek gedocumenteerde overzichten van het geldende recht en de jurisprudentie met betrekking tot een aantal fundamentele rechten. Hij behandelt de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, de vrijheid van onderwijs, taal- en cultuurrechten en het gelijkheidsbeginsel. Vrijheid en gelijkheid zijn in de Nederlandse grondwet en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens stevig verankerd. Maar Vermeulen beschrijft hoe door de Nederlandse reactie op de komst van immigranten veel is gaan schuiven. Burgers hebben vrijheidsrechten. Maar burgerschap schept ook verplichtingen. Tot 2003 werd de procedure om Nederlands staatsburger te

worden gezien als een aansporing tot integratie. De in dat jaar gewijzigde Rijkswet op het Nederlanderschap ziet naturalisatie veeleer als een sluitstuk van een verplichtend integratieproces (p. 55). De vervolgens ingevoerde wetten inzake inburgering stellen eisen aan immigranten in spe en aan nieuwkomers. Ze moeten een niveau van taalvaardigheid laten zien en ook een zekere kennis over Nederland. Maar de eisen gaan verder. Nieuwe Nederlanders moeten instemmen met de Nederlandse waarden, normen en grondrechten en zij moeten daarnaar handelen. Vermeulen constateert dat er sprake is van een “omkering van burgerschapsconcepten” (p. 53). Burgerschap als moreel begrip heeft voorrang gekregen op burgerschap als politiek-juridische categorie. Burgerschap vraagt commitment en vaardigheid. Iemand kan alleen burger zijn als hij de wens en het vermogen heeft een volledig lid te zijn van de Nederlandse politieke en sociale gemeenschap.

GRENZEN AAN GELOOFSMANIFESTATIES

Deze veranderde benadering van de begrippen vrijheid, gelijkheid en burgerschap leidt tot veel juridische debatten. Is het mogelijk eisen te stellen aan (nieuwe) Nederlanders die volgens Europees recht niet aan burgers van andere EU-landen gesteld mogen worden? Is het bestaan van zwarte en witte scholen tegen te gaan zonder het beginsel van de keuzevrijheid van ouders volgens artikel 2 Protocol 1 EVRM geweld wordt aangedaan? Hoeveel reikt de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging volgens artikel 9 EVRM wanneer (nieuwe) burgers daarvan gebruik willen maken op een manier die de meerderheid van de Nederlandse samenleving niet bevalt? Vermeulen constateert dat het Europese Hof de neiging heeft het begrip ‘manifestatie van geloof’ beperkt op te vatten. Hij vindt dat minder gelukkig. Natuurlijk kan niet elk gedrag dat mensen motiveren vanuit hun geloof worden aanvaard. Maar waar grenzen gesteld moeten worden zou het Hof deze toch op z'n minst als beperkingen van de vrijheid van godsdienst moeten aanmerken (p. 81). De sterkere nadruk op de verplichtingen die verbonden zijn met het Nederlandse staatsburgerschap lijkt in allerlei opzichten positief. Er mogen eisen worden gesteld aan nieuwkomers. Paul Scheffer beschrijft in zijn *Het land van aankomst* het gevoel van verlies van autochtone Nederlanders die hun samenleving vreemd zien worden. Hebben zij

SAMENVATTING

- Bij burgerschap legt men recentelijk steeds meer de nadruk op plichten
- Ten aanzien van afwijkende religieuze opvattingen is toenemend wantrouwen
- Onderzoek weer de waarde van het model van pluralistische coöperatie

Column

Niet echt vrolijk

niet het recht aan nieuwkomers te vragen zich aan te passen? Er is niets mis met trots op Nederland.

WANTROUWEN JEGENS ORTHODOXIE

Vermeulen wijst echter op een bedenkelijke kant van deze ontwikkeling. Het probleem schuilt in de vaststelling van de Nederlandse waarden die voor alle burgers bindend zouden moeten zijn. Mag bij voorbeeld een moslima als de Amsterdamse Yman Marach in het openbaar vaststellen dat homoseksuele gedragingen onverenigbaar zijn met de islam? Volgens het COC natuurlijk niet. Ook Wilders en Verdonk zullen bezwaar maken. Het gevaar van islamitisch fundamentalisme moet worden bestreden. Maar ook de Amsterdamse Partij van de Arbeid moest snel afstand nemen van wat haar lid Yman Marach gezegd zou hebben. Zelf liet ze al snel weten dat ze verkeerd begrepen was. Het gaat er steeds meer op lijken dat Nederland zijn ‘dominante waarden’ zo uitlegt dat er geen ruimte is voor religieuze uitingen die niet stroken met de moraal van de meerderheid. Vermeulen ziet in Nederland een groeiend “wantrouwen ten opzichte van ‘strengere’ godsdiensten, opgeroepen door vrees voor de islam en weerzin tegen het orthodoxe christendom” (p. 94). Hij ziet een voorbeeld in al dan niet verholde pogingen om de vrijheid van onderwijs te beperken voor islamitische scholen. Een ander voorbeeld is het vonnis van de Haagse rechtbank waarin werd bepaald dat de SGP geen overheidssubsidie zou mogen krijgen vanwege haar visie op vrouwen in politieke functies.

PLURALISTISCHE COÖPERATIE

Nederland verandert. Niet alleen is de verzuiling feitelijk verdwenen. Ook de geest van ‘pluralistische coöperatie’ waarin de verzuiling kon gedijen staat onder druk. Vermeulen gebruikt deze uitdrukking om de Nederlandse negentiende en twintigste eeuwse traditie te typeren. Daarin kiest de overheid geen partij voor een religieuze richting, maar ze heeft wel oog voor de bestaande pluriformiteit en werkt ook samen met geloofsgemeenschappen. Nederland neemt (nam?) met dit arrangement een middenpositie in tussen het model van het ‘strikte secularisme’ en het model van de ‘geprivilegieerde kerk’ (p.10 e.v.). Er is echter veel aan het veranderen. De voorbeelden die Vermeulen aanhaalt, lijken erop te wijzen dat Nederland aan het begin van de 21e eeuw het Franse model van “strikte seculaire

neutraliteit in de openbare arena” gaat omhelzen (p. 96). De Nederlandse rechtsstaat en zijn internationale verplichtingen in Europees verband zullen vrijheid en gelijkheid in veel opzichten kunnen waarborgen. Het Nederlandse beleid ten aanzien van (religieuze) minderheden heeft in het EVRM en in de Nederlandse Grondwet een kiel die snel afdrijven voorkomt. Maar de jurist Vermeulen maakt ook duidelijk dat het in het debat over vrijheid, gelijkheid en burgerschap uiteindelijk gaat om politieke keuzes. Hij kiest daarbij zelf positie in wat hij noemt “de kernwaarden en principes van een moderne samenleving zoals onder meer neergelegd in de relevante mensenrechtenverdragen”(p. 13). Tegen de tijdgeest in maakt hij zich sterk voor de handhaving van vrijheden, ook van burgers en groeperingen die vanuit hun geloofsopvatting een weg kiezen die de seculier-individualistische meerderheid principieel afwijst. Weliswaar vindt Vermeulen zelf persoonlijke autonomie een prachtig ideaal, maar de staat zou volgens hem burgers daaraan niet moeten binden. Misschien moeten we ons maar wat meer pragmatisch opstellen, oppert Vermeulen. “Politici en beleidsmakers zouden ervoor zorg moeten dragen om personen niet zozeer aan te spreken als moslims, maar als burgers, studenten, medewerkers” (p. 105).

OPDRACHT

Ik denk dat het een belangrijke opdracht is voor de Nederlandse politieke partijen (en bewegingen) om de waarde van het beproefde Nederlandse model van de ‘pluralistische coöperatie’ te onderzoeken. Vermeulen zegt terecht dat neutraliteit geen neutraal concept is. De meningen botsen. Welke ‘publieke moraliteit’ moet alle Nederlandse burgers binden? Welke ruimte zal er in de publieke sfeer zijn voor geloofsuitingen? Het is goed het debat over deze vragen op te zoeken. En dan graag met open vizier, op basis van argumenten en met de bedoeling het publieke belang te dienen. Vermeulens essay kan daarbij een goede dienst bewijzen.

NAAR AANLEIDING VAN:

B.P. Vermeulen, *Vrijheid, gelijkheid, burgerschap. Over verschuivende fundamenten van het Nederlandse minderhedenrecht en –beleid: immigratie, integratie, onderwijs en religie*. Sdu Uitgevers Den Haag. 2007.

DOOR ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPELEN SCHEPPINK, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Woordvoerder Jeugd en gezin ben ik niet, maar ook met mijn portefeuille Europese Zaken merk ik dat je niet om dit onderwerp heen kunt. Ik werd met mijn neus op dit feit gedrukt toen ik laatst in Roemenië en Bulgarije was met de vaste Kamercommissie Europese Zaken. Met een kleine delegatie bezochten we deze nieuwe EU-lidstaten om ons op de hoogte te laten stellen van de voortgang die er (al dan niet) geboekt wordt op het gebied van de bestrijding van corruptie en het versterken van het justitiële apparaat. Een onderwerp waar we als commissie halfjaarlijks over gerapporteerd worden en waar we niet echt vrolijk over worden.

Door allerlei gesprekken hebben we geprobeerd te onderzoeken waar de gebrekkige voortgang nu in zit. Zit het in het systeem, in de regering, in een falend parlement? Ten aanzien van alle drie de opties kunnen we in zekere mate bevestigend antwoorden. Maar wat vooral ook een belangrijke factor is, is het gebrek aan een civil society, die tegenkrachten weet te mobiliseren en een kritisch geluid richting haar overheid kan formuleren.

ON-SAMEN-HANGEND MIDDENVELD

Maar hoe versterk je het maatschappelijk middenveld in landen die jarenlang onder een bizarre dictatuur hebben geleefd en zich nu pijlsnel economisch ontwikkelen? Veel mensen hebben het druk met het vergroten van de eigen welvaart (daar zijn Roemenië en Bulgarije natuurlijk niet uniek in...), maar van het opbouwen van een echte samenleving is het nog niet gekomen. Leren samenleven doe je met name in het gezin, maar aan gezinsvorming komen op dit moment veel jongeren, druk met hun carrière en welvaart, niet toe. Dit in combinatie met gebrekkige voorzieningen aan opvang en basisscholen blijkt funest te zijn. Het geboortecijfer ligt op dit moment dramatisch laag.

MATRA EN ROMA

Tijdens mijn werkbezoeken maakte ik kennis met verschillende projecten die gefinancierd worden vanuit de zogenaamde Matra-gelden, die de maatschappelijke transitie in deze landen ondersteunen: studenten die leren na hun studie integer hun werk uit te voeren, politieke scholing om te leren hoe je als politicus in de maatschappij dient te functioneren, etc. Stabiliteit en integriteit zijn voor jongeren volgens mij belangrijke factoren bij gezinsvorming. De meest schrijnende situaties doen zich onder de Roma-bevolking voor in de steden. Kinderen die niet naar school gaan, verlaten of verkocht worden, prostitutie en mensenhandel. Ik ben ervan overtuigd dat er best goede wil is om wat aan deze situaties te doen, maar het is ontzettend lastig om deze groep uit haar sociale isolement te halen als er geen wederzijds vertrouwen is.

EU ALS DIENARESSE GODS

Er is veel werk te doen. Geld is er genoeg in deze landen, alleen is het slecht verdeeld en is het in handen van niet altijd de juiste mensen. Mijn handen jeuken om hieraan politiek wat te doen. Roemenië en Bulgarije waren destijds niet klaar voor een EU-lidmaatschap. 2007 was in mijn ogen te vroeg. Voordeel van het lidmaatschap is wel dat we deze nieuwe lidstaten stevig kunnen aanspreken op de bestrijding van corruptie en het zorgdragen voor minderheden. In onze visie dat ook de Europese overheid ‘dienaressen Gods’ is, zullen we onze verantwoordelijkheid moeten nemen in het zoeken van recht en gerechtigheid. Het goede zoeken, ook voor mensen, gezinnen, kinderen in Roemenië en Bulgarije.

Waar blijft de tijd?

TIME MANAGEMENT IN VOGELVLUCHT

DOOR ERIK VAN DIJK, TRAINER KADERSCHOOL

Politiek is veeleisend en hectisch. Uit ons eigen onderzoek naar de werkdruk van raadsleden bleek dat ruim 50% van hen meer dan 12 uur per week met het raadswerk bezig is. Zij zijn vooral bezig met stukken lezen en vergaderen. Er zijn altijd stapels papier, die een politicus en ook een bestuurder uren zoet kunnen houden. Waar haal ik de tijd vandaan? Vaak zijn er ook onverwachte ontwikkelingen, die zowel urgent als belangrijk zijn (of lijken te zijn). Hoe blijf ik de baas over mijn kostbare tijd? Hoe voorkom ik dat mijn agenda bepaald wordt door de doelen, eisen, oprispingen en soms ook de luiheid of slordigheid van anderen? Hoe kom ik af van dat gevoel geleefd te worden? Oftewel: hoe manage ik mijn tijd?

‘ALS IETS NIET BELANGRIJK ÉN NIET URGENT IS, NEGEER OF DELETE IK HET SOWIESO. ALS IETS WEL BELANGRIJK ÉN URGENT IS, KRIJGT HET DE HOOGSTE PRIORITEIT.’

Er zijn heel veel verschillende aanvliegroutes denkbaar bij dit onderwerp. Van de onderliggende levenshouding tot praktische tips en trucs. Ik loop in dit artikel alle mogelijkheden kort langs.

LEVENS Kunst

De diepste onderliggende vraag bij het bezig zijn met timemanagement is ‘hoe sta ik in het leven’? Waar vind ik en hoe houd ik innerlijke rust, temidden van drukke tijden en veeleisende omstandigheden? Eerlijk gezegd is daar vanuit de katholieke traditie meer over nagedacht dan vanuit de calvinistische. In de traditie waarin de meeste ChristenUnie-mensen staan draait het om toewijding, veel presteren, altijd nuttig bezig zijn, altijd klaar staan voor anderen en ga zo maar door. Hoe vaak denken wij na over rust nemen, balans zoeken, werken aan een gezond levensritme? Persoonlijk moet ik heel vaak teruggaan naar de waarheid dat God van me houdt, zelfs al doe ik niet veel. Of anders gezegd: ik hoef Zijn goedkeuring niet te verdienen met hard werken. In Christus heb ik die goedkeuring al. Ik ben in Zijn ogen al waardevol. Er is niets wat ik kan doen om te zorgen dat God meer van me houdt (er is overigens ook niets wat ik kan doen om ervoor te zorgen dat God minder van me houdt). In dit verband zijn er prachtige boeken uit de katholieke traditie:

- Henri Nouwen: ‘Eindelijk thuis’. Een diep kennen van de liefde van de Vader neemt heel veel innerlijke onrust weg en geeft een stevige basis voor het gezond omgaan met tijd, energie, relaties, verantwoordelijkheden e.d.
- Wil Derkse: ‘Een leefregel voor beginners. Benedictijnse spiritualiteit voor het dagelijkse leven’ (2003). Leef ik met volle bewustzijn? Ben ik er helemaal bij? Heb ik voldoende aandacht voor wat ik echt belangrijk vind en voor diegenen die mijn aandacht nodig hebben? Ook: houd ik vol tot het gestelde doel bereikt is?
- Anselm Grün: o.a. ‘Innerlijke rust’ (2003).

TIMEMANAGEMENT IS ZELFMANAGEMENT

Tijd kun je niet managen, maar je kunt wel jezelf managen in je beschikbare tijd. Wellicht is dit een teleurstelling voor mensen die denken met een paar eenvoudige tips en trucs volledige controle over hun agenda te krijgen. Mijzelf managen is soms best lastig en het komt heel dichtbij. Leren ‘nee’ zeggen bijvoorbeeld heeft veel te maken met

mijn karakter, mijn verwachtingen en mijn gevoeligheden. Toch is het heel belangrijk. Door ‘nee’ te zeggen geef ik grenzen aan, neem ik mezelf én anderen serieus en schep ik duidelijkheid.

DWEILEN MET DE KRAAN OPEN

Zonder duidelijke doelen en prioriteiten is het in de greep krijgen van de eigen agenda een frustrerende missie. Dan is het bijna dweilen met de kraan open. Allereerst is het belangrijk om mijn eigen doelen voor de korte en lange termijn helder te hebben. Waar doe ik het voor? Waar wil ik heen? Wat motiveert mij? Vervolgens bieden ook de speerpunten van de ChristenUnie (landelijk, provinciaal en/of lokaal) houvast bij de keuze om iets wel of niet op te pakken. Binnen het plaatje van de ChristenUnie is het natuurlijk ook belangrijk om te weten wat mijn rol in het geheel is. Prioriteiten stellen wordt al een stukje gemakkelijker als ik mij focus op de taken die voor mijn functie belangrijk zijn. Bij doelen stellen is het belangrijk om deze SMART te formuleren. Dat betekent onder meer dat doelen specifiek en realistisch moeten zijn en ook zo geformuleerd moeten zijn dat te meten is of ze wel of niet gehaald zijn. Prioriteiten stellen gebeurt daarna. Dat betekent een rangorde aanbrengen in de doelen, maar ook in de dingen die gedaan moeten worden om die doelen te bereiken. Begin met de dingen die met relatief weinig inspanning al veel resultaat opleveren. Dat is efficiënt, effectief en motiverend.

TWEE TIPS:

1. De cursus *Snellezen, snelleren* die de Kaderschool aanbiedt, werkt echt!
2. Op internet is heel veel te vinden over dit onderwerp:
 - <http://www.leren.nl/cursus/persoonlijke-effectiviteit/timemanagement>
 - http://www.leren.nl/rubriek/persoonlijke_vaardigheden/time_management
 - http://www.intermediar.nl/static/Elearning/timemanagement/ec00004_timemanagement/cursus.html
 - <http://www.loopbaan.nl/site/Werk%20en%20Leef/Het%20Krachthonk/Time%20management.aspx>

Vanuit het bovenstaande is het gemakkelijker om te bepalen wat wel en niet belangrijk is. Want dat is cruciaal in time management. In alle leerboekjes hierover wordt het onderscheid tussen belangrijk en onbelangrijk gecombineerd met het onderscheid in urgent en niet urgent. Er zijn regelmatig issues die urgent zijn (een journalist wil nú een antwoord) en belangrijk lijken, maar dat niet zijn. Loop niet in de valkuil van de hypes. Als iets niet belangrijk én niet urgent is, negeer of delete ik het sowieso. Als iets wel belangrijk én urgent is, krijgt het de hoogste prioriteit. Dat lijkt logisch, maar hoe vaak ben ik niet bezig met urgente dingen die eigenlijk niet het belangrijkste zijn op dat moment. En hoe vaak blijven de dingen die belangrijk maar niet urgent zijn niet liggen, omdat ik opgeslokt wordt door wat urgent is? ‘Belangrijk, maar niet urgent’ is typisch de categorie waarvoor tijd ingepland moet worden.

PLANNING

Als ik weet wat mijn doelen en prioriteiten zijn en mede daardoor ook weet wat belangrijk is en wat niet, dan moet ik gaan plannen. Dat moet schriftelijk, al is het maar één A4-tje per week. Dan houd ik het overzicht, schep ik orde en ruimte in mijn

gedachten en krijg ik controle. Plannen kost even tijd, maar levert uiteindelijk meer op. Overigens moet het plannen zelf ook op vaste tijden ingepland worden (bijvoorbeeld elke maandagmorgen). Zo wordt het ook gemakkelijker om ‘nee’ te zeggen, want ik heb zwart op wit waarom ik ergens (nu) geen tijd voor heb.

NOG PRAKTISCHER

Tot slot nog wat praktische tips.

- Doe het nu! Zodra een document op mijn bureau komt of ik een email bekijk, moet ik meteen beslissen wat ik ermee doe. Niet uitstellen, want dan moet ik er later nóg een keer over nadenken. Dus: meteen afhandelen (of daar tijd voor inplannen), delegeren of weggooien.
- Ik heb de geluiden en meldingen van nieuwe email uitgezet. Die leiden mij af.
- Denken doe ik met mijn hoofd, onthouden met mijn pen. Ik schrijf op wat ik moet doen of niet mag vergeten.
- Een gestructureerd archief (fysiek en digitaal) scheelt veel zoekwerk.
- Plan niet per dag, maar per week. Plan niet alles helemaal vol.

Verslag Voorjaarsbijeenkomst BestuurdersVereniging 29 maart

Zaterdag 29 maart werd de voorjaarsbijeenkomst van de BestuurdersVereniging gehouden. Zo'n honderd bestuurders kwamen bijeen om elkaar te ontmoeten, te bemoedigen en om met een aantal inhoudelijke onderwerpen bezig te zijn. De bijeenkomst bestond uit een ochtendgedeelte en een middagedeelte. Het ochtendgedeelte had als thema dualisme, het middagdeel was een netwerkbijeenkomst Jeugd en Gezin.

Tweede Kamerlid Ed Anker sprak over knelpunten rond de dualisering, en zijn eigen ervaringen met het dualisme in de tijd dat hij nog raadslid was. Vervolgens hebben de bestuurders in verschillende groepen nagedacht over knelpunten en mogelijke oplossingen. In het middagdeel werd de allereerste netwerkbijeenkomst van de BestuurdersVereniging gehouden. Deze bijeenkomst werd georganiseerd vanwege de gevoelde behoefte aan meer onderlinge uitwisseling tussen onder andere onze Tweede Kamerfractie, minister voor Jeugd en

Gezin, raads- en statenleden, wethouders en gedeputeerden. Om deze uitwisseling te bevorderen is door de BestuurdersVereniging een werkgroep Jeugd en Gezin opgericht. De werkgroep bestaat uit ChristenUnie-mensen uit diverse geledingen. Vanuit deze werkgroep is het initiatief gekomen om een netwerkbijeenkomst te houden. Thema van deze netwerkbijeenkomst was daarom ook Jeugd en Gezin. De middag werd geopend met een inleiding over jeugd- en gezinsbeleid door een van de werkgroepleden, Klaas Tigelaar (burgemeester Oud-Beijerland).

Vervolgens heeft Bernadette van den Berg (beleidsmedewerker BV) uitleg gegeven over wat netwerken nou precies is en hoe het werkt. Vervolgens gingen de aanwezigen in groepen uiteen, en hebben ze met behulp van speciaal voor de gelegenheid gemaakte visitekaartjes, genetwerkt. De gekozen werkvorm bood de bestuurders de gelegenheid om in korte tijd veel mensen te leren kennen en veel informatie uit te wisselen.

De werkgroep Jeugd en Gezin stelt zich voor

DOOR BERNADETTE VAN DEN BERG, BELEIDSMEDEWERKER BESTUURDERSVERENIGING

WAAROM EEN WERKGROEP JEUGD EN GEZIN?

Op verzoek van het Politiek Beraad (het overlegorgaan van alle ChristenUnie-geledingen) van 8 oktober 2007 is de werkgroep Jeugd en Gezin geformeerd. De reden voor de instelling van deze werkgroep is dat de informatiestromen tussen 'Den Haag' en de gemeentelijke en provinciale politici binnen de ChristenUnie kunnen worden verbeterd. Zo komt informatie over lokale of provinciale knelpunten, oplossingen en ideeën op het gebied van jeugd en gezinsbeleid onvoldoende door bij de Tweede Kamerfractie en de minister. Andersom worden kansen en ideeën die in Den Haag door onze politici gezien worden onvoldoende doorgegeven aan lokale en provinciale politici. Kortom, de onderlinge uitwisseling kan beter.

Door de BestuurdersVereniging is vervolgens een werkgroep samengesteld, bestaande uit een aantal lokale en provinciale politici, iemand namens de Tweede Kamerfractie, en een beleidsmedewerker van de BestuurdersVereniging.

WELKE DOELEN HEEFT DE WERKGROEP ZICH GESTELD?

De werkgroep wil:

- verbindingen binnen de partij bevorderen;
- informeren (van 'Den Haag' naar lokaal/provinciaal en andersom). De werkgroep stimuleert de verschillende gremia om dit zelf op te pakken, maar fungeert zo nodig als doorgeefluik;
- (partijpolitieke) profilering verbeteren: wat zijn de ChristenUnie-doelen voor jeugd en gezinsbeleid op de drie niveaus, en hoe kunnen we die doelen realiseren.

WAT GAAT U VAN ONS MERKEN?

Tijdens de voorjaarsbijeenkomst van de Bestuur-

dersVereniging is op initiatief van de werkgroep de allereerste netwerkbijeenkomst gehouden van de ChristenUnie. Er is toen actief genetwerkt. Dit werd door de meeste bestuurders als erg nuttig ervaren. Daarnaast is door Klaas Tigelaar, lid van de werkgroep, een presentatie gegeven over jeugd- en gezinsbeleid. Hij heeft een aantal aandachtspunten benoemd en een voorzet gegeven voor waar ChristenUnie-politici zich voor zouden kunnen inzetten. De presentatie is te bekijken op Intranet (<http://intranet.christenunie.nl/jeugdengazin/>).

De werkgroep hoopt in het najaar met een visiedocument te komen, waarin een aantal thema's rond jeugd en gezin worden beschreven. Ook vindt u hierin de visie van de ChristenUnie op deze thema's en een concrete vertaling en suggesties om hier mee aan de slag te gaan als bestuurders. Tijdens Uniecongressen, bijeenkomsten van de BestuurdersVereniging en andere partijbijeenkomsten wil de werkgroep de onderlinge uitwisseling (netwerken) stimuleren. Daarom geeft de werkgroep op het Uniecongres van 14 juni a.s. een workshop over de Centra voor Jeugd en Gezin. Doel van de workshop is om ChristenUnie-politici handvatten te bieden voor beleid rond de Centra voor Jeugd en Gezin en daarnaast ook de onderlinge uitwisseling te stimuleren.

Ten slotte zal de werkgroep u via mailings en een dossier op Intranet op de hoogte houden over ontwikkelingen op dit beleidsterrein: <http://intranet.christenunie.nl/jeugdengazin/>.

WAT KUNT U ZELF DOEN?

Als u nuttige informatie hebt over jeugd- en/of gezinsbeleid, dan kunt u mailen naar de werkgroep: jeugdengazin@christenunie.nl. U kunt daarbij denken aan goede praktijkvoorbeelden, initiatieven, ideeën, maar ook aan knelpunten waar men in uw gemeente/provincie tegenaan loopt.

‘Loodgieterstassen bestaan echt’

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Maandagmorgen, een paar minuten voor 9, arriveer ik bij het stadhuis van Utrecht. Het is een groot, oud pand, dat al het bestuurscentrum vormt vanaf de twaalfde eeuw. Eenmaal binnen krijg ik een pasje zodat me de toegang naar boven wordt verschaft. Ik wacht in een mooie, maar iets te bruine hal. Iets na negenen arriveert Tymon de Weger, ChristenUnie-wethouder in Utrecht, verantwoordelijk voor het grootste verkeersknooppunt van Nederland. Een gesprek met deze spin in het web over zijn ervaringen in de Domstad.

Je bent hiervoor in Enschede actief geweest, eerst een tijd als raadslid en toen als wethouder. In Utrecht werd je direct wethouder. Hoe ervaar je dat verschil?

Voor een wethouder is het erg aan te bevelen om raadservaring te hebben in de gemeente waarin je bewindspersoon wordt. Je kent dan de mensen en ook de gebruiken van de raad. Het is een groot voordeel als je de parlementaire democratie van binnenuit kent. Je ziet dat bijvoorbeeld ook in het huidige kabinet, waar de ministers Vogelaar en Cramer het moeilijk hebben, mede doordat ze de parlementaire wereld niet goed kennen. Je hebt als bewindspersoon toch zeker een jaar nodig om vat te krijgen op het ambtelijk apparaat en andersom. Je moet eerst de mensen leren kennen, pas dan kun je mensen meekrijgen.

In Enschede kende ik door mijn raadservaring de belangrijkste ambtenaren al toen ik begon aan het wethouderschap. Dat had ik niet in Utrecht. Daarom heb ik hier eerst een paar maanden de tijd genomen om mensen te leren kennen, zowel intern, maar ook extern. De dossiers heb ik bewust die eerste tijd wat laten liggen, al probeerden de ambtenaren mij natuurlijk meteen met allerlei stukken te belagen.

Een bestuurder moet dus vooral een ‘mensenmens’ zijn?

Zelf ben ik door de politiek een mensenmens geworden. Dat is inderdaad wel nodig, want politiek gaat niet alleen maar om documenten. Daaruit kun je niet alles halen. Tegelijk is een dossierkennis natuurlijk wel nodig. Uiteindelijk moet je als bestuurder zelf beslissingen nemen en je niet alleen door je omgeving laten leiden. Je moet goed luisteren, dat waarderen mensen ook echt, maar vervolgens wel zelf een lijn trekken en met visie knopen doorhakken. Daarbij is het erg belangrijk dat je de verwachtingen van mensen weet te managen [Wijst naar een stapel petitie op zijn bureau].

Is het wethouderschap in Utrecht zwaarder dan in Enschede? Vergelijkbaar met een Ministerspost misschien zelfs?

Utrecht is tweemaal zo groot als Enschede, maar deze portefeuille is wel vier keer zo zwaar. Men onderschat het wethouderschap wel eens, maar je bent er hier in Utrecht van 's ochtends tot 's avonds mee bezig, zes dagen in de week. Je krijgt stapels

post, die in het weekend netjes mee naar huis gaan. Ja, die loodgieterstassen bestaan echt. Ook 's avonds ben je er mee bezig: de media volgen, vergaderen, inspraakavonden, enzovoort. Al met al is het wethouderschap in een van de grote vier steden vrijwel net zo zwaar als een ministerspost. Het voordeel van deze baan is wel dat je veel per fiets kan doen. Tijdens het fietsen door de stad word ik altijd weer helemaal fris. En het is gezond bovendien. Na zes dagen arbeiden is het gelukkig de zevende dag rust. De zondag is echt een dag waarop ik afstand neem. Meer nog is het de dag waarop ik inspiratie opdoe vanuit Gods Woord. Die neem ik mee de week in, in de zin van: goed je werk doen, eerlijk zijn. Ook herinnert het me aan het besef dat je met problemen blijft zitten op deze wereld. Je kan er veel aan doen, maar het wordt hier geen hemel op aarde. Dat relativeert.

Utrecht is het verkeersknooppunt van Nederland. Het lijkt me een hele klus om die problematiek milieuvriendelijk aan te pakken.

Utrecht is het centrum van Nederland als het gaat om verkeer, zowel wat betreft spoor- als autowegen. De verkeersproblematiek rond Utrecht is de grootste van die van Nederland. Er komen maar liefst zeven richtingen samen die hier alle op zijn drukst zijn. Er passeren op al die zeven wegvakken dagelijks zo'n 200.000 auto's! Rond Utrecht staan ook de meeste files van het land, meer dan bij Amsterdam. De luchtkwaliteit van Utrecht is dan ook een groot probleem, om over de geluidsoverlast nog maar te zwijgen. Om dat te verbeteren moeten we optimaler gebruikmaken van de bestaande structuren. Na de zomer kom ik met een plan met voorstellen die een fundamentele omslag teweeg moeten brengen. Automobilisten moeten echt offers gaan brengen, want zoals het nu gaat, kan het niet langer. Utrecht groeit immers nog steeds. Om mens en milieu te sparen moeten we meer gebruikmaken van het openbaar vervoer en de fiets en het

Tymon de Weger (1955) was 12 jaar raadslid en 4 jaar wethouder (Sociale zaken) in Enschede. Sinds precies twee jaar is hij wethouder in Utrecht, met onder meer de portefeuilles Verkeer en Milieu. Hij studeerde aan de Verkeersacademie en werkte lange tijd in de vervoerssector.

autogebruik sterk terugdringen, binnen en rondom Utrecht.

Dit lijkt me typisch een ChristenUnie-punt: nadruk op mens en milieu.

Dat klopt. Juist de ChristenUnie is een partij met oog voor mensen. Mensen die echt last van het verkeer hebben en er zelfs ziek van worden. En natuurlijk het milieu. De ChristenUnie wil nadrukkelijk aandacht vragen voor de schepping. Die heeft immers geen stem in de politiek. Daarin verschillen we ook sterk van het CDA. Het valt me steeds meer op dat het CDA een conservatieve partij aan het worden is. Ze verwordt tot een partij die het eigen belang centraal stelt en vooral hecht aan de gevestigde belangen van het welvarende deel van de natie. De ChristenUnie heeft veel meer oog voor milieu en zorg voor de zwakkeren. De samenwerking met de PvdA is in dat opzicht ook logischer dan die met het CDA. De PvdA, hier de grootste partij, wilde ons er graag bij hebben om in het college een brugfunctie te kunnen vervullen tussen GroenLinks aan de linker- en CDA aan de rechterzijde. En zo gaat het in praktijk ook. Best bijzonder, want we hebben maar 2 van de 45 zetels.

Je ziet dat landelijk ook, waar de ChristenUnie eveneens tussen CDA en PvdA in zit.

Ja, al gaat het daar nog moeizaam. De ChristenUnie heeft het lastig gehad het afgelopen jaar. Dat is ook logisch, je moet eraan wennen bestuurder te zijn. Ik maak me er ook niet veel zorgen om. Je moet je plek vinden, gezag opbouwen, de omgang met het ambtelijk apparaat leren. Dat kost tijd. Het is nu echter wel zaak dat alledrie de bewindslieden het komende jaar hun visie duidelijk ontwikkelen en dat ze meer richting gaan geven aan de departementen. Meer in het algemeen vind ik dat we binnen de partij meer verbindingen moeten leggen en van elkaars kennis moeten profiteren. Veel bestuurlijke kennis en ervaring zit bij onze ruim tachtig wethouders en gedeputeerden en dat moeten we beter mobiliseren. Bestuurlijke talenten lopen er echt rond binnen de ChristenUnie, ook voor een eventuele nieuwe regeringsdeelname straks. Alleen zijn die nog onvoldoende in beeld bij de Kamerfractie, het Landelijk Bureau of het partijbestuur. Of ik zelf minister wil worden? Ik heb hier in Utrecht mijn opdracht, met bovendien een lange termijn portefeuille. Dit moet je eigenlijk acht jaar doen.

Nieuws van de Kaderschool

CHRISTENUNIE INSPIRATIEDAG 27 SEPTEMBER 2008

Nog 22 maanden en dan dienen de nieuwe gemeenteraadsverkiezingen zich weer aan. Te vroeg om daar nu al over te beginnen? Zeker niet. Wie ervaring heeft in de voorbereidingen hiervan, weet dat op tijd beginnen veel stress in de laatste maanden kan voorkomen. Voor zittende raadsleden is dit het moment om na te gaan hoe de vlag er bij hangt. We zijn halverwege deze coalitieperiode. Het verkiezingsprogramma van 2006 is misschien wat naar de achtergrond verdwenen door de politieke actualiteit. Maar welke beloften heeft u daarin gedaan? Welke harde eisen heeft u daarin gesteld aan u zelf? Wat wilde u bereiken in deze vier jaar? Tijd dus om een plan te maken voor de komende twee jaar. Welke punten willen we echt realiseren of in ieder geval ruim aandacht voor vragen?

Om u te helpen in dit proces en in contact te brengen met 'lotgenoten' waar u van kunt leren, organiseert het partijbureau op zaterdag 27 september de eerste ChristenUnie Inspiratiedag. Deze dag vindt plaats in het Corlaercollege in Nijkerk. Dit is een ontmoetings- en toerustingsdag voor iedereen die actief is, of dat wil worden. Van minister tot raadslid, van deskundige tot leek. Van ouder tot heel jong. Want ook voor de kinderen van 4 tot 12 jaar is er een leuk programma.

Een pre-Olympisch jaar is in de sportwereld een bekend begrip. Sporters sleutelen in dat jaar aan hun techniek en conditie om in het Olympisch jaar op het juiste moment te kunnen vlammen. Tijdens de spelen moet alles kloppen. Politiek lijkt wat dat betreft wel op sport. Bij verkiezingen moet alles kloppen. In de campagneperiode staat iedereen op scherp. Maar de vier jaar daarvoor kun je niet stil blijven staan.

Het politieke seizoen 2008/2009 is voor de lokale mensen zeker een pre-Olympisch jaar. En ook voor de rest van de partij zullen deze gemeenteraadsverkiezingen een belangrijke graadmeter vormen. Daarom gaan we op 27 september een dag met de partij in zijn volle breedte aan de slag.

WAT STAAT ER OP HET PROGRAMMA?

- Geestelijke toerusting
- Toespraken André Rouvoet, debat met Arie Slob
- Ontmoeting
- Diverse deelsessies:
 - **Praktische deelsessies over o.a.:**
 - * Resultaten binnenhalen: hoe realiseer in mijn speerpunten?
 - * De procedures: wat gaat er allemaal gebeuren in aanloop naar de verkiezingen en hoe moeten we dat regelen?
 - * De lijst: ondersteunen van huidige fractieleden en werven en opleiden van nieuwe mensen.
 - * De media: hoe bereik ik en hoe gebruik ik ze?
 - * Permanente campagne: hoe zijn we vier jaar lang zichtbaar en relevant?
 - * De website: hoe zetten we die in?
 - **Inhoudelijke deelsessies over o.a.:**
 - * Water: speciaal voor statenleden
 - * Resultaat in de raad
 - * De basis van de ChristenUnie: geloof en politiek
 - * De ChristenUnie en de gemeente: wat houdt het in om raadslid te zijn?
 - * Centra voor jeugd en gezin
 - * Een leuk kinderprogramma voor kinderen van 4 tot 12 jaar.

**VOOR HET VOLLEDIGE PROGRAMMA EN EEN OVERZICHT VAN ALLE DEEL-
SESSIES KUNT U TERECHT OP WWW.KADERSCHOOL.CHRISTENUNIE.NL.
DAAR KUNT U ZICH OOK AANMELDEN MET DE AANMELDBON.
DEZE DAG BIEDT DE CHRISTENUNIE U KOSTELOOS AAN. (U KRIJGT WEL
DE GELEGENHEID IN DE COLLECTE MEE TE HELPEN AAN DE BESTRIJDING
VAN DE ONKOSTEN).**

Column Complimenten!

DOOR BORT KOELEWIJN, BURGEMEESTER VAN RIJSSEN-HOLTEN

'Stop de islamisering. Verdedig onze vrijheid!', dan zien wij het laatste beeld voorbij komen. Behalve het geluid van een tikkende klok is het doodstil in de raadzaal van het gemeentehuis.

FITNA IN RIJSSEN-HOLTEN

Alle aanwezigen lijken behoorlijk onder de indruk van de gruwelijke beelden die Geert Wilders in zijn film aan verzen uit de Koran verbindt. Een groot scherm in de raadzaal, het indringende geluid bij sommige fragmenten, de directe koppeling tussen de Koran en het geweld maken ook op mij een veel grotere indruk dan het haastig bekijken van het internetfilmpje op mijn computer. Speelt de aanwezigheid van de gespreksdeelnemers ook mee? Ik heb twaalf autochtonen en twaalf moslims uit Rijssen-Holten uitgenodigd om samen over deze film van Wilders te spreken. Worden de moslims nu niet teveel in de verdediging gedrongen? Een flink aantal deelnemers heeft aangegeven deze film nu voor de eerste keer te zien. Ik vraag hen om reacties.

"Dat is niet mijn islam. Ik ben heel gelovig, maar ik ken dit niet. Ik denk dat de teksten onvolledig zijn"

"Mijn godsdienst is open, behulpzaam, respectvol."

"Angst is een slechte raadgever. De film is suggestief."

"Er zit een duistere kant aan de islam, die lange tijd niet bespreekbaar was bij de gevestigde partijen. Het is goed als moslims en niet-moslims zich van het geweld distantiëren."

GESPREK

Er ontstaat een gesprek over en weer waarin vragen worden gesteld over hoe moslims aankijken tegen het geweld, hun waardering voor de Nederlandse rechtsorde en hun visie op een islamitische staat. Maar ook over de onderlinge omgang en waardering voor elkaar binnen onze gemeente. De overtuiging groeit dat het onderlinge gesprek moet worden voortgezet en dat moslims via de lokale en regionale media vaker van hun mening blijf moeten geven. Een kleine groep moslims probeert in Nederland het beeld neer te zetten dat zij spreken voor alle moslims, terwijl de overgrote meerderheid zich in dat beeld volstrekt niet herkent.

COMPLIMENT VAN WILDERS

In de NRC maakte Wilders een compliment aan het adres van de gemeente Rijssen-Holten. Het compliment komt echter toe aan de plaatselijke Islamitische Stichting en aan de culturele vereniging die de Turkse gemeenschap vertegenwoordigt. Ver voordat de film uitkwam had ik met beide contact en afgesproken dat – mocht de film van Wilders uitkomen – wij samen die film zouden bekijken en bespreken. Dat leek me een nuttige aanzet tot de dialoog over deze film. Toen de film dan eindelijk op internet was gezet nam ik weer contact op. Zij waren niet onder de indruk van deze film, maar wilden toch invulling geven aan de gemaakte afspraak. Zij wilden een rondetafelgesprek met ook autochtone inwoners. Zodat ook beelden die autochtone inwoners in onze gemeente van hen hebben, open besproken kunnen worden.

Wat er na afloop van de bijeenkomst gebeurde? Het gesprek met elkaar werd gewoon voortgezet. Ik kijk uit naar het moment waarop ik Wilders een compliment kan geven. Bijvoorbeeld als hij beseft dat hij vele medestrijders onder de moslims heeft die weinig moeten hebben van het activisme van een kleine groep die andere moslims vrijheid ontzegt.

**‘DE OVERHEID MAG NIET OP DE STOEL
VAN DE OUDERS GAAN ZITTEN. TEGE-
LIJK DENK IK DAT DE HUIDIGE
MAATSCHAPPELIJKE SITUATIE EEN
VERBETERING VAN HET OPVOEDKLIMAAT
NOODZAKELIJK MAAKT : OUDERS
ZOEKEN STEUN VANUIT DE POLITIEKE
EN SOCIALE OMGEVING VOOR WAT ZE
HUN KINDEREN WILLEN MEEGEVEN.’**

André Rouvoet, pagina 7

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 8 | Nummer 3 | september 2008

**De tien plagen van
de managerstaat**

Beroepseer als antwoord

13.000 ambtenaren moeten weg

De nieuwe Wet RO

Blowverbod: ja of nee?

De bedrijvige overheid

Voorwoord

De bedrijvige overheid

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

De rijksoverheid moet deze kabinetsperiode met 13.000 ambtenaren afslanken. Dat lijkt een eenvoudige operatie om geld te besparen, maar tot nu toe lukte het nog geen enkele regering om dit soort doelen te halen. Het blijkt telkens moeilijker dan gedacht om taken af te stoten en de bureaucratie te verkleinen. Vaak wordt ook niet nagedacht over de achterliggende vraag: welke taken moet de overheid uitoefenen? En dus gaat men door, met weinig visie, maar des te meer ijver.

ACTIEVE OVERHEID

De Nederlandse overheid heeft in het verleden veel taken naar zich toegetrokken. In haar bedrijvigheid wist ze niet van ophouden en nog minder van minderen. Dat lijkt nu echt te veranderen, mede door de nota *Vernieuwing Rijksdienst* (2007). Probleem bij het afslanken blijft echter dat de overheid graag alle problemen die de burger op haar bordje legt wil oplossen. Het vereist politieke moed om 'nee' te zeggen tegen de aanhoudende roep om overheidsingrijpen. Zonder terughoudendheid bevordert de politiek het wantrouwen van burgers jegens de per definitie tekortschietende overheid. Omgekeerd is er ook gebrek aan vertrouwen in omgekeerde richting. Het besef dat de samenleving zelf veel dingen beter kan dan de overheid, overleeft de Haagse hectiek niet altijd. En dus zet de ambtenarij zich aan het werk en wordt er van alles geregeld en gecontroleerd.

BEDRIJFSMATIGE MANAGERSTAAT

De overheid gaat intussen wel steeds bedrijfsmatiger te werk. Bij de taakuitoefening draait het uiteindelijk vooral om geld en kostenbesparing. Efficiëntie en effectiviteit verdringen rechtsstatelijke en inhoudelijke kwaliteit. Immateriële waarden verdwijnen naar de achtergrond, niet in de laatste plaats dankzij de invloed van de 'waardenloze' manager. We leven in een 'managerstaat', beweren sommigen zelfs. Daar komt bij dat veel overheidstaken uitbesteed zijn aan organen die nauwelijks meer politieke verantwoording hoeven af te leggen. Neem de zorg of het openbaar vervoer: de overheid heeft daar nog altijd een bepaalde verantwoordelijkheid voor, maar heeft er nauwelijks macht meer over. Die ligt in handen van duurbetaalde managers. Het is nu zaak dat de overheid weer duidelijkheid krijgt over haar kerntaken. En bij het uitoefenen daarvan moeten rechtsstatelijke spelregels voorrang hebben op overwegingen van effectiviteit en efficiëntie, om uitholling van de rechtsstaat te voorkomen.

REDACTIEWISSELING

Tot slot, de leiding van *DenkWijs*. Jan Post willen we van harte bedanken voor zijn bijdrage de afgelopen jaren als hoofdredacteur. We wensen hem alle goeds. Tegelijk verwelkomen we een nieuwe, voor sommigen onder u een oude bekende bij 'de Groen': Herman Sietsma. We zijn blij dat hij deze taak op zich wil nemen en hopen op een goede samenwerking.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'H. Sietsma', written over a circular stamp or mark.

INHOUDSOPGAVE

- 04 - De staat in crisis | INTERVIEW MET FRANK ANKERSMIT**
- 08 - Beroepseer als antwoord op bureaucratie | JAN WESTERT**
- 11 - De dienst van het Rijk | ED ANKER**
- 14 - De burgemeester als Officier van Justitie? | BORT KOELEWIJN**
- 17 - Lokale bureaucratie en klantgerichtheid: een paradox | MENNO DOEVEN**
- 20 - Column: Man en paard | TIM VREUGDENHIL**
- 21 - Loopt het politieke systeem op zijn eind? | RIEN ROUW**
- 23 - Betoverend bestuur | GEERT JAN SPIJKER**
- 24 - Onderweg naar een nieuw 'wij' | GERT-JAN SEGERS**
- 28 - Naar een toekomstbestendige AWBZ | JOSINE WISKERKE**
- 31 - Column: Verpleeghuis Cornelia | ESME WIEGMAN**
- 34 - Zuinig met ruimte | HERMEN VREUGDENHIL**
- 38 - Kinderen zijn winnaars in stabiel gezin | JOEL VOORDEWIND EN WOUTER LANGENDOEN**
- 40 - 'Jij met je wijkbezoeken!' | INTERVIEW MET MINEKE HARMSSEN-SPRUIT**
- 43 - Het Gelderse klimaatprogramma | ANNELIES VAN DER KOLK EN MARTIN SCHUURMAN**
- 46 - Kaderschool nieuws**
- 47 - Column: Integriteit | BORT KOELEWIJN**

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 8, nummer 3, September 2008
Opplage: 3000 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-11-08
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Redactie:
Herman Sietsma (hoofdredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frvista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Pinkema,
Ruben Timman, CU

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

© ChristenUnie 2008
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Mocht u de toezending van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

DOOR LUDO HEKMAN EN GEERT JAN SPIJKER

Hij moet nog twee boeken afronden. En denkt aan een derde boek over de conditie van de Nederlandse staat. Liefst alledrie nog voor het einde van dit jaar. Plannen genoeg bij de spraakmakende opiniemaker en hoogleraar intellectuele en theoretische geschiedenis Frank Ankersmit. Hij spreekt met urgentie. Het gaat niet goed met Nederland, we verwaarlozen de staat. En het neoliberalisme is de grote boosdoener.

De staat in crisis

Professor Ankersmit voelt als republikein een verplichting zich voor de publieke zaak in te zetten, als wetenschapper om zijn denken aan de praktijk te toetsen (“In de politiek is niets zo improductief als een abstract idee.”, zoals Tocqueville al zei) en als liberaal om voortdurend te wijzen op de grenzen tussen publiek en privaat. Er is veel te doen: we moeten een crisis voorkomen. Dat blijkt wel uit de recente door hem geredigeerde bundel *De tien plagen van de staat*, dat frontaal de aanval opent op de bedrijfsmatige overheid en de verwording van de rechtsstaat tot een managerstaat, waarin men effectiviteit en efficiency belangrijker acht dan rechtzekerheid en rechtvaardigheid. *Denkwijzer* in gesprek met Frank Ankersmit over de crisis van de Nederlandse staat en een uitweg.

De titel van uw onlangs verschenen boek is een verwijzing naar de bijbel. Bovendien begint u het boek met een bijbels citaat, waarom?

We zijn allemaal opgevoed met die bijbelse beelden. Dat zal christenen zowel als niet-christenen aanspreken. En zoals die tien plagen in de bijbel worden beschreven, dat herinnerde mij wel aan al die verschrikkelijke hypes en modes bij de overheid. Vandaar dat ik daar voor gekozen heb. Het zijn ook tien hoofdstukken. Ieder hoofdstuk beschrijft een plaag. Er zijn er wel meer dan tien, maar we hebben het daar maar bij gelaten. Veel meer kunnen mensen waarschijnlijk niet hebben, zonder totaal moedeloos te worden.

Tien was in ieder geval genoeg voor de Farao om de Israëlieten te laten vertrekken uit Egypte. Gaat dit boek ook een kritische massa opleveren?

Dat is te hopen, maar ik verwacht het niet. Boeken dragen nooit ergens aan bij. Die illusie moet je niet hebben.

Toch voelt u zich gedwongen een bijdrage te leveren aan het publieke debat.

Ik vind het mijn burgerplicht om te zeggen hoe ik over dingen denk. Dat kan soms lastig en moeizaam zijn, maar gelukkig vind ik schrijven leuk. Ik voel me ook sterk verwant met de oude republikeinse traditie die teruggaat naar de oudheid. Een traditie waarin een burger zich behoort te stellen op het standpunt van de staat, van de Res Publica. Dat is hoe de Romeinen dat beleefden: het is aangenaam en behoorlijk om voor het vaderland te

sterven. Niet dat ik dat ambieer overigens.

Maar het vereist dat je de wereld niet alleen ziet vanuit het private perspectief, maar ook vanuit het perspectief van de staat. Daarmee verhoud jij je automatisch ook tot andere mensen in het land. Dat is heel wezenlijk. Daarom ben ik zo tegen dat neoliberalisme, dat alles tot het private wil reduceren. Het reduceert mensen tot egoïstische atomen.

In het boek klinkt soms een bijna paniekerig besef van crisis door. Waarom?

Onze tijd is een breukvlak. De staat zoals wij die kennen is aan het einde van de Middeleeuwen ontstaan. Sindsdien heeft het een continu proces van uitbreiding gekend. En nu is er voor het eerst een beweging terug begonnen. Waarbij er van de staat, als van een artisjok, telkens stukjes worden afgeplukt. Maar de relatie tussen die afgeplukte stukjes en de staat zelf is bijzonder problematisch. Veel van de problemen komen daaruit voort.

Om welke ‘plagen’ maakt u zich de meeste zorgen?

Dat zijn er twee. Feodalisering en economisering. Om met het eerste te beginnen, het verkleinen van de staat is een ingewikkeld proces. Je doet afstand van een deel van het collectief, een stuk soevereiniteit. Daarmee verdwijnt een deel van de macht van het volk. Voordat je dat kan doen moet je daarover het volk raadplegen. Wanneer je dan toch op die weg doorgaat, moet je precies weten wat je doet, zodat je niet krijgt wat we nu met de gezondheidszorg gekregen hebben: het zogenaamde verzelfstandigen. De staat blijft uiteindelijk verantwoordelijk voor de kwaliteit, betaalbaarheid en toegankelijkheid van die zorg – dat is eigenlijk alles -, maar heeft de uitvoering ervan uitbesteed. Dus je blijft verantwoordelijk, maar hebt geen directe invloed. Zo krijg je een systeem waarbij het slechtste van de markt wordt gecombineerd met het slechtste van de overheid. Dat gebeurt wanneer je niet goed nadenkt over de vraag wat een terugtrekkende staat zou moeten zijn.

Dus er is een duidelijker visie nodig op wat precies publieke taken zijn.

Precies. En het probleem is dat we het onderscheid tussen privaat en publiek niet scherp hebben. Als je dat onderscheid niet maakt is het niet goed mogelijk om de verantwoordelijkheden goed te verdelen. Als je publieke verantwoordelijkheden in private

handen geeft, dan wordt er voor een publieke taak geen publieke verantwoording meer afgelegd. En het is essentieel voor de democratie dat bevoegdheden corresponderen met momenten van verantwoording. Dat zien we momenteel in de war raken, in Nederland maar ook in de Europese Unie. We moeten een gevoel voor staatsrechtelijke precisie terugkrijgen. Dat is overal weg. Neem de Europese Unie. Daar zie je twee wetgevende instanties. Een club in Straatsburg en een club ministers in Brussel. Dat kan niet. Die staat, dat zijn we allemaal, die moet je met respect, fatsoen en met nauwkeurigheid benaderen. Dat besef is weg. Je mag hopen dat meer mensen dat voelen en dat iemand het voortouw neemt in de reformatie van de staat.

De andere plaag is de economisering. Wat bedoelt u daarmee?

Tegenwoordig lijken veel beleidsmakers te denken dat intermenselijke relaties in economische termen vallen uit te drukken. Maar menselijk handelen heeft meer dan alleen een economische dimensie. Dat moet men bij de overheid weer gaan beseffen. De neoliberale invloed is hier groot en is afkomstig van mensen als Milton Friedman. Hij schetst op basis van het private belang een soort van ideale samenleving. Met vrijhandel, vrij verkeer van goederen, vrije salarissen enzovoort. Dat is het paradijs zoals Friedman zich dat voorstelde. Het private economische belang is daarvan het fundament. Wanneer je dan een publieke dimensie zou hebben, is die overbodig of zelfs storend. Dat moet je niet hebben, volgens Friedman. Mensen die door deze neoliberalen zijn beïnvloed – en dat zijn er een heleboel – zijn blind geworden voor het algemene belang. Dat vind ik een zorgelijk gegeven.

U staat in de liberale traditie, past de nadruk op het publieke belang daar eigenlijk wel bij?

Ik begrijp uw vraag. Nederlandse liberalen redeneren, en dat is jammer, strikt economistisch. Dat is wel te verklaren. In de tijd dat de Nederlandse liberale partij – de VVD – ontstond, vond ze voortdurend de PvdA tegenover haar. Die wilde de meest rare dingen, juist op economisch vlak. Denk aan het kabinet Den Uyl. Vandaar dat de VVD altijd heel sterk gespitst is geweest op economische issues. Dat was eigenlijk haar bestaansgrond. Maar daarvoor is de Thorbeckiaanse traditie helemaal op de

achtergrond geraakt. Voor hem was het algemeen belang heel belangrijk. Zijn kernvraag was: Wat is nu de wezenlijke betekenis geweest van die Franse revolutie voor het liberale denken? Zijn antwoord luidde: in de Franse Republiek zijn het algemene belang en het private belang uit elkaar getrokken. Bij het ancien regime was daarvan geen sprake. Je kon openbare ambten kopen, een legerofficier kon zijn titel aan zijn kinderen doorgeven, enzovoort. Dat is mogelijk in een samenleving waarin publieke bevoegdheden in private handen zijn. Het was een van de grote ergernissen in het Frankrijk van voor de revolutie. Dat mocht niet meer mogelijk zijn. Publieke bevoegdheden moeten in publieke handen zijn. Dat is dus opnieuw die feodalisering. Je ziet dat onder invloed van het neoliberalisme publieke bevoegdheden weer in private handen komen. Denk aan de Verenigde Staten waar zelfs het leger wordt geprivatiseerd en in handen komt van bedrijven als Blackwater. En dan zijn we weer terug bij de huurlingen uit de Middeleeuwen. Het algemeen belang is weldegelijk een begrip waar liberalen wat mee kunnen. Maar die traditie is momenteel overschaduwd door het neoliberalisme.

De ChristenUnie denkt vanuit de christelijk-sociale traditie, waarin soevereine verbanden als gezin, kerk en onderwijs een belangrijke rol spelen. Heeft u daar voeling mee?

Ik heb dat denken vanuit sociale verbanden altijd een illiberale gedachte gevonden. Ik vermoed dat die bij de calvinisten doorgang kon vinden omdat die zich nooit helemaal happy en gemakkelijk tegenover de staat voelden. De politieke visie van het calvinisme is geboren uit een opstandslere. Wanneer een staat het de gelovigen onmogelijk maakt het geloof te belijden, dan heb je het recht om tegen die staat op te staan. Daaruit is ook de Republiek der Nederlanden geboren. Een wonderlijk gegeven, want je kan natuurlijk niet een staat funderen op een opstandsrecht. Ook de Kuyperianen voelden zich niet op hun gemak in de staat. Daarom wilde men een eigen

‘...WAT MIJ STOORT AAN BALKENENDE IS DAT HIJ HET ALSMAAR HEEFT OVER DE NORMEN EN WAARDEN VAN DE BURGER. MAAR WE MOETEN ALLEREERST KIJKEN NAAR DE WAARDEN VAN DE OVERHEID ZELF.’

kring hebben met eigen verantwoordelijkheden, tegenover de staat. Een liberaal zou nooit op die gedachte zijn gekomen, omdat hij zich thuis voelt bij de staat. Hij beschouwt hem als zijn eigen huis.

Voor Kuyper was uiteindelijk alleen God soeverein. Vervolgens heeft de overheid – net als alle andere sociale verbanden – haar gezag ontvangen van God.

Zo kun je het zien. Maar in mijn visie betekent het begrip ‘sovereiniteit’ eigenlijk wetgever in politieke zin. Daar kan je er niet meerdere van hebben. Heb je dat wel, dan is er in zo’n land geen sprake van soevereiniteit. Jullie staan wat dit betreft dicht bij veel van mijn VVD-collega’s dan ik. Bij de VVD proef ik ook het idee dat de staat in potentie gevaarlijk is. Die willen ze dus een beetje op afstand houden.

U schreef in het boek: ‘Het gaat tegenwoordig om wat iets kost, maar we kennen de waarden en betekenis er niet meer van. Normen en waarden en professionaliteit zijn verdwenen uit het politieke discours.’ Geldt dit ook voor Balkenende 4? Het kabinet krijgt juist veel kritiek vanwege vermeende betutteling...

Wat mij stoort aan Balkenende is dat hij het alsmaar heeft over de normen en waarden van de burger. Maar we moeten allereerst kijken naar de waarden van de overheid zelf. En dan kom je bijvoorbeeld in de discussie over de waarden van de manager tegenover de professional. Die laatste krijgt weinig kans in de managerstaat die wij tegenwoordig zijn. Neem bijvoorbeeld het bericht dat verzorgenden in de psychiatrie de DBC-systematiek (een door de overheid opgelegde registratie en declaratie systematiek voor GGZ-instellingen, psychiaters en psychotherapeuten, LH) zo zat zijn dat er mas-

saal van baan wordt geswitcht. Dat komt door de bestuurlijke logica. Dat is de logica van managers, maar die past niet altijd bij wat er voor deze overheidstaken nodig is. De andere kant van deze medaille is een gebrek aan kennis van zaken. Neem bijvoorbeeld het systeem van de algemene bestuursdiensten (ABD), waarbij een poule van hoge ambtenaren rouleren op hoge posten. Alsof het niet uitmaakt of een ambtenaar bij defensie of landbouw zit. Uit het artikel van Jouke de Vries in de bundel blijkt dat er expertise nodig is op het terrein van het departement. Expertise die je alleen na vele jaren verwerft. Door het rouleren van hoge ambtenaren werk je bestuurlijk denken in de hand.

In de Tweede Kamer zie je momenteel ook een gebrek aan ervaring.

De vorige Tweede Kamer is de slechtste die we ooit hadden. Het waren allemaal nieuwe mensen. Dat is nu nog erger. Het duurt een paar periodes voordat je het vak in de vingers hebt. Kamerleden moeten langer kunnen groeien. Bij de VVD worden van de huidige 22 zetels er 14 bezet door nieuwe kamerleden. Dat is krankzinnig, zeer onverstandig. Je hoort dan ook niets van die fractie. De mensen zijn zelf een beetje verdwaald in Den Haag, dus dan is het evident dat zij niet de juiste mensen zijn om de burgers de weg te wijzen.

Voor een liberaal verwacht u veel van de overheid. Het hangt met je toekomstverwachting samen. Ik zou minder etatistisch klinken als ik minder zorgen had over de toekomst. Ik heb het gevoel dat met oprakende olie, afnemende grondstoffen, klimatologische veranderingen, ingrijpende economische wijzigingen en geopolitieke machtsverschuivingen we de staat wel nodig zullen hebben om met deze problemen verstandig om te gaan. Met een staat zoals in de Paarse periode – ‘alleen op de winkel passen’ – komen we er niet. Als de staat meer te doen krijgt, maar het gevoel voor zijn missie verloren heeft, dan kan zo’n staat derailleren. En bovendien lastig, vervelend en despotisch worden. Daarom hamer ik erop dat verantwoordelijkheden met bevoegdheden moeten corresponderen. Voor de dingen waar ik bang voor ben heb je een staat nodig die eerst als spiegel, maar daarna ook als *headmaster of the nation* functioneert. Dat is een belangrijke taak. De overheid moet niet alleen luisteren naar wat de bevolking wil. ■

Frank Ankersmit is een gevierd historicus. Hij kreeg onlangs de Socrates wisselbeker, maar publiceerde daarvoor een veertiental boeken in verschillende talen. Hij schreef meer dan 150 wetenschappelijke artikelen en is redacteur van verschillende tijdschriften in zijn vakgebied. Bovendien is hij een geëngageerd denker. Hij schreef mee aan het Liberaal Manifest, nam deel aan de Nationale Conventie (adviesorgaan over bestuurlijke vernieuwing) en was redacteur van het onlangs verschenen ‘De tien plagen van de staat’ (zie ook p.21-22).

Beroepseer als antwoord op bureaucratie

DOOR JAN WESTERT, VOORZITTER CURATORIUM WI

Bureaucratie: we walgen er van en we kunnen er niet zonder. Er is een scheiding tussen de beleefde werkelijkheid binnen en buiten organisaties en de papieren werkelijkheid. Die vervreemding van de werkvloer en de van boven afgekondigde structuurveranderingen staan tegenover het met de mond beleden paradigma dat we vertrouwen aan de burger zouden moeten teruggeven. In deze bijdrage vraag ik – met illustraties uit de onderwijssector – om herwaardering van beroepseer, vakmanschap en professionaliteit als bijdrage om vertrouwen te herwinnen.

Terecht vroeg de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in het rapport *Bewijzen van goede dienstverlening*¹ om radicale verandering van controle. Durf iets over te laten aan de professionele kracht van een instelling en stimuleer innovatie en verbeteringen. De WRR stelde in haar rapport op een indringende manier de politieke sturing van de overheid in de maatschappelijke dienstverlening, zorg en onderwijs aan de orde. Controle is een doel in zichzelf geworden. Daadkracht en doelen worden gemeten aan de hand van prestaties en scores, maar daardoor ontstaat niet meer vertrouwen in het beleid. Een overheid die steeds meer controleert en rekenschap vraagt, reduceert de eigen verantwoordelijkheid van burgers en verbanden. Dat leidt tot wantrouwen ten opzichte van de overheid en onverschilligheid ten aanzien van regelgeving.

BEELD EN WERKELIJKHEID

Ruim baan geven aan eigen en gezamenlijke verantwoordelijkheid dient uitgangspunt te zijn van een veranderingsproces. Dat proces blijkt lastig te organiseren. Uit tal van publicaties en plannen van aanpak om de regeldruk te verminderen blijkt de overheid echter wel doordrongen te zijn van de noodzaak daartoe. Over het algemeen dichten burgers de overheid echter ook een te grote overheidsmacht toe, maar de staat is geen allesreiniger. Minister Donner wees op deze kloof tussen beeld en werkelijkheid, maar ook op de beperktheid van de overheid in de praktijk.² Hij wees daarbij ondermeer op de averechtse effecten, welke worden veroorzaakt door het feit dat wetten en regels een geschakeerde en pluriforme werkelijkheid moeten ordenen. Beeld en werkelijkheid lopen ook uit elkaar als het gaat om de doeltreffendheid en slagvaardigheid van de overheid. Er wordt veel aandacht geschonken aan verantwoording van beleid en de meting van resultaten. Dat kan er toe leiden dat materiële en meetbare doelen en resultaten meer nadruk krijgen dan de immateriële effecten. Volgens Donner zijn de laatste minstens zo belangrijk. Zij vertegenwoordigen waarden als rechtvaardigheid, zekerheid en betrouwbaarheid. Ik voeg er aan toe vertrouwen in de burgers, in beroepseer en professionaliteit.

VEEL RUIMTE, WEINIG TE KIEZEN

In een sector als het onderwijs – maar ook bijvoorbeeld de zorg – zie je dat sterk terug. Te gemakkelijk wordt alles van de overheid verwacht. Overheidsbesluitvorming heeft vaker het karakter van het zo goed mogelijk accommoderen van vele belangen. Het meten van resultaten heeft daardoor meerdere aspecten. Deze lijn vraagt – bij alle kritiek, die op de overheid en haar handelen mogelijk

is - ook om respect. Gelijktijdig benadrukt die lijn de noodzaak van het stimuleren van de eigen en gezamenlijke ruimte. Dat laatste proces stukt regelmatig. Met elkaar zoeken we voortdurend naar nieuwe arrangementen, waar ruimte en verantwoordelijkheid aan de basis kan worden vormgegeven. Die lijn vraagt om consistentie.

Dat gaat veelvuldig mis. Scholen krijgen wel meer ruimte, maar hebben steeds minder te kiezen, betoogde Bert Molenkamp³. Hij wees er op dat in het regeerakkoord een groot beroep wordt gedaan op schoolbestuurders om mede verantwoordelijkheid te dragen voor maatschappelijke problemen. Dan is het vreemd, dat juist de minister van Onderwijs in het streven naar meer professionaliteit van de docent bestuurders weer terug naar af stuurt. Het kenmerk van eigen beleidsruimte van instellingen en bestuurders is een grote mate van ruimte om eigen keuzes te maken en investeringen te doen. Het afnemen van die beleidsruimte maakt uiteindelijk ook de ruimte voor de professional kleiner. Die maakt immers ook deel uit van de organisatie.

Wie terug wil naar de basis moet inderdaad weer werken aan de beroepseer en trots van de medewerker, die als professional werkt aan de maatschappelijke opdracht en zich mede-eigenaar weet van het onderwijs. Dat is een goede lijn, die vasthoudend doorgezet moet worden. Alleen zo

kunnen we antwoord geven op het gebrek aan vertrouwen, op vervreemding en onteigening.

REKENSCHAP ALS LAST

In de onderwijssector zien we dat het dragen van maatschappelijke verantwoordelijkheid erom vraagt dat rekenschap wordt gegeven van de wijze waarop de uitvoering van deze opdracht plaatsvindt. Daar is niks mis mee. Indien echter de beheers- en verantwoordingslast het primaire proces gaat overschaduwen, dreigt het een doel in zichzelf te worden. Het organiseren van onderwijs staat voortdurend onder druk van de interne en externe verantwoordingslast. Als de procedures maar op papier staan en transparant zijn, lijkt het goed. Er wordt te weinig nagedacht over de effecten, die het heeft op het niveau van de uitvoering en het beleven van de eigen beroepseer en professionaliteit van de werkers.⁴

Inhoudelijke rationaliteit (vakmanschap, beroepseer, roeping) is vervangen door procedures. De laatste zijn toetsbaar en maakt onderwijs en zorg tot meetbare producten. Verantwoording door registratie vervreemdt echter ook van het primaire proces. De regels van de overheid worden vervangen door regels van anderen, zoals van decentrale arrangementen. Dit leidt tot onteigening en vervreemding en zorgt voor afbreuk van vakmanschap en beroepstrots.

LOW-TRUST OMGEVING

In de moderne samenleving richten we processen in op beheersing van risico's en toetsing van prestaties op rendement. De dwingende greep van deze vorm van bestuurlijk denken organiseert een low-trust omgeving. De maatschappelijke opdracht in de zorg of het onderwijs vraagt echter om high-trust. Bestrijding van de bureaucratie is derhalve niet in de eerste plaats een roep om minder regels, maar ook een minder instrumentele en technocratische benadering van de professional en waardering voor zijn vakmanschap. Zo'n benadering vraagt een lossere teugel. Zij dient zicht te ontwikkelen in een interactief proces tussen overheid en maatschappelijke organisaties, zoals zorginstellingen, scholen etc. Eigen verantwoordelijkheid en regelruimte zijn daarvoor belangrijk. We zijn nu te zeer gericht op (nieuwe) verscherping van teugels, mijding van risico's, strakker toezicht en centralisatie. Zo'n aanpak doet geen recht aan de beroepseer en het vakmanschap van de professional.

LOSLATEN EN BEROEPSEER STIMULEREN

In plaats van nog meer nadruk op het sturen op verantwoording moet er meer oog komen voor het gemengde en relationele karakter in dienstverlening. De positie van professionals en hun organisaties kunnen we zo verbeteren en in ere herstellen. Meer verantwoordelijkheid voor het eigen product en de eigen dienstverlening is nodig. Daartoe moet beleid vertrouwen bieden en loslaten. Controle en toezicht ademen vaak het tegenovergestelde uit. Wie dat wil veranderen, moet werken aan een omslag in het denken over controle en bureaucratische procedures.

In dat licht pleit ik er voor om het vakmanschap en de beroepseer van de professional in het centrum van de aandacht te plaatsen. Wil professioneel vakmanschap tot zijn recht komen, dan dient men

integraal verantwoordelijkheid te dragen. De huidige vormen van sturing vervullen die voorwaarden niet voldoende. Het is te zeer rekenschap geven in termen van voldoen aan productie en rendementsafspraken, cliëntcontacten en aantallen processen-verbaal of verrichtingen. Professionaliteit en verantwoord handelen zijn gedefinieerd in een technisch-bureaucratisch proces.

CONCLUSIE

De professionele taak van het onderwijs en de onderwijsprofessional verdient een diepere waardering. Vanuit deze optiek heeft Plasterk gelijk als hij de verantwoordelijkheid van de onderwijsprofessional centraal stelt. Tegelijkertijd schept hij een nieuw dilemma. De professional en de onderwijsbestuurder worden tegenover elkaar gezet, alsof niet beiden samen de maatschappelijke verantwoordelijkheid dragen voor hun organisatie. Het gaat echter om het organiseren van integrale verantwoordelijkheid, bottom-up. Morele betrokkenheid verbeter je door vakmensen wezenlijke macht en invloed te geven. Wie vertrouwen en macht samen op laat gaan, zal een toenemende effectiviteit zichtbaar zien. Dat vraagt om een sobere en selectieve overheid, zowel in procedures als in verticale verantwoordingslast. Een belangrijk begin ligt bij het teruggeven van de beroepseer aan de professionals. Met bureaucratische en instrumentele sturing bereiken we eerder het tegendeel. Doorleefde minder instrumentele eigenschappen als zorg, aandacht, respect, loyaliteit en authenticiteit versterken die beroepseer. Zij versterken het gezag van de vakman en helpen het vertrouwen te herstellen. Verminderen van bureaucratische regels is belangrijk, maar voor het wegebben van wantrouwen in de bureaucratie is het aanboren van vertrouwen op een dieper niveau nodig. ■

SAMENVATTING

- Ruim baan geven aan eigen en gezamenlijke verantwoordelijkheid dient uitgangspunt te zijn van de overheid
- Meetbare doelen krijgen helaas vaak meer nadruk krijgen dan immateriële (als rechtvaardigheid, betrouwbaarheid en beroepseer).
- De overheid moet weer meer vertrouwen in professionals krijgen.

EINDNOTEN

- ¹ *Bewijzen van goede dienstverlening*, WRR, nr. 70, 2004
- ² J.P.H. Donner, Maak van de overheid geen heilige, Abel Herzberg-lezing, (*Trouw* 10-9-2007)
- ³ Bert Molenkamp in *Van Wie is het onderwijs*, onder redactie van P. Hettema en L. Lenssen, Balans 2007
- ⁴ Jan Westert, *Aantrekkelijk beroepsonderwijs in Frisse Lucht*, onder redactie van Roel Kuiper, Buiten en Schipperheijn, 2007

De dienst van het Rijk

DOOR ED ANKER, TWEDE KAMERLID VOOR DE CHRISTENUNIE

Het kabinet wil de Rijksoverheid vernieuwen. Dit betekent een grondige reorganisatie en een herbezinning op de overheidstaak. In het christelijke politieke denken is veel aandacht besteed aan de verantwoordelijkheden van de overheid, maar er moeten meer vragen worden beantwoord als we de kloof tussen principes en praktijk willen overbruggen.

Voorbeeld. Een vreselijk drama vindt plaats in Italië. Twee Nederlandse toeristen kamperen op het verlaten Romeinse platteland. Ze worden door twee Roemeense mannen overvallen en ernstig mishandeld. Beide slachtoffers liggen zwaargewond in het ziekenhuis. De burgemeester van Rome vindt het paar onzorgvuldig door hun tent op te zetten 'op een door God verlaten plek, waar de staat hun

veiligheid niet kon garanderen'. Ander voorbeeld. In Nederland zijn op de lichtmasten langs de A12 gekleurde banden aangebracht. De A12 is immers de Regenboogroute. De website van het ministerie legt uit dat het landschap langs onze snelwegen dreigt te verrommelen en dat er daarom op verschillende routes samenhang wordt gebracht tussen snelwegen en het omliggende landschap. De A12 gaat langs een aantal karakteristieke Nederlandse landschappen, zoals veenweide en stad, die vertegenwoordigd worden door een bepaalde kleur. Vandaar de naam Regenboogroute. Het programma Routeontwerp is een initiatief van drie ministeries en heeft een eigen website: www.routeontwerp.nl.

HEBBEN WE HIER DE OVERHEID VOOR NODIG?

Beide verhalen hebben één ding gemeen. Ze roepen de vraag op waar nu de verantwoordelijkheden van de overheid liggen. In het eerste verhaal is dat heel indringend. Hoewel deze burgemeester de grenzen van goed fatsoen volledig overschrijdt door zeker nu, de verantwoordelijkheid van zich

af te willen schuiven, roept hij wel een vraag op. Mag je van een overheid verwachten een volledig risicovrije samenleving te creëren? In het tweede voorbeeld kun je je met goed recht afvragen hoe urgent het maatschappelijke probleem is dat hier schijnbaar wordt opgelost. Deze periode maakt het kabinet werk van een grondige herziening van de Rijksoverheid. De ambtelijke dienst produceerde het rapport *De verkokering voorbij*. Conclusie was dat het onder voorwaarden mogelijk is om tot een betere en kleinere overheid te komen. Daartoe moeten wel keuzes maken: minder regels, eenvoudiger uitvoering, minder toezicht, meer vertrouwen in burgers, meer werken met programma's en minder bestuurders. Het programma Vernieuwing Rijksdienst (2007) werkt dit verder uit. De doelstelling is een betere rijksoverheid met minder functies. Op tal van plaatsen kan efficiënter gewerkt worden, maar ook kunnen we veel werk nog eens tegen het licht houden om te zien of het nog wel nodig is.¹

HERBEZINNING OP OVERHEIDSTAKEN

Hiermee is het programma Vernieuwing Rijksdienst niet alleen een reorganisatie, maar roept het feitelijk ook op tot een herbezinning op de verantwoordelijkheden van de overheid. De nota beschrijft heel open dat er soms oud beleid loopt dat niet meer effectief is. Het gebeurt dat daar weer nieuw beleid op is gestapeld. Ook in de verantwoording vertoont de overheid 'hoofdkantoorgedrag'. Men legt dan zo'n zware claim op de verantwoording door de diensten, dat de eigenlijke taak in het gedrang komt door de administratieve lasten. Ook hebben bureaucratieën een neiging om beleid te reproduceren. Het programma Routeontwerp is daar een goed voorbeeld van. Wanneer is bedacht om bij de inrichting van het landschap snelwegen leidend te laten zijn? Waarom moet de rijksoverheid zich met dit soort lokale zaken bezighouden? Is de verrommeling van het gebied rond de snelweg nu echt zo'n

groot probleem? Vanuit een ministerie is het nog wel te beredeneren, maar vanuit de burger wordt het een stuk lastiger.

CHRISTENUNIE-VISIE: DRIE GEMEENSCHAPPEN

In Dienstbare Overheid² formuleert ChristenUnie-ideoloog Roel Kuiper een christelijke-staatkundige visie op politiek en overheid. Kuiper onderscheidt in de samenleving een drietal vormen van gemeenschap waarin de overheid een rol heeft te vervullen. Voor die 'gemeenschappen' heeft hij een aantal kerntaken opgesteld.

1. rechtsgemeenschap. In de samenleving als rechtsgemeenschap draagt de overheid de verantwoordelijkheid voor de rechtstaat, rechtshandhaving en veiligheid, maar ook voor het ontwikkelen van structuren waarin andere sociale verbanden tot hun recht komen. In deze rol heeft de overheid de belangrijke taak om het recht vorm te geven. Om het Italiaanse voorbeeld aan te halen: mag je verwachten dat een overheid een vreselijke overval voorkomt? Ja, een overheid moet er op gericht zijn dat zo iets niet gebeurt. Het kwaad is echter een realiteit. Nu het incident heeft plaatsgevonden moet de overheid zich ten volle inspannen dat er recht wordt gedaan. Dus opsporen, vervolgen en rechtspreken; niet van je afwijzen.

2. belangengemeenschap. In de samenleving als belangengemeenschap heeft de overheid een meer sturende rol in het maatschappelijke verkeer waarin belangen kunnen botsen. Primair gaat het dan om het scheppen van voorwaarden waaronder burgers hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Daar waar belangen botsen poogt de overheid harmonie te brengen en komt ze op voor diegenen die dat zelf niet, of moeilijk kunnen. Kuiper noemt ook het waarnemen van taken van andere sociale verbanden.

3. waardengemeenschap. In de samenleving als waardengemeenschap heeft de overheid de verantwoordelijkheid om de waarden en normen die een richtinggevende betekenis hebben voor de samenleving te bevorderen. Hier komt ook de zorg voor de Nederlands identiteit bij. Dit is wellicht niet direct terug te brengen op specifiek overheidsbeleid, maar het onderstreept wel dat in haar hele optreden de overheid een stelsel van normen en waarden vertegenwoordigt. De overheid is geen waardevrije bureaucratie. Achter beleid zit een politiek oordeel en een politieke keuze. Het moge duidelijk zijn dat

SAMENVATTING

- Het kabinet wil tot een kleinere en betere rijksdienst
- Men wil meer vanuit vertrouwen in plaats van controle werken. Dat is een trendbreuk.
- Theoretische bezinning op de taken van de overheid stuit op een weerbarstige politieke praktijk en stelt ons voor blijvende vragen.

‘VAAK IS DE UITVOERING NU NAMELIJK GEORGANISEERD OP HET MIJDEN VAN RISICO'S. WE CONTROLLEREN OM FOUTEN TE VOORKOMEN, WE HOUDEN TOEZICHT OM MISBRUIK TEGEN TE GAAN.’

de ChristenUnie zich voor dat politieke oordeel baseert op de Bijbel.

WEERBARSTIGE PRAKTIJK: DE RECLASSERING

Het zou mooi zijn wanneer we met deze vaststelling van kerntaken een filter hadden dat we in voorkomende gevallen kunnen gebruiken. Helaas is de praktijk weerbarstig. De uitvoering van overheidstaken brengt hele eigen problemen met zich mee. De reclassering (het terugbrengen van gedetineerden in de samenleving) is vanouds een taak die de samenleving op zich heeft genomen. Nog steeds doen stichtingen het reclasseringswerk. De overheid heeft echter de verantwoordelijkheid voor reclassering op zich genomen en daarmee is een maatschappelijk initiatief een publieke taak geworden. Het Ministerie van Justitie verstrekt de subsidies. De besteding van dat geld moet uiteraard verantwoord worden, maar die verantwoording drukt zo zwaar, dat instellingen er over klagen. De overheid wil namelijk voor de verantwoording standaarden gebruiken die in de praktijk moeilijk passen op de complexe realiteit van het reclasseringswerk. De reclassering kan bijvoorbeeld alleen werk verantwoorden als een cliënt justitiabel is. Als een 'bekende' van de reclassering hulp vraagt, maar geen justitiële titel heeft, mag reclassering niets doen. Cliënt en reclassering weten dat het plegen van een delict een kwestie van tijd is, maar daarvoor kan er dus niet worden ingegrepen door de reclassering.³

MEER VERTROUWEN, MINDER CONTROLE

Nu kunnen we redeneren dat de beschreven voorbeelden allemaal terug te leiden zijn op het probleem van administratieve lastendruk. Achter die lastendruk gaat echter een vorm van aansturing schuil: waar wordt een uitvoeringsinstantie op afge-rekend? wat zijn de doelen die bereikt moeten worden? in hoeverre is overheidsbemoeienis vereist? In het programma Vernieuwing Rijksdienst wil men meer vanuit vertrouwen gaan werken. Dit betekent een afbouw van controle en toezicht. Dat kan niet op zichzelf staan. In de huidige situatie is verantwoording de manier om zicht te krijgen op een goede besteding van overheidsgeld. Als er meer vanuit vertrouwen wordt gewerkt zal dat ook gevolgen hebben voor de manier waarop de verantwoording totstandkomt. En inderdaad stelt men voor om de hoeveelheid verantwoordingsinformatie terug te gaan dringen. Dat impliceert het accepteren van

risico's. Dat is echt een trendbreuk met de huidige praktijk. Vaak is de uitvoering nu namelijk georganiseerd op het mijden van risico's. We controleren om fouten te voorkomen, we houden toezicht om misbruik tegen te gaan. Ook de politiek verkiest vaak controle boven vertrouwen.

EISEN VOOR OVERHEID EN SAMENLEVING

Bezinning op de dienst van de overheid stelt ons dus voor meer vragen dan Roel Kuiper's opsomming van kerntaken doet vermoeden. Veel beleid is immers in de uitvoering een kwestie van samenspel tussen overheid en samenleving, of overheid en private of semi-publieke partijen. Zeker waar de overheid 'taken van sociale verbanden waarneemt' moet er een afweging worden gemaakt over wat de samenleving op zich neemt en waar de overheid onmisbaar is. Denk daarbij aan vragen als: wat is de gewenste mate van overheidsbemoeienis? waar ligt de verantwoordelijkheid voor succes dan wel falen? gaan we uit van vertrouwen of wantrouwen? wat zijn de risico's wanneer we een taak uitbesteden? Het werkt ook de andere kant op. Het komt voor dat de samenleving de overheid heel bewust op afstand houdt. Dat geldt voor het onderwijs evident, evenals voor cultuur en media. Maar ook voor nieuwe taken als kinderopvang moeten we de vraag stellen of we het initiatief daarvoor bij de overheid leggen of dat we dat bij (groepen) burgers neerleggen. In dit laatste voorbeeld heeft ongemerkt de overheid de leiding genomen, terwijl goed te beargumenteren valt dat hier primair een taak voor de samenleving ligt. Het gaat immers om de opvoeding van kinderen. Als we die conclusie trekken zal dat ook vanuit de samenleving moeten blijken. Zo komt de vraag over de taken van de overheid ook bij ons als samenleving terecht en bij onze bereidheid en mogelijkheden om maatschappelijke taken op ons te nemen. ■

EINDNOTEN

¹ Nota *Vernieuwing Rijksdienst* pag. 6

² *Dienstbare overheid, christelijk-staatskundige visie op politiek en overheid*, R. Kuiper 2003, Mr. Groen van Prinstererstichting

³ Een soortgelijke situatie ontstaat wanneer uit efficiencyoverwegingen een overheidstaak op afstand wordt gezet. Als door verantwoording de banden weer sterk worden aangehaald, kan het zijn dat de efficiencywinst uiteindelijk op nul uitkomt.

De burgemeester als Officier van Justitie?

DOOR BORT KOELEWIJN

De samenleving hecht aan veiligheid en wil dat de overheid doorpakt. Macht vraagt om democratische verantwoording. Als extra bevoegdheden bij de burgemeester worden neergelegd zal de informatiepositie en die verantwoording goed geregeld moeten zijn.

BURGERS WILLEN EEN 'JUST WORLD'...

Veiligheid heeft de laatste tien jaar vrijwel onaangetast bovenaan de maatschappelijke en beleidsagenda gestaan. Een deel van de bevolking voelt zich onveilig, los van de feiten. Hoe stedelijker de buurt hoe meer inwoners zich onveilig voelen. Het Verwey-Jonker Instituut stelt in een toekomstbeeld voor Nederland anno 2030 dat burgers willen dat er een 'just world' wordt gegarandeerd. Een leefomgeving die geborgenheid, vertrouwen en rechtvaardigheid biedt en waarbij inbreuken op de normale toestand die als veilig wordt ervaren, daadwerkelijk bestraft worden. Die verwachting doet een beroep op de veiligheidszorg en de bescherming van

burgers. De overheid is daarbij de geadresseerde. Politieke ambtsdragers worden geacht al het mogelijke te doen om incidenten en rampen te voorkomen. Zij worden ook verantwoordelijk gesteld voor het ontbreken van daadwerkelijke actie als jongeren ontspreiden of wanneer niet opgetreden wordt tegen veelplegers.

... EN EISEN DOORPAKKEN

Burgers verwachten veel van de overheid, in het bijzonder van gemeenten. Zij staan het dichtst bij de burgers en gemeentebestuurders hebben de zorg over de wijken. De politie werkt wijkgericht en probeert op dat niveau te wortelen in de haarvaten van de samenleving. Gemeenten werken met integrale veiligheidsplannen waarin allerlei aspecten die met veiligheid van doen hebben systematisch worden belicht en aan de hand van ontwikkelingen in de praktijk worden geëvalueerd. Men voert wijkveiligheidsonderzoeken uit en zet netwerken op waarin jongeren die met de politie in aanraking komen worden besproken en begeleid. Gemeente, politie en jongerenwerk investeren in het voorkomen en tegengaan van radicalisering onder moslimjongeren. De samenleving verwacht van de overheid en van

'IN NEDERLAND ANNO 2030 WILLEN DE BURGERS DAT ER EEN 'JUST WORLD' WORDT GEGARANDEERD. EEN LEEFOMGEVING DIE GEBORGENHEID, VERTROUWEN EN RECHTVAARDIGHEID BIEDT EN WAARBIJ INBREUKEN OP DE NORMALE TOESTAND DIE ALS VEILIG WORDT ERVAREN, DAADWERKELIJK WORDEN BESTRAFT.'

hulpverlenende instanties dat zij doorpakken. En dat doorpakken vereist bevoegdheden en doorzettingsmacht om het vereiste resultaat te behalen.

... OOK VAN DE BURGEMEESTER

Daarbij wordt in toenemende mate naar de burgemeester gekeken. Met name het laatste decennium zijn de bevoegdheden van de burgemeester op het terrein van de openbare orde en veiligheid uitgebreid. De Gemeentewet kent bevoegdheden toe als bestuurlijke ophouding, cameratoezicht en preventief fouilleren. In gemeentelijke verordeningen wordt de burgemeester de bevoegdheid toegekend tot verblijfs- en gebiedsontzeggingen - maatregelen die bij drugsoverlast tamelijk effectief blijken te werken. Een wettelijke mogelijkheid is in voorbereiding om de burgemeester de bevoegdheid te verlenen tot langdurige gebiedsontzegging over te gaan tot ten hoogste een jaar. De Gemeentewet biedt de burgemeester de bevoegdheid om woningen te sluiten indien door het gedrag in de woning of op het erf de openbare orde wordt verstoord. Deze bevoegdheden hebben nog een rechtstreekse link met de openbare orde in het publieke domein.

DE BURGEMEESTER ACHTER DE VOORDEUR

Er zijn voorstellen gedaan om de burgemeester ook bevoegdheden te geven tot achter de voordeur. De Wet Tijdelijk Huisverbod maakt het mogelijk dat de burgemeester van de bevoegdheid gebruik maakt om een persoon uit huis te plaatsen. Dat kan hij ook doen bij de dreiging van huiselijk geweld. Voor 'asogevallen' zou de burgemeester ook de bevoegdheid moeten hebben om personen uit huis te zetten. Ook zou de burgemeester in het kader van het tegengaan van radicalisering en terrorisme de bevoegdheid krijgen om persoonsgericht te verstoren. Bij persoonsgericht verstoren gaat het erom een persoon van wie een terroristische dreiging uitgaat en zijn omgeving zodanig in de gaten te houden dat het hem en zijn omgeving duidelijk wordt dat hij onderwerp is van enigerlei overheidsoptreden. Zodoende wordt het voor die persoon moeilijker om een bijdrage te leveren aan de voorbereiding van een terroristische activiteit. Doel van deze maatregel is het voorkomen van terroristische activiteiten. Hoewel het primaat bij de aanpak van terrorisme bij het Openbaar Ministerie berust en daartoe de strafrechtelijke bevoegdheden de afgelopen jaren zijn uitgebreid, zijn in het wetsvoorstel 'Bestuurlijke

maatregelen nationale veiligheid' op dit vlak ook bestuurlijke bevoegdheden geschapen.

DE RAAD WIL GEÏNFORMEERD

Voor de positie van de burgemeester is de vraag steeds relevanter of hij niet op het terrein van de officier van justitie komt. Waar houdt de rol van het bestuur op en waar begint die van de officier van justitie? Worden de burgemeester niet al te gemakkelijk bevoegdheden toegeschoven eenvoudig omdat er iemand moet zijn die tot doorpakken in staat is of tot doorpakken dient te stimuleren? Deze vraag is niet academisch. Een burgemeester is een bestuursorgaan van de gemeente. Een burgemeester moet voor zijn bestuurlijk handelen verantwoording afleggen aan de gemeenteraad. De burgemeester moet over alle relevante informatie beschikken om van zijn bevoegdheden gebruik te maken. Zijn voldoende waarborgen aanwezig dat hij daarover werkelijk de beschikking krijgt gezien de bescherming van persoonsgegevens waarmee hulpverlenende instanties te maken hebben? En is die informatie ook geschikt om de besluiten en gedrag van de burgemeester richting de gemeenteraad te legitimeren? Het gaat dan niet alleen om zijn beslissing tot handelen over te gaan, maar hij kan ook ter verantwoording worden geroepen als hij op basis van verkregen informatie besloten heeft daartoe juist niet over te gaan. Als het dan toch verkeerd uitpakt kan een gemeenteraad het de burgemeester kwalijk nemen dat hij achteraf gezien niet de juiste beslissing heeft genomen.

NOG MEER BEVOEGDHEDEN?

Eind vorig jaar is een onderzoeksrapport verschenen over deze materie.¹ Centraal in het onderzoek staan de bestuurlijke en bestuursrechtelijke bevoegdheden inzake de handhaving van de openbare orde en veiligheid. Ik ga kort in op de belangrijkste onderdelen van de kabinetsreactie op dit rapport.

SAMENVATTING

- Burgers eisen een veilige leefomgeving van de overheid.
- Daarbij kijkt men steeds vaker naar de burgemeester.
- Hier zijn echter wel kaders voor nodig.

1. De burgemeester kan besluiten over het uit huis zetten bij huiselijk geweld. Dit motiveert het Kabinet met de verantwoordelijkheid van de burgemeester voor de lokale veiligheidszorg. Vanwege zijn formele gezagsrol met betrekking tot de politie inzake hulpverlening en vanwege de verantwoordelijkheid van de gemeente op het gebied van de maatschappelijke hulpverlening en welzijn wordt de bevoegdheid aan de burgemeester toegekend. Opmerkelijk is dat het Kabinet deze bevoegdheid niet wenst te plaatsen onder de handhaving van openbare orde en evenmin onder het strafrecht. Dat laatste omdat ook opgetreden kan worden als huiselijk geweld dreigt en er dus nog geen misdrijf is begaan. We zien hier dat een burgemeester een wettelijke bevoegdheid krijgt tot daadwerkelijk optreden omdat de gemeente verantwoordelijk wordt gesteld voor maatschappelijke hulpverlening en welzijn. Een boeiende invalshoek zeker als bedacht wordt dat er meer te bedenken valt als doorgepakt moet worden op het vlak van maatschappelijke hulpverlening en welzijn.

2. Persoonsgericht verstoren moet bij de burgemeester en niet bij de officier van justitie worden neergelegd. Het gaat hier naar het oordeel van het Kabinet om de openbare orde- en surveillancetaak. Tijdens haar lezing op het laatste VNG congres nodigde minister Ter Horst burgemeesters uit om lef te tonen en zich niet te verschuilen achter een discussie over verdeling van bevoegdheden. Nederland heeft behoefte aan een openbaar bestuur dat op het juiste moment weet door te pakken. Met die stelling ben ik het wel eens. De oproep aan burgemeesters om lef te tonen vind ik overbodig. Daar gaat het niet over. Van onze minister van BZK mogen wij verwachten dat macht zodanig wordt toebedeeld dat daarover op een goede manier democratisch verantwoording kan worden afgelegd.

KADERS

Het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB) heeft zich in deze discussie gemengd. Het

Drs. Mr. Bort Koelewijn is burgemeester van Rijsen-Holten, bestuurslid van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters en redacteur van *DenkWijzer*.

NGB hecht aan een duidelijk toetsingskader op basis waarvan bepaald kan worden of de burgemeester het aangewezen bevoegde orgaan is. Het NGB heeft minister Ter Horst een toetsingskader aangereikt. Die kaders komen kort gezegd op het volgende neer:

- a.** burgemeesters zijn er niet voor om taken toebedeeld te krijgen waar anderen verantwoordelijk voor zijn
- b.** pas als de huidige algemene openbare ordebevoegdheden van de burgemeester niet volstaan kan uitbreiding overwogen worden
- c.** er mogen geen belemmeringen zijn in de informatiepositie van de burgemeester. Burgemeesters moeten volledig verantwoording kunnen afleggen aan de gemeenteraad
- d.** bevoegdheden voor burgemeesters gelden voor burgemeesters van zowel grote als kleine gemeenten
- e.** als de burgemeester afhankelijk is van andere organisaties zoals politie, hulpverlening en openbaar ministerie zullen voorwaarden gesteld moeten worden voor hun daadwerkelijke inzet
- f.** een helder normenkader zal ontwikkeld moeten worden voor de verantwoordingsrelaties van de burgemeester en de eventuele strafrechtelijke aansprakelijkheid van de burgemeester voor zijn handelen.

SLOT

Naar mijn mening doen deze kaders recht aan de positie van de burgemeester als bestuursorgaan van de gemeente die voluit aan de gemeenteraad verantwoording moet kunnen afleggen. De discussie over de bevoegdheden illustreert de wenselijkheid om meer duidelijkheid te krijgen over de vraag wat nu en in de toekomst van een burgemeester wordt verwacht en hoe dit ambt zich in het maatschappelijk bestel ontwikkelt. Ook daarmee heeft het NGB een begin gemaakt. ■

EINDNOTEN

¹ *Bestuur, recht en veiligheid: bestuursrechtelijke bevoegdheden voor openbare ordehandhaving en terrorismebestrijding.* Het onderzoek is in opdracht van het ministerie van BZK verricht door het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit Utrecht.

Column

Man en paard

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

Het is me niet gelukt te achterhalen hoeveel paarden er op dit moment verblijven in de koninklijke stallen te Den Haag. Enkele tientallen of zouden het er al snel een paar honderd zijn? Misschien is het als bij de Groene Draeck en weet niemand het precies. Je hoort het Hare Majesteit al zuchten: ik zou het zelf ook wel eens willen weten... Paarden zijn duur in het onderhoud, want hoe vaak komt een optocht met groot ceremonieel nu voor? Het zou me niet verbazen als in de weken voor Prinsjesdag de opperstalmeester belt met paardenstallen elders in het land: 'het is straks weer zover, kunnen we van jullie wat lenen?' Trouwens, al die legeronderdelen nemen natuurlijk gewoon hun eigen dieren mee.

SALOMO'S GEKOCHTE PAARDEN

Van koning Salomo weten we hoeveel paarden hij bezat. Het waren er veertigduizend, zegt 1 *Koningen* 5,6. Daar komen dan nog wagens en twaalfduizend wagenmenners bij. Als kundig bestuurder had Salomo ook uitgedacht hoe dat betaald moest worden. Het koninkrijk Israël bestond in zijn tijd uit twaalf provincies en iedere provincie was verplicht gedurende één maand alle gerst en stro voor die paarden bij elkaar te brengen. Daar werd aanvankelijk niet moeilijk over gedaan, integendeel. Heel Israël bevond zich in het stralende licht van haar eerste en enige zonnekoning uit de geschiedenis. En dat mocht wel wat kosten.

Toch heeft de chroniqueur die veertigduizend paarden niet alleen ter meerdere eer en glorie van Salomo vermeld. De bijbelboeken vormen een complex patroon van woord en weerwoord, klank en echo. Salomo's paarden komen niet uit de lucht vallen. In *Deuteronomium* 17 vinden we 'de wet op de koning'. De koning mag er dan wel zijn, staat daar, maar beslist geen paarden houden. Je kunt je daar misschien nog wel iets bij voorstellen: de macht van een Oosterse vorst wordt in paardenkracht uitgedrukt. Maar Mozes zegt er iets achteraan. Als de koning eenmaal met die paarden in de weer gaat, zal hij naar de Egyptische paardenmarkt gaan. Deskundigen beweren dat in die tijd mensen als slaaf werden verhandeld in ruil voor paarden. Of dat nu waar is of niet, Mozes is duidelijk: vergeet niet dat de paardenmarkt je vroegere slavenmarkt was. En dus heb je daar niets meer te zoeken.

JEZUS' GELEENDE EZEL

1 *Koningen* 10,28 vult het beeld aan: Salomo importeerde inderdaad uit Egypte, honderdvijftig sikkels zilver voor een goed paard. En dat keer veertigduizend. Dat lijkt geen enkel punt: er was in Israël destijds zilver genoeg. Maar het moest natuurlijk ergens vandaan komen, ieder jaar opnieuw. Salomo is nog niet dood, of de Israëlieten komen bij zijn opvolger vragen of het alsjeblieft wat minder kan.

Zie, uw koning komt nederig aanrijden op een ezel, sprak ooit de profeet Zacharia (hij zei er niet bij dat die ezel ook nog eens geleend was). Er achteraan staat expliciet: God zal de paarden uit Jeruzalem verjagen (*Zacharia* 9,10). Jezus is dan ook nooit op een paardesignaleerd. Wie christelijk wil denken over staatsinrichting, heeft goede gronden om te pleiten voor beperking van het aantal paarden. Of de moderne equivalenten van de paardenkracht: de auto, tank en de raket. In Gods koninklijke stallen zal straks slechts plek voor mensen zijn.

Lokale bureaucratie & klant

DOOR MENNO DOEVEN

Hoe komen we op gemeentelijk niveau tot betere dienstverlening? Deze vraag staat centraal in dit artikel. In het verlengde hiervan ga ik in op nog twee vragen: hoe stimuleer je betrokkenen daartoe en met welke mogelijkheden, en: waar is één en ander door raadsleden aan te toetsen? Deze drie vragen zal ik plaatsen binnen het ordeningsprincipe van de regelgeleide organisatie die de lokale overheid is (regelgeleid vanwege de democratische besluitvorming).

KLANT OF BURGER?

Laat ik beginnen met mijn opvatting dat het woord 'klant' naar mijn mening een te beperkte rol van burgers duidt. Naast de positie van 'klant' heeft de burger nog andere rollen, bijvoorbeeld 'kiezer', 'onderdaan', 'participant', 'gebruiker'. Het enge woord 'klant' bij 'klantgerichtheid' vervang ik dan ook liever door 'burger'. Het begrip 'burgergerichtheid' geeft ook een completer beeld door welke bril de overheid naar die burger moet kijken. En dan zitten we ook direct bij de paradox: kan de lokale overheid een burgergerichte organisatie zijn omdat bij bureaucratie gedacht (en helaas ook ervaren) wordt aan starheid, gedachteloos toepassen van zinloze regels en machtige organisaties waar burgers geen invloed meer op hebben?!

BUREAUCRATIE ALS PRINCIPE BETROUWBAAR

Volgens Max Weber staan in een bureaucratische organisatie rationaliteit, gelijkheid en voorspelbaarheid voorop. De legitimiteit van de beslissingen van deze organisaties hangt hierbij sterk af van de mate waarin en de manier waarop zij rekening houden

ntgerichtheid: een paradox

met de wensen van de buitenwereld; voor de lokale overheid voornamelijk de burgers. Idealiter komt de dienstverlening van de lokale overheid overeen met de wensen van de burgers. Maar dienstverlening en beleidslijnen worden binnen de lokale overheid nog te weinig bepaald middels intensieve afstemming met de lokale buitenwereld. Veel van deze zaken komen voort uit regelgeving van 'bovenaf' en uit de organisatie zelf. Kortom, beleidsmakers bepalen wat goed is voor de buitenwereld. Door burgerparticipatie, interactieve beleidsvorming en toegenomen mondigheid van afnemers van gemeentelijke 'producten', die 'waar' voor hun belastinggeld willen hebben, is door diverse initiatieven en maatschappelijke ontwikkelingen uit evenzo diverse invalshoeken de aandacht voor burgergerichtheid terecht sterk verbeterd. Immers zonder burgers zou het openbaar bestuur geen bestaansrecht hebben... Met de verbetering van de burgergerichtheid van de lokale overheid wordt dus een belangrijke randvoorwaarde voor de legitimiteit van de lokale overheid in ere hersteld. Wensen van de buitenwereld krijgen een nadrukkelijke plaats in de totstandkoming van beleid, regels en procedures.

GRENZEN AAN BURGERGERICHTHEID

Een burger kijkt op zijn beurt naar de lokale overheid als ware het een bedrijf. Dat is niet zo, al was het alleen maar zo dat de doelstelling van de overheid niet primair op het behalen van winst is gericht. Uiteraard moet er wel bedrijfsmatig worden gewerkt. Bedrijfsmatig in de zin van effectief en efficiënt. Wellicht is het steeds grotere gebrek aan pure kennis van de inrichting en werking van gemeenten debet aan die beperkte blik van de meeste burgers. Maar het is wel begrijpelijk vanuit het denken vanuit de burger. In de rol van 'klant' wordt een dienst gevraagd, er moet voor worden betaald en dan mag worden verwacht dat er een goed product wordt geleverd. Dat roept de vraag op hoe groot het speelveld is om binnen de grenzen van de regelgeleide organisatie burgergerichtheid ruimte te geven waardoor de legitimiteit van de lokale overheid toeneemt. Dat speelveld is per rol van de burger verschillend.

BURGERROLLEN MET BIJBEHORENDE ACTIES

Hiervoor noemde ik een vijftal burgerrollen. Deze zijn afkomstig uit het boek *Presterende gemeenten* van Jaring Hiemstra. Deze rollen zijn in den lande

vaak als uitgangspunt genomen om per gemeente bijbehorende acties te formuleren en die vervolgens in een dienstverleningsconcept vast te leggen. Kaderstellend door de gemeenteraad vast te stellen en uit te voeren door college (zie schema blz. 20).

Hoe werk je dat uit? In beeld wordt gebracht welke verwachtingspatroon er per burgerrol zijn. Die geven informatie over waar in de dienstverleningsprocessen in de organisatie aandacht moet worden besteed. Daarna laten we de werkwijze en structuur aansluiten bij de vraagpatronen van de burger. Dit zal consequenties hebben voor de wijze waarop de organisatie de burger tegemoet treedt, maar zal ook doorwerken in de werkwijze van het bestuur. Het dienstverleningsconcept zal zijn doorwerking hebben op de competenties en werkwijze van het bestuur. Hoe kan het bestuur het beste aansluiten bij de burgerrol 'kiezer'? Zo kan bijvoorbeeld voor de burger die een complexe vraag, die op diverse portefeuilles betrekking heeft, een 'bestuurlijk portefeuillemanager' aangewezen kunnen worden. Voornamelijk echter zal het concept zijn doorwerking hebben op de werkwijze en structuur van de organisatie, die de uitgangspunten van het dienstverleningsconcept optimaal moet ondersteunen. Hoe kan de organisatie het beste de burger in de rollen van 'klant', 'gebruiker', 'participant' en 'onderdaan' tegemoet treden? Welke structuur en werkwijze past hier het beste bij? Het organisatorisch model van wat men noemt Front- en Backoffice is het model dat deze ondersteuning het best mogelijk maakt. Dit model biedt namelijk de beste randvoorwaarden voor geïntegreerde dienstverlening aan de burger. Een vlotte afdoening van de routinezaken aan de voorkant; geïntegreerde dienstverlening aan de achterkant. Zo wordt er

SAMENVATTING

- Lokale bureaucratie en burgervriendelijkheid lijken tegengesteld te zijn.
- De verbetering van de burgergerichtheid herstelt een randvoorwaarde voor de legitimiteit van de lokale overheid.
- Het is voor verwachtingen zinvol om burgerrollen te onderscheiden.
- Landelijk worden criteria ontwikkeld waardoor onderlinge vergelijkbaarheid van gemeenten mogelijk is.

Burgerrollen	Omschrijving	Rol gemeente	Aard van de activiteit	Voorbeelden producten, diensten
Klant	Individu, bedrijf	Dienstverlener	Zo goed mogelijke service Transacties!	Verstrekken van rijbewijzen, paspoorten, vergunningen, bestemmingsplanwijzigingen ... Verstrekken van informatie
Gebruiker	Collectief, (wijk) bewoner	Beheerder	Onderhoud plegen, faciliteiten bieden	Vuil ophalen, onderhoud wegen, veiligheid Verstrekken van informatie
Participant	Maatschappelijk betrokkene, partner	Ontwikkelaar	Ideeën uitwisselen Samenwerken	Structuurplan, wijkontwikkelingsplan, burgerinitiatief, sociaal beraad Verstrekken van informatie
Onderdaan	Burgers die zich niet aan regels houden	Handhaver, Regeltoepasser	Voorschrijven en handhaven/afdwingen	Vergunningen, dwangsom bij handhaven regels
Kiezer	Stemgerechtigde inwoner	Politieke organisatie	Collectieve keuzes	Beleid, wethouders' spreekuur, publieke tribune, wijkbezoeken, verkiezingen Verstrekken van informatie

Bron: Jaring Hiemstra, Presterende gemeenten (Kluwer / Verschijningsjaar 2003 ISBN-13: 9789013001440 / ISBN-10: 9013001440)

van buiten naar binnen gewerkt: wat leeft er in de omgeving van de lokale overheid en hoe geef je dat aan de binnenkant vorm en inhoud. Wensen van die buitenwereld zijn zo leidend geworden voor de kwaliteit van de dienstverlening. Ook wordt het aantal dienstverleningskanalen verbreed. Naast het aloude loket en telefoon speelt ook de digitale dienstverlening een steeds grotere rol. Uiterlijk 2015 zal er sprake moeten zijn van een sterk gedigitaliseerde en burgergerichte publieke dienstverlening waarbij 80% van de eerste contacten met de burger direct wordt afgehandeld door de gemeentelijke overheid.

EFFECTEN EN TOETS

'Plezier in het werk' is één van de belangrijkste waarden waarvoor je werkt. Een tevreden burger in welke rol dan ook, geeft voldoening. Zelfs als in de rol van 'onderdaan' een casus binnen de grenzen van regelgeleidheid wordt afgedaan. Het manage-

ment zal dan ook zijn uiterste best moeten doen die waarde te verlevendigen. Periodiek onderzoek naar de tevredenheid van zowel burgers als medewerkers draagt bij aan inzichten hoe de burger de diensten ervaart. Landelijk worden criteria ontwikkeld waardoor onderlinge vergelijkbaarheid van gemeenten mogelijk is. Die zouden bijvoorbeeld een vaste plaats moeten krijgen in het Burgerjaarverslag en de jaarrekening. Het is aan de politiek om dat te effectueren om zo de bureaucratische grondgedachte in stand te houden en haar bestaansrecht terug te geven.

CONCLUSIE

Kwaliteitsbepaling van dienstverlening bij de overheid is in beweging. Op welke wijze die moet worden verleend is afhankelijk van de positie die de burger inneemt. Zowel voor management als bestuurder is het van belang die positie goed in te schatten en daar de kwaliteit dan ook op af te stemmen. Bestuurder en management moeten afspraken maken over de manier waarop in de lokale omstandigheden kwaliteit wordt geleverd. Dat voorkomt verrassingen over de wijze waarop burgers die dienstverlening ervaren en vergroot de legitimiteit van het lokale bestuur. ■

Menno Doeve was onder andere gemeente-secretaris in Aalburg, Bunschoten en Nijkerk. Thans is hij zelfstandig adviseur en gemeente-secretaris a.i. in Horst aan de Maas

Loopt het politieke systeem op zijn eind?

DOOR RIEN ROUW

Dit is een somber boek. Wie ook maar enige hoop, laat staan hoge verwachtingen, koestert van de overheid, kan dit boek beter terzijde leggen. Of misschien juist niet. Het kan idealisten behoeden voor de naïviteit waarmee al menige politicus of bestuurder verstrikt is geraakt in het web van het huidige politieke systeem.

De naïviteit bijvoorbeeld van het 'cockpitdenken', het idee dat Den Haag het centrum is waaruit heel Nederland kan worden bestuurd. Op de man af gevraagd zal bijna iedere politicus glimlachen dat hij dat niet zo ziet. Maar in het dagelijkse handelen binnen het politieke systeem is de fictie van cockpit levensgroot aanwezig, onder meer in de vorm van de veelgeroemde 'daadkracht'.

GEWOGEN EN TE LICHT BEVONDEN

De cockpit is typisch een metafoor die afkomstig is uit een bedrijfsmatige opvatting van de overheid, waarin het kabinet als Raad van Bestuur van de BV Nederland opereert, een opvatting waartegen de schrijvers heftig ageren. 'De bedrijfsmatige overheid gewogen' staat neutraal in de ondertitel, maar aan het eind van het boek gekomen, kan

niemand anders oordelen dan 'gewogen en te licht bevonden'.

Te licht omdat het volgens de redacteurs vooral de bedrijfsmatige overheid is die het huidige politieke systeem in een diepe crisis heeft gestort. Klinkers spreekt in zijn bijdrage van het einde van een politieke levenscyclus, van een overgangstijd waarin het oude sterft zonder dat het nieuwe al zichtbaar is. Dat einde gaat gepaard met drie grote kwalen:

- de overheid als bedrijf en het publieke domein als markt organiseren;
- een gebrek aan representatie in de politieke instellingen;
- de overheid als een gulzige institutie.

OVERHEID EN MARKTWERKING

Het marktdenken is op zijn retour in de huidige politiek. Dat wil echter niet zeggen dat we van markt- en marktachtige mechanismen af zijn. Dat illustreert Evelien Tonkens in haar beschouwing over de zorg. Tonkens laat zien hoe marktwerking in die sector in haar tegendeel verkeert. In plaats van minder bureaucratie en een kleinere overheid is de staat volgens haar dikker geworden en de bureaucratie toegenomen, overigens zonder dat de meest kwetsbaren daarvan profiteren. Volgens Tonkens is een van de meest elementaire denkfouten dat de overheid publieke dienstverlening echt op afstand kan plaatsen. Omdat dat wel is gebeurd, zitten we nu met een overheid die wel verantwoordelijk is voor de zorg zonder echt macht te hebben. En dat leidt dan weer tot een overvloed aan controlemechanismen en toezichthouders.

MANAGEMENTSTAAT

Een andere plaag van de bedrijfsmatige overheid waarvan we nog niet af zijn, is wat Jouke de Vries in zijn stuk de 'managementstaat' noemt. De hoogste waarden in de managementstaat zijn effectiviteit en efficiency, de overheid werkt ondernemend en resultaatgericht aan oplossingen voor maatschappelijke problemen. Staatsdienaren zijn inhoudsloze ambtenaren geworden die moeiteloos van het ene naar het andere maatschappelijke domein kunnen worden verplaatst. Management is

een zelfstandige discipline met eigen instrumenten zoals targets, formats en outputindicatoren. En de politiek is verdwenen uit de managementstaat. Margot Trappenburg analyseert dat laatste prachtig aan de hand van een denktrant die zo ingeburgerd is geraakt dat de vreemdheid ervan niet meer opvalt, namelijk het denken over politiek in termen van problemen en oplossingen. Politici presenteren hun opvattingen niet als een preferentie maar als dé oplossing voor een probleem. Als je als politicus de samenleving op een bepaalde manier wilt inrichten, zeg je dat dat de oplossing is voor 'de crisis van de verzorgingsstaat'. Zo blazen politici de problemen op en presenteren hun oplossingen als utopieën. Maar zowel problemen als oplossingen zijn losgezongen van de realiteit.

GEBREK AAN REPRESENTATIE

Alsof dit nog niet kwalijk genoeg is, heeft het politieke systeem verder te kampen met een gebrek aan representatie, de tweede kwaal. Martin Sommer verwijt politici in zijn stuk over onderwijsvernieuwingen dat ze autistisch zijn, dat ze geen interesse hebben in de wensen van ouders en leerlingen en ook geen verantwoording afleggen aan hun kiezers over de vernieuwingen die ze doorvoeren. De andere vertegenwoordigers van burgers, zeg maar het maatschappelijk middenveld, zitten in hetzelfde schuitje. Samen met de politiek zitten ze opgesloten in een eigen werkelijkheid. Klinkers stelt dat kamerleden hun controlerende, en daarmee representerende, taak verwaarlozen. In plaats van voortdurend contact te houden met burgers en dat perspectief in debatten in te brengen, gaan ze meebesturen met het kabinet.

OVERHEID ALS GULZIGE INSTITUTIE

Deze eerste twee kwalen gaan over hoe de overheid opereert. Daarover gaan de meeste stukken in de bundel. Eigenlijk gaat alleen Paul Frissen in op de vraag waarover de overheid eigenlijk gaat. Daarmee zijn we bij de derde kwaal van het politieke systeem, namelijk dat de overheid steeds dieper ingrijpt in de samenleving en in het leven van mensen. De overheid is een gulzige institutie die zich steeds meer domeinen toeëigent. Frissen illustreert dat aan de hand van de preventiepolitiek onder meer in het jeugdbeleid en in de gezondheidszorg. Het leidt tot een

overheid die niet alleen het gedrag, maar ook de 'hearts and minds' van burgers wil beheersen. Een recent voorbeeld is de voedingsnota waarmee het kabinet burgers wil stimuleren om gezond en gevarieerd te eten. Het kabinet stelt zich doelen op het terrein van groente, fruit en vis die je toch eerder verwacht aan te treffen in de handleidingen voor werkers in de gezondheidszorg. Het behalen van de doelstellingen wordt uiteraard gemonitord - weer een monitor waarmee het gedrag van burgers wordt bewaakt. Frissen deinst niet terug voor grote woorden als hij spreekt van een panopticum waaruit burgers niet meer kunnen ontsnappen, de totalitaire droom van hedendaagse politici.

UITWEG?

De meeste auteurs geven ons weinig hoop op een uitweg. En dan is nog niet eens aandacht besteed aan medialogica, volgens mij ook een van de grote plagen van het politieke systeem. Het lijkt erop alsof politiek en bestuur in een vicieuze cirkel zitten waarin ze met beleid het voorgaande beleid proberen terug te draaien of te corrigeren. Maar omdat het nieuwe beleid dezelfde vorm heeft als het oude beleid zal er weinig veranderen. De Centra voor Jeugd en Gezin zijn daarvan een voorbeeld; het is het zoveelste coördinerende mechanisme dat de overheid wil inzetten om de jeugdzorg te verbeteren.

Zijn de lessen die de redacteurs aan het slot formuleren krachtig genoeg om de vicieuze cirkel te doorbreken? Ik betwijfel het. Het zijn eerder vrome wensen dan realistische strategieën: bewustwording van de kwalen, beëindiging van de neoliberale agenda, weg met overheidsmanagers. De analyse van de plagen is over het algemeen sterker dan de oplossingsrichtingen die worden geboden. Misschien is het ook teveel gevraagd van onheilsprofeten om oplossingen te bedenken. Als je tien plagen krijgt aangekondigd, weet je wat je te doen staat. Je maakt je reisvaardig, neemt radicaal afscheid van dat wat was en vertrekt op de barre tocht naar het beloofde land. ■

Rien Rouw is adviseur bij de rijksoverheid en gastonderzoeker bij de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.

Betoverend bestuur

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Lezing van *Betoverend bestuur* bevestigde mij enerzijds in mijn wantrouwen in bestuurskunde als een wat vage discipline. Anderzijds moet gezegd dat het boek zeker zinnige – soms wel nogal zoekende – bijdragen bevat over behoorlijk uiteenlopende onderwerpen: van WMO tot bestuurlijke vernieuwing en van lokale politieke partijen tot de Bredase buurtmeter.

Betoverend bestuur gaat volgens de ondertitel om drie dingen: legitimiteit, vitaliteit en meervoudigheid. Allereerst iets over de laatste twee. Kritiek is er op de overschatting van het probleemoplossend vermogen van de overheid (Frissen). Achter de groeiende bureaucratie zat in het verleden een pretentie van beheersing en controle. Het denken in termen van beheersing staat op gespannen voet met een vitale samenleving, waarin ruimte is voor veel verscheidenheid en waarin maatschappelijk vertrouwen centraal staat. Dit sluit nauw aan bij de visie van de ChristenUnie, al is het door professor Frissen in

een postmodern jasje gegoten. Meer verwant is de benadering van WRR-voorzitter Wim van de Donk, die vanuit zijn katholieke oriëntatie belang hecht aan relaties en sociaal kapitaal. Het gaat niet om grote bureaucratieën, maar om kleine instituties waarin burgers hun verantwoordelijkheden kunnen waarmaken. Beide auteurs kritiseren zo het heersende liberale denken dat vooral uitgaat van een eenzijdige, functionele rationaliteit met veel aandacht voor het individu.

Het andere punt is legitimiteit. Legitimiteit van het overheidsoptreden bepaalt samen met effectiviteit de kwaliteit van een democratie. Onder andere professor Hendriks gaat hier op in. Nederland kent sinds kort een zekere daling van vertrouwen in de overheid, vooral door gebeurtenissen als de moord op Fortuyn en de vuurwerkramp in Enschede. Heeft de softe Nederlandse consensusdemocratie wel genoeg daadkracht om goed te reageren op dergelijke 'mega events'? Populisten zeggen snel van niet en roepen om hard ingrijpen. Hendriks laat echter zien dat ons poldersysteem niet onderdoet in daadkracht voor tweepartijstelsels (zoals Groot-Brittannië). Tegelijk zorgt ons coalitiesysteem voor meer afgewogenheid en biedt het minderheden veel ruimte. Grote structurele bestuurlijke vernieuwingen hoeven dan ook niet plaats te vinden. Belangrijker zijn veranderingen in cultuur en stijl. De overheid moet investeren in interactie met de bevolking en politici moeten groeien in aansprekendheid.

Ook dit is een benadering die aansluit bij de visie van de ChristenUnie, en die haar visie ook verder kan actualiseren. Zo bieden meerdere bijdragen in deze Tilburgse afwisselende bundel relevant onderzoeksmateriaal en nuttige cijfers, die voor zowel lokale als landelijke bestuurders en politici van groot belang kunnen zijn. En wat betreft de zweverigheid? De auteurs beloven in het vervolg ruim aandacht aan politieke filosofie te geven. We zijn benieuwd. ■

Onderweg naar

DOOR GERT-JAN SEGERS

Ziad Jarrah was op 11 september 2001 een van de door Al-Qaeda getrainde piloten die de gekaapte vliegtuigen in bommen veranderden. Gek genoeg kwam de Libanees uit een niet-praktiserende moslimfamilie en leidde hij een frivool leven in Beiroet. Juist tijdens zijn studie in Hamburg omarmde hij samen met andere, bevriende Arabische studenten een radicaal-islamitische, anti-westerse ideologie.

In Beiroet miste Jarrah nooit een feestje, maar in Hamburg miste hij nooit het gebed. Hij is daarmee een extreme belichaming van het multiculturele drama dat veel Europese landen parten speelt. De massale immigratie naar Europa en de daarop volgende ontmoeting tussen verschillende culturen en godsdiensten hebben in veel gevallen niet geleid tot een vitale en bloeiende multiculturele samenleving. Het heeft veel meer geleid tot vervreemding, onderling wantrouwen, radicalisering en een culturele identiteitscrisis. Ziad Jarrah's enige verdienste is dat hij heeft bijgedragen aan het slechten van taboes rond de multiculturele samenleving. Na 9/11 gaven we makkelijker toe dat we een probleem hebben dan daarvoor. Toen anderhalf jaar voor de aanslagen van 11 september Paul Scheffer zijn kritische artikel 'Het multiculturele drama' (NRC) schreef, leverde

dat nog veel tegenspraak op. Scheffer zou dramatiseren, zich bedienen van "hele grote, hele lege woorden" (toenmalige VVD-leider Hans Dijkstal) en de "discussie vervuilen" (Femke Halsema). Dat een redelijke sociaal-democraat aandacht vroeg voor de schaduwzijden van de multiculturele samenleving kon twee dingen betekenen. Ofwel Scheffer deugde niet, ofwel de multiculturele samenleving was echt een drama. Acht jaar geleden lag die laatste conclusie gevoelig – nog afgezien van het feit dat het vooral een verontrustende conclusie is – en dus werd er soms stevig op de man gespeeld. Maar na 9/11, Fortuyns revolutie, de moord op Theo van Gogh, de arrestaties van Hofstadgroepleden, de uitlatingen van Ayaan Hirsi Ali, de aanslagen in Madrid en Londen, discussies over haatzaaiende imams en veel lokaal gedoe met Marokkaans-Nederlandse straatschoffies, is er een heel ander klimaat ontstaan. We zijn van veel taboes af en er is van links tot rechts het besef dat het in een multiculturele samenleving veel ingewikkelder samenleven is dan we eerder dachten. Het is veelzeggend dat de ontvangst van Scheffers apologie die hij zeven jaar na zijn geruchtmakende artikel schreef veel positiever is.

MULTICULTURELE MYTHE

De positieve ontvangst en vele herdrukken van *Het land van aankomst* zeggen ook iets over de kwaliteit van het boek zelf. Het is een indrukwekkende, breed opgezette zoektocht naar antwoorden voor onze integratieproblemen. Scheffer reist daarvoor naar achterstandswijken, ontmoet migranten, zoekt naar 'de ziel van de Nederlandse cultuur', maakt uitstapjes naar Frankrijk, Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten. Zelfs zonder dat Scheffer eindigt met pasklare antwoorden en een omlinnende agenda voor integratiepolitiek is de zoektocht een fascinerende. Scheffer is voorbij de multiculturele mythe (destijds vooral in stand gehouden door een elite die zich ver buiten de achterstandswijken ophield) en ook voorbij de soms hysterische polarisatie van Fortuyn en Wilders. Het is zijn eerlijkheid, beleefdheid en bedachtzaamheid die weldadig aandoet.

ZOEKTOCHT ONDER ALLOCHTONEN

Scheffer laat zien dat het multiculturele drama niet alleen het drama is van autochtonen die zich

een nieuw 'wij'

vreemden zijn gaan voelen in hun eigen 'prachtwijk', maar ook van allochtonen die met hooggestemde verwachtingen naar Nederland waren gekomen en met het vaste voornemen om weer terug te keren naar land van hun herkomst. Scheffer heeft na zijn artikel in 2000 een uitgebreide ontdekkingsstocht gemaakt in eigen land. Hij ontmoette Marokkaanse jongeren, sprake met imams, dronk thee met oudere Turken en was zo in staat om hun soms pijnlijke verhaal op te schrijven. Deze migranten leefden lang met 'hun koffers op de overloop'. Maar ze bleven in het land van aankomst, zagen hun kinderen op zwarte scholen belanden, kwamen met hun 'rugpijnachtige klachten' in de WAO, leefden in een samenleving die vreemd voor ze bleef en hen als vreemden bleef behandelen, maar zagen ook geen weg terug meer naar het land van herkomst. Scheffer schroomt niet om de verantwoordelijkheid voor de hoge werkloosheid en de aanzienlijke criminaliteit onder allochtonen (de helft van de gevangenisbewoners komt uit een migrantengemeenschap) allereerst neer te leggen waar die hoort, namelijk bij de allochtonen zelf. Maar zelfs als Scheffer schrijft dat daders niet te snel tot slachtoffers moeten worden gemaakt, zit er barmhartigheid in zijn analyse. Het is ook de autochtone houding en Nederlandse politiek die debet zijn aan het multiculturele drama. Want het is geen toeval dat nieuwkomers het in het klassieke immigratieland de Verenigde Staten (VS) met zijn beperkte verzorgingsstaat veel beter doen in onderwijs en op de arbeidsmarkt. Als je in de VS arriveert, weet je dat je geen andere keuze hebt dan heel hard je best doen. Bovendien is de Nederlandse tolerantie vaak slecht verhuilde onverschilligheid geweest, uitmondend in een laissez-faire houding. De werkloosheid onder oudere migranten werd als een feit geaccepteerd, waarmee een hele groep werd afgeschreven. De verloedering van de oude wijken in de grote steden ging aan de elders wonende politieke en culturele elite voorbij. En de slogan 'integratie met behoud van eigen identiteit' dwong niet alleen mensen zich te blijven oriënteren op wat achter hen lag, het relativeerde ook op een onverantwoorde manier de Nederlandse identiteit.

NATIONALE IDENTITEIT

Terecht legt Scheffer de vinger bij de zere plek van onze nationale identiteit. Het was Samuel

Huntington die in zijn beroemde artikel (1993) en het latere boek (1996) *The Clash of Civilizations* schreef dat de vraag van de Koude Oorlog – 'Aan welke kant sta je?' – is vervangen door een nieuwe vraag: 'Wie ben je?'. Een politieke keuze tussen Rusland en het Westen was destijds makkelijk gemaakt en kon altijd weer worden teruggedraaid. Politieke verschillen tussen communisten en kapitalisten deden er toe, maar de culturele verschillen tussen autochtone Nederlanders en gastarbeiders uit Marokko en Turkije waren dertig jaar geleden niet relevant. Net zo min als de eigen, Nederlandse identiteit relevant was. Scheffer citeert Kossman: "Waarom zouden wij zulke pompeuze woorden als nationale identiteit, erfgoed, geesteskenmerk moeten gebruiken? Een land als het onze heeft zulke retoriek niet nodig."

Scheffer laat finzinnig zien dat deze ogenschijnlijk bescheiden zelfrelativering eigenlijk een vorm van trots was. We liepen te pronken met onze afkeer van het pronken. Op een slinkse manier manoeuvreerden we onszelf toch weer in de rol van een gidsland voor al die achterlijke landen die wel schermde met hun nationale identiteit. Maar wereldwijd zijn tegenstellingen na de Val van de Muur steeds meer langs culturele scheidslijnen gaan lopen en heeft Huntington zijn pijnlijke gelijk gekregen. Mensen zijn zich, over politieke en geografische grenzen heen, steeds meer gaan identificeren met culturele en religieuze verwanten. Daarmee zijn culturele verschillen in onze multiculturele samenleving problematischer geworden. En het leidt logischerwijs tot de vraag 'Wie zijn we nu nog?'.

SAMENVATTING

- Scheffer's boek is een indrukwekkende, breed opgezette zoektocht naar antwoorden voor onze integratieproblemen.
- Hij legt terecht verantwoordelijkheid bij autochtonen en allochtonen.
- Terecht legt de auteur de vinger bij de zere plek van onze nationale identiteit. We moeten opnieuw invulling geven aan een nieuw wij.
- Het is niet misplaatst dat hij veel aandacht heeft voor de islam.
- De positie van Scheffer is interessant omdat hij cultuurrelativist noch verlichtingsabsolutist is.

IS ER WEL EEN WIJ?

In zijn zoektocht naar een antwoord op die vraag laveert Scheffer tussen exclusiviteit en inclusiviteit. We zijn het resultaat van onze geschiedenis, worden verbonden door de Nederlandse taal en neigen naar consensus. Tegelijk is onze culturele identiteit voortdurend in beweging en wordt onze nieuwe identiteit mede vorm gegeven door de nieuwkomers en bijvoorbeeld het feit dat de islam de tweede godsdienst van ons land is geworden. 'Maar is er wel een wij?', vraagt Scheffer zich af. Je kunt moeilijk van allochtonen verwachten dat ze zich met enthousiasme spiegelen aan autochtonen die met enthousiasme hun identiteit afwijzen (Ephimenco). Hierin ligt ons grootste probleem, want zonder 'wij' zal het niet gaan, schrijft Scheffer. Onze natievorming mag niet voortdurend achterblijven bij onze staatsvorming.

VEEL AANDACHT VOOR ISLAM

Het is niet misplaatst dat Scheffer in verschillende delen van het boek veel aandacht heeft voor de islam. Allereerst hebben veel migranten de islamitische identiteit en heeft de wereldwijde groei van de radicale, vaak anti-westerse islam als vanzelf lokale gevolgen. Daarnaast hebben de islam en het Westen ook nog eens een problematisch verleden. De Ziad Jarrah's en Mohammed Bouyeri's kunnen naar hartelust winkelen in de conflictrijke historie en zichzelf zo plaatsen in de lange traditie van strijd van moslims tegen de joden en kruisvaarders. Juist voor jonge moslims die zich

nooit in Europa hebben thuisgevoeld en geen weg terug meer zien naar het land van hun ouders is identificatie met de islam een uitkomst. Als zij zich geplaatst weten voor de vraag wie ze nu werkelijk zijn, kan de radicale, 'pure', 'universele' en van culturele franje ontdane islam bieden wat ze nodig hebben. Identiteit, een doel, zin en reden voor leven en sterven.

EEN ISLAMITISCHE ZUIL?

De positie van de islam in Nederland is vergeleken met landen als de VS en Frankrijk extra problematisch. Moslims kunnen zich beroepen op de vrijheden die stammen uit ons verzuilde verleden en hebben dat ook volop gedaan (zonder dat die godsdienstvrijheid verinnerlijkt is en principieel ook aan anderen wordt gegund). Er zijn islamitische scholen, een islamitische omroep, welzijnsorganisaties en de meeste moskeeën zijn als culturele vereniging van overheidswege gesubsidieerd. Maar daar waar onze samenleving in het verzuilde verleden bij elkaar werd gehouden door een gemeenschappelijke taal, geschiedenis en grondwet, daar heeft de islamitische 'zuil' en de rest van Nederland veel minder gedeelde referentiepunten gemeen. Bovendien werkten ten tijde van de verzuiling de verschillende elites nauw samen, terwijl de elite van moslims volgens Scheffer 'zwak' is. Verder is de sociale en economische samenstelling van de islamitische 'zuil' veel minder divers dan de oude zuilen van weleer. Op veel manier heeft de Nederlandse verzuiling de kloof tussen moslim en autochtoon vergroot en moslims veroordeeld tot elkaar. Ook hier is het de prangende vraag of er wel een 'wij' is.

ISLAM EN WESTERSE BESCHAVING

De nog prangender vraag is of 'de' islam wel

Gert-Jan Segers is directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. Hij werkt momenteel aan een publicatie over de islam in Nederland.

'DAAR WAAR ONZE SAMENLEVING IN HET VERZUILDE VERLEDEN BIJ ELKAAR WERD GEHOUDEN DOOR EEN GEMEENSCHAPPELIJKE TAAL, GESCHIEDENIS EN GRONDWET, HEBBEN DE ISLAMITISCHE 'ZUIL' EN DE REST VAN NEDERLAND VEEL MINDER GEDEELDE REFERENTIEPUNTEN GEMEEN.'

verenigbaar is met de westerse beschaving. Scheffer ziet ook die vraag weer eerlijk onder ogen. Daar waar kerk en staat in het christendom altijd zijn onderscheiden (ook als ze streken om de macht en de ander wilden domineren), is binnen de islam vanaf het allereerste begin de religieuze met de statelijke sfeer vereenzelvigd. In de islam is er geen 'kerk' meer, laat staan dat die kerk van de staat kan worden gescheiden. Daarnaast heeft de islam zijn op- en neergang gekend in relatie met en meestal tegenover het Westen. Waar de islam sterk was en tot en met de Middeleeuwen min of meer bloeide, daar was Europa het gebied der barbaren. Maar toen het Ottomaanse Rijk een langzame dood stierf en de macht van de islam tanende was, begon Europa na Renaissance en Reformatie zijn opmars om als militaire wereldmacht en culturele grootmacht te eindigen. Moslimlanden werden door Westerse machten gekoloniseerd en de totale productie van boekvertalingen in de Arabische wereld vanaf de negende eeuw staat gelijk aan het aantal vertalingen dat nu jaarlijks in een land als Spanje wordt geproduceerd. De scheve ontwikkelingen hebben tot een diepe frustratie en bitterheid geleid.

MEER HOOP DAN GERUSTHEID

Maar ook nu combineert Scheffer, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Wilders, eerlijkheid met hoop. Hij ziet in de islamitische wereld, naast radicalisering, ook tekenen van secularisatie en liberalisering. Het feit dat de islam in Europa is geland en zich wel zal moeten schikken, kan leiden tot fundamentele veranderingen. Een bekende Europese moslim-theoloog als Tariq Ramadan, onder andere werkzaam aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, zou moslims aan woorden kunnen helpen om hun positie als volwaardige en loyale burgers van het Westen werkelijk in te nemen. Maar Scheffer is er meer hoopvol over dan dat hij er helemaal gerust op is.

NAAR EEN NIEUW 'WIJ'

De positie van Scheffer is interessant omdat hij cultuurrelativist is noch verlichtingsabsolutist. De westerse vrijheden zijn hem dierbaar en mogen wat hem betreft geëxporteerd worden. De democratische rechtsstaat doet mensen recht en in de liberale cultuur zit een aantrekkingskracht waar geen enkele samenleving immuun voor is.

Tegelijk is Nederland zo grondig veranderd dat we opnieuw op zoek moeten naar een 'nieuw wij'. Het is meer dan interessant dat Scheffer in dat verband pleidooien aanhaalt voor een beschavingsoffensief (Gabriël van den Brink), herstel van sociale controle (Herman Vuijsje) en het belang onderstreept van verbanden als het gezin en de school. Het zijn belangrijke noties, maar nog wel te aarzelend en te onduidelijk om er concreet handen en voeten aan te kunnen geven. Scheffer schrijft terecht dat waar zo lang te weinig is gezegd, het ondoenlijk is om nu ineens alles te zeggen. Maar de betrokken, belezen en eerlijke bijdrage aan dat broodnodige gesprek over onze multiculturele samenleving is Scheffers grootste verdienste. Het komt het er nu op aan dat gesprek gaande te houden en het nieuwe 'wij' invulling te geven. ■

PROGRAMMA 'CHRISTELIJKE POLITIEKE DENKERS'

In januari 2009 start het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, in samenwerking met de Kaderschool en Perspectief, een fellows programma 'Christelijke politiek'. Gedurende een jaar bestuderen we teksten die voor de politiek van de Christen-Unie nog steeds relevant zijn (Augustinus, Calvijn, Kuyper, etc). Vervolgens leggen we de relatie met de politieke actualiteit.

Concreet:

- Wat? Elke maand een bijeenkomst over een klassieke tekst, in aanwezigheid van een deskundige.
- Waartoe? Leren begrijpen waar de ChristenUnie voor staat.
- Waar? In Amersfoort.
- Wie? Een groep van max. 15 jongeren (van 20-28 jaar).
- Resultaat? Je raakt bekend met christelijke denkers en deskundigen, wordt fellow van het WI en publiceert een essay.

Wat we vragen van deelnemers:

- Commitment
- Beperkte financiële bijdrage (100 euro)
- Het schrijven van een essay

Aanmelden kan tot 30 november 2008 via wi@christenunie.nl. Zie ook www.wi.christenunie.nl.

Naar een toekomst

DOOR JOSINE WISKERKE,

BELEIDSMEDEWERKER VAN DE TWEDE KAMERFRACHTIE

Financiële en maatschappelijke ontwikkelingen maken hervorming van de AWBZ noodzakelijk.

Belangrijk is dat langdurige zorg voor de meest kwetsbare groepen mogelijk blijft. Het oorspronkelijke doel van de AWBZ – het hebben van een volksverzekering tegen onverzekerbare risico's – moeten we handhaven. Extra zaken, zoals verschillende vormen van begeleiding, kunnen we verwijderen. Helaas mist het kabinet een heldere, normatieve visie op waar het heen moet met de AWBZ.

De houdbaarheid van de AWBZ staat al enige tijd in het middelpunt van de politieke belangstelling. Door de vergrijzing dreigt de AWBZ op termijn onbetaalbaar te worden. In het verleden is er door de ChristenUnie wel kritiek geuit op het betaalbaarheidsargument dat te gemakkelijk als dekmantel zou worden gebruikt voor het doorvoeren van hervormingsmaatregelen in de zorg en de sociale zekerheid. Als het om de AWBZ gaat kan de politiek de ogen echter niet sluiten voor de vergrijzingsproblematiek. Hervorming van de AWBZ is echter niet alleen vanuit financieel oogpunt noodzakelijk. Ook maatschappelijke ontwikkelingen vragen om een andere inrichting van de langdurige zorg. De AWBZ moet zo worden georganiseerd dat we beter tegemoet kunnen komen aan de individuele voorkeuren van de zorgvrager.

AWBZ MOET BLIJVEN BESTAAN

De politiek moet zich daarom herbezinnen op de inrichting van het stelsel voor langdurige zorg.

bestendige AWBZ

Voor de ChristenUnie staat buiten kijf dat een verzekering voor langdurige zorg noodzakelijk blijft. Het specifieke karakter van de AWBZ biedt de beste waarborg voor een goede zorgverlening aan de meest kwetsbare groepen, zoals verstandelijk gehandicapten, psychiatrische patiënten en dementerenden. Dit is ook de strekking van het SER-advies over de toekomst van de langdurige zorg dat in april van dit jaar is verschenen. Dit advies bevat een aantal goede aanbevelingen die in grote lijnen door staatssecretaris Bussemaker zijn overgenomen. Het is belangrijk om te kunnen constateren dat er bij politiek en veldpartijen een grote mate van overeenstemming bestaat over de richting die met de AWBZ moet worden ingeslagen.

Om de AWBZ in de toekomst betaalbaar te houden is het noodzakelijk dat de AWBZ zo veel mogelijk tot de oorspronkelijke doelstelling wordt teruggebracht. In de AWBZ zijn in de loop der tijd steeds meer vormen van zorg en ondersteuning ondergebracht waarvan het de vraag is of ze daar daadwerkelijk thuishoren. Misschien wel het meest aansprekende voorbeeld is de boodschappenservice, waarvoor een tarief van 45 euro per uur wordt gehanteerd. Dit is echter bij uitstek een welzijnstaak, die veel doelmatiger via bijvoorbeeld de gemeenten kan worden uitgevoerd.

GLASHELDERE POLIS

Het terugbrengen van de AWBZ tot de oorspronkelijke doelstelling vereist in de eerste plaats een betere definitie van de aanspraken. Het moet volstrekt duidelijk zijn wanneer iemand voor welke AWBZ-zorg in aanmerking komt. In dit verband spreekt men over de noodzaak om te komen tot een 'glasheldere polis'. Op dit moment is het niet eenduidig welke vormen van zorg en ondersteuning precies onder de AWBZ vallen. In combinatie met de toegenomen medische kennis en verbeterde technieken om diagnoses te stellen, heeft dit er in belangrijke mate toe bijgedragen dat de AWBZ in de loop der tijd steeds verder is opgetuigd. Met behulp van een glasheldere polis kan een betere afbakening tussen de AWBZ en aanpalende domeinen worden gerealiseerd. Dit is een belangrijke voorwaarde om afwentelingsgedrag te voorkomen en de beheersbaarheid van de AWBZ te vergroten.

VOORSTEL BUSSEMAKER

Het terugbrengen van de AWBZ tot de oorspronkelijke doelstelling heeft als onvermijdelijke consequentie dat er bepaalde vormen van zorg en ondersteuning uit de AWBZ zullen verdwijnen. Aan deze operatie moeten we op zorgvuldige wijze handen en voeten geven. De overheid mag deze verantwoordelijkheden niet zomaar over de schutting gooien in de hoop dat burgers deze opvangen. Dit geldt in de eerste plaats voor het voorstel van staatssecretaris Bussemaker om ondersteunende en activerende begeleiding per 1 januari 2009 vrijwel geheel uit de AWBZ te halen. Alleen mensen die te kampen hebben met ernstig regieverlies of een ernstige invaliderende aandoening dan wel beperking, kunnen aanspraak blijven maken op ondersteunende en activerende begeleiding vanuit de AWBZ. In het kader van het streven om de AWBZ tot de oorspronkelijke doelstelling terug te brengen valt zeker wat voor deze maatregel te zeggen.

GEEN ONVOORBEREIDE AFWENTELING

Dit betekent echter dat duidelijk moet zijn waar deze verantwoordelijkheid dan wel komt te liggen. Bussemaker wil de verantwoordelijkheid voor ondersteunende en activerende begeleiding voor een belangrijk deel bij de gemeenten onderbrengen. Dit ligt ook het meest voor de hand. Van onvoorbereide afwenteling mag echter geen sprake zijn. De gemeenten zijn met de invoering van de WMO twee jaar geleden al verantwoordelijk geworden voor de huishoudelijke verzorging, en dit verloopt nog niet overal even soepel. Veel gemeenten worstelen met de vraag zij hoe deze taak binnen de bredere verantwoordelijkheid voor de WMO het beste kunnen oppakken. Staatssecretaris Bussemaker moet daarom met de gemeenten duidelijk afspraken maken over de ondersteunende en activerende begeleiding. Bij beide partijen moet de vaste overtuiging aanwezig zijn, dat de gemeenten in staat zijn om op een goede manier vorm te geven aan een verdere uitbreiding van het takenpakket.

Voorop staat echter dat de WMO niet het aangewezen stelsel is om grote brokken AWBZ-zorg in onder te brengen. De WMO is een welzijnswet en moet daarom gaan over welzijn. Langdurige zorg hoort in een zorgwet.

AUTISTEN

Naast het aanbrengen van een onderscheid tussen

welzijn en zorg is het ook van belang dat er een heldere afbakening komt tussen de AWBZ en aanpalende domeinen. We moeten bekijken of sommige zaken die nu onder de koepel van de AWBZ worden geschaard niet eigenlijk tot de verantwoordelijkheden van SZW, Jeugd & Gezin en OCW behoren. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan kinderen met een autistische stoornis of gedrags- en leerproblemen. Er moet een antwoord komen op de vraag wat de gevolgen van de inperking van AWBZ-aanspraken op ondersteunende en activerende begeleiding voor deze groep zijn. Op welke vormen van steun en begeleiding kunnen deze kinderen nog rekenen? Er mogen geen onderdelen uit de AWBZ verdwijnen zonder dat er een zachte landing elders wordt gerealiseerd.

KERNVRAAG

Ook moet er meer duidelijkheid komen over de doelgroepen die in de toekomst van de AWBZ gebruik kunnen maken. We moeten voorkomen dat er omwille van de betaalbaarheid willekeurig onderdelen uit de AWBZ verdwijnen. Werken aan een toekomstbestendige AWBZ houdt meer in dan het afschuiven van taken naar gemeenten en andere departementen. Waar moet het op de lange termijn met de AWBZ naar toe? Dat is de kernvraag waarop het kabinet een antwoord moet formuleren en dat in de door staatssecretaris Bussemaker gepresenteerde beleidsvisie tot nu toe ontbreekt.

WONEN EN ZORG

In het kader van de discussie over de toekomst van de AWBZ wordt ook gesproken over het scheiden van wonen en zorg. Dit houdt in dat de wooncomponent niet langer uit de AWBZ wordt gefinancierd. De wooncomponent hoort per definitie niet in de AWBZ thuis. Dit najaar worden de resultaten bekend van een onderzoek naar de effecten van

het scheiden van wonen en zorg. Dit onderzoek moet meer duidelijkheid bieden over de betekenis van het scheiden van wonen en zorg voor mogelijke vereenzaming, voor de vereiste personele inzet, de eigen bijdrage en de huursubsidie en ook voor de bestaande toegelaten instellingen. Het is maar zeer de vraag of alle AWBZ-instellingen in deze financieringssysteem kunnen worden ondergebracht. In bijvoorbeeld een verpleeghuis of gehandicapteninstelling is de infrastructuur ingericht op zorg met verblijf. Als alle kapitaallasten, de keukens de kantoren, de bezemkasten en de recreatie in de huur moeten worden verwerkt, komen er wellicht onaanvaardbare bedragen uit.

KEUZEVRIJHEID

Het scheiden van wonen en zorg heeft ook een belangrijke functie als het gaat om het meer centraal stellen van de zorgvraag van de cliënt. Door het scheiden van wonen en zorg krijgen cliënten meer mogelijkheden om zelf te bepalen in welke omgeving ze zorg willen ontvangen. Ze kunnen er dan bijvoorbeeld voor kiezen om zich thuis te laten verzorgen in plaats van in een instelling. Deze keuzevrijheid kan de kwaliteit van de AWBZ-zorg aanmerkelijk verhogen. Om dit te bereiken is het van belang dat we vaart zetten achter de invoering van cliëntvolgende budgetten. Met deze nieuwe financieringssysteem kunnen we een einde maken aan het steeds terugkerende probleem dat zorgkantoren niet uitkomen met hun regiobudgetten. De invoering van de cliëntvolgende budgetten zal bovendien tot minder administratieve lasten leiden dan de huidige wijze van inkoop via aanbestedingen en prijsonderhandelingen. Het zal de cliënten in staat stellen zelf meer betrokken te zijn bij de inkoop van hun zorg. Dat zal de positie van de cliënt als zorgvrager daadwerkelijk versterken. De wettelijke verankering van het PGB – nu nog een subsidieregeling – moet ook in dit traject worden meegenomen.

CONCLUSIE

Het kabinet ziet zich voor de uitdagende taak gesteld om te werken aan een toekomstbestendige AWBZ, waarin de onderlinge solidariteit is gegarandeerd en die beter tegemoetkomt aan de zorgvraag van de cliënten. Belangrijk is dat hier op een zorgvuldige wijze vorm aan wordt gegeven, waarbij kwetsbare groepen zoveel mogelijk worden ontzien. ■

SAMENVATTING

- Door de vergrijzing dreigt de AWBZ op termijn onbetaalbaar te worden.
- We moeten de AWBZ hervormen richting de oorspronkelijke doelstelling, terwijl kwetsbare groepen worden ontzien.
- Van onvoorbereide afwenteling mag geen sprake.
- Helaas brengt het kabinet geen fundamentele visie op de AWBZ naar voren.

Column

Verpleeghuis Cornelia

DOOR ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPPLEN SCHEPPINK, TWEEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Met mijn volksgezondheidsportefeuille heb ik een haat-liefde-verhouding; vooral veel liefde omdat deze portefeuille zo direct (kwetsbare) mensen raakt en het prachtig is om je in te zetten voor de best mogelijke zorg die je kunt bedenken. Zorg dicht bij huis. Zorg die aansluit op de behoefte. Zorg die vanuit liefdevolle harten en handen wordt gegeven.

Mijn haat-verhouding komt voort uit de papier-rompslomp die de zorg omgeeft en de voortdurend negatieve berichten: de regiobudgetten die slecht verdeeld worden, de indicatiestelling, etc. Er is voldoende mis in de zorg wat mopperen rechtvaardigt. Maar soms lijkt het of je niet meer positief mag zijn over de zorg. Op het moment dat ik me positief uitlaat over de zorg, dan wordt me in een stroom mails verweten dat ik geen oog zou hebben voor de misstanden. Dat risico loop ik nu ook met deze column...

KAMERLID IN ZUSTERPAK

Tijdens het reces heb ik de proef op de som genomen en ben ik op uitnodiging van Wim Dorst (gemeenteraadslid op Schouwen-Duiveland en werkzaam in verpleeghuis Cornelia van Allevo) aan de slag gegaan. (Inderdaad, reces is geen vakantie...) Een wit 'zusterpak' lag voor me klaar en ik ben Wim gevolgd de slaapkamers op: mensen wassen, bedden schudden, eten ronddelen en mensen helpen bij het eten. Van pyama-dagen was in dit huis geen sprake, kon ik constateren. En ik zag er echt uit als zuster, want mensen spraken me zo aan. Nog meer indrukken: de geur van urine, de dankbaarheid van bewoners, een oude hand die even blijft rusten om mijn zongebruinde arm...

DRIE TAXIBUSJES VOOR DRIE MENSEN

Hoe besparen we geld? Flinke slagen zijn in ieder geval te maken bij de zorgverzekeraars. Waarom moeten er drie verschillende taxibusjes komen als drie mensen naar dezelfde revalidatie-afdeling in het nabijgelegen ziekenhuis moeten? Enkel omdat deze mensen bij drie verschillende zorgverzekeraars verzekerd zijn en de zorgverzekeraars niet in staat zijn dit soort dingen af te stemmen?

BELEIDSPAPIERWINKEL

Om cynisme van mensen in de politiek zo veel mogelijk te voorkomen ben ik tijdens mijn stage eerlijk geweest. Ik kon personeel en management niet beloven dat de zorg een stabiele en rustige tijd tegemoet gaat. Er zal nog veel veranderen. Niet omdat de politiek dol is op veranderingen en de daarmee gepaard gaande papierwinkel, maar omdat er van alles in ontwikkeling is: de bevolkingssamenstelling, de vraag naar zorg, de levensverwachting en de medische techniek. Na het verschijnen van het SER-advies zal er nog heel wat beleidspapier volgen. Beleid en uitvoering, wederzijds begrip en draagvlak zullen hand in hand moeten gaan om de zorgpraktijk in de toekomst succesvol te laten zijn.

Wat als een paal boven water moet staan is de continuïteit van zorg. Een winkel in verbouwing kan zijn deuren een dag sluiten. De mensen in verpleeghuis Cornelia op Schouwen moeten de garantie hebben dat er elke dag iemand aan hun bed staat om te helpen met wassen en aankleden.

Zuinig op

ruimte

PERSPECTIEVEN BINNEN DE NIEUWE WET RUIMTELIJKE ORDENING

DOOR HERMEN VREUGDENHIL, STATENLID VOOR CHRISTENUNIE-SGP NOORD-BRABANT

In het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie is de ambitie geformuleerd om bij ruimtelijke vraagstukken de aandacht te verleggen van een eenzijdige nadruk op groei en consumptie naar een leven in verbondenheid met Gods schepping. De overheid moet de ruimtelijke voorwaarden scheppen om mens en natuur zo veel mogelijk tot hun recht te laten komen. Een ambitie die ChristenUnie-bestuurders vanaf 1 juli binnen een nieuw wettelijk kader vorm mogen geven.

AANLEIDING VOOR NIEUWE WETGEVING

In het recente verleden is binnen de ChristenUnie al grondig nagedacht over ruimtelijke ordening. Men constateerde toen onder meer: “De complexiteit en schaalgrootte van ruimtelijke vraagstukken is in de loop der jaren sterk toegenomen. Tegelijkertijd lijkt de overheid de greep op allerlei ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening te verliezen ten gunste van marktpartijen als projectontwikkelaars en het bedrijfsleven.”¹ Om tegenwicht te bieden aan deze maatschappelijke ontwikkelingen is de ‘oude’ Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) in het verleden vele malen gewijzigd. Dit heeft echter geresulteerd in een lappendeken van regelingen waarin beleid en normstelling veelal door elkaar heen liepen. De oude wetgeving bood ook onvoldoende mogelijkheden voor de integratie van ruimtelijk-, milieu-, water-, natuur- en verkeersbeleid (omgevingsbeleid) en was onvoldoende toereikend voor de toenemende economische dynamiek. Ook paste zij niet meer binnen de veranderde bestuurlijke verhoudingen.²

UITGANGSPUNTEN VAN DE NIEUWE WET RUIMTELIJKE ORDENING

Om hier verandering in te brengen is per 1 juli 2008 de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) van kracht geworden. De nieuwe wet heeft als uitgangspunt het vereenvoudigen van het besluitvormingsproces in de ruimtelijke ordening, het aanbrengen van een scheiding tussen beleid en uitvoering, versterking van het bestemmingsplan en een zodanige verdeling van bevoegdheden over gemeenten, provincies

en rijk dat iedere bestuurslaag optimaal de haar toevertrouwde belangen kan behartigen.³

Hoewel vereenvoudiging het uitgangspunt was, zijn er in vergelijking met de ‘oude’ WRO enkele nieuwe instrumenten bijgekomen. Met name op rijks- en provinciaal niveau verandert het instrumentarium fors. De positie van het rijk en de provincies is in de Wro duidelijk versterkt. Rijk en provincie krijgen de mogelijkheid om concreet in het planproces in te grijpen of de regie te pakken wanneer het rijks- of provinciaal belang hierom vraagt. Het nieuwe stelsel komt daarmee tegemoet aan de problematiek van de schaalvergroting van ruimtelijke ordeningsvraagstukken.

Daarnaast is er een scherpe scheiding aangebracht tussen beleid enerzijds en de (juridische) uitvoering en doorwerking van beleid anderzijds. Door de verplichte structuurvisie legt de overheid haar beleid vooraf vast en geeft ze inzicht in de wijze waarop zij haar voornemens denkt te realiseren. Dit sluit beter aan bij het huidige duale stelsel.⁴

NADRUK OP BELEIDSONTWIKKELING

Nu de wetgevingstechnische discussie rondom de invoering van de Wro is afgerond en de nieuwe instrumenten van kracht zijn wordt het interessant om te ontdekken welke mogelijkheden de nieuwe wet biedt om beleidsdoelen te realiseren en welke bestuurscultuur daarbij past. Als ChristenUnie-politicus kun je dan de vraag stellen hoe de overheid binnen de nieuwe wetgeving publieke gerechtigheid kan nastreven en op een goede wijze leiding dient te geven aan de ruimtelijke inrichting. Dit kan met een kritische blik. Er bestaan nog veel onduidelikheden en jurisprudentie moet de wetgeving nog nader inkleuren. Ik kies het liefst voor een positieve blik om te ontdekken welke kansen en mogelijkheden er voor ChristenUnie-bestuurders liggen.

TEGEN DE VERROMMELING

Met de komst van de Wro krijgen gemeenten door het wegvallen van het provinciale toezicht een grotere verantwoordelijkheid en een sterkere positie toebedeeld. Dit maakt de noodzaak voor een zorgvuldige beleidsontwikkeling des te groter. Al eerder is geconstateerd dat de overheid langzaamaan de greep op de ruimtelijke inrichting is kwijtgeraakt wat geresulteerd heeft in een toenemende mate van

SAMENVATTING

- Door allerlei ontwikkelingen werd een nieuwe Wet ruimtelijke ordening nodig.
- Met de komst van de Wro krijgen gemeenten een grotere verantwoordelijkheid en een sterkere positie toebedeeld.
- Bij gemeenten is de nadruk meer en meer op projectontwikkeling (en minder op beleidsontwikkeling) komen te liggen. De invoering van de nieuwe wet biedt een momentum om hier wijziging in aan te brengen.
- De nieuwe Wet ruimtelijke ordening zal over de hele linie, bij gemeente, provincie en rijk leiden tot een cultuurverandering. Een verandering naar een proactieve ontwikkelingsgerichte benadering.

**‘ALS CHRISTENUNIE-POLITICUS KUN JE DAN DE VRAAG STELLEN
HOE DE OVERHEID BINNEN DE NIEUWE WETGEVING PUBLIEKE
GERECHTIGHEID KAN NASTREVEN EN OP EEN GOEDE WIJZE
LEIDING DIENT TE GEVEN AAN DE RUIMTELIJKE INRICHTING. DIT
KAN MET EEN KRITISCHE BLIK.’**

verrommeling. Private partijen hebben een steeds grotere invloed gekregen op ruimtelijke plannen omdat zij beschikken over grondposities. Bovendien hebben zij het vermogen en de capaciteit om plannen en projecten te realiseren. Als gevolg hiervan is bij gemeenten de nadruk meer en meer op projectontwikkeling en minder op beleidsontwikkeling komen te liggen. De invoering van de Wro biedt een momentum om hier wijziging in aan te brengen.

VERRASSEND ACTUEEL

De inhoudelijke planologische vraag is met de invoering van de Wro niet direct veranderd. De richtlijnen uit de ChristenUnie-publicatie *Geleende Ruimte*⁵ kunnen we dan ook nog steeds uitstekend gebruiken als basis voor concrete ruimtelijke keuzes. De uitwerking hiervan heeft reeds plaatsgevonden in landelijke, provinciale en lokale verkiezingsprogramma's. Toch is het belang van deze vraag nu groter geworden door de verplichting om een structuurvisie op te stellen voor het gehele gemeen-

telijke grondgebied. Een structuurvisie die de basis vormt voor het bestemmingsplan, voor het stellen van nadere eisen in het bestemmingsplan, voor het vestigen van voorkeursrecht en voor mogelijke bovenplanse verevening. En het belang van deze vraag wordt nog groter als gemeenten kiezen voor een integraal omgevingsplan.

STURENDE WERKING STRUCTUURVISIE

In de structuurvisie worden de hoofdlijnen van de voorgenomen ontwikkelingen van het gehele grondgebied, de hoofdzaken van het te voeren ruimtelijk beleid en de wijze waarop de overheid die voorgenomen ontwikkelingen wil realiseren vastgelegd. Zo worden de belangen van overheden, burgers en bedrijven aan de voorkant van het proces bij elkaar gebracht. De discussie over de (juridische) doorwerking en instrumentering van het beleid verschuift daarmee naar een later moment in het proces wanneer men de keus maakt met welk RO-instrument de doelstelling gerealiseerd moet

worden. Zo vertroebelt de besluitvorming over de beleidskeuzes niet. Daarmee krijgt de structuurvisie dus een intern sturende werking. Anderzijds biedt het ook duidelijkheid aan burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden over wat zij van de overheid kunnen verwachten. Het daagt hen ook uit om een bijdrage te leveren aan de realisatie van de gemeentelijke beleidsvisie. De overheid laat zo zien dat ruimtelijke ordening meer is dan technisch plannen en het faciliteren van projectontwikkeling. Het gaat hen – als het goed is – daadwerkelijk om de dagelijkse leefomgeving van mensen met al zijn sociale, culturele, economische en natuurlijke aspecten. Het is dan ook van groot belang om burgers en maatschappelijke organisaties vroegtijdig en nadrukkelijk bij de totstandkoming van de structuurvisie te betrekken om zodoende draagvlak te creëren.

INTEGRALITEIT

Naast het ruimtelijk beleid dienen het milieubeleid

en in toenemende mate ook het water-, natuur- en verkeersbeleid als afwegingskader voor beleidsbeslissingen. Gemeenten krijgen binnen de Wro de mogelijkheid om de structuurvisie te verbreden naar een integraal omgevingsplan waarin structuurvisie, watervisie, mobiliteitsvisie en milieuvisie worden geïntegreerd. Een groot voordeel hiervan is dat de gemeente beter prioriteiten kan stellen en beschikt over één integraal afwegingskader voor de (milieu) onderbouwing van ruimtelijke ontwikkelingen en gebiedsgerichte verevening. “Een goed ruimtelijk beleid vraagt immers om een integrale afweging van de verschillende natuurlijke en culturele aspecten van een gegeven ruimte of ruimtelijk project. In dit verband kan er ook gesproken worden van ruimtelijke voorwaarden om mens en natuur zo veel mogelijk tot hun recht te laten komen.”⁶

Ik ondersteun het pleidooi van Peter van der Laak voor een experiment waarin gemeenten die een omgevingsplan opstellen de mogelijkheid moeten krijgen om bestemmingsplannen en vergunningen aan het omgevingsplan te toetsen en vrijgesteld worden van het leveren van een gedetailleerde milieuonderbouwing voor elk nieuw bestemmingsplan.⁷ Dit zou kunnen worden geregeld in een Experimentenwet Ruimtelijke Ordening en Milieu.

MOGELIJKHEDEN VOOR DE INZET VAN NIEUWE RO-INSTRUMENTEN

Het is interessant eens te kijken hoe de uitvoering van concrete ruimtelijke vraagstukken binnen de nieuwe wetgeving opgepakt kan worden. In een onderzoek uitgevoerd door Alterra⁸ in opdracht van het Milieu- en Natuurplanbureau is onderzocht welke mogelijkheden de Wro biedt voor het realiseren van beleidsdoelen uit de Nota Ruimte.⁹

1. Realisatie EHS. Eén van de doelstellingen uit de Nota Ruimte waarvoor rijk en provincies verantwoordelijk zijn is de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). In 2018 moet deze zijn gerealiseerd. Voor de ChristenUnie een belangrijke doelstelling om zo de diversiteit in de schepping te bewaren. Het rijk heeft middels een aangekondigde ‘getrapte’ AMvB de provincies de opdracht gegeven de planologische bescherming van de EHS in een provinciaal ruimtelijke verordening uit te werken.¹⁰ Dat is een belangrijk signaal van dit kabinet: het rijk loopt niet weg voor haar verantwoordelijkheid en neemt de regie waar dit noodzakelijk is.

'DE CENTRALE VRAAG IS HOE WIJ ALS RENTMEESTERS VAN DE SCHEPPING OP RIJKS-, PROVINCIAAL EN GEMEENTELIJK NIVEAU IN NAUWE SAMENWERKING OP DE JUISTE WIJZE LEIDING GEVEN AAN EEN GOED BEHEER EN ZORGVULDIGE OMGANG MET DE RUIMTE.'

Wanneer de provincie naast het uitwerken van de verordening ook zélf de regie wil en durft te nemen bij de inrichting en realisatie van delen van de EHS kan zij kiezen voor een inpassingsplan waarbij zij zelf de detailafwegingen maakt op gebiedsniveau. Hiermee kan naast planologische bescherming ook een versnelling in de realisatie van de EHS worden bewerkstelligd.

2. Groen in de stad. Een andere doelstelling uit de Nota Ruimte is de uitvoering van groen in de stad. Binnen de Wro geldt een verplichting voor het opstellen van een bestemmingsplan voor het gehele grondgebied. Hiermee kunnen groene gebieden binnen de bebouwde kom een sterkere planologische bescherming krijgen. Ook biedt de grondexploitatiewet die onderdeel uitmaakt van de Wro de mogelijkheid om de kosten voor de aanleg van openbaar groen te verhalen op de exploitatie van een nieuwe woonwijk. Voorwaarde voor bovenplanse verevening is dat deze haar basis vindt in een vastgestelde structuurvisie. Hieruit blijkt nogmaals de noodzaak voor een zorgvuldig opgestelde structuurvisie of omgevingsplan.

3. Open agrarisch cultuurlandschap. De nieuwe wet biedt ook kansen om het open agrarisch cultuurlandschap beter te beschermen. De landbouwsector krimpt niet door de slechte economische perspectieven maar door de druk van verstedelijking en de aanleg van infrastructuur en natuurontwikkeling.¹¹ De mate waarin het gemeentelijk en provinciaal ruimtelijk beleid stuurt op behoud van de grondgebonden landbouw is dan ook bepalend voor het behoud van het Nederlandse cultuurlandschap. De nieuwe wet biedt provincies kansen om met name in gebieden onder hoge verstedelijkingsdruk de regie te nemen en een stevig ruimtelijk beleid te voeren om de grondgebonden landbouw, en daarmee ons cultuurlandschap te behouden.

VERANDERDE BESTUURSCULTUUR

De nieuwe Wet ruimtelijke ordening zal over de hele linie, bij gemeente, provincie en rijk leiden tot een cultuurverandering. Een verandering naar een proactieve ontwikkelingsgerichte benadering. Dit houdt ongetwijfeld in dat er meer een cultuur zal ontstaan waarin alle overheden voor het eigen belang gaan. De uitdaging moet er vooral in liggen om politieke beslissingen te nemen op het bestuurlijke niveau waarop ruimtelijke functies zich het sterkst ontwikkelen. In de afweging van belangen dient de vraag

gesteld te worden hoe men zaken effectiever en efficiënter kan afhandelen zonder daarbij de rechtmatigheid uit het oog te verliezen.

De centrale vraag is hoe wij als rentmeesters van de schepping op rijks-, provinciaal en gemeentelijk niveau in nauwe samenwerking op de juiste wijze leiding geven aan een goed beheer en zorgvuldige omgang met de ruimte. Dan is het van groot belang om vooraf heldere keuzes te maken in beleidsvisies en structuurvisies en waar noodzakelijk er niet voor weg te lopen deze te vertalen in duidelijke kaders. Om gemeenten een sterke rol toe te delen om samen met haar burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties een eerlijke afweging van belangen te maken binnen die kaders. Maar ook om op provinciaal en rijksniveau de regie te pakken als het belang er om vraagt. ■

EINDNOTEN

- ¹ Janssens, R. (red.), *Geleende ruimte, een christelijke visie op ruimtelijke ordening*, p.9. Deze publicatie verscheen bij de start van de ChristenUnie.
- ² Zoals in de Code Interbestuurlijke Verhoudingen op 9 november 2004 door het rijk, IPO en de VNG is vastgesteld.
- ³ Volgens de considerans heeft de wetgever met de Wro beoogd de bevordering van de duurzame ruimtelijke kwaliteit, nieuwe regels te geven omtrent de ruimtelijke ordening, teneinde de positie van het bestemmingsplan te versterken, de doelgerichtheid en doeltreffendheid van het ruimtelijk beleid te vergroten en de ruimtelijke regelgeving te vereenvoudigen.
- ⁴ In het duale stelsel is beleid en uitvoering gescheiden. De rol van kaderstelling ligt bij de raad en de uitvoering daarvan bij het college.
- ⁵ In *Geleende Ruimte* worden 15 richtlijnen geformuleerd die als onderlegger kunnen dienen voor concrete ruimtelijke keuzes.
- ⁶ Janssens, R. (red) e.a., *Geleende ruimte, een christelijke visie op ruimtelijke ordening*, p 134.
- ⁷ Laak, P. van de, *Ruimtelijke planontwikkeling en het milieu*, Den Haag, 2008, p. 241.
- ⁸ Alterra is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Zij bundelt expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijke gebruik ervan.
- ⁹ Kamphorst, D.A. e.a., *Nieuwe Wet ruimtelijke ordening: nieuwe bestuurscultuur? Voorgenomen provinciale inzet van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) voor het landelijk gebied*, Wageningen, 2008.
- ¹⁰ Uitvoeringsparagraaf van de Nota Ruimte, *Realisatie nationaal ruimtelijk beleid*.
- ¹¹ Kuiper, R en W.J. de Regt, *Perspectief van de grondgebonden landbouw als drager van het cultuurlandschap*.

Kinderen zijn winnaars in stabiel gezin

HUWELIJKS- EN RELATIECURSUSSEN MOETEN ACTIEF WORDEN AANGEBODEN

DOOR JOËL VOORDEWIND, TWEDE KAMERLID VOOR DE CHRISTENUNIE
EN WOUTER LANGENDOEN, BELEIDSMEDEWERKER VOOR DE TWEDE
KAMERFRACHTIE VAN DE CHRISTENUNIE

Het verkiezingsprogramma uit 2006 van de ChristenUnie is duidelijk: "De beste investering in het welzijn van de samenleving is de investering in kinderen, de jeugd en gezinnen". Een terechte constatering, die helaas bewezen wordt wanneer het niet goed gaat tussen ouders. Conflicten tussen ouders blijken namelijk vaak schadelijk te zijn voor kinderen. Bovendien maken jaarlijks 70.000 thuiswonende kinderen een scheiding van hun ouders mee, wat onder meer op emotioneel, psychisch, medisch, en zelfs sociaal-economisch vlak negatieve gevolgen kan hebben.

Zonder te willen stigmatiseren, wijzen de door ons bezochte Centra voor Jeugd en Gezin (CJG's) en de Bureaus Jeugdzorg er op dat de meerderheid van de kinderen die men helpt afkomstig is uit een éénoudergezin, waarbij zelfs percentages worden genoemd van 80%. In dit artikel laten wij zien dat cursussen die gericht zijn op huwelijk en opvoeding kunnen bijdragen aan stabiele gezinnen.

Bij een bijeenkomst van de Evangelische Alliantie benadrukten christelijke jeugdzorginstellingen het belang van stabiele huwelijken. De ChristenUnie opperde in een Kamerdebat om via de CJG's te verwijzen naar in de regio aanwezige cursussen die helpen te bouwen aan gezonde relaties en een goede opvoeding. Wij zijn ervan overtuigd dat door deze cursussen meer kinderen in een stabiele,

veilige en liefdevolle omgeving op kunnen groeien. Minister Rouvoet reageerde positief op dit voorstel. Deze zomer heeft de ChristenUnie een rondetafelgesprek over huwelijk en opvoeding georganiseerd met deskundigen, juristen en organisatoren van cursussen, om de mogelijkheden van het versterken van relaties en hulp bij opvoeding te bekijken. Dat leverde interessante bevindingen op.

ONDERZOEK

Verschillende onderzoeken tonen aan dat in een stabiel gezin de kans kleiner is dat schoolprestaties tegenvallen. Kinderen gaan daarnaast beter om met het vormen van sociale relaties en agressie en depressieve gevoelens komen minder vaak voor. Bovendien kan een stabiel gezin kinderen beter behoeden voor depressieve gevoelens, agressie en bovenmatig alcohol- en drugsgebruik. Ook is een beroep op hulpverlening minder snel aan de orde. Volgens Wim Orbons (gezondheidseconoom) ondervindt de gehele samenleving de negatieve gevolgen van scheidingen, bijvoorbeeld op het gebied van armoede, milieu en gezondheid. Iedereen is daarom gebaat bij stabiele huwelijksrelaties.

CURSUSSEN

In Nederland bestaat al een aantal succesvolle voorbeelden van huwelijks- en relatiecursussen, in de kerkelijke wereld zijn deze cursussen een gangbaar fenomeen. In de Verenigde Staten worden huwelijkskursussen al langer gegeven, en de successen zijn groot. Door de cursus vinden ouders een betere manier om met elkaar en met problemen om te gaan.

De bekendste cursus in Nederland is de Alpha (Pre) Marriage Course, die op 22 plaatsen in Nederland wordt gegeven. Inmiddels hebben 3.000 stellen de cursus gevolgd. Ton en Minella van Bergeijk (landelijke coördinatoren van de Marriage Courses) zien de cursus vooral als een 'avondje uit', dat gericht is op een goede voorbereiding op een relatie of een kwaliteitsverbetering van het huwelijk.

De Huwelijkschool in Utrecht heeft de ambitie om de activiteiten in Nederland uit te breiden. Deze stichting houdt zich met name bezig met de

- <http://www.alpha-cursus.nl/>
- <http://www.huwelijkschool.nl/>
- <http://www.familyfactory.nu/>

voorbereiding op een huwelijk en opvoeding van kinderen.

In de opvoeding van kinderen ondervindt men vaak een gemis aan hulp. Jan Willem Roseboom van Family Factory (dat zich hoofdzakelijk richt op ouderschap en gezin) verwoordt het treffend: "Het is opmerkelijk dat je bij de aanschaf van een wasmachine een handleiding krijgt in veertien verschillende talen, terwijl je het bij de geboorte van een kind vrijwel zonder instructieboekje moet doen."

Naast het consultatiebureau en ook de CJG's, die een grote stap voorwaarts vormen in opvoedingsondersteuning, is specifiek aandacht nodig voor een gezonde relatie tussen ouders en een juiste afstemming van taken. Goede afspraken zijn essentieel in de opvoeding van een kind. In Zweden krijgt iedere ouder met een pasgeboren kind gratis een opvoedcursus aangeboden. Mogelijk kan een opvoedcursus in het basistakenpakket van de jeugdgezondheidszorg worden opgenomen, waarin ook aandacht moet bestaan voor het bouwen aan een gezonde relatie tussen de ouders.

TAAK VOOR DE OVERHEID

Stabiele gezinnen zijn onmisbaar voor ouders en kinderen, maar zeker ook voor de samenleving in het algemeen. Op dit moment lijkt het genezen van problematische situaties in gezinnen de enige optie in Nederland, terwijl hulp bij een succesvolle start van een relatie of het ouderschap beperkt is. Waarom zouden we wachten met hulp bieden tot er sprake is van een gezinsprobleem in een vergevorderd stadium?

We moeten niet huiverig zijn om jonge stellen vroegtijdig te wijzen op cursussen over huwelijk en jonge ouders opvoedcursussen aan te bieden. Al eerder werd het CJG genoemd, maar ook consultatiebureaus, kerken en hulpinstanties als het Riagg zijn geschikte plaatsen om hier aandacht aan te besteden. Ook het in ondertrouw gaan van een stel of het aangifte doen van het eerste kind (zoals in Zweden, maar ook in Engeland) kunnen geschikte momenten zijn om een cursus te adviseren. In het cursusaanbod moet wel rekening worden gehouden met toegankelijkheid voor iedereen, dus ook voor niet-christenen.

Het volgen van een cursus kan niet afdwingbaar zijn. Toch is het minste dat we kunnen doen prille liefdeskoppels en jonge ouders te wijzen op een cursus. Volgens Ton van Bergeijk ziet vrijwel iedere deelnemer het nut in van een goede voorbereiding en het maken van afspraken: de basis voor een gelukkige toekomst is gelegd. ■

EINDNOTEN

- ¹ Verkiezingsprogramma ChristenUnie 2006-2010, p. 6
- ² José van der Sman (2007) "Jeugdzorg: scheiden erg riskant", *Elsevier*, 31 oktober 2007 <http://www.elsevier.nl/web/artikel/jeugdzorgscheidenisriskant.htm#>
- ³ José van der Sman (2007) "Jeugdzorg: scheiden erg riskant", *Elsevier*, 31 oktober 2007 <http://www.elsevier.nl/web/artikel/jeugdzorgscheidenisriskant.htm#>
- ⁴ ABC News (2008) 'Sweden's parenting classes met with popularity boom', 8 januari <http://www.abc.net.au/news/stories/2008/01/08/2134273.htm>

‘Jij met je wijkbezoeken!’

INTERVIEW MET RAADSLID MINEKE HARMSSEN-SPRUIT

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Ze is uitgesproken en onverzettelijk.

Vaak roeit ze met haar fractiegenoten tegen de stroom in.

Maar dat weegt niet op tegen het voornaamste doel: opkomen voor de zwakken in de samenleving en meewerken aan het herstel van de leefbaarheid van haar woonplaats Capelle a/d IJssel. Ze gaat wijken

in die anderen liever mijden en vangt zo signalen op die andere partijen vreemd voorkomen, zelfs liever niet willen horen. Maar ze gaat door, tot de onderste steen boven is. Op zoek naar recht voor de samenleving. “Ze krijgen mij echt niet van mijn à propos hoor.”

Dat geloof ik graag.

De fractie Capelle maakt zich sterk voor een blowverbod. Is blowen zo’n groot probleem in Capelle?

Er is veel ergernis over blowen onder inwoners. Dat komt onder andere door de geur en de rommel die het met zich meebrengt. In Capelle is geen coffeeshop en daar ben ik blij mee. Minder blij ben ik ermee dat men op allerlei plekken in de stad gebruikt, ook op speelplaatsen, rond sportvelden en bij scholen. Het belangrijkste motief om er tegen op te treden is het beschermen van kinderen. Omwonenden maken zich grote zorgen. Ouders durven hun kinderen soms niet meer te laten spelen op die plekken. Voor je het weet lopen 12-jarigen mee met gebruiken en verhandelen. Dat is ook mijn grote zorg in Capelle.

Hoe zijn jullie daar achter gekomen?

De laatste tijd doen wij veel wijkbezoeken. In de wijken horen we van veel burgers over deze problematiek. Eigenlijk moet er een landelijk blowverbod komen of moeten we specifieke plekken aanwijzen waar het drugsgebruik niet mag. Het gaat daarbij niet alleen om wiet, maar ook zelfs om cocaïne. Dat zeggen de jongeren zelf! Ze vragen zelf of we ze willen helpen bij het voorkomen van het dealen op schoolpleinen. De signalen van ouders, jongeren en scholen neem ik uitermate serieus, ook al heb ik geen cijfers.

Wat vindt de rest van de Capelse politiek hiervan?

Het ligt allemaal heel gevoelig. Men wil het niet horen en zegt: “Ik herken Capelle hier niet in.” Zelfs de leefbaren willen er niet van weten! Ze vinden het belachelijk waar we mee bezig zijn. Men vindt maatregelen snel betutteling. Ik zie wel een kleine kentering, bijvoorbeeld bij CDA en VVD. Overigens zijn er inmiddels al meerdere gemeenten, zoals Barneveld en Enkhuizen, waar een blowverbod is. En het blowverbod op het Amsterdamse Mercatorplein wordt door de

omwonenden aldaar erg gewaardeerd. Ook wij krijgen in Capelle veel steun van mensen uit de wijken.

Wat voor problemen zijn er nog meer naast drugsgebruik?

De problematiek is inderdaad veel breder. Denk aan vernielingen, alcoholmisbruik, spijbelen, intimidatie. Schrijnend zijn de verhalen die ik hoor over enkele jaren-zeventig-flatgebouwen hier in de buurt. Dan gaat het over dronken jongeren, gedwongen seks in trappenhuizen, veel drugsgebruik. Bewoners worden geïntimideerd en durven geen aangifte te doen. Toezicht loopt rondjes om het gebouw. Ik heb het gemeld bij de politie, maar die doet niets met meldingen; er is te weinig capaciteit, aldus de politie. Dus die flats zijn en blijven zo eigenlijk anarchistische enclaves binnen de rechtsstaat. Alles wat niet mag gebeurt daar. [Met een zucht:] Dat is toch treurig voor de toekomst van de kinderen die daar wonen.

Wat moet ik me concreet voorstellen bij drankmisbruik onder jongeren?

Om 11 uur 's ochtends zie je bijvoorbeeld al groepjes jongeren van een jaar of vijftien met wodka door het winkelcentrum lopen. Over dergelijk drankmisbruik heb ik veel zorg. Onlangs heb ik een Frisfeest voorgesteld voor de jonge Capelse jeugd. Ik heb daar veel leuke reacties op gehad, maar de politiek vindt het maar betuttelend: 'We houden toch controle?'. Opvattingen over wat 'normaal' is, zijn veranderd. Een Frisfeest voor twaalfjarigen kan niet, dronken worden wel. Nederlanders zijn de grootste drinkers in de Europese Unie. En die verhalen rond comazuipen zijn echt geen fabeltjes. Op het Erasmus MC, waar ik werk, en ook op andere plekken liggen ze echt, hoor.

Jongeren horen toch naar school te gaan, zou je zeggen.

Het vreemde is dat op de helft van de scholen in het voortgezet onderwijs, met name op het VMBO, er geen verzuimcijfers zijn. Maar hoe kun je dan controleren als leerplichtambtenaar? Hoe kun je dan beleid maken als gemeente? Ik heb tot vervelens toe bij de wethouder om die cijfers

zitten zeuren. Uiteindelijk bleek dat er wel een stijging van de verzuimcijfers is, maar dat het aantal rechtszaken gelijk is gebleven...

Een hoop problemen: hoe kun je hier wat aan doen?

Onze probleemwijken zijn te klein om in aanmerking te komen voor extra geld van minister Vogelaar. Daarom ben ik blij dat Cynthia Ortega de wijk Schollevaar Oost onlangs heeft geadopteerd. Deze adoptie betekent dat zij als Kamerlid op de hoogte wordt gehouden van beleid en uitvoering in de wijk. Vijf keer per jaar heeft ze contact met de wijkbewoners en de bewoners kunnen ook langskomen in de Tweede Kamer.

Een iets minder deprimerend onderwerp: hoe staat het met de uitvoering van de WMO in Capelle?

Dit vind ik zeker een mooi onderwerp, in ieder geval de gedachte erachter, namelijk dat er veel verantwoordelijkheden bij gemeenten en maatschappelijke organisaties moeten komen te liggen. Of men daar in de praktijk echter klaar voor is, betwijfel ik. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de relatie van de gemeente tot de kerken dan zie je dat de overheid denkt dat de kerken wel komen, terwijl de kerken denken 'de overheid

komt wel'. Beide zijn afwachtend, er is nog weinig concreets. Bovendien is er nog het probleem dat onze burgemeester – tevens portefeuillehouder – vindt dat de regie bij de uitvoering van de WMO in handen moet liggen van de gemeente. Dat betekent dat de coördinatie, het toewijzen van hulp, door de gemeentelijke overheid moet gaan gebeuren, in plaats van door de diaconie! Kerken zitten hier natuurlijk niet op te wachten. Die zijn baas in eigen keuken. De burgemeester vond het niet leuk dat ik daar een opmerking over maakte. Maar ik vind dat gemeenten hier alleen voorwaarden moet scheppen. Ze moeten zorgen voor middelen en niet de regie van kerken overnemen.

Een ander ChristenUnie-speerpunt is altijd aandacht voor het milieu. Hoe geven jullie daar lokaal vorm aan?

Enige tijd geleden wilde men hoge flats plaatsen op de rand van ons groene recreatiegebied Hitland. Projectontwikkelaars stonden daar natuurlijk om te springen en de gemeente wilde graag meedoen. Ik heb toen als dagelijks-bestuurslid van het Recreatieschap tegen gestemd. Capelle wilde me vervolgens afzetten omdat ik tegen de raad van Capelle inging. Ik zat daar echter op persoonlijke titel. Toch heeft men echt politieke druk op me uitgeoefend. Ik ben telefonisch geïntimideerd, het was echt gedoe. Mijn stem heeft uiteindelijk niet geholpen, dus die blokken beton komen er toch. Helaas want Capelle is al zo'n betonnen plaats. En dat groen en die recreatiemogelijkheid worden aangetast.

U maakt niet alleen maar vrienden in de politiek, zo te horen.

Ik sta nog steeds achter die handelwijze. Je moet je als politicus niet door de macht laten leiden, maar het lokale belang dienen. Als ChristenUnie zijn we er niet voor de eigen achterban, maar voor de leefbaarheid van Capelle. Dat vind ik ook de betekenis van christelijk-sociaal: opkomen voor de zwakken, maar dan niet alleen met woorden! Als iets niet goed is, moet je dat benoemen, maar er vervolgens ook echt wat aan doen. Er zijn in onze samenleving zoveel dingen waar iets aan moet gebeuren. De politiek kan inderdaad hard zijn, maar gelukkig is onze fractie een echt team. Dat is de voorwaarde voor goed raadswerk. We vullen elkaar uitstekend aan. ■

Mineke Harmsen-Spruijt werd op haar 16e lid van het GPJC. Vervolgens is ze een tijd in het buitenland geweest met haar man. Toen ze in Capelle gingen wonen werd ze actief lid binnen de lokale GPV. Vervolgens werd ze ook lid van de RPF. Ze is nu 4 jaar raadslid voor de Capelse ChristenUnie.

Het Gelderse klimaatprogramma: een landelijke primeur

**DOOR ANNELIES VAN DER KOLK GEDEPUTEERDE KLIMAAT EN MILIEU,
EN MARTIN SCHUURMAN, FRACTIEVOORZITTER CHRISTENUNIE
GELDERLAND**

Er is het afgelopen jaar hard gewerkt aan een nieuw issue op de Gelderse politieke agenda: klimaat. Het klimaatbeleid is door de eerste Gelderse ChristenUnie-gedeputeerde Annelies van der Kolk opgesteld en zal in de komende jaren verder worden ingevoerd.

Tijdens de verkiezingscampagne hebben wij als ChristenUnie-fractie veel gesproken over de gevolgen van de klimaatontwikkeling. In het verkiezingsprogramma worden de volgende speerpunten genoemd:

- De ChristenUnie vindt dat windmolens in niet kwetsbare landschappen in clusters geplaatst moeten worden.
- De provincie maakt zelf werk van energiebesparing en klimaatbeleid: o.a. door plaatsing van zonnepanelen, keuzes rond het eigen wagenpark, het inkoopbeleid en bij het inkopen van groene energie.
- Kleinschalige decentrale energieopwekking stimuleren met name door gebruik van plaatselijke grondstoffen/afvalstoffen te bevorderen (energie uit mest/warmte uit asfalt energie uit (afval)hout).
- Het provinciaal (subsidie) beleid dient het gebruik van ecofoon en duurzame energiebronnen te bevorderen.

Toen na de Provinciale Statenverkiezingen de ChristenUnie in Gelderland mee mocht gaan onderhandelen om een nieuwe coalitie te vormen

met het CDA en PvdA, hebben wij voorgesteld om in de komende vier jaar geld te gaan reserveren voor dit nieuwe beleidsterrein. We hebben voor elkaar gekregen dat 5% van het NUON-dividend hiervoor beschikbaar wordt gesteld. De inschatting was op dat moment dat het zou gaan om 14 miljoen euro voor de komende vier jaar. Vanwege de hoge dividend uitkering van NUON in de afgelopen twee jaar is dit bedrag fors naar boven bijgesteld. De ChristenUnie is trots op dit resultaat.

‘GELDERLAND MAAKT HET VERSCHIL’

In het coalitie akkoord ‘Gelderland maakt het verschil’ is de volgende passage opgenomen over het klimaatbeleid:

- 1.** Wij willen in relatie tot de nieuwe klimaatambities van het kabinet actief maatregelen ondersteunen op het gebied van klimaat, duurzame energie en energiebesparing. Er komt een Gelders Integraal Programma Klimaat.
- 2.** Wij bevorderen met kracht de ambitie om in 2010 100 megawatt windenergie te realiseren.
- 3.** Wij stimuleren plannen voor duurzame energieopwekking, zoals biomassa en warmte-koude opslag.
- 4.** Wij stellen duurzame innoverende bedrijven als voorbeeld voor anderen. Koplopers worden door middel van een Gelderse energieprijz beloond.
- 5.** Wij willen als provincie een voorbeeld functie vervullen.
- 6.** 5% van het NUON dividend wordt ingezet voor dit beleidsterrein.

En nu een jaar later is het zover: het Integraal Programma Klimaat is afgerond. De eerste meningen uit het veld zijn positief. De Gelderse Milieu Federatie gaf in haar eerste reactie aan positief verrast te zijn over de inhoud van dit

nieuwe beleidsterrein: zeer ambitieus! Momenteel ligt het programma voor inspraak bij de inwoners van Gelderland, bedrijven, gemeenten en maatschappelijk organisaties. Als ChristenUnie-fractie zijn wij trots op dit programma. Het programma staat voor ons in het teken van de bijbelse opdracht om te bouwen en te bewaren. De mens exploiteert niet de wereld, maar beheert en zorgt als rentmeesters voor haar in het diepe besef dat na ons nog veel meer generaties komen. Ook voor hen, onze kinderen, Gods kinderen moet er een schone en leefbare wereld zijn.

PARTNERS CRUCIAAL

Na vaststelling door het college van Gedeputeerde Staten van de contourennota 'Aanpakken en Aanpassen. Nieuwe energie voor het Gelderse klimaat' heeft een intensief proces van denken en overleg plaatsgevonden. In verschillende bijeenkomsten zijn veel partijen betrokken bij de invulling van het Gelders Klimaatprogramma. Gemeenten, regio's, woningcorporaties, kennisinstellingen, natuurorganisaties, bedrijven, het Rijk, andere provincies en overige partners en stakeholders. Door eigen ervaringen bijvoorbeeld vanuit ons energiebeleid, de ervaringen en kennis van andere partijen heeft de provincie een goed beeld gekregen waar de kansen en bedreigingen in Gelderland liggen. Ook in het Gelders programma Klimaat maakt de provincie het verschil en het is de intentie om de gestelde -ambitieuze – doelen ook samen met alle partners te realiseren.

KLIMAATFORUM: DENKTANK

Gelderland laat zich ondersteunen door een klimaatforum: vijf toppers in hun vakgebied, die fungeren als klankbord, denktank en aanjager. Zij kijken met hun deskundige blik naar de Gelderse ambities, de haalbaarheid van plannen, de rol van de provinciale organisatie en de aansluiting bij recente ontwikkelingen. Het forum bestaat uit Pier Vellinga (Wageningen Universiteit en Researchcentrum), Louise Vet (Nederlands Instituut voor Ecologie), Martine van Meekeren (Stichting CLM Onderzoek en Advies BV), Sible Schöne (HIER/Bezinningsgroep Energie) en Daan Dijk (Rabobank Nederland). Het forum brengt een breed netwerk mee en kan de provincie goed ondersteunen om het maatschappelijk draagvlak te verbreden. Zij houden de provincie voortdurend

scherp, inspireren en brengen dynamiek in de aanpak.

DOEL

Het doel is een klimaatbestendig en klimaatneutraal Gelderland. Dit doel ligt ver weg in de tijd. Maar het is nu wel de tijd van actie, daadkracht en partnerschap. Voor een klimaatbestendig en klimaatneutraal Gelderland moet veel gebeuren. De provincie wil voorkomen dat de inzet teveel wordt versnipperd maar wil ook zoveel mogelijk tegemoet komen aan de ondersteuningsbehoefte van partners.

WAT GAAT DE PROVINCIE GELDERLAND DOEN?

In het Klimaatprogramma zijn zeven thema's uitgewerkt. Hieronder worden per thema ambities en uitwerkingen gegeven.

1. Duurzame energievoorziening

De doelstelling is 15% duurzame energie-opwekking binnen de provincie in 2020. Daarmee levert Gelderland haar bijdrage aan de nationale doelstelling. Vooral biomassa, seizoensopslag van warmte en koude in de bodem, zonne- en windenergie kunnen binnen Gelderland op grote schaal worden benut. De doelstelling is niet gemakkelijk te halen. Daarom moet er met partners samengewerkt worden om de ambitieuze doelstelling te halen.

2. Klimaat en bedrijven

Doel is dat de industrie in 2020 minimaal 30% energie-efficiënter is ten opzichte van 2005. Er is niet alleen aandacht voor energie-efficiëntie in het productieproces maar ook voor ketenefficiëntie (waaronder reductie van transportkilometers).

3. Klimaat en gebouwde omgeving

Door de klimaatverandering moeten er voor de gebouwde omgeving twee vragen worden gesteld: waar bouwen we; welke locaties zijn geschikt in relatie met ruimte voor de rivieren en mobiliteit? En hoe bouwen we zo energiezuinig mogelijk en aangepast aan toenemende hitte en wateroverlast. Om de eerste vraag te kunnen beantwoorden moet de provincie grote projecten en investeringsprogramma's opnieuw beoordelen op klimaatbestendigheid en op de bundeling van wonen, werken en voorzieningen. De provincie ontwikkelt hiervoor een afwegingskader en vertaalt dat in het provinciaal ruimtelijk beleid. Om de tweede vraag te kunnen beantwoorden

'VOORAL BIOMASSA, SEIZOENSOPSLAG VAN WARMTE EN KOUDE IN DE BODEM, ZONNE- EN WINDENERGIE KUNNEN BINNEN GELDERLAND OP GROTE SCHAAL WORDEN BENUT. DE DOELSTELLING IS NIET GEMAKKELIJK TE HALEN.'

brenkt de provincie partners samen en ondersteunt hen om nieuwe woningen en utiliteitsbouw (o.a. scholen, zwembaden enz) met ingang van 2020 energieneutraal (nieuwbouw) en bij renovatie 50% zuiniger te maken. Bij de energieprestatie van de gebouwen moet tevens rekening gehouden worden met de toenemende behoefte aan verkoeling bij hitte.

4. Biobased economy

Biobased economy is een economie waarin op duurzame en uiterst efficiënte wijze biomassa wordt ingezet voor productie van chemische grondstoffen, materialen, brandstoffen, elektriciteit en warmte zonder negatieve effecten op biodiversiteit en voedselvoorziening. Biomassa leent zich bovendien bij uitstek voor productontwikkeling volgens de 'cradle to cradle' benadering. Samen met Wageningen UR bouwt de provincie een coalitie en organisatiestructuur als aanjager voor visie-ontwikkeling, kennisopbouw en – uitwisseling, vorming van consortia en uitvoering van projecten. De provincie onderscheidt drie Gelderse speerpuntgebieden voor biobased economy: regio Noord Veluwe, Barneveld en Lochem.

5. Klimaat en water

Gelderland heeft, als provincie met grote rivieren en kwetsbare natuur- en landbouwgebieden, een belangrijke opgave. Het aanpassen van de watersystemen vraagt tijd. De strategische doelen zijn gericht op een klimaatbestendige inrichting in 2050. Aan de wateropgave wordt al voortvarend gewerkt, onder andere binnen het Programma Gelderse Grote Rivieren. De provincie ondersteunt vanuit het Gelders Klimaatprogramma het initiatief vanuit het kennisprogramma 'Leven met Water' om de bijdrage van de projecten binnen Waalweelde aan het klimaatbestendige inrichting van de Waal in beeld te brengen. De ervaring die de provincie hiermee opdoet wordt gebruikt voor andere delen van het rivierengebied.

SAMENVATTING

- Er is het afgelopen jaar gewerkt aan een nieuw issue op de Gelderse politieke agenda: klimaat.
- Voor de ChristenUnie-fractie staat het programma in het teken van de bijbelse opdracht om te bouwen en te bewaren.
- In het Klimaatprogramma zijn zeven thema's uitgewerkt.

6. Klimaat en natuur

De provincie wil de biodiversiteit zoveel mogelijk behouden en de veerkracht van de ecosystemen vergroten, door de waterhuishouding te verbeteren en grotere eenheden natuur te realiseren en te verbinden. De provincie wil de natuur de kans bieden om mee te verhuizen met de verschuivende temperatuurzones, vooral van het Zuiden naar het Noorden.

7. Klimaat en mobiliteit

Er moet in de mobiliteit een trendbreuk worden gerealiseerd om klimaatneutrale energiehuishouding in 2050 binnen bereik te houden. Hier ziet de provincie een grote taak voor de Europese Unie en Rijksoverheid. Zij moeten krachtig inzetten op normstelling en fiscale maatregelen voor zuinige en CO2-arme voertuigen en op kilometerbeprijzing en mogelijke CO2-emissieplafonds. Een cruciale rol is weggelegd voor provincies en gemeenten o.a. bij het beperken van het aantal verplaatsingskilometers over de weg. Dit kan door bundeling van stedelijke en economische functies en gunstige condities voor fiets en efficiënt openbaar vervoer.

UITDAGING

De uitdaging ligt voor de provincie om de geformuleerde doelen te halen. Vanuit deze verantwoordelijkheid in het heden werkend aan een duurzame leefomgeving in de toekomst. De provincie kan het niet alleen. Samen met alle partners! Wat de provincie Gelderland betreft: met alle partners uitvoeren waarbij de provincie echt het verschil maakt.

OPROEP: DE SCHOUDERS ERONDER!

De provincie Gelderland loopt voorop met dit ambitieuze klimaatprogramma. De ChristenUnie gaat er vanuit dat dit programma na de inspraak en vaststelling door Provinciale Staten uitgevoerd wordt in onze provincie samen met de partners. Verder rekenen we erop gehoor te vinden bij de gemeenteraadsfracties, in Den Haag en in Europa. Wat ons betreft is het doel dat ook andere ChristenUnie-fracties het initiatief nemen om met een klimaatprogramma te komen. Dit beleid moet met kracht ondersteund worden. De ChristenUnie moet het goede voorbeeld geven. Geïnspireerd door ons geloof en in saamhorigheid met elkaar! ■

Een nieuw Kaderschoolseizoen

Het nieuwe politieke seizoen is alweer in alle hevigheid losgebarsten. Maar gelukkig heeft u in de afgelopen vakantie de tijd gehad om de nieuwe Studiegids van de Kaderschool van voor tot achter te bestuderen. U weet dus inmiddels dat we voor het nieuwe jaar weer een uitgebreid en afwisselend aanbod van trainingen en cursussen voor u hebben samengesteld. Hierbij enkele voorproefjes.

Leiding geven aan de fractie. In deze training voor fractievoorzitter wordt ingegaan op de verschillende rollen en taken die een fractievoorzitter heeft en hoe hij/zij die zo effectief mogelijk kan invullen. Er is aandacht voor leiderschapsstijlen, communicatiestijlen, visie en strategie, management van de fractie en samenwerking met het bestuur. Trainer Ron de Rover: "Als fractievoorzitter kun je zo opgaan in de hectiek en actualiteit van de dag dat je vaak niet de tijd neemt om stil te staan bij visieontwikkeling en het bereiken van je doelen. Om de vier jaar heb je steeds een ander team met andere kwaliteiten en persoonlijkheden. Hoe zorg je er als fractievoorzitter voor dat iedereen de juiste taak uitoefent die bij hem of haar past en waarmee de fractie het meest gediend is? De training vindt plaats op 10 oktober in Meppel.

Masterclass Stevig in je schoenen. Onder leiding van Klaas Quist en Ron van der Spoel wordt er samen met de deelnemers een christelijk-sociale denkroute ontwikkeld. Vanuit uw eigen drijfveren om politiek actief te zijn, staan we stil bij bijbelse principes. Deelnemer Annelies Groenenberg: "Het is erg van belang om je te realiseren dat je vanuit je christelijke identiteit dit toetsingskader altijd kunt toepassen. 'Stevig in je schoenen' draagt zeker bij aan de herkenbaarheid van ChristenUnie-bestuurders!" De training vindt plaats op 24 oktober in Rotterdam.

Grip op de gemeentekas. Voor raadsleden en steunfractieleden: een cursus gemeentefinanciën. Eigenlijk zou elk raadslid dit onderwerp moeten beheersen, want alleen dan kun je op het juiste moment vragen stellen en budget vrijmaken voor je eigen onderwerpen. De cursus vindt plaats op 25 oktober in Gouda.

Debatteren in Amersfoort. Deze tweedaagse training is speciaal bedoeld voor politici van de ChristenUnie en leert u de fijne kneepjes van het debatteren. Op twee zaterdagen wordt ingegaan op de technieken van het debatteren maar wordt er vooral veel geoefend. De training staat onder leiding van Rogier Havelaar en vindt plaats op 25 oktober en 29 november.

Welkom in de raad. Voor steunfractieleden is er de instapcursus lokale politiek. Deze driedaagse cursus geeft nieuwe raadsleden en steunfractieleden inzicht in het functioneren van de gemeentepolitiek vanuit de missie en uitgangspunten van de ChristenUnie. De cursus vindt plaats op 8 en 22 november en 13 december in Zwolle.

Politiek op het web. Deze training is voor politici en leert hen hoe ze de website het beste kunnen inzetten in hun communicatie met de verschillende doelgroepen. Wist u dat 'human interest' het beste wordt gelezen onder bezoekers van websites? Tijd om uw manier van communiceren eens grondig onder de loep te nemen en nieuwe dingen te leren. De training vindt plaats op 8 november in Arnhem.

Voor informatie en aanmelding gaat u naar www.kaderschool.christenunie.nl. ■

Column

Twijfels aan integriteit

DOOR BORT KOELEWIJN, BURGEMEESTER VAN RIJSSEN-HOLTEN

Het afleggen van verantwoordelijkheid aan gemeenteraden, provinciale staten en aan het parlement is wezenlijk voor het democratisch functioneren van bestuurders. Informatie wordt verstrekt, vragen worden gesteld, beleid wordt getoetst en beoordeeld. Niks bijzonders. Dat wordt anders als integriteit aan de orde komt. Op het moment dat men twijfelt aan de integriteit van een bestuurder helpen argumenten over de inhoud niet meer en is direct de vertrouwensrelatie aan de orde. Integriteit mogen we wel zien als een centrale waarde in ons openbaar bestuur.

DOEN WAT JE ZEGT

In onze gemeente deed de situatie zich voor dat een aantal fracties liet blijken te twijfelen aan de integriteit van het college gezien het verloop van een aantal dossiers. Voor het college was dit aanleiding om een extern onderzoek hiernaar te laten uitvoeren. Bij de uitvoering van dat onderzoek kwam de vraag naar voren wat de gemeenteraad onder integriteit verstaat en wat hij daarover heeft vastgelegd. Waaraan wordt getoetst? In algemene zin hebben we wel een beeld van het begrip 'integriteit'. Doen wat je zegt, handelen in overeenstemming met de principes die je zegt te onderschrijven, loyaal handelen ten opzichte van verplichtingen die je op je hebt genomen, er geen dubbele agenda op na houden. Het gaat om een normatieve verwachting.

DIENTBAARHEID

Een aantal normatieve verwachtingen vinden we terug in gedragscodes die voor politieke ambtsdragers zijn vastgesteld. Daarin wordt een aantal kernbegrippen uitgewerkt zoals dienstbaarheid, functionaliteit, onpartijdigheid in de zin van geen belangenverstrengeling, openheid, betrouwbaarheid en zorgvuldigheid. Daarnaast is een protocol vastgesteld voor de actieve informatieplicht aan de raad. Relevante en richtinggevende regels waarop raadsleden mogen vertrouwen als het gaat om de informatie die bestuurders ook ongevraagd aan de gemeenteraad verstrekt. Maar ook belangrijk voor het college en voor de burgemeester die een duidelijk toetsingskader aangereikt krijgen, waar zij actief op kunnen anticiperen.

WAT MAG WEL EN WAT NIET?

Wat mij opviel bij het onderzoek naar de situaties in onze gemeente was dat het veelal ging om normatieve verwachtingen van raadsleden die niet als zodanig in deze stukken waren verwoord en hen toch aanleiding gaven de integriteitsvraag te stellen. Ik noem er enkele: mag het college buiten formele vergaderingen om druk uitoefenen op coalitiepartijen om de gelederen te sluiten als in een commissie- of raadsvergadering is gebleken dat een coalitiepartner een afwijkend standpunt inneemt? Moet een college altijd de raad informeren over een fout die bij vergunningverlening is gemaakt? En zo ja, binnen welke termijn? Is het college altijd verplicht een motie van de gemeenteraad uit te voeren? In de verschillende cases die zijn onderzocht bleken raadsleden verschillende opvattingen te hebben over het antwoord op deze vragen. De raad concludeerde uiteindelijk dat het college niet in strijd met geschreven integriteitsregels had gehandeld. Maar ook dat nadere bezinning op de onderlinge omgang noodzakelijk is. Het duale stelsel vraagt om zorgvuldigheid in de omgang tussen bestuursorganen onderling. Een gezamenlijke bezinning op het wederzijds verwachtingenpatroon kan helpen om erosie van gezonde bestuurlijke verhoudingen te voorkomen. Dat is een boodschap waar meer gemeenten hun voordeel mee kunnen doen. Het regelmatig evalueren van integriteitscodes en informatieprotocollen is meer dan een formaliteit!

**'BESTRIJDING VAN DE BUREAUCRATIE
IS DERHALVE NIET IN DE EERSTE PLAATS
EEN ROEP OM MINDER REGELS, MAAR
EEN MINDER INSTRUMENTELE EN
TECHNOCRATISCHE BENADERING VAN
DE PROFESSIONAL EN WAARDERING
VOOR ZIJN VAKMANSCHAP. ZO'N
BENADERING VRAAGT EEN LOSSERE
TEUGEL.'**

Jan Westert, pagina 7

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 8 | Nummer 4 | december 2008

De wortels van de partij

**'Een nieuwe politieke theorie
is nodig'**

Schuurman over de EU-crisis

Van Middelkoop over oorlog

**Hoe de verrommeling
bestrijden?**

Protestantse
principes,
katholieke
gezindheid

Voorwoord

Protestantse principes, katholieke gezindheid

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

De ChristenUnie is een politieke organisatie voor christenen van diverse pluimage. Iedereen is welkom die Jezus als Heer erkent en Hem ook in de politiek wil volgen. Er is, kortom, sprake van een brede, 'katholieke', algemene gezindheid binnen de partij. Tegelijk staat de partij in een traditie die is gestempeld door de Reformatie. RPF en GPV waren beide duidelijk protestantse partijen. Ook de ChristenUnie heeft zonder meer een protestantse visie op staat en samenleving.

NEOCALVINISME

Die protestantse visie is ontwikkeld op basis van het denken van met name Calvijn. Guillaume Groen van Prinsterer en vooral Abraham Kuyper hebben zijn denken in een negentiende-eeuwse jas gehuld. In deze neocalvinistische gestalte kon het een stempel zetten op de Nederlandse samenleving en politiek, en is het in de filosofie van Herman Dooyeweerd verder verrijkt. Het denken van deze personen over de onderscheiding van kerk en staat, de gewetensvrijheid en de verhouding tussen samenleving en overheid, beïnvloedt ook nu nog de visie van de ChristenUnie. Het werd en wordt gebruikt in onder meer diverse publicaties van Egbert Schuurman, André Rouvoet (*Reformatorische staatsvisie*) en Roel Kuiper (*Dienstbare overheid*). Centraal staan daarin termen als onderscheiden verantwoordelijkheden, nevensgeschikte verbanden en publieke gerechtigheid. Een erg waardevolle benadering, mijns inziens.

NIEUWE POLITIEKE THEORIE NODIG

Tegelijk betoogt de theoloog Ad de Bruijne dat we met deze neocalvinistische politieke filosofie niet meer kunnen volstaan. "De ChristenUnie verdient een verbeterde politieke theorie", kopt hij zelfs. Daarmee bedoelt hij onder meer dat de ChristenUnie een theologie nodig heeft waarin nieuwe Bijbelse inzichten worden verdisconteerd, en een geactualiseerde politiek-filosofische doordenking die verder gaat dan de Romantische context van de negentiende eeuw. We leven niet meer in de tijd van Kuyper, die gestempeld was door allerlei vormen van christendom. In zijn spannende betoog laat De Bruijne zien dat er werk aan de winkel is voor de partij, zodat die zich rekenschap gaat geven van het postchristelijke (en postseculiere!) tijdvak waarin we ons bevinden.

VAN GROEN TOT KUIPER

De Bruijne's insteek helpt ons verder, overigens zonder dat we de oude denkers overboord gooien. Dat betoogt hij ook niet. Integendeel, het neocalvinistische denken blijft van grote waarde. Dat blijkt ook wel uit de diverse bijdragen in dit nummer. Niet voor niets is er bijvoorbeeld nog steeds veel aandacht voor iemand als Groen van Prinsterer, van wie het hoofdwerk *Ongeloof en revolutie* nu voor een nieuw publiek grondig is herzien (in de serie *Klassiek licht*). Arie Kuiper, met wie wij een interview hebben in dit nummer, heeft het boek in hedendaags Nederlands hertaald. Dat is nodig, want ook aankomende christelijke politici hebben te winnen bij het bestuderen van dit boek. Laten we zowel de oude als de nieuwe meesters lezen en hun voorraadkamers benutten.

INHOUDSOPGAVE

04 - De staat als verbinder | ROEL KUIPER

08 - De Maggiblokjes van Groen | INTERVIEW MET ARIE KUIPER

10 - Voorbij een christelijke samenleving | PETER BLOKHUIS

13 - Column: Protestantse principes? | TIM VREUGDENHIL

14 - De spanning er weer in brengen | AD DE BRUIJNE

20 - Een katholieke Europese Unie? | JAN SCHIPPERS

22 - De richting van Europa | EGBERT SCHURMAN

26 - Over de rechtvaardige oorlog | EIMERT VAN MIDDELKOOP

32 - Geweld is een probleem | LUDO HEKMAN

35 - Column: Gedeeld credo | ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPPELEN SCHEPPINK

36 - De verrommeling voorbij | GERRIT JAN VOERMAN

42 - Vasthouden aan de bron | INTERVIEW MET PASCAL FRISSEN

44 - Gemeenteraadsverkiezingen 2010 | ESTHER VAN DER WIEL

46 - Kaderschool nieuws

47 - Column: Keten en hokken | BORT KOELEWIJN

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 8, nummer 4, December 2008
Opplage: 2800 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-02-09
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.
- Abonnement per 01-01-09: € 18,50 per jaar (jongeren tot 27 jaar € 14,-)
- Donateurschap per 01-01-09: €32,50 (voor jongeren tot 27 jaar € 18,50).

Redactie:
Herman Sietsma (hoofdredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema, Cu, Wi

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2008
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

De staat als verbindende

HET 'PROTESTANTSE' DENKEN VAN DOOYEWEERD

DOOR ROEL KUIPER

Nederland kent al vanaf de negentiende eeuw protestants-christelijke politieke partijen. Met Scandinavië vormt Nederland de bakermat van dit type politieke partijen. Wie het boek *Protestant Political Parties* van Paul Freston leest, raakt onder de indruk van de hoeveelheid protestantse groeperingen die overal ter wereld deelnemen aan de politiek. De rijke traditie van Nederland op dit punt is voor vele van hen een voorbeeld. In dit artikel bespreek ik de relevantie van het politieke denken van Herman Dooyeweerd.

WIE WAS DOOYEWEERD?

Als we ons afvragen wie deze traditie hebben gevormd vallen ons de namen in van G. Groen van Prinsterer en Abraham Kuiper. In mijn bijdrage wil ik stilstaan bij de bijdrage van Herman Dooyeweerd (1894-1977). Dooyeweerd was filosoof met een sterke betrokkenheid op de vraagstukken van politiek en samenleving. Hij begon zijn loopbaan als directeur van de Kuiper Stichting, het wetenschappelijk instituut van de ARP. Toen hij vanaf 1926 hoogleraar aan de Vrije Universiteit werd, bleef hij volop betrokken bij maatschappelijke discussies, bijvoorbeeld over het gevangeniswezen en de reclassering in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog liet hij zijn mening horen in de discussies over de wederopbouw van Nederland. Uit deze tijd stamt zijn boek *Vernieuwing en Bezinning* dat een bundeling is van artikelen die hij voor een weekblad schreef. In de jaren die volgden zou hij zich mengen in discussies binnen het CNV over sociaal-economische kwesties en met name over de relaties tussen werkgevers en werknemers.

STAAT BLIJFT HARD NODIG

Dooyeweerd was een groot denker. Men heeft wel gezegd dat hij Nederlands meest oorspronkelijke filosoof is geweest, Spinoza zelfs niet uitgezonderd. Hij had een bijzondere belangstelling voor de rol van de staat, waaraan hij diverse beschouwingen

wijdde. Een van zijn eerste boeken ging over wat hij zag als de 'crisis van de humanistische staatsleer' (1931). Deze staatsleer kon zich geen rekenschap geven van wat de staat eigenlijk is ('een staatsleer zonder staat'). De machteloosheid van deze liberaal-humanistische staatsleer tegenover de anti-democratische bewegingen, zoals die van het nationaal-socialisme, voorzag hij hierin al. Verder denkend in het spoor van Abraham Kuiper ontwikkelde Dooyeweerd een meer verfijnde staatsvisie. Die staatsvisie helpt ons verder in een bezinning op de rol van de staat in een globaliserende wereld, waarin een nieuwe behoefte ontstaat aan samenbinding en integratie.

Het is opvallend dat in de huidige wereldcrises (de kredietcrisis, de ecologische crisis, de schaarstecrisis) er opnieuw een positieve rol is weggelegd voor de staat. De staat is weer terug. Aan het eind van de twintigste eeuw werd nog beweerd dat de staat zou 'verdampen', zeker en vooral ook de nationale staat. De globaliserende wereldeconomie zou als vanzelf leiden tot een andere politieke wereldordening. De markt zou daarin de regels dicteren, niet de staat. Inmiddels weten we beter: de staat is en blijft nodig. Hij blijft nodig om gemeenschappen te beschermen tegen de storm van wereldontwikkelingen en om een samenleving te ordenen op basis van rechtsregels. Dooyeweerds staatsvisie helpt om zicht te krijgen op wat hierin

nodig is. Binnen het 'protestantse denken' is de staat nooit opgegeven. Ook Dooyeweerd geeft de staat niet op.

'PROTESTANTS' POLITIEK DENKEN

Laat ik nu eerst kort schetsen wat mijns inziens de kern is van het 'protestantse denken' in de politiek. Dit politieke denken onderscheidt zich door een onverbloemde erkenning van de soevereiniteit van God, ook over het politieke en maatschappelijke leven. Het is God die de wereld regeert met inschakeling van overheden, ambten en bedieningen. Overheden worden geroepen Hem te erkennen en recht en gerechtigheid te bedienen aan samenlevingen. Zij dienen dat te doen in overeenstemming met Gods wil (*Psalm 2, Psalm 72, Psalm 82, Handelingen 24:25, Romeinen 13, Titus 3:1, 1 Petrus 2*). Tussen de gerechtigheid van God en de gerechtigheid die overheden hebben te bewerken bestaat een

SAMENVATTING

Dooyeweerd is belangrijk voor protestants politiek denken, op minstens drie punten:

- Samenleving en overheid vullen elkaar aan.
- Onder leiding van de staat vormt zich een nationale gemeenschap.
- De overheid moet zich richten op de gerechtigheid die God ons voorhoudt.

‘DE STAAT ZAL NOOIT DIE EIGEN AARD MOGEN SCHENDEN, BIJVOORBEELD DOOR OP DE STOEL VAN OUDERS, WERKGEVERS OF WERKNEMERS TE GAAN ZITTEN. BIJ HET BEHARTIGEN VAN DE PUBLIEKE GERECHTIGHEID HOORT HET RESPECTEREN VAN DE EIGEN VERANTWOORDELIJKHEDEN...’

direct verband. Daarom, voor dat doel, ontvangen gezagsdragers hun roeping van God en dragen zij verantwoordelijkheid voor het aangezicht van God. Allen die gezag dragen moeten dat doen in dienstbaarheid aan Gods bedoelingen. Deze gedachte is er bij de reformatoren en wordt in de negentiende eeuw opnieuw opgepakt door Groen van Prinsterer. Bij Kuiper is dit de grondslag voor wat hij ‘soevereiniteit in eigen kring’ noemt. Overheid en onderdaan, ouder en kind, werkgever en werknemer – zij leven in verhoudingen die God bedoeld heeft en brengen Hem de eer door de hun opgedragen specifieke verantwoordelijkheden te vervullen. Dat doen zij zonder tussenkomst van anderen. De staat neemt geen verantwoordelijkheden over van een gezin, de kerk heeft geen zeggenschap binnen de schoolgemeenschap.

RELEVANTIE VAN DOOYEWEERD

Nu dan terug naar Dooyeweerd. Drie centrale elementen uit zijn staatsvisie wil ik naar voren halen en in verband brengen met onze huidige discussies over de rol van de staat.

1. overheid en samenleving hebben elkaar nodig

Een eerste element betreft Dooyeweerds verwerking van het ‘leerstuk’ van de ‘soevereiniteit in eigen kring’. Bij Kuiper vinden we bij de uitwerking hiervan een tegenoverstelling van staat en samenleving (zie ook het artikel van Peter Blokhuis, p.10-12). Voor Kuiper was de staat in menig opzicht een bedreiging voor de verbanden in de samenleving. Hij noemde de staat ‘mechanisch’ tegenover de verbanden als gezin en bedrijf die hij ‘organisch’ noemde. In zijn verantwoording van de staat toont zich de vrees – die er ook bij Groen was – voor een ‘alvermogende’ staat. In de context van de negentiende eeuw was men bang dat liberalen de staat zouden gebruiken om de samenleving in een bepaald gareel te krijgen. De ‘revolutionaire staat’ zou een centralistische en dirigistische zijn en de vrijheden in de samenleving teniet doen. In de vertolking die Kuiper gaf van ‘soevereiniteit in eigen kring’ lag daarom sterke nadruk op de grenzen tussen de verbanden en de wens om de staat binnen zijn eigen perken te houden. Kuipers staatsvisie was in menig opzicht een negatieve. Theologisch duidde Kuiper dit door te verklaren dat de staat van na de zondeval was, een noodzakelijk geworden ‘inzetsel’ vanwege de zondige natuur van de mens.

PUBLIEKE GERECHTIGHEID

Bij Dooyeweerd vinden we een verfijning en nuancering van het ‘leerstuk’ van de ‘soevereiniteit in eigen kring’. Wat opvalt is dat Dooyeweerd uit de buurt blijft van een theologische duiding van de staat. Men kan erover twisten of de staat er al niet was vanaf den beginne, deel uitmakend dus van de scheppingsorde - een opvatting die door andere theologen wordt aangehangen (waaronder K. Schilder) -, maar heel vruchtbaar is dit niet. Dooyeweerd sluit aan bij de eigen aard en functie van de staat. De staat is er voor de publieke gerechtigheid. Hoewel ook Dooyeweerd nadruk legt op de grenzen tussen de verbanden van staat en samenleving stelt hij ze niet tegenover elkaar, zoals Kuiper deed. De verbanden van de samenleving hebben hun eigen taak en zo ook de staat. Is de taak van een gezin het in liefde grootbrengen van kinderen binnen een huishouden, zo is het de taak van de overheid als hoofd van de publieke samenleving publieke gerechtigheid te bedienen en te handhaven. Beide hebben elkaar nodig. Dooyeweerd heeft geen moeite met een regisserende rol van de staat, als hij dit maar blijft doen vanuit een gerichtheid op de publieke gerechtigheid. Zo is het opleggen van milieu-maatregelen aan een bedrijf, bijvoorbeeld, geen negatieve staatsbemoeienis, maar de behartiging van een publiek belang in het licht van gerechtigheidsbeginselen.

INTEGRATIE

Een staat heeft volgens Dooyeweerd een integrerende functie. Hij integreert een samenleving op basis van beginselen van publieke gerechtigheid. Daartoe behoort uiteraard ook de erkenning van de eigen aard van de andere verbanden. De staat zal nooit die eigen aard mogen schenden, bijvoorbeeld door op de stoel van ouders, werkgevers of werknemers te gaan zitten. Bij het behartigen van de publieke gerechtigheid hoort het respecteren van de eigen verantwoordelijkheden en de gemeenschapsvormen die bij de samenleving horen. Ik noemde al even dat Dooyeweerd zich mengde in sociaal-economische discussies binnen het CNV.

VERZORGINGSSTAAT

Toen de naoorlogse verzorgingsstaat werd opgebouwd heeft Dooyeweerd zich bijzonder geërgerd aan de vermenging van de functies van de staat en het bedrijfsleven. Vooral de vorming van Publiek-

rechtelijke Bedrijfsorganisaties kon geen genade vinden in zijn ogen. Dat werkgevers en werknemers van bepaalde bedrijfstakken in gezamenlijke verantwoordelijkheid overheidstaken kregen, vond hij onjuist. In bepaalde bedrijfstakken (zoals de industrie) is deze gedachte dan ook mislukt. In andere, vooral de landbouw- en visserijsector, hebben we de ‘-schappen’ gekregen, waar werkgevers en werknemers gezamenlijk hun belangen behartigen. Momenteel wordt echter een discussie gevoerd over het gesloten karakter ervan en de noodzaak van publieke verantwoording. Volgens Dooyeweerd kan men overheidsverantwoordelijkheden en belangen van een sector niet op deze manier vermengen. Ook waar er de noodzaak is van integratie van belangen moeten bepaalde publieke beginselen geëerbiedigd worden. Het is de taak van de staat maatschappelijke harmonie te bevorderen door een juiste ‘symbiose’ van alle verbanden, personen, belangen en waarden.

2. Vorming nationale gemeenschap

Ik wil een tweede element noemen. Onder leiding van de staat vindt volgens Dooyeweerd de vorming van een nationale gemeenschap plaats. Dit is in feite een heel eenvoudige waarheid: de staat definieert wie zijn onderdanen zijn en wie niet. Ben je staatsburger dan geniet je alle rechten en de rechtsbescherming van de staat. Zo vormt zich uit deze rechtsbescherming op den duur een nationale gemeenschap die in relatie tot deze staat een gemeenschappelijke geschiedenis en een gemeenschappelijke identiteit aanneemt. Interessant is dat Dooyeweerd dit nationale op geen enkele manier in verband brengt met etniciteit en zelfs niet met verschil in taal of afkomst. Nationale identiteit ontstaat in de wisselwerking tussen een gemeenschap van onderdanen onder leiding van een staat. Zo kunnen de Verenigde Staten beweren dat zij een ‘great nation’ zijn, hoewel ze ook een smeltkroes vormen van verschillende culturen, godsdiensten en zelfs talen.

Prof.dr. Roel Kuiper is bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit, directeur van het Centrum voor Samenlevingsvraagstukken aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle en lid van de Eerste Kamer voor de ChristenUnie.

De actualiteit van Dooyeweerds visie op de rol van de staat in het vormen van een nationale politieke gemeenschap kan ons nauwelijks ontgaan. Ze is niet alleen relevant voor het integratievraagstuk in Nederland, maar ook voor de rol van een nationale overheid in relatie tot bijvoorbeeld een Europese overheid. Dat Europese bevolkingen zich primair blijven richten op hun nationale politieke gemeenschap, heeft alles te maken met de functie en betekenis van de nationale staat. Alleen een Europese staat kan een Europese politieke gemeenschap doen ontstaan. Maar een Europese staat is duidelijk een brug te ver. Europese burgers zoeken in de crises van dit moment juist de bescherming van hun nationale overheid. Dooyeweerds staatsvisie helpt om de cruciale betekenis van staten te blijven zien voor burgers en politieke gemeenschappen.

3. Visie op recht en gerechtigheid

Tot slot een derde element. Overheden hebben hun kerntaak op het publieke domein in de bediening en handhaving van het recht. Maar wat recht is staat niet los van diepere opvattingen over wat goed is en wat gerechtigheid moet heten. En dit alles staat voor een christen niet los van de bijbelse openbaring van Gods bedoelingen met deze wereld. Dooyeweerd blijft daarom spreken van christelijke staatkunde en dat lijkt mij ook terecht. Er zijn voortdurend discussies, ook vandaag, over de inzet en de reikwijdte van christelijke politiek. Daarbij let men nogal eens op de consequenties van het innemen van een christelijk standpunt. Het zou ervoor kunnen zorgen dat anderen in de samenleving zich onvrij gaan voelen. Ook vindt menigeen dat christenen eens moeten gaan beseffen dat ze een marginale positie innemen in de huidige samenleving en hun pretenties moeten matigen. Ik denk dat christelijke politiek en een christelijke staatkunde het niet kunnen stellen zonder een duidelijke visie op wat recht en gerechtigheid voor heel de samenleving inhoudt. Zou de boodschap anders moeten zijn wanneer christenen een minderheid zijn geworden? Nam de gevangene Paulus tegenover Felix een blad voor de mond (*Handelingen* 24)? Hoe dan ook, dat een overheid zich heeft te richten op de gerechtigheid die God ons in de Bijbel voorhoudt, is de blijvende kern van het ‘protestantse denken’ in de politiek. Van dat denken was Dooyeweerd een geleerd vertolker. ■

De maggiblokjes van Groen

INTERVIEW MET HERTALER ARIE KUIPER OVER ‘ONGELOOF EN REVOLUTIE’

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Ik beken: ‘Ongeloof en revolutie’ heb ik nooit uitgekregen. Dat mag natuurlijk niet als medewerker van de Groen van Prinsterer stichting. Gelukkig is er nu een herziene versie, zodat dit klassieke werk weer een eeuw mee kan. Een gesprek met Arie Kuiper, die het boek herhaalde naar hedendaags Nederlands. “Dit is eindelijk weer een toegankelijke versie.”

Was hertaling echt nodig?

In de versies uit de negentiende eeuw was het boek echt ondoorgrondelijk. Op sommige zinnen hebben we dan ook flink zitten puzzelen. Vaak gebruikt Groen vijf bijzinnen of meer in één zin. Dat leest lastig. In de herziening hebben we veel zinnen opgeknipt in meerdere zinnen. We hebben bewust geen tekstdelen weggelaten. Groen formuleert soms heel zorgvuldig, en daarom waren we erg huiverig om er zaken uit te laten. Het is ook moeilijk voor ons nu om te bepalen wat in zijn tijd wel of niet belangrijk was.

Arie Kuiper (22) is getrouwd met Anneloes en studeert politicologie aan het University College in Utrecht.

In de serie *Klassiek licht* verzorgt hij (met zijn vader prof.dr. Roel Kuiper) namens ND en WI de herziening van Groen’s *Ongeloof en revolutie* (op basis van de editie van 1868). Op 9 december werd de nieuwe uitgave in de Waalse kerk in Den Haag gepresenteerd.

Onder de naam *Klassiek licht* brengt het *Nederlands Dagblad* een reeks boeken van eigen bodem uit die van grote invloed zijn geweest op het christendom in Nederland. De reeks verschijnt in 2008 en 2009 en staat onder redactie van prof. dr. Herman Selderhuis van de TU Apeldoorn en adjunct-hoofdredacteur van het ND, Koert van Bekkum.

De herziening heeft geen Jip en Janneke taal opgeleverd, is mijn eerste indruk.

Nee, daarvoor hadden jullie iemand anders moeten inhuren. Ik ben daar niet zo van. De integriteit van de tekst vind ik intens belangrijk, het recht doen aan het boek, het compleet houden. Sommige woorden zijn zo eigen aan de tekst dat we die niet wilden hertalen. Complexe onderwerpen en zinnen lichten we daarom in voetnoten toe. Wel heb ik vele archaïsche woorden voor hedendaagse vervangen. Wat mij opviel tijdens het werk is dat de stijl van de tekst nogal wisselt. Soms leest het echt als een trein, en soms kom je ineens op een soort maggiblokje terecht, een stuk tekst dat je zeven keer moet lezen om het te snappen. Hoewel we echt hebben geprobeerd dit te verbeteren, zal dit ook nog steeds zichtbaar zijn in de nieuwe versie.

Wat viel je verder op tijdens het werken aan de hertaling?

Groen had enorme kennis, niet alleen van de Bijbel maar ook van de klassieken, zoals Plato en Cicero. Het is erg mooi om te lezen hoe hij heel verschillende auteurs aanhaalt, soms zelfs dichters. Hij was enorm veelzijdig en belezen, een echte homo universalis zoals je die nog maar weinig tegenkomt. Tegelijk betrap je hem regelmatig op slordigheden, op knip- en plakwerk. Bijvoorbeeld als het gaat over krantenartikelen. Die citeert hij, soms met hele stukken, pagina’s lang. Dan zie je dat hij haast had met publiceren. Groen vond de relevantie van zijn tekst te groot om te lang met de eerste uitgave te wachten.

Wat is de kern van Groen’s betoog? Waar slaat de titel ‘Ongeloof en revolutie’ op?

Groen zag dat in de loop van de negentiende eeuw het geloof steeds meer naar de achtergrond werd verdrongen. Na de Franse revolutie, eind achttiende eeuw, begonnen de ideeën van de Verlichting zich steeds breder te verspreiden. Uiteindelijk was het cruciale punt dat in die ideeën de mens centraal werd gesteld en niet God. Elke vorm van religie werd structureel uit het systeem geweerd. In die zin was het een geestelijke revolutie, vanuit ongeloof. In de tijd van Groen was dat erg duidelijk omdat

het nieuw was. Nu is het gemeengoed, we weten niet beter en zijn er bijna aan gewend. Groen doorzag dat en leverde zo fundamentele, en vooral negatieve, kritiek. Hij vond veel Verlichtingsideeën “walgelijke onzin”. De wortel was ongeloof, en dus komt er verder weinig goeds uit. Dat brengt een radicaal kritisch vermogen met zich mee op seculier denken.

Waar ligt het belang van Groen’s boek voor deze tijd? Moet ook een nieuwe generatie, zeg maar jouw leeftijdgenoten, het gaan lezen?

Jazeker. Groen wijst terecht op een radicaal element: het is mens of God, ongeloof of geloof. Dat radicale ontbreekt bij mijn generatie wel eens. We gaan makkelijk mee met de cultuur. In die zin heb ik veel aan dit boek gehad. Groen lezen houdt je scherp en helpt je kritisch afstand te nemen tot deze tijdgeest. Al ben ik het regelmatig niet met hem eens en is hij regelmatig gedateerd, zijn kritiek staat als een huis. Zijn denken vormt niet voor niets mede de basis van christelijke politiek. Ook aankomende ChristenUnie-politici moeten de argumenten uit deze tekst kennen. ■

G. GROEN VAN PRINSTERER ONGELOOF EN REVOLUTIE (1847) BEWERKT EN INGELEID DOOR ARIE KUIPER EN ROEL KUIPER

300 PAGINA’S | € 15,90 | DONATEURS VAN DE GROEN VAN PRINSTERERSTICHTING
ONTVANGEN 20% KORTING EN BETALEN € 12,70.

Ongeloof en Revolutie van de jurist en historicus Guillaume Groen van Prinster (1801-1876) verscheen op een scharniermoment in de Europese geschiedenis en stond aan de wieg van de christelijke politiek in Nederland. Groen peilt de geest van de moderniteit die met de Franse Revolutie zijn doorbraak beleefde en dwingt zo tot een keuze. Ook in politiek en samenleving bestaat er geen neutraliteit tegenover het evangelie. Geloof en ongeloof maken verschil en zijn van betekenis voor de gang van een cultuur. Deze boodschap is in ideologisch geladen tijden telkens weer herkend. Nu in Nederland en de wereld geloof en ongeloof, beschavingen en religies opnieuw botsen, zijn Groens gedachten verbazingwekkend actueel.

Naam	
Straat	
Postcode & Woonplaats	
Telefoonnummer	
E-mailadres	

Stuur mij een exemplaar van Ongeloof en revolutie. Ik betaal € 15,90*. Ik ben donateur van het WI (De Groen van Prinstererstichting) en betaal € 12,70*.

*Ik machtig het Nederlands Dagblad eenmalig het bedrag van mijn rekening af te schrijven.

Bankgironummer		Handtekening	
----------------	--	--------------	--

Voorbij een christelijke samenleving

DOOR PETER BLOKHUIS

Een lid van de ChristenUnie die leest wat Abraham Kuyper (1837-1920), de stichter van de Anti-revolutionaire Partij, geschreven heeft over staat en politiek, zal er veel in herkennen. Het zou vreemd zijn als het anders was: de ChristenUnie staat in de traditie van de protestants-christelijke politiek in Nederland, de traditie die met Groen van Prinsterer en Kuyper begon. Maar wij leven een eeuw later, in een andere samenleving, en het denken heeft na Kuyper niet stilgestaan.

Kuyper gaat uit van een christelijke samenleving, dat wil zeggen van een samenleving waarin de meeste mensen christen zijn. Dat in Nederland een groot aantal mensen moslim zou kunnen zijn en een nog veel groter aantal mensen het bestaan van God zou kunnen ontkennen of er geen rekening mee houden, kwam niet bij hem op. In dit artikel ga ik na hoe dicht de ChristenUnie bij de opvattingen van Kuyper staat. Ik bespreek de hoofdlijnen van zijn denken over staat en politiek aan de hand van Het Calvinisme, de tekst van zijn in Amerika gehouden Stone-lezingen. Hij hield deze lezingen 110 jaar geleden en ze zijn nu opnieuw uitgegeven in de serie *Klassiek licht*.

CALVINISME: GODS GEZAG VOOROP

Kuyper verstaat onder calvinisme een zelfstandige levensrichting, met eigen beginselen en een eigen vorm van leven en denken. Meer dan in het katholicisme en het lutheranisme is in het calvinisme de idee van het christelijke leven uitgewerkt. Als levensrichting staat het volgens Kuyper tegenover het modernisme en de islam.

Voor het calvinisme is kenmerkend de erkenning van het gezag en de almacht van God. Alles is Gods schepping. Ondanks de zonde van de mens houdt Hij de wereld in stand en zorgt Hij ervoor dat het leven leefbaar blijft. De mens staat tot God in een directe relatie, zonder tussenkomst van wie of wat dan ook. Daarom zijn mensen in hun relaties fundamenteel gelijk, wat bij Kuyper leidt tot de gedachte dat vrijheid en democratie direct uit het calvinisme voortvloeien. Men kan de vraag stellen

of de levensbeschouwing van de meeste leden van de ChristenUnie overeenkomt met Kuyper's calvinisme. Komend vanuit zeer verschillende kerken en groepen lijken ze elkaar in de eerste plaats te herkennen in het beroep op de Bijbel en de erkenning van de afhankelijkheid van God.

STAAT VS. VRIJHEID

Kuyper gaat er vanuit dat staat en overheid vreemde elementen zijn: ze horen niet bij de goede schepping. Als er geen zonde was, zou er geen staat zijn. Dan zouden mensen zich ontplooiën overeenkomstig hun aanleg en zou de hele mensheid een organisch geheel vormen zonder verdeeldheid. De staat is een uiterlijk dwangmiddel om voor orde en recht te zorgen. Het is een vreemd element omdat mensen alleen God zouden moeten gehoorzamen. Niemand heeft dan ook het recht om over een ander te heersen, tenzij God hem die taak geeft. De staat is een mechanisch middel waardoor God het leven in de organisch samenghangende samenleving beschermt. Het gezag van de overheid kan dan ook alleen erkend worden als we het zien als door God gegeven: de overheid is dienaar van God, zij regeert bij de gratie Gods. Voorop staat bij Kuyper niet dat de staat God moet erkennen, maar dat er zonder God geen reden is om ons te voegen naar de wetten van de staat. We gehoorzamen omdat God het zegt. Daarom is hij een fel criticus van de Franse revolutie en de gedachte dat het gezag van het volk komt: volkssoevereiniteit betekent dat men het gezag van God niet erkent en dat inruilt voor de wil en de macht van mensen. Dat leidt tot staatsalmacht die de vrijheid van mensen beknot. Alles wordt dan bepaald door de macht van mensen die regeren. Dat gevaar kan alleen bezworen worden als er een hogere macht en hoger recht is.

Kuyper heeft de menselijke vrijheid hoog. Die vrijheid kan zich alleen onderwerpen aan het gezag van God. Tegen dat van mensen komen we in opstand tenzij het overheidsgezag van God komt en dat gezag in naam van Gods eeuwige recht bekritiseerd kan worden.

Ook in de ChristenUnie wordt de overheid als dienaar van God gezien. De overheid heeft een eigen

Peter Blokhuis is voorzitter van het Landelijk Bestuur van de ChristenUnie.

Column

Protestantse principes?

verantwoordelijkheid die niet te herleiden is tot de wil van mensen. Kuyper denkt echter tegelijk positief en negatief over de staat: ze moet er zijn, maar als vreemd element in de samenleving bedreigt ze de vrijheid. De ChristenUnie lijkt positiever over de staat te denken. Over een tegenstelling tussen de mechanische, uiterlijk ordenende staat en de organische samenleving wordt niet gesproken.

SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING

Naast de soevereiniteit in de staat is er soevereiniteit in de samenleving. De samenleving bestaat uit organische delen die relatief zelfstandig zijn en een eigen gezag of soevereiniteit kennen. Voorbeelden zijn gezinsleven, handel, wetenschap, kunst en ambacht. Het leven in die kringen verloopt organisch, dat wil zeggen naar hun aard. Kuyper gebruikt ook hier het woord 'soevereiniteit' om aan te geven dat er geen ander gezag boven staat dan dat van God. De staat ordent op mechanische wijze de verhoudingen tussen de verschillende delen of kringen maar treedt niet in het gezag van de kringen. Ze kan dat ook niet. Kuyper gebruikt het beeld van het lichaam: de staatsoverheid is geen organisch hoofd van de samenleving, maar een mechanisch hoofd, van buiten op de volksromp gezet als een hulpmiddel. Binnen de ChristenUnie wordt de uitdrukking 'soevereiniteit in eigen kring' niet veel gebruikt. Liever spreken we van 'onderscheiden verantwoordelijkheden'. Soevereiniteit ten opzichte van elkaar biedt weinig ruimte voor de onderlinge verwevenheid. De eigen verantwoordelijkheid van gezinnen, scholen en bedrijven is voor de ChristenUnie een belangrijk uitgangspunt, maar de verwevenheid met de staat is veel sterker dan bij Kuyper. De discussie over de relatie tussen overheid en gezin is daarvan een voorbeeld.

KERK EN STAAT

Kuyper gebruikt graag de uitdrukking 'een vrije kerk in een vrije staat'. Geconfronteerd met de bekende opvatting dat de overheid 'moet weren en uitroeien

alle afgoderij en valse godsdienst' zegt hij dat dit niet typisch calvinistisch is maar een overblijfsel uit de tijd van Constantijn de Grote. Het calvinisme wijst af dat er maar één zichtbare kerk mag zijn. Het is dus niet aan de overheid om te bepalen wat de ware kerk is. Over moslims en humanisten spreekt hij in dat verband echter niet.

Volgens Kuyper heeft de overheid een taak op geestelijk terrein. Als dienaar van God moet ze God als Opperheer erkennen, Gods'lastering tegengaan, de zondagsrust handhaven en kerken beschermen. Het tegengaan van Gods'lastering baseert Kuyper op het Godsbesef dat ieder van nature heeft. Hij zegt niet dat de overheid voor God moet opkomen of voor de gekwetste burger, Gods'lastering is een aantasting van de basis waarop staat en overheid rusten.

CHRISTELIJKE SAMENLEVING

In Kuypers opvatting lijkt de christelijke samenleving voorondersteld te zijn. In dat kader kan hij pleiten voor vrijheid in een samenleving die organisch wordt opgevat. De ChristenUnie werkt in een geheel andere situatie waarin nauwelijks gesproken kan worden van een gedeelde visie op leven en samenleven. Een verwijzing naar God wordt verstaan als uitdrukking van de mening van sommigen die voor anderen geen consequenties mag hebben. Groepen met uiteenlopende meningen zoeken naar oplossingen voor politieke problemen waar mee te leven valt, zonder dat ieder het er geheel mee eens is. In die zin is ook nu de staat iets uiterlijks: er moeten besluiten genomen worden, maar aansluiting bij de eigen overtuiging is er vaak niet of het zou het geloof in de democratie moeten zijn.

De ChristenUnie streeft in de praktijk naar kleine stapjes in de goede richting en het behoud van de vrijheid van gezinnen, kerken, scholen en andere samenlevingsverbanden. Christenen hebben een politieke verantwoordelijkheid en die kunnen zij niet anders inhoud geven dan door te zoeken naar Gods wil in de hoop dat Gods Geest ook bij anderen werkt. De wil van God is richtinggevend voor het politieke optreden.

Tegelijk herkennen veel leden van de partij zich in wat Kuyper als de taken van de overheid op geestelijk terrein ziet. Het is de vraag of men daarin niet uitgaat van een christelijke samenleving en een christelijke overheid die in deze tijd niet meer bestaan. ■

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

Het zit diep in de ziel van de ChristenUnie verankerd dat zij veel meer wil zijn dan een belangenvereniging voor christenen en ook meer dan een getuigenispartij van christenen. Christelijke politiek heeft onder alle politieke stromingen het meest consistente, historisch gefundeerde en relevante visioen voor waar het met deze wereld naartoe moet.

VISIOEN

Wat daarmee deels in strijd is – en wat soms schuurt – zijn de protestantse principes van de partij. In haar vormen, ideeën, mensen en publicaties is de ChristenUnie veel meer typisch protestants dan wenselijk is. Voor de karikatuur die de buitenwacht van Staphorst en Bunschoten maakt, wordt door de partij te vaak ook zelf aanleiding gegeven. De evangelische inbreng uit de recente partijgeschiedenis is een welkome aanvulling in diversiteit, maar vaak blijven het protestantse en het evangelische nog onverbonden naast elkaar staan, zoals dat in de 'bloedgroepenstrijd' in het CDA ook altijd het geval gebleven is. De protestantse principes worden dan simpelweg aangevuld met evangelische elementen en hier en daar een katholiek kenmerkje. Samen is dat allemaal nog steeds ver verwijderd van het bijbelse visioen, dat in het Nieuwe Testament trouwens al aardse contouren krijgt: de hele stad (de hele cultuur) tot bloei brengen.

INTEGRATIEPSALM

Een bijbelse passage die inspirerend kan werken, is de 'integratiepsalm', *Psalms* 87. Daar wordt, op het eerste gehoor heel merkwaardig, van Filistijnen, Tyriërs en Moren (Nubiërs, zegt de NBV) gezegd dat zij allemaal in Jeruzalem geboren zijn. Op paspoort-niveau is dat onzin natuurlijk. De Filistijnen heten juist Filistijnen omdat het Filistijnen zijn en geen Israëlieten. Maar de psalm presenteert dit daarom ook als ideaal, als toekomstdroom: once upon a time zal men zeggen dat alle volken in Sion geboren zijn. Dat is pure onzin, tenzij het iets betekent als: op een dag vallen alle scheidslijnen tussen mensen en volken weg. Op een dag vinden zij allemaal hun bestemming. Op een dag staat iedereen voor het aangezicht van God. Op een dag ontdekt ieder: *mijn bronnen zijn alleen in u*.

DANSENDE PARTIJCONGRESSEN

Die protestantse principes hebben een historische en praktische betekenis, we kunnen er niet zonder. Maar wat die principes overstijgt, dat zijn bijbelse beelden. Principes raken nooit het hart, beelden des te meer. Niet voor niets dat Amerikaanse presidenten als het echt inspirerend moet zijn, teruggrijpen op 'the American dream'. De droom van *Psalms* 87 lijkt daarop, maar is veel katholieker. Het zijn niet alleen de Amerikanen die thuis zijn bij de Heer. Het gaat om alle volken en naties.

I have a dream... ik droom van een ChristenUnie die mensen uit alle geografische en geestelijke windstreken verenigt. Ik droom van een partij die aan integratie dóet, meer dan dat zij er over spreekt. Ik droom van een partij die in haar programma kan schrijven dat zij aan de hele wereld gunt wat in haar eigen geledingen bezig is werkelijkheid te worden. Ik droom van een partij waarin ieder belijdt dat – net als in *Psalms* 87 – alleen de Heer dat kan doen. Ik droom van dansende en zingende partijcongressen waar ze in Amerika nog verbaasd van zouden opkijken.

De spanning er weer in brengen

DE CHRISTENUNIE VERDIENT EEN VERBETERDE POLITIEKE THEORIE

DOOR AD DE BRUIJNE, HOOGLERAAR ETHIEK TU KAMPEN

Begin oktober 2008 hield ik een inleiding voor het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie. Daarvan geef ik in dit artikel de hoofdlijn weer. Men had mij uitgenodigd om in het licht van mijn proefschrift uit 2006 in te gaan op de vraag welke nieuwe accenten volgens mij nodig zijn in de politieke theorievorming binnen de partij. In mijn proefschrift analyseerde ik de politieke theologie van de Engelse theoloog Oliver O'Donovan¹. Volgens mij is een vernieuwing nodig van het christelijke politieke denken binnen de ChristenUnie en kan O'Donovan daarbij helpen, op minstens drie punten. Ik rond af met enkele praktische accenten.

1. BREUKVLAK IN DE GESCHIEDENIS

In de eerste plaats wijst O'Donovan ons op een breukvlak binnen de geschiedenis een verantwoorde weg.

Christelijke publieke actie (ook christelijke politiek) in Nederland kwam op in het kader van de negentiende eeuwse strijd tegen de ontkerstening. Nederland gold voor velen als een christelijke, protestantse, zelfs calvinistische natie. Franse revolutie en Verlichting probeerden het publieke domein van deze natie neutraal te maken en de christelijke religie te verbannen naar een eervol bestaan in de privésfeer. Christelijke publieke actie wilde dat voorkomen of keren. Men streefde naar een publiek domein waar bijbelse normen gelden en de hoogste Koning openlijk geëerd wordt. Ook in het latere model van een confessioneel pluralisme bleef dat het geval. Daarbinnen respecteert men andere levensbeschouwelijke spelers in het veld, terwijl men aanvaardt dat de uitkomst van een politiek debat vaak niet verder komt dan een resultante. Desondanks blijft de christelijke bijdrage aan dit spel de inzet om het publieke domein christelijk te maken.

VERZAKELIJKING ZONDER BIJBELSE INBEDDING

Aanvankelijk had deze inzet succes. De slapende massa's in Nederland waren destijds christelijker dan de liberale elite wilde. Na een periode van secularisatie en resacralisatie werkt dit doel voor christelijke publieke actie echter niet meer. Toch blijven veel christenen opereren vanuit dit voorbije verleden. Daardoor hanteren ze te hoge en te verre idealen voor het publieke domein. Vaak gaven ze de oorspronkelijke Kuyperiaanse speculaties prijs, maar hielden ze tegelijk vast aan Kuypers ideaal. Als gevolg daarvan dreigen ze van een belofte voor de toekomst van Gods koninkrijk een politiek streefdoel te maken voor tijdelijke samenlevingen van nu. Dat werkt niet meer en is bovendien theologisch onverantwoord.

Het is daarom geen wonder dat dit klassieke ideaal weglekt uit de praktijk van de huidige Christenunie. Ik vind dat terecht en kan goed uit de voeten met de huidige politieke praktijk in de partij. Tegelijk signaleer ik dat deze niet samengaat met een vernieuwde basisvisie op politiek. Dat lijkt mij riskant. Verzakelijking zonder inbedding in een bijbels verantwoorde basisvisie leidt tot interne secularisatie.

VREEMDE INVLOEDEN

Bovendien komen daarbij zomaar vreemde invloeden binnen. Sommigen vervallen met hun ambachtelijke stijl tot een soort liberalisme en houden hun geloof in de schaduw. Anderen zoeken evenals het CDA inspiratie bij het communitarisme en sieren dat met de aloude leus 'christelijk-sociaal'. Zij pleiten voor normen, waarden of deugden in het algemeen en propageren religie vanwege haar samenbindende potentie en haar sociaal kapitaal. Ook hanteren zij het nieuwe 'sibboleth' van een 'joods-christelijke traditie', een eigentijdse vervanger van het oude ideaal van een christelijke samenleving, waarvan Groen van Prinsterer en Kuyper zouden gruwen. Weer anderen laten zich aanspreken door cultuurkritische benaderingen als van Stanley Hauerwas, of Van de Beek en zijn leerling B. Reitsma². Zij nemen gretig afscheid van het 'constantijnse tijdperk' waarin christenen macht nastreefden en

‘DE CORRECTIE VAN O’DONOVAN IS NODIG, ZELFS WANNEER
VEEL PRAKTISCHE POLITICI MENEN DAT ZIJ WEL ZONDER
THEOLOGIE KUNNEN. ZONDER DAT ZE HET DOORHEBBEN.
BEVATTEN HUN VISIES EN ACTIES VEEL IMPLICIETE THEOLOGIE,
DIE NOGAL EENS VEROUDERD OF OMSTREDEN IS’

concentreren zich op de alternatieve samenleving van de kerk. Die visie bevat waardevolle elementen voor een praxis van christenen in een minderheids-situatie. Tegelijk blijft zij in het licht van de eigen theologische traditie te beperkt. Ook maakt zij zich te gemakkelijk af van de vraag of en hoe christenen ook in een minderheidspositie publieke verantwoor-delijkheid kunnen dragen.

EINDE CHRISTELIJK TIJDPERK

Op zevenmijlslaarzen maak ik duidelijk op welk historisch breukvlak wij ons vandaag bevinden. In het Oude Testament viel de samenleving van Israël grotendeels samen met de kerk: een volk gere-geerd door de wet van God, waarbinnen God pu-bliek geëerd kon worden. In de tijd van het Nieuwe testament en daarna leven christenen als vreemde-lingen verspreid over de bestaande volken. Daarbij trokken zij zich niet terug en zelfs droegen zij soms publieke verantwoordelijkheid. Meestal schoot hun invloed daartoe echter tekort, of onthielden zij zich vanwege de overal aanwezige afgodendienst. Daarop volgt het Constantijnse tijdvak, waarin christenen 1500 jaar lang het centrum van de macht bezetten. Aan de oppervlakte kleurt een hele samenleving en cultuur christelijk. Vooral sinds Karel de Grote grijpt men daarbij terug op het Oude Testament. Opnieuw werd de samenle-ving volgens Gods wet geordend. De bestaande samenleving gaat gelden als deel van het koninkrijk van God.

Dit Constantijnse tijdvak loopt vandaag in de westerse wereld ten einde. Toch bestrijd ik hen die daarom beweren dat wij weer terugkeren naar de situatie van de Vroege kerk, of in eenzelfde positie terechtkomen als christenen in andere werelddelen. Wij hebben immers niet te maken met een niet-

christelijke samenleving zonder meer, maar met één die eens ‘christelijk’ was. Je kunt haar niet begrij-pen of dienen als je dat verwaarloost. Dit breukvlak maakt dat de christelijke politiek niet meer toe kan met bestaande theorievorming. Deze dateert uit de vorige fase of was erop gericht om de breuklijn nog te voorkomen of te repareren.

NIEUWE TIJD, NIEUWE VISIE

Over deze problematiek gaat mijn proefschrift. Juist bij O’Donovan tref ik aanzetten aan voor nieuwe theorievorming. Daarbij denk ik niet in de eerste plaats aan zijn praktische positiekeus. Die is Engels, erg Anglicaans en dus gekleurd door de mogelijk-heden die een staatskerk biedt. Het gaat mij om de bijbelse visie op de aard van politiek die hij ontwik-kelt en waarmee ieder in eigen context verder zou kunnen werken. Ook O’Donovan toont zich zeer be-wust van dit breukvlak, maar minder eenzijdig dan Van de Beek, Reitsma en Hauerwas. Hij combineert juist het besef van dit breukvlak met de opgave die de voorbije christelijke eeuwen ons blijven stellen. Daardoor verenigt zijn visie elementen uit andere benaderingen die elkaar veelal uitsluiten.

2. THEOLOGISCH BREDER EN DIEPER

In de tweede plaats levert O’Donovan de Chris-tenunie een broodnodige theologische update. Binnen de ChristenUnie domineert naar mijn indruk de politieke filosofie, vooral in de vorm van de Reformatorische wijsbegeerte. Deze is waardevol, maar in haar ontstaan wel gevoed door verouderde theologische wortels. Zij draagt het stempel van het negentiende eeuwse neocalvinisme. De eschatolo-gische wending die Karl Barth in de twintigste eeuw bracht, bleef vaak onverwerkt. Juist die wending bij Barth en andere theologen vormde een theologie bij het genoemde breukvlak tussen een voorbije christelijke cultuur en naderend nieuw heidendom.

IMPLICIET EN OMSTREDEN

Voor orthodoxe christenen is Barth niet altijd een goede gids. Toch moet zijn aanzet ook binnen ortho-dox bijbels denken verwerkt worden. Juist dat doet O’Donovan. Daardoor kan hij de neocalvinistische politieke traditie bij de ‘postchristelijke’ tijd brengen. Dat is nodig, zelfs wanneer veel praktische poli-tici menen dat zij wel zonder theologie kunnen. Zonder dat ze het doorhebben, bevatten hun visies en acties veel impliciete theologie, die nogal eens

verouderd of omstreden is. Dat is het geval bij een klassiek concept als dat van scheppingsstructuren met een ‘soevereiniteit in eigen kring’. Een schep-pingsgerichte benadering blijkt in meer eschatolo-gisch licht eenzijdig en werkt onnodig conservatief, bijvoorbeeld waar je als christenpoliticus in een niet-christelijke wereld ook andere relativ vormen dan huwelijk en gezin moet ordenen. Ook rammelt er theologisch iets in de leidraad ‘publieke ge-rechtigheid’ of bij het bijbelse visioen van ‘sjaloom’ (‘vrede’). Zulke bijbelse woordjes betekenen ver-schillende dingen die je niet in één bulkbegrip mag samenklonteren om ze vervolgens theocratisch van de context van Israël te verplaatsen naar de samen-leving vandaag.

HERMENEUTISCHE UPDATE

Bovendien zou je meer moeten doen om de inhoud van de bijbel toe te passen op vandaag. Begrip-pen destilleren of inspiratie opdoen aan aanspre-kende teksten vormen veelgevolgde procedés maar zijn hermeneutisch niet adequaat. Bedoelt de messiaanse koning van *psalm* 72 model te staan voor hedendaagse politieke ambtsdragers? Mag je Jeremia’s oproep aan de ballingen in Babel (*Jeremia* 29) om de vrede voor de stad te zoeken zomaar toepassen op vandaag? Is *Romeinen* 13 niet te smal en te toevallig om er een overheidsvisie op te bouwen? Kun je Jezus’ woorden uit *Matteüs* 25 over het kleden van naakten en eten geven aan hongerigen politiek opvatten? Soms wel, maar dan moet er onderweg wel meer gebeurd zijn. Ook op dit punt stimuleert O’Donovan. Bij geen enkele andere theoloog of politieke denker vond ik zo’n diepgaande en brede bijbelse benadering van politiek. Hij volgt en analyseert de gehele geschie-denissen van het heil zoals we die in de bijbel vinden. Ook als ik op concrete punten anders kies dan hij, vind ik zijn methode voor de ChristenUnie van groot belang.

3. SPANNING TUSSEN KONINKRIJK EN POLITIEK

In de derde plaats daagt O’Donovan de Christen-Unie-traditie uit om opnieuw na te denken over het koninkrijk van God. In de ChristenUnie vatten wij dit vanouds op als een diepste woord over de schep-pingswerkelijkheid. God is koning van zijn schep-ping; alles behoort tot zijn koninkrijk. Het koninkrijk is dan een soort beeld en niet te vergelijken met aardse politieke rijken. Het omvat juist verschillende

levensterreinen, zoals gezin, kerk en politiek. Overal zoeken wij Gods eer en zijn wil. Onze inzet in de schepping bouwt mee aan het koninkrijk. O’Donovan verbindt het koninkrijk van God met het koningschap over Israël en met de Messias als erfgenaam van Davids troon. Gods koninkrijk is juist wel een politieke grootheid. De koning van de toekomst lost alle aardse politieke autoriteit af. De profeten zien Hem regeren over Israël én de andere volken. Alle andere regeerders werpen hun kronen aan zijn voet.

GEEN GROOTSE PRETENTIES

Zo ontstaat er een principiële spanning tussen aardse politiek en Gods koninkrijk. Aardse politieke autoriteit vormt geen stukje geschapen werke-lijkheid onder de koepel van Gods koninkrijk. Zij ontstond met de zonde en zit Gods koninkrijk in de weg. Alleen Christus brengt een betere wereld, niet door de huidige schepping geleidelijk te hervormen, maar door een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Aardse politiek houdt weliswaar na Christus’ komst nog een tijdelijke functie. Zij moet echter geen grootse pretenties hebben, zoals het streven naar een betere wereld of een christelijke samenleving die God eert en zijn wil doet. Ook christelijke poli-tiek bouwt niet mee aan Gods koninkrijk. Juist christen-politici moeten niet de idealistische retoriek van andere politici christelijk willen spiege-len (“Alle kansen voor alle kinderen”). Voluit christe-lijke normen inbrengen in het publieke domein zou zelfs destabiliserend werken. Al het Nieuwe Tes-tament waarschuwt daartegen, bijvoorbeeld waar het gaat om de slavernij of de plaats van vrouwen. *Kerken* moeten bijvoorbeeld grenzeloos ver gaan in gastvrijheid naar vreemdelingen en in liefde voor vijanden. Die houding is alleen mogelijk wanneer je verbonden bent aan Christus. Vertaal je haar in een losse norm voor iedereen in een niet-christelijke sa-menleving, dan leg je te hoge lasten op. Als een na-tie vandaag Gods wil doet, krijgt zij het in de wereld juist moeilijker. Je mag een land niet voorhouden: doe Gods geboden, *opdat het u welga*. Wie Gods wil doet, moet in het Nieuwe Verbond juist rekenen op extra moeite, die je alleen kunt begrijpen vanuit Jezus’ kruis en opstanding. Dat mag niet in de weg van christelijke politiek worden opgedrongen aan mensen die Christus niet kennen. Dus moet christenen in de samenleving niet langs politieke weg koninkrijksidealen najagen. Wel

‘ER ZIJN OOK COMPROMISSEN DENKBAAR DIE NIET MEER DOEN DAN VERKEERDE ONTWIKKELINGEN INPERKEN OF AFREMMEN. ALLEEN WAAR JE ALS CHRISTEN-POLITICUS ZELF ACTIEF ZOU MOETEN ‘MEEZONDIGEN’, PAST GEEN COMPROMIS’

moeten zij vanuit de eigen hoop op het komende rijk in deze oude wereld die voorbijgaat, de beperkte doelen dienen voor het leven van nu. Soms lukt het om dat zo te doen dat je toch een ritseling opmerkt van wat komen gaat.

DE SPANNING TERUGBRENGEN

O'Donovan laat zien dat deze spanningsvolle verhouding tussen de aardse rijken en het koninkrijk in de geschiedenis van het christelijke denken door velen is vastgehouden. Bijvoorbeeld bij theocraten tref je deze al aan. Daarom concludeerde men dat het enig goede politieke model zou zijn dat God zelf min of meer rechtstreeks regeert. Zij geloven dat dit nu al kan. Ook bij de tegenpositie van Hauerwas en Van de Beek herken je de genoemde spanning én de theocratische oplossing: alleen God zelf mag regeren. Zij menen echter anders dan echte theocraten dat deze regering iets voor straks is, terwijl nu het kruis domineert. Daarom kennen zij geen christelijke politieke verantwoordelijkheid. Binnen de ChristenUnie-traditie is het besef van die spanning echter veelal verdwenen.

O'Donovan brengt die spanning terug in de bezinning, zonder daarmee uit te komen bij theocratie of terugtrekking. Hij combineert haar juist met een 'kuyperiaans' besef van verantwoordelijkheid. Juist daarom kan zijn concept zoveel betekenen om de traditie van de ChristenUnie op een eigentijdse manier voort te zetten. Hij ziet in de geschiedenis een spanningsvolle tussenfase ontstaan. Christus is immers al koning maar gebruikt nog niet zijn macht om alles openlijk recht te zetten. Hij werkt via zijn Geest en Woord. Ter wille daarvan houdt Hij de aarde voorlopig geordend en tolereert hij nog de bestaande machten. Dat er overheden en aardse politieke samenlevingen zijn, is gegeven met deze tussenfase, het 'saeculum' in Augustinus' termen. Eigenlijk heeft de aardse politiek haar tijd gehad, maar nog even houdt ze een ordenende functie.

opunie.

www.opunie.nl | hét blog over actuele (christelijke) politiek | verrassende gastbloggers | vanaf december 2008

OVERHEID EN EER VAN GOD

Veel overheden erkennen Christus niet maar dienen desondanks zijn voorlopige doel. Het zou dan verkeerd zijn om hen langs *politieke* weg te willen binden aan de eer van God of het respect voor wetten. Zover komt een mens alleen via bekering onder het volle evangelie. Niet de politiek maar de kerk moet dit uitdragen. Dat kan ook politici tot geloof brengen. In dat geval moeten zij niet vergeten dat politiek blijft behoren tot de oude aardse structuren en geen gestalte van het koninkrijk wordt. Natuurlijk zullen zij binnen dat kader proberen om Christus te eren en de wijsheid uit zijn woord benutten bij hun ordenende resttaak. Zij mogen hun politieke doelen echter niet rechtstreeks christelijk laden en politiek niet misbruiken voor meer dan een indirecte dienst aan de voortgang van het evangelie. Zij bouwen niet aan het koninkrijk of aan een christelijke samenleving, en leggen de bijbelse normativiteit niet op aan het volk.

Deze overheidsvisie is anders dan binnen de ChristenUnie gebruikelijk is, al zijn er nogal wat parallellen met Abraham Kuyper. Vanwege de bijbelse onderbouwing ervan daagt zij de bestaande visie wel uit.

4. PRAKTISCHE ACCENTEN

Tot slot noem ik drie praktische punten waarin O'Donovans aanzet kan doorwerken.

a. Kerk en religie

De visie op religie en kerk binnen de ChristenUnie zou moeten veranderen. De kerk is immers meer dan een van de geschapen mesostructuren binnen de bestaande samenleving. De kerk vormt juist de nieuwe samenleving van de toekomst en botst principieel op de huidige samenleving. Wel blijft dit karakter van de kerk vaak verborgen voor wie niet in geloof kijkt. Op het eerste gezicht lijkt de kerk inderdaad op een vakbond, een voetbalclub of een moskeegemeenschap. Dat mag echter juist een christen-politicus niet verleiden om vooral te wijzen op de nuttige en samenbindende functie van de kerk in de *civil society*, en haar echte identiteit te verzwijgen.

Tegen deze achtergrond moet christelijke politiek ook niet naïef spreken over de waarde van religie in het algemeen. De echte strijd in de samenleving gaat niet over religieus of areligieus (dat lijkt zo vanuit een beperkt westers perspectief). De echte

strijd is een godenstrijd tussen religie en pseudoreligie. Daarom moet christelijke politiek bijvoorbeeld de islam geen hand toesteken omdat religie in het algemeen maatschappelijk zo nuttig is. Dat is zeer de vraag. Het mag alleen als het helpt bij de voorlopige ordening van de samenleving en omdat Christus pseudoreligie (nog) niet met macht of geweld bestrijdt.

b. Royaler compromis

O'Donovan kan de ChristenUnie een royalere omgang bieden met het politieke compromis. De christelijke politiek wordt immers verlost van alles wat 'des kerks' is. Daarom is overigens de noodzakelijke voorwaarde bij deze andere benadering dat de kerk haar publieke karakter weer waarmaakt. In dat geval ontstaat voor de christelijke politiek grotere bewegingsruimte, doordat zij in het saeculum geen koninkrijksdoelen hoeft na te jagen.

Dat relativeert zelfs een gangbare voorwaarde voor een compromis, namelijk dat dit een stap in de goede richting moet vormen³. Deze oude wereld beweegt zich volgens de bijbel onontkoombaar in de verkeerde richting, en christelijke politiek bedoelt haar daarbij alleen maar nog enigszins in het lood te houden en zo mogelijk kleine tijdelijke oases van zegen te stichten. In dat geval zijn ook compromissen denkbaar die niet meer doen dan verkeerde ontwikkelingen inperken of afremmen. Alleen waar je als christen-politicus zelf actief zou moeten 'meezondigen', past geen compromis.

c. Civil voice en politiek debat

O'Donovan kan de ChristenUnie ook aan een eigen 'civil voice' helpen. Daarbij doel ik niet op de gangbare visie dat in het publieke domein alleen algemene argumenten tellen. Het is achterhaald om te denken dat er een algemene ratio bestaat, los van levensbeschouwelijke inkleuring. Wij moeten in het publieke debat juist veel opener en minder besmuikt durven aankomen met de bronnen voor onze kennis, dus ook met de bijbel. Ook de gedachte dat losse argumenten vanuit bijbelse normativiteit ten diepste wel zullen aanspreken omdat ze passen bij de schepping, is achterhaald. Soms geeft God zulke bruggen en dan moet je ze ook benutten. Je kunt ze echter niet plannen of afdwingen. Dus moet je eerlijk laten zien tegen welke achtergrond ze bij je staan. Dat moet echter niet gebeuren in de toonsoort van een appèl of claim

van Godswege. Je spreekt immers in de context van het saeculum en past je toonsoort daarbij aan. Zou je verder gaan, dan doe je wat de kerk in het publieke domein behoort te doen en misken je het seculiere karakter van aardse politiek. Voorwaarde bij zo'n stijl is natuurlijk dat je als christen-politicus zelf een herkenbare christen uit één stuk ben. Waar je politiek terughoudend bent, zul je persoonlijk de radicale stijl van Christus vertonen. Als je bijvoorbeeld Wilders politiek bestrijdt, huil je juist niet mee met de wolven in het 'anti-Wildersbos'. Wanneer je de radicale islam politiek wilt beteugelen, heul je juist niet met de collectieve zelfrechtvaardiging van alle gematigde weldenkende mensen ten koste van radicalen en fundamentalisten. Je houding zal de grenzenloze vijandsliefde van Christus vertonen.

Bij deze benadering verlies je als christen-politicus ook de krampachtige ambitie om van tijd tot tijd getuigende geluiden te laten klinken (en het kwade geweten wanneer dit er niet van komt). Zoals elke christen zal ook de christen-politicus gelegenheden ontvangen waarin een getuigend woord geboden is. Die moet je dan ook benutten. Daarin verschil je echter niets van de christelijke bakker. Je ambacht is niet getuigen maar broodbakken of politiek bedrijven. ■

EINDNOTEN

- ¹ Ad de Bruijne, *Levend in Leviatan. Een onderzoek naar de theorie over 'christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan*. Kampen: Kok, 2006. Belangrijke werken van O'Donovan zijn: *The Desire of the Nations. Rediscovering the Roots of Political Theory*. Cambridge; Cambridge University Press, 1996, *From Irenaeus to Grotius. A Sourcebook in Christian Political Thought*. Grand Rapids, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1999, en O'Donovan, Oliver (1999). *The Ways of Judgment. The Bampton Lectures 2003*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2005.
- ² A. van de Beek, *God doet recht: Eschatologie als christologie*, Zoetermeer: Meinema, 2008; Bernard Reitsma, 'De kerk in de context van de Islam: macht of minderheid' in: *Soteria* 25, 3 (sep 2008); Stanley Hauerwas, *After Christendom. How the Church is to behave if Freedom, Justice, and a Christian Nation are Bad Ideas*, Nashville: Abingdon Press, 1991.
- ³ J. Douma, *Grondslagen: Christelijke ethiek*, Kampen: Kok, 1999, 303v.

Een katholieke

DOOR DRS. JAN SCHIPPERS

Van meet af aan is het proces van Europese integratie positief bejegend door de Rooms-katholieke kerk (RKK). Aan de wieg van de Europese Unie, in 1958 nog bestaande uit EGKS, EGA en EEG, stonden voornamelijk Rooms-katholieke politici. Wie kent niet de namen van Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi, Robert Schuman en Jean Monnet? Wat is er vandaag de dag nog te merken van Europa als katholiek project, en hoe is de houding van de RKK ten aanzien van de Europese Unie?

MOTIVATIE: EENHEID EU EN CHRISTENDOM

De vraag of een kerk zich wel moet inlaten met concrete politiek, wordt door de RKK – bij monde van het Tweede Vaticaans Concilie – positief beantwoord: “De politieke gemeenschap en de Kerk zijn op hun eigen gebied onafhankelijk van elkaar en autonoom. Maar zij staan beide, zij het op verschillende gronden, in dienst van de persoonlijke en sociale roeping van dezelfde mensen.”¹ De RKK heeft het proces van de Europese integratie vanaf het begin gesteund en positief begeleid. De reden daarvoor luidt: vrede in Europa herstellen en Europa herenigen.² Vanaf de jaren tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog hebben de opeenvolgende pausen zich positief over de Europese eenwording uitgelaten en gesteld dat de integratie van Europa een goede en belangrijke zaak is.

BELANG CHRISTELIJKE WAARDEN

Paus Johannes Paulus II heeft zich erg vaak uitgesproken over Europa, bijvoorbeeld in zijn *Ecclesia in Europa* (2003). Hij werd niet moe om na de val van de Berlijnse Muur te benadrukken dat niet

zozeer de EU uitbreidt naar het oosten, maar dat het Europa is dat eindelijk weer Europa wordt. In het boek staat te lezen dat werkelijke Europese eenheid geworteld is in gemeenschappelijke waarden – en dan doelt hij met name op waarden zoals deze door het christendom in de Europese cultuur en samenleving zijn en worden ingebracht. Van hieruit kan Europa zijn interne tegenstellingen overwinnen en zich ook inzetten voor een rechtvaardige en vreedzame wereldorde om zo zijn mondiale verantwoordelijkheid in te vullen.

De aloude droom van het Heilige Roomse Rijk lijkt via de Europese Unie weer gestalte te krijgen. En juist daarom is de paus zo positief over Europese integratie en wil hij dat de Rooms-katholieke kerk hierbij nauw betrokken wordt, zeker wanneer het om de basale waarden van de Europese samenleving gaat.

Vanuit de RKK zelf krijgt deze betrokkenheid concreet vorm in de COMECE, de Commissie van de Bisschoppenconferenties van de Europese Gemeenschap.³ Op deze manier heeft de RKK een spreekbuis (en invloed) binnen de instellingen van de Europese Unie.

WAARDEN EN VERANTWOORDELIJKHEID

Het accent op de christelijke waarden als funderend element voor de Europese samenwerking kwam in het bijzonder tot uitdrukking in de pauselijke lobby voor een concrete verwijzing naar het christendom in het ontwerp van de Europese grondwet. Het is er niet van gekomen, maar ook het grondwetsvoorstel leed schipbreuk. Vanuit de christelijke waarden oefent de RKK kritiek uit op het eenzijdige of dominerende economische dimensie van de Europese eenwording. De vorming en voltooiing en een gemeenschappelijke Europese markt mag niet de enige en belangrijkste doelstelling van de EU zijn. De Europese regeringsleiders moeten namelijk ook werk maken van een sociaal Europa, van de mondiale verantwoordelijkheid van de EU, zoals hiervoor reeds aangeduid.

INVLOED VIA HET EUROPEES PARLEMENT

Aanvankelijk was de invloed van katholieke partijen binnen de Gemeenschappelijke Vergadering (de voorloper van het Europees Parlement) zeer sterk, vooral omdat hetatholicisme ook sterk was in de meeste van de oorspronkelijke zes lidstaten van de Europese Gemeenschappen. Alleen in Nederland

Europese Unie?

en in Duitsland was het protestantisme politiek vertegenwoordigd. Zij beschikten echter niet over een internationaal forum en – bij gebrek daaraan – sloten de protestanten zich aan bij de katholieken die zich verenigd hadden in de *Nouvelles Equipes Internationales* (NEI), de voorloper van de Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD) en de Europese Volkspartij (EVP).

VAN CHRISTELIJK NAAR CONSERVATIEF?

De gestage uitbreiding van de EU heeft een verbreding van de EVP-fractie tot gevolg gehad. Politicoloog Hans-Martien ten Napel spreekt van “een geleidelijke karakterverandering van een christen-democratische partij in de richting van een moderne liberaal-conservatieve *Partei der Mitte*, die de christelijke traditie hoogstens erkent als één van haar (verscheidene) inspiratiebronnen.”⁴ Bekende conservatieve partijen die tot de EVP-fractie zijn toegetreden zijn de Griekse *Nea Demokratia*, de Spaanse *Partido Popular* en de Britse *Conservative Party*. Binnen de EVP-fractie wendten overtuigde Rooms-katholieken, zoals indertijd Otto van Habsburg, uiteraard hun invloed aan, maar als geheel heeft zij geen herkenbaar katholiek profiel. Ook klinkt het katholieke geluid niet duidelijk door naar buiten toe.

BUTTIGLIONE

De dominantie van het seculiere gedachtegoed in het Europees Parlement bleek duidelijk uit de afwijzing van de Italiaanse kandidaat-commissaris Rocco Buttiglione in oktober 2004. Buttiglione is een overtuigd rooms-katholiek die in de hearings met het Europees Parlement de opvatting verdedigde dat op juridisch vlak iedereen gelijke rechten moet hebben (dus geen aparte rechten voor homo's) en dat daarnaast iedereen de vrijheid heeft op moreel en religieus vlak homoseksuele gedragingen al dan niet als een zonde te beschouwen. Toen de kandidatuur van Buttiglione werd ingetrokken, heerste bij een grote meerderheid in het Europees Parlement een jubelstemming, opmerkelijk genoeg óók onder Buttigliones christen-democratische ‘partijgenoten’.

SYMBOLIEK: DE EUROPESE VLAG

De Europese vlag wordt gevormd door een cirkel van twaalf gouden sterren op een blauwe, rechthoekige achtergrond. Dit beeldmerk is niet alleen

het symbool van de Europese Unie, maar ook van de Raad van Europa. Het Europese logo verbeeldt namelijk de eenheid en de identiteit van Europa in bredere zin. De ring van sterren is een zinnebeeld van de solidariteit en de harmonie tussen de volken van Europa.

De Europese Unie zelf ontkent in alle toonaarden de christelijke inspiratie en symboliek van de vlag. Volgens de officiële uitleg van de EU is de cirkel van twaalf sterren een symbool van perfectie, volledigheid en eenheid. Maar iedere Bijbelkenner weet dat dit getal herinnert aan de twaalf stammen van Israël en aan de twaalf apostelen. Verder is een verband te leggen met *Openbaring aan Johannes* 12,1: En er werd een groot teken gezien in den hemel; namelijk een vrouw, bekleed met de zon; en de maan was onder haar voeten, en op haar hoofd een kroon van twaalf sterren. Met deze vrouw wordt de kerk bedoeld, maar de RKK stelt uiteraard dat ook Maria bedoeld kan zijn.⁵

Misschien is aan de her en der wapperende EU-vlaggen de Rooms-katholieke invloed in de EU vandaag de dag nog het meest zichtbaar. Al hebben katholieken geen dominante invloed meer in de Europese Unie, de symboliek van de vlag verwijst naar de tijden van weleer en – al wijst daar tegenwoordig weinig op – mogelijk liggen die weer in het verschiet. ■

EINDNOTEN

- ¹ Michael Kuhn, ‘Europa – een verantwoordelijkheid voor alle katholieken’, in: *Kerk en theologie*, jaargang 57 (2006) nr. 4, pag. 360.
- ² Kuhn, o.c., pag. 365.
- ³ Het permanente secretariaat is gezeteld in Brussel. De huidige voorzitter is mgr. A.H. van Luyn sdb, bisschop van Rotterdam. Zie: www.katholiekederland.nl.
- ⁴ Ten Napel, o.c., pag. 236.
- ⁵ Het verband met voorgaande Bijbeltekst wordt onmiskenbaar op grond van de opmerkingen van de ontwerper van de Europese vlag Arsene Heitz. In 1989 onthulde hij in l'Osservatore Romano de herkomst van zijn inspiratie: de Maria-verschijningen in Rue du Bac in Parijs. Toen Heitz daarover las, maakte hij kennis met de Wonderbaarlijke Medaille. De beeltenis van deze ovale medaille toont een gekroonde Maria staande op een wereldbol met een slang onder haar voeten. Om haar hoofd bevindt zich als een aureool een cirkel van twaalf sterren. Bron: www.katholiekederland.nl.

De richting van Europa

DOOR EGBERT SCHUURMAN

Het is duidelijk dat er in onze tijd iets fundamenteels mis is in Europa. Velen spreken over een crisis. Het is (niet meer) vanzelfsprekend welke kant we met Europa op moeten. En in die verschillen speelt de taxatie van vooral de recente geestesgeschiedenis van Europa een grote rol. Dat was aan de orde bij het referendum in 2005 over het Europees grondwettelijk verdrag van 2004. Ook de discussie over het ontwerp-Wijzigingsverdrag van 2007 wordt er door beheerst. Deze gebeurtenissen hebben de crisis in Europa niet veroorzaakt, maar haar zichtbaar gemaakt. Over de achtergronden daarvan moeten we discussiëren.

MEER CULTUURKRITIEK IS NODIG

Het is veelzeggend dat in de recente discussies over Europa we van de cultuurcrisis zeer weinig hoorden. Wat ons opviel was dat het hoofddoel van de groeiende EU door politici steeds vertaald werd in de ontwikkeling van techniek en economie. Gezamenlijke vernieuwing en versterking van de economie werden als noodzaak met veel nadruk onder de aandacht gebracht tegenover de opkomende machten uit het Oosten.

Wij zullen de laatste zijn om die noodzaak tot versterking te ontkennen. Maar waarom wordt dit

niet gebracht binnen het kader van een omvattend toekomstconcept, een toekomstvisie met als spits het bevorderen van publieke gerechtigheid tussen de volkeren? Het was opvallend hoe weinig in het debat over Europa de Europese taak werd benadrukt om er ook te zijn voor de achtergebleven landen, voor de allerarmsten. En natuurlijk zou daarbij ook veel meer aandacht gegeven moeten worden aan het herstel van natuur- en milieuschade en aan sociale ontwrichting op wereldniveau. Dat gebeurde niet omdat men voornamelijk gericht is op de materiele waarden van techniek en economie. Daarmee komt Europa steeds meer in het slop.

Om de onderlinge discussie te bevorderen lijkt het me goed nadrukkelijk in te gaan op de crisis in de Europese waardengemeenschap en de consequenties daarvan en over een herbronning van waarden en de consequenties daarvan voor de Europese economische, sociale en culturele projecten.

ISLAM EN IDENTITEITSCRISIS EU

De Europese identiteit is gelegen in haar cultuur, haar waarden, die vanouds via de vroege geschiedenis en het christendom inhoud kregen. Dat zijn rechtvaardigheid, solidariteit, gemeenschapszin, offerbereidheid en naastenliefde. Later zijn daar de in die waarden gefundeerde burgerrechten bijgekomen. Die burgerrechten worden door velen geaccepteerd. De basis ervan ligt voor velen echter in de Verlichting. Dat geeft op zijn minst een verschuiving in die fundamentele waarden te zien, met op den duur grote consequenties.

Wat zijn nu die huidige Europese waarden en wat betekenen ze als basis van een oordeel over de huidige ontwikkeling van Europa? Daarmee zitten we bijvoorbeeld midden in de discussie over de aansluiting van Turkije bij Europa. Lange tijd werd de Islam als bedreiging gezien voor de Europese cultuur. Meer dan één denkt daar vandaag anders over. Wie echter de spanningen rond de multiculturele samenleving in Europese landen kent, doet er alleen al om praktisch politieke redenen verstandig aan die spanningen niet op te voeren door te pleiten voor een integratie met een wezensvreemde

Islam. Daarvoor wel pleiten betekent dat men de betekenis van een lange Europese geschiedenis miskent en in de praktijk betekent dit vaak dat men het Christendom - met de bijbelse visie op de waarde van de mens - en de waarden daarvan voor Europa ter discussie stelt of zelfs afwijst. De absolute waarden van de Verlichting worden dan het kompas.

Daarmee is de discussie of de strijd over de inhoud van Europese waarden gestart. Wat is de oorsprong of de grond van de waarden? Is die transcendent aan de werkelijkheid of is die gefundeerd in de rede van de 'Aufklärung'? In die niet eenstemmige discussie ligt de crisis van Europa besloten. Er is geen waarden-eensgezindheid meer. Deze waarden crisis heerst allereerst intern maar heeft ook extern haar uitwerking. Vanwege de overheersende invloed van de Verlichting is het van belang daarop meer zicht te krijgen.

DE VERLICHTING: VRIJHEID VS. BEHEERSING

De Verlichting wordt gekenmerkt door twee idealen: het wetenschapsideaal en het vrijheidsideaal. Deze idealen hebben veel positiefs tot stand gebracht. Toch lopen we er momenteel mee vast. Dat komt omdat wetenschap en vrijheid steeds meer losgemaakt zijn van hun oorsprong en zodoende verabsoluteerd zijn. We krijgen te maken met de

ontsporingen van het wetenschapsideaal en het vrijheidsideaal. Beide idealen missen een metafysische samenhang en transcendente oorsprong. Het wetenschapsideaal verbindt zich met technologie en economie en zorgt voor een op economische groei gerichte ontwikkeling, die materieel veel resultaat brengt, maar in haar spoor vele ecologische en sociale problemen veroorzaakt. Wetenschap en techniek en met haar de rationaliteit kunnen verwoestend worden, wanneer ze van hun wortels worden losgemaakt en het 'machtenkönnen' tot de enige maatstaf maakt. "Het eigenlijke probleem, waarvoor wij vandaag staan, is de blindheid van de Rede voor de niet-materiële dimensie van de werkelijkheid".¹ Dat heeft ernstige gevolgen. De ethiek van het huidige Europa is ten principale - vanwege de keus voor de fundering in de Verlichting (alleen) - gefundeerd in wetenschappelijk-technische beheersing en economische groei enerzijds en anderzijds in een vrijheid die van geen verantwoordelijkheid, van geen orde en gezag wil weten. Vrijheid wordt in Europa steeds meer een anarchistische vrijheid; vrijheid wordt losgemaakt van gezamenlijke, maatschappelijke vrijheid, van haar zedelijke grond en van haar zedelijke opdracht. Miskennis van religie, vooral van de historische betekenis van het christendom, leidt ook tot onverschilligheid inzake de religieuze invloed van de

Egbert Schuurman is emeritus hoogleraar in de Reformatorische Wijsbegeerte en fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Eerste Kamer van de Staten-Generaal.

Dit artikel is een beschouwing naar aanleiding van het afscheidscollege van Prof. H.E.S. Woldring, hoogleraar politieke filosofie aan de V.U. te Amsterdam, gegeven op 26 september, 2008, getiteld: Thomas More en de toekomst van Europa.

‘VERSCHILLENDE WAARDEN EN NORMENSYSTEMEN CONFLICTEREN MET ELKAAR. MET ALLEEN EEN BEROEP OP RECHTEN WORDEN DE CONFLICTEN NIET BESLECHT. Plichten VOOR ALLEN, ZOALS OOK RECHTEN VOOR ALLEN, KUNNEN DE SPANNINGEN DOEN AFNEMEN’

Islam en daarmee van haar bedreigingen voor Europa. De democratische sociale rechtsstaat dreigt te verworden tot een leeg verdelingsmechanisme. Europa heeft in de strijd tussen de twee ideologieën geen ziel meer. Zo’n Europa heeft geen ‘uitstraling naar’ of ‘aantrekkingskracht op’ andere volkeren.

GEEN VERABSOLUTERING VERLICHTING

We ontnemen onszelf in de geest van de Verlichting maatstaven om tot goede afwegingen en oordelen te komen als we de geestelijke bronnen van Europa van de joods-christelijke traditie afzonderen en ons beperken tot de twee honderd jaar oude geestesbeweging van de Verlichting. Ik zeg duidelijk ‘beperken’. Dat is dus geen afscheid van de cultuur van de Verlichting, maar wel van de verabsolutering ervan. Inderdaad is de Verlichting een deel van de Europese vrijheidsgeschiedenis. Ze leeft echter meer en meer van vooronderstellingen en grondslagen die niet van die Europese geestesgeschiedenis afkomstig zijn. Als daar geen aandacht meer voor is, zal met het verdwijnen van een rijke geestelijke geschiedenis ook de Verlichting zelf in een heilloze crisis worden gestort.

Op grote schaal kunnen we constateren dat het cultuurexperiment met alleen een fundament in de Verlichting is mislukt. We kunnen momenteel overal de tekenen daarvan zien: sociale ontbinding in een doorgeschoten individualisering en daarmee verbonden grenzeloze vrijheid en bedreiging van natuur en milieu zijn tekenen aan de wand. De Verlichtingscultuur zit in het moeras. Materieel steenrijk zijn maar geestelijk straatarm getuigt van metafysische lichtzinnigheid en ontbeert een hoognodig bezielend ideaal. Zonder zo’n geestelijk ideaal wordt de paradox steeds groter tussen een op consumptisme gerichte maatschappij en de noodzakelijke eis duurzaamheid te bevorderen. De gouden kalfvisie zal steeds

meer teleurstellen. Verlichting dreigt om te slaan in verblinding.

VERLICHTING VAN DE VERLICHTING

Om de geestesgeschiedenis van Europa weer helemaal recht te doen, zullen we achter de Verlichting terug moeten gaan. Om de blijvende positieve betekenis van de Verlichting daarbij tegelijk te behouden kunnen we ook zeggen dat we in Europa een verlichting van de Verlichting nodig hebben. Erkenning van God als oorsprong en de mens als verantwoordelijk beeld van God, die een goddelijke roeping heeft om de werkelijkheid als schepping van God – ook door wetenschap en technologie - te ontsluiten, maakt de zin van wetenschap en techniek ondergeschikt aan de goddelijke zin van de geschiedenis: het Koninkrijk van God.²

CHRISTELIJKE VISIE OP DE WERKELIJKHEID

Wat we onder invloed van het Christendom hebben geleerd blijft zeer actueel: de werkelijkheid is geschapen werkelijkheid, naastenliefde en barmhartigheid, menselijke waardigheid, mensenrechten en mensenplichten, bescherming van het leven, gemeenschapszin, publieke gerechtigheid, sociale rechtvaardigheid, vrede in de maatschappelijke, onderlinge verhoudingen, de juiste balans tussen gezag en ontzag, vrijheid in verantwoordelijkheid, oriëntatie op de toekomst. Dus verantwoorde cultuurontwikkeling. We hebben geleerd dat de sterken moeten opkomen voor de zwakken, de gezonden voor de zieken, de jongeren voor de ouderen en omgekeerd. We erkennen de betekenis van verscheidenheid in verantwoordelijkheden en dat allen gelijk zijn voor de wet. En dat we een schepingsmandaat hebben: in ons werk de schepping ontwikkelen en bewaren tegelijk. Cultuurwerk dus in dienst van al het leven. Gaan we deze weg van heroriëntatie niet, dan ontwortelen we steeds meer. We bouwen weliswaar torens van Babel, maar op drijfzand.

Kortom, op grote schaal kunnen we constateren dat het cultuurexperiment met alleen een fundament in de Verlichting – hoeveel we er overigens ook aan te danken hebben - is mislukt. Een wending in de cultuur is vereist waardoor spanningen en dreigingen afnemen. Een vaste basisoriëntatie – of anders gezegd: een metahistorisch en moreel kompas - is nodig! Dat leidt tot vernieuwing van

Europa en daarmee van haar politieke, sociale, economische en culturele projecten.

POLITIEKE INTEGRATIE

Maar wat als Europa de weg van voortgaande secularisatie blijft opgaan en de waardencrisis aanhoudt en zelfs wordt versterkt? En bovendien wat als door de multiculturaliteit ook steeds meer waarden- en normensystemen door elkaar gaan lopen, waardoor grote onzekerheid ontstaat? Zo is het gevaar aanwezig dat moslims zich bijvoorbeeld aanpassen aan de Europese democratische rechtsorde zolang en voor zover zij daarbinnen hun opvatting van de Islam vrij kunnen beleven en bijvoorbeeld ook islamitische scholen kunnen stichten. De ruimte die ze daarmee krijgen, gunnen ze niet vanzelfsprekend aan anderen. Zonder een politieke integratie zal de sociale integratie daarom de spanningen tussen autochtonen en allochtonen niet kunnen wegnemen. Het zijn de burgers die dat haarscherp aanvoelen en voor de toekomst van hun (klein-)kinderen het ergste vrezen. Ondanks goede bedoelingen van het sociale integratieproces neemt het onderlinge wantrouwen toe. Eerlijk is eerlijk: het onderlinge wantrouwen betreft niet alleen de verhouding Islam en de anderen, ook in de westerse cultuur zelf woedt, zoals eerder aan de orde kwam, een innerlijke strijd tussen libertijnen en christenen. Ook dat geeft onzekerheid met betrekking tot Europa als waardengemeenschap. Burgerrechten voor allen worden niet vanzelfsprekend gevolgd door burgerplichten voor allen. Is het niet van belang met het oog op sociale en politieke samenhang daarvoor in Europa aandacht te vragen?

VRIJHEID NOOIT ZONDER VERANTWOORDELIJKHEID

Vandaag is de maatschappelijke gemeenschapszin in ontbinding. Het individualiseringsproces werkt er aan mee dat men eenzijdig van alleen burgerrechten spreekt, zonder nog te beseffen dat er ook plichten tegenover staan. Deze houding is vooral bevorderd door het proces van de secularisatie. Dat vrijheid gebonden is aan verantwoordelijkheid wordt te weinig beseft. Het wordt steeds duidelijker dat de vrijheidsrechten misbruikt kunnen worden. Het maatschappelijk klimaat raakt met een beroep op de vrijheidsrechten gemakkelijk vergiftigd. Bovendien is onze cultuur multi-cultureel en

multi-religieus geworden. Verschillende waarden en normensystemen conflicteren met elkaar. Met alleen een beroep op rechten worden de conflicten niet beslecht. Plichten voor allen, zoals ook rechten voor allen, kunnen de spanningen doen afnemen.

HANDVEST VOOR BURGERPLICHTEN

Om al deze redenen wordt het hoog tijd dat er in onze maatschappij niet alleen maar over rechten, maar ook over plichten en verantwoordelijkheden moet worden gesproken. Dat zou de samenleving weer leefbaarder maken. Er moet een soort evenwichtsherstel komen tussen luid verkondigde rechten en nauwelijks genoemde plichten. Voor een herstel van meer maatschappelijk evenwicht en voor een garantie voor handhaving van de rechtsstaat zou het goed zijn dat er een Handvest van burgerplichten komt.

Wat zal er zoal in zo’n Handvest moeten staan? In elk geval zal het moeten gaan over de plicht om de schepping, in casu de natuur te verzorgen en te bewaren, de plicht om het leven te respecteren, want elk mens is van onschatbare waarde en moet onvoorwaardelijk beschermd worden. Wederzijds respect is een plicht die autochtonen en allochtonen jegens elkaar dienen te betrachten. Gebruik maken van het recht van godsdienstvrijheid heeft als keerzijde de plicht ook anderen die vrijheid te verlenen. Een beroep op het recht van vrijheid van vereniging heeft als keerzijde de plicht om die vrijheid ook andersdenkenden te gunnen. Iedereen heeft de plicht het eigendom van anderen te beschermen en de veiligheid van anderen te bevorderen, enzovoort. “Wat u wilt dat u de mensen doen, doet gij hen evenzo”, zou een actuele vertaling moeten krijgen.

Dit perspectief van leven in maatschappelijke vrede, in rechtvaardigheid, welzijn en welvaart voor allen en wereldwijd ten dienste van allen blijft voor de crisis van de Europese waardengemeenschap het wenkend perspectief. ■

EINDNOTEN

¹ Ratzinger Joseph, *Waarden in Tijd van Ommakeer*, Uitgeverij Lannoo, 2005, p.61.

² Swearingen, Jack Clayton, *Beyond Paradise – Technology and the Kingdom of God*, Wipf & Stock Publishers, Eugene, Oregon, 2007, p.271 e.v.

Over de rechtvaardige oorlog

DOOR EIMERT VAN MIDDELKOOP

Welke betekenis heeft het begrip 'rechtvaardige oorlog' voor de hedendaagse internationale operaties. Dat is ook voor Nederland een bijzonder relevante vraag nu we in Afghanistan geconfronteerd worden met een tegenstander die nietsontziende methoden gebruikt om de overwinning te behalen. Er wordt wel beweerd dat de missie van de NAVO en Nederland in Afghanistan kansloos is als we niet dezelfde strijdwijze gebruiken als de tegenstander. Is dat zo? Moeten we de idee van de rechtvaardige oorlog bij dit soort conflicten maar uit ons hoofd zetten en vuile handen maken? Of toch niet?

Op die vraag zal ik aan het eind van mijn betoog een antwoord geven. Daartoe zal ik achtereenvolgens het gedachtegoed van de rechtvaardige oorlog behandelen, het karakter van hedendaagse binnenstatelijke conflicten schetsen en – ten slotte – enkele conclusies trekken over de hedendaagse relevantie van het oorlogsrecht. Vooraf maak ik echter twee kanttekeningen om mijn positie af te bakenen.

VOORAF: GEWELDIGEBRUIK LEGITIEM?

Ten eerste gaat achter de notie van de 'rechtvaardige oorlog' de overtuiging schuil dat geweldgebruik klaarblijkelijk gerechtvaardigd hoort te worden. Afzien van geweldgebruik is de regel, toepassing van geweld de uitzondering die legitimatie behoeft. De Amerikaanse filosoof Michael Walzer, bekend van zijn boek *Just and Unjust Wars*, noemt als redengeving voor het schrijven van zijn boek "dat een van de dingen, die de meeste mensen verlangen, zelfs tijdens een oorlog, is om ethisch te handelen of in elk geval de schijn te wekken".

‘DAARACHER GAAT DE OVERTUIGING SCHUIJ DAT GEWELDGEBRUIK KLAARBLIKELIJK GERECHTVAARDIGD HOORT TE WORDEN. AFZIEH VAN GEWELDGEBRUIK IS DE REGEL, TOEPASSING VAN GEWELD DE UITZONDERING DIE LEGITIMATIE BEHOEFT’

Ten tweede is voor mij bij vraagstukken die het oorlogsrecht betreffen ook mijn christelijke levens- en wereldvisie belangrijk. Zo voerden de Israëlieten na de uittocht uit Egypte veel oorlogen. Maar zelfs in die tijd legde Mozes al beperkingen op aan de strijd: “Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, (...)” (*Deut.*20). Beperkingen in de oorlogvoering werden ook toen klaarblijkelijk al nodig gevonden om duurzaam leven (zoals we dat tegenwoordig zouden noemen) mogelijk te maken. Het gebruik van geweld kan gerechtvaardigd zijn, daarna moet het “gewone” leven zich weer snel kunnen voortzetten. Deze notie – het zij terzijde opgemerkt – is voor mij recent ook bepalend geweest bij het formuleren van een standpunt ter zake van het vraagstuk van de clustermunition. Ik wil wijzen op de theologische vooronderstelling, die mijn benaderingswijze mede fundeert. Ik geloof niet dat het gebruik van geweld, hoe in tegenspraak ook met het ethos van de Bergrede, vreemd is aan het werk van God met en in deze wereld. Evenmin beschouw ik de inzet van de zwaardmacht à la Luther als Gods werk ter linkerhand. Zeker, het eigenlijke werk van een overheid is gericht op vrede en recht, maar dat doet niet af van de legitimiteit van de inzet van die macht als bijkomende activiteit. Daarom weet ik mij ambtelijk verplicht tot het najagen van recht, in dit geval het humanitaire oorlogsrecht.

RECHTVAARDIGE OORLOG; DRIE NORMEN...

Uit welke voorschriften bestaat het gedachtegoed van de “rechtvaardige oorlog” die het ius ad bellum (de voorwaarden voor het beginnen van een oorlog) sterk heeft beïnvloed? De historische kern van de doctrine van de rechtvaardige oorlog kan worden

samengevat in drie normen:

1. Rechtvaardige zaak (causa iusta) De oorlog moet om een goede reden gevoerd worden (zoals herstel van de status quo) en niet bijvoorbeeld om het prestige van een leider te vergroten.

2. Juiste bedoeling (recta intentio) De oorlog moet resulteren in een betere en duurzamer vrede dan die welke zou hebben bestaan zonder het toepassen van gewapend geweld. Alleen verwijdering van een gehate tegenstander is bijvoorbeeld niet een voldoende grond.

3. Juiste autoriteit De beslissing om een oorlog te beginnen mag alleen door een persoon of orgaan met het vereiste gezag genomen worden. In het verleden was dit doorgaans de regering van een soevereine staat, thans berust deze bevoegdheid vooral bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, al kan militair optreden onder meer ook plaatshebben op uitnodiging van een staat zelf, zoals in het geval van Macedonië in 2001. Over het recht van een regionale organisatie (bijvoorbeeld de NAVO) om militair op te treden als de beslissing in de Veiligheidsraad is geblokkeerd, vindt een intensieve discussie plaats, maar hierover bestaat geen overeenstemming. In geval van Kosovo was het antwoord bevestigend.

...EN TWEE AANVULLENDE VOORWAARDEN

Als aanvullende voorwaarden die deel uitmaken van de doctrine het jus ad bellum worden onder meer vaak genoemd.

4. Redelijke kans op het bereiken van het beoogde effect (effectiviteit) Men moet niet de offers van de oorlogvoering brengen, waaronder groot menselijk leed, als die oorlog een uitzichtloos is.

5. Laatste redmiddel Voordat geweld gebruikt wordt dienen eerst andere middelen (diplomatie, economische sancties) te zijn aangewend. Deze voorwaarde kan overigens in strijd komen met die van effectiviteit aangezien het dikwijls gemakkelijker is een conflict in de kiem te smoren dan in een conflict te interveniëren nadat reeds veel bloed is vergoten en haat gezaaid.

HANDVEST VN

De kern van het ius ad bellum is in de huidige veiligheidsstructuur vervat in het Handvest van de Verenigde Naties. Artikel 2 lid 4 van dit Handvest stelt dat het gebruik van gewapend geweld in de internationale betrekkingen niet is toegestaan, tenzij

een uitzondering van toepassing is. Er zijn een aantal rechtsgrondslagen die zo’n uitzondering vormen. Een eerste rechtsgrondslag is het reeds genoemde recht op individuele of collectieve zelfverdediging. Een tweede rechtsgrondslag voor het gebruik van geweld is een autorisatie van de Veiligheidsraad om de internationale vrede en veiligheid te handhaven of te herstellen. Beide rechtsgrondslagen maken deel uit van hoofdstuk VII van het Handvest, waarin het nemen van dwangmaatregelen is vastgelegd.

SAMEN WERKEN, SAMEN LEVEN

De actualiteit van het ius ad bellum wordt geïllustreerd door een passage in het coalitie-akkoord *Samen Werken, Samen Leven* van 7 februari 2007. Na de aankondiging dat Nederland zich richt op vredesmissies, op bestrijding van terrorisme, op conflictpreventie en op wederopbouw stelde de regering: “Een adequaat volkenrechtelijk mandaat is vereist bij deelname aan missies met inzet van Nederlandse militairen. Het Toetsingskader is leidraad bij de besluitvorming, waarbij parlementaire instemming is verzekerd”. Na debatten in de Eerste en Tweede Kamer heeft de regering op 22 juni 2007 een Notitie over de rechtsgrondslag en het mandaat van missies met deelname van Nederlandse militaire eenheden naar het parlement gestuurd, waarin de geciteerde passage uit het coalitieakkoord nader is ingevuld. Hierin wordt nog eens bevestigd dat uitzending van Nederlandse militairen in overeenstemming moet zijn met het internationaal recht. In ieder afzonderlijk geval zal moeten worden vastgesteld of sprake is van overeenstemming met het internationale recht en of een duidelijk mandaat van de voorgenomen uitzending is verzekerd. Die noodzakelijke toetsing van ieder geval afzonderlijk is onder meer een gevolg van het feit dat het internationale recht evolueert.

RESPONSIBILITY TO PROTECT ...

Een goed voorbeeld hiervan is het beginsel van de ‘Responsibility to Protect’, dat is opgenomen in het slotdocument van de VN-top van september 2005. Dit beginsel benadrukt in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van regeringen om hun eigen bevolking te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdrijven, etnische zuivering en misdrijven tegen de menselijkheid. Op basis van het beginsel ‘Responsibility to Protect’ kan worden geconcludeerd dat de internationale gemeenschap in het geval van

dit type zeer ernstige misdrijven gelegitimeerd kan zijn om te interveniëren. Dit beginsel maakt het in principe mogelijk de soevereiniteit van een land te passeren als de bevolking ernstig lijdt als gevolg van een burgeroorlog, opstand, onderdrukking of wetteloosheid, en de overheid dit geen halt kan of wil toeroepen dan wel dit niet kan afwenden. Volgens de regeringsnotitie over de rechtsgrondslag bestaat de verantwoordelijkheid te beschermen uit drie elementen.

- Trachten te voorkomen dat de bevolking wordt bedreigd.
- Reageren en wel in het uiterste geval met militaire middelen als de burgerbevolking ernstig in de problemen komt.
- Bijdragen aan wederopbouw en verzoening.

... EN RESPONSIBILITY TO REBUILD?

Mede in het kader van de ‘Responsibility to Protect’ is ook de vraag opgeworpen of aan het ius ad bellum nog een ius post bellum zou moeten worden toegevoegd. Dienen staten die deelnemen aan een stabilisatie- en wederopbouwoperatie niet verantwoordelijk te worden gemaakt voor een overgang naar duurzame vrede via een ‘responsibility to rebuild’? In een artikel in het *Jaarboek Vrede en Veiligheid* voor het jaar 2007 heeft de Nederlandse internationaal-jurist Gelijk Molier hiertegen ingebracht dat deze gedachten weinig toevoegen aan de beginselen die toch al worden toegepast bij vredesopbouw. Molier waarschuwt zelfs dat de juridificering van de wederopbouwfase “averechts zou kunnen werken, aangezien staten zich zouden kunnen gaan bedenken om überhaupt nog te interveniëren voor humanitaire doeleinden met het oog op allerlei juridische verplichtingen die in de post interventie-fase op hen rusten”.

JUS IN BELLO

Wel zinnig is het onderscheid tussen het ius ad bellum (het recht een oorlog te beginnen) en het ius in bello (de normen waaraan men zich moet houden tijdens de oorlogvoering). Als Minister van Defensie heb ik vooral te maken met dat tweede: het jus in bello. Twee kernwaarden van dat recht die vastleggen hoe men dient te vechten zijn: discriminatie en proportionaliteit. Het beginsel van discriminatie beoogt aanvallen op onschuldige burgers (non-combattanten) zoveel mogelijk te voorkomen om op die manier onnodig lijden tegen te gaan. Hierto

‘DUIDELIJK IS IN IEDER GEVAL DAT EEN BEROEP OP DE DOCTRINE VAN DE RECHTVAARDIGE OORLOG ONS ER ALTIJD TOE ZAL VERPLICHTEN HET IUS IN BELLO TOE TE PASSEN’

behoren ook het goed behandelen van krijgsgevangenen en het mogelijk maken van de behandeling van gewonden. Het beginsel van proportionaliteit schrijft voor dat niet méér geweld mag worden gebruikt dan nodig is om het doel te bereiken.

BINNENSTATELIJKE CONFLICTEN

Vandaag richt ik mij op het ius in bello tijdens primair binnenstatelijke conflicten. Hieraan nemen “non-state” actoren deel, waarvan de strijders zich vaak met opzet schuil houden tussen de burgerbevolking. De Britse generaal b.d. Rupert Smith heeft in zijn boek *The Utility Of Force* zelfs gesproken van een paradigmaverschuiving van ‘Industrial War’ naar ‘War Amongst the People’. Binnenstatelijke oorlogen zijn tegenwoordig het overheersende conflicttype, maar als krijgsmacht moeten we uiteraard ook altijd voorbereid zijn op het voeren van tussenstatelijke oorlogen.

Binnenstatelijke conflicten kenmerken zich door:

- 1 confrontatie van onbepaalde duur;
- 2 staatsvorming als politiek doel;
- 3 de aard van de militaire strijd.

1. Confrontatie van onbepaalde duur.

In de klassieke oorlog tussen staten was de grens tussen oorlog en vrede in de tijd scherp afgebakend: het was hetzij oorlog hetzij vrede. Thans worden perioden van relatieve rust afgewisseld met intensieve gevechten. Ook verschilt de situatie sterk per regio in een land. Het zuiden van Afghanistan is onrustiger dan het noorden en het westen. Oorlog was een instrument waarmee staten volgens het gedachtegoed van Von Clausewitz een beperkt politiek doel trachtten te bereiken. De afloop van de oorlog werd tijdens vredesonderhandelingen bezegeld. Daarentegen treden in hedendaagse binnenstatelijke conflicten vaak religieuze of etnisch geïnspireerde groeperingen op. Sommigen trekken daarbij zelfs de vergelijking met de Dertigjarige Oorlog. De tegenstanders proberen de strijd te rekken en zijn erop uit zoveel mogelijk slachtoffers onder de westerse strijdmachten te maken, ook als dit grote aantallen doden in eigen gelederen tot gevolg heeft. Dit conflicteert met de zo beheerst mogelijke toepassing van geweld door westerse krijgsmachten. Die zijn erop uit geen slachtoffers te maken onder onschuldige burgers.

2. Staatsvorming als politiek doel.

In oorlogen tussen staten probeert de ene partij iets van de regering van de andere staat gedaan te krijgen (bijvoorbeeld afstand doen van een deel van het grondgebied). Bij binnenstatelijke oorlogen gaat het er echter om de regering van het land waarin de interventie plaats heeft, weer op de been te helpen zodat die zelf in de behoefte aan veiligheid kan voorzien. Een goed voorbeeld is de ‘International Security Assistance Force’ (ISAF) in Afghanistan, waaraan ook de Nederlandse krijgsmacht een substantiële bijdrage levert. In Afghanistan opereert geen andere staat als conflictpartij waaraan eisen kunnen worden gesteld. Neen, het doel is juist het de Afghaanse regering zelf mogelijk te maken de orde in eigen land te herstellen (‘security first’). Om die reden leiden wij ook het Afghaanse leger en de Afghaanse politie op, zodat die de veiligheidssector zo snel mogelijk zelf kunnen overnemen. Smith definieert het politieke doel van operaties als het creëren van de voorwaarden voor het politieke proces in de fragiele staat. Doel is inderdaad dat de betrokken partijen door deelname aan het proces van staatsvorming de geweldsoptie opgeven. Binnen die context moet het optreden van onze militairen in Afghanistan worden beoordeeld.

3. Aard van de militaire krachtmeting.

Doel van de operaties is het verkrijgen van steun van de burgers (het veroveren van hun ‘hearts and minds’). Hiervoor is het niet altijd noodzakelijk een militaire overwinning te boeken. Dat is trouwens ook lastig omdat de tegenstander in regelrechte militaire krachtmetingen zwakker is en om die reden het directe gevecht uit de weg zal gaan. Hij richt zich tegen onschuldige derden om via intimidatie of moord de burgers aan zijn kant te krijgen (terrorisme) of hij voert ‘hit and run’-acties uit tegen onze strijdkrachten, om zich na een kortstondige aanval weer terug te trekken. Door zich te mengen met burgers of deze als schild te gebruiken kan de tegenstander zelfs beogen dat er onder de non-combattanten slachtoffers vallen, waardoor de steun aan ISAF vermindert.

HET GEVAAR VAN ZWIJGENDE WETTEN

Het gevaar bestaat dat het Westen in counter insurgency-campagnes de methoden van de tegenstander overneemt, zoals bijvoorbeeld het geval

kan zijn bij toepassen van onaanvaardbare verhoormethoden. Dit verschijnsel is bekend uit de militaire geschiedenis, onder meer tijdens oorlogen in de koloniën en tijdens de Algerijnse oorlog. Sommigen beweren zelfs dat de counter insurgency operaties alleen effectief kunnen zijn als men zich zelf niet aan de regels van het oorlogsrecht gebonden acht. Voor die verleiding mogen wij echter nooit bezwijken en dat doen onze militairen dan ook niet. De verleiding is een oude: inter arma silent leges, in tijd van oorlog zwijgen de wetten. Echter, wat vroeger immoreel was is het nu ook. Het kan geen kwaad in dit verband nog eens op een evidentie te wijzen, en dat is dat in Afghanistan de Taliban en medestanders de primaire verantwoordelijken zijn voor alle geweld en slachtoffers, ook die gevolg zijn van ons handelen. Die constatering vloeit voort uit het oordeel dat het geweldgebruik van de Taliban door niets en niemand wordt gerechtvaardigd. Ik citeer nogmaals Michael Walzer: “Geen enkele oorlog, zo verklaarden al middeleeuwse theologen, kan van beide zijden gerechtvaardigd zijn”.

KUN JE EEN OORLOG WINNEN?

Het is duidelijk dat in een binnenstatelijk conflict als in Afghanistan de regels van het humanitaire oorlogsrecht van de kant van de niet-statelijke tegenstander welbewust worden geschonden. Wat moet het antwoord zijn op deze irreguliere strijdmethodes? Kunnen we winnen en zo ja hoe? Ik stel voorop dat een overwinning geen militaire overwinning is. We hebben gewonnen als de Afghaanse overheid in staat is zelf het land te besturen. Wij hoeven de laatste IED niet onschadelijk te maken. Dat doen de Afghanen straks zelf wel. Om dat te bereiken passen we zowel nationaal als internationaal een geïntegreerd beleid toe. Dat noemen we in Nederland 3 D (‘Diplomacy, Defence and Development’). En dat alles lukt nooit als Westerse strijdmachten het ius in bello ook maar aan hun laars lappen. Om twee auteurs van de recente publicatie Just War (Charles Guthrie en Michael Quinlan) te citeren: “two wrongs do not make a right,” meer huiselijk geformuleerd: het vuil van de een wast de ander nog niet schoon. Integendeel, de dagelijkse praktijk die zich bij uitzendingen voordoet laat zien dat Nederland de regels van het humanitaire oorlogsrecht

zo gewetensvol mogelijk probeert toe te passen. Gaan wij militair op expeditie dan gaat de rechtsstaat mee! Een eerste voorbeeld is de zorg die wordt besteed aan de behandeling van Afghaanse gevangenen. Een tweede is het voorkomen van slachtoffers onder de Afghaanse burgerbevolking tijdens militaire acties.

MAXIMUM AAN PRECISIE

Het westerse militair optreden vereist een maximum aan precisie, dat op zijn beurt de capaciteit tot accurate waarneming vergt. Om deze reden wordt onze inlichtingscapaciteit uitgebreid. Ook wordt de tegenstander bestreden door zelf kleinere eenheden (onder meer “special forces”) in te zetten en door het toepassen van netwerktechnologie die “real time situational awareness” en communicatie mogelijk maakt (“Network Enabling Capabilities” ofwel NEC). Ook leidt de doelstelling zoveel mogelijk levens te sparen aan eigen zijde tot een nadruk op de bescherming van eigen Troepen: ‘force protection’. Deze maatregelen betreffen zowel bescherming van de individuele soldaat, bescherming van militaire voertuigen (bijvoorbeeld tegen IED’s) als de bescherming van “compounds” (bijvoorbeeld tegen morteraanvallen).

TOT SLOT

Deze voorbeelden zijn illustratief voor de waarde die de regering toekent aan het oorlogsrecht. Ook worden onze militairen onder meer via dilemma-training voorbereid op de ethische dilemma’s die voortvloeien uit het humanitaire oorlogsrecht. En ten slotte kan ik U verzekeren dat het parlement er wel voor zal waken dat onze aandacht voor de rechtvaardige oorlog niet verslapt. Duidelijk is in ieder geval dat een beroep op de doctrine van de rechtvaardige oorlog ons er altijd toe zal verplichten het ius in bello toe te passen. ■

Openingstoespraak van de Minister van Defensie tijdens het Symposium “De rechtvaardige oorlog: vroeger en nu”, georganiseerd door de Vereniging voor Christenhistorici, in samenwerking met het Instituut Geschiedenis van de Universiteit Utrecht en het Centre for Terrorism and Counterterrorism Studies.

Geweld is een probleem

DOOR LUDO HEKMAN

Het christendom kent een voortdurende onderstroom van mensen die vraagtekens zetten bij de inzet van geweld. Vaak is hen lafheid verweten. Toch zijn er goede redenen om kritisch stil te staan bij de principiële vraag: hoe gaan wij om met onze vijanden? Zeker in de gereformeerde traditie waar Romeinen 13 erg gemakkelijk wordt ingezet als rechtvaardiging van geweld door de overheid.

In de tijd van Jezus begroette je een vriend met het toekeren van je wang - zodat hij je kon kussen. Een ander je wang toekeren betekent dus: hem als een

vriend benaderen. De tekst over 'de andere wang toekeren' is dan ook geen oproep tot het passief ondergaan van geweld. Maar wèl tot het benaderen van je vijand als je vriend. Wat betekent dat in een tijd waarin de polarisatie toeneemt? In een tijd waarin er weer een vijand lijkt op te staan in de vorm van de fundamentalistische Islam en waarin Nederland in oorlog is met de Taliban?

HOE HET KWAAD BESTRIJDEN?

Als je een christen-politicus vraagt waarom oorlog voeren niet principieel moet worden afgewezen, dan is het antwoord meestal: een overheid heeft de taak het kwaad te bestrijden. De vraag die dat direct oproept is: hoe doe je dat? Met welke middelen bestrijd je het kwaad?

Op die vraag lopen de antwoorden uiteen. Sommigen stellen dat de overheid het zwaard niet voor

niets draagt en gezag heeft gekregen geweld toe te passen. De redenering loopt dan als volgt: Oordeel en straf zijn niet wezenlijk vreemd aan God. Bovendien schakelt God mensen in bij het uitvoeren van zijn plannen. De conclusie is dat God mensen macht en verantwoordelijkheid geeft om geweld in te zetten in de strijd tegen het kwaad. *Romeinen 13* (de overheid draagt het zwaard niet tevergeefs) bevestigt dat.

VOORBIJ VLUCHTEN OF VECHTEN

Maar er is ook een andere lijn van denken, een lijn die zich de hele kerkgeschiedenis door heeft gemanifesteerd, zij het meestal in de marge. Die lijn onderschrijft de eerste claim, namelijk dat het kwaad bestreden moet worden. Zij onderschrijft ook de tweede claim. Dat God oordeelt over goed en kwaad en daarbij geweld uiteindelijk niet zal schuwen (*Openbaringen*). Maar ze onderschrijft niet de verbinding tussen die twee claims. Daarvoor doet zij niet alleen een beroep op passages uit de Bergrede of *Romeinen 12*, maar evenzeer op de kern van het evangelie: Jezus Christus overwon het kwaad, zonder de methoden van het kwaad te kopiëren. De optie 'vluchten of vechten' wordt door Jezus aangevuld met een derde mogelijkheid waarvan hijzelf het motto meermalen formuleert en tot de uiterste consequentie voorleeft.

Hieronder werk ik dat verder uit.

VREDE IS PRIMAIR

Een belangrijke serie argumenten waarmee geweld wordt geproblematiseerd richt zich op de logica van geweld. Die is namelijk heel overtuigend. We leren al heel jong dat geweld redding kan bieden. Het is de bottomline van veel Hollywoodproducties, games (niet alleen de heftige, ook Super Mario bijvoorbeeld) en discussies over militair ingrijpen. We staan als het ware vanzelf voorgesorteerd voor een gewelddadige oplossing.

Walter Wink, theoloog en auteur van *The powers that be*, noemt dat de 'myth of redemptive violence'. Die mythe is ook werkelijk een mythe. In veel mythen is de 'schepping' namelijk een daad van geweld. Volgens de Babylonische scheppingsmythe wordt de kosmos gemaakt van de vermoorde moeder-god Tiamat. Ook de Grieken, Romeinen, Germanen, Chinezen en Indiërs kennen mythen waarin de schepping het resultaat is van een

gewelddadige overwinning, vaak op een vrouwelijke god. Onze orde wordt met geweld gewonnen op de chaos. Vrede door oorlog. Veiligheid door macht. De mythe resoneert in Hollywood, in de verwachting van de Zeloten, in computergames en in de buitenland politiek van vrijwel ieder land. *Genesis* schetst een totaal ander beeld van een goede God die een goede schepping creëert. Met mensen naar zijn eigen beeld. Waar het goede duidelijk vooraf gaat aan het kwade. Waar schepping een daad van liefde is in plaats van een daad van geweld.

GEWELD AFZWEREN

Volgens denkers als Wink (maar ook inspirerende theologen als Hauerwas en Volf) betekent deze ontologische prioriteit van het goede, dat we niet onze kaarten alsnog op het kwade moeten zetten. Stilzwijgend de mythe van Messiaans geweld onderschrijven verloochent het koninkrijk waar christenen lid van zeggen te zijn. Een variant op dit argument keert zich tegen de gedachte dat geweld op zich effectief is. Die gedachte gaat namelijk voorbij aan een interne dynamiek van geweld. Dit is helder uiteengezet door de Franse theoloog en socioloog Jacques Ellul. Geweld heeft een interne dynamiek die ervoor zorgt dat geweld vaak nieuw geweld oproept. Dat geweld heel moeilijk met geweld te bestrijden is, zonder het spiegelbeeld van je vijand te worden. Dat geweld een bezielende kracht heeft.

JEZUS' VOORBEELD

Dat geweld zijn eigen logica en dynamiek heeft, dat het kan bezielen, maakt op zijn minst voorzichtig. En het werpt licht op een ander facet in Jezus' strijd. Hij stierf niet alleen voor onze zonden. Hij rekent ook af met de 'heersers en machthebbers van de duisternis' (*Ef. 6:12*). Wanneer hij wordt

SAMENVATTING

- We moeten niet te snel geweld (door de overheid) rechtvaardigen.
- Denkers als Wink en Ellul werken dit uit.
- Jezus leverde strijd tegen de machten en structuren van deze wereld.
- De weigering geweld te gebruiken als houding in de strijd tegen het kwaad zou wel eens vruchtbaarder kunnen zijn dan het alternatief.

Column

Gedeeld credo

gekruisigd maakt hij hen openlijk te schande (Col. 2:15). Zijn strijd is van een andere orde, en is juist daarom in staat de cyclus van geweld en vergelding te doorbreken.

Jezus kwam niet alleen om individuen te redden: de aarde en al haar machten moesten verlost worden. Hij leverde dus ook strijd tegen de machten en structuren van deze wereld. En uiteindelijk stierf hij een politieke dood. Theologen die geweld problematiseren wijzen op dat facet in de strijd van Jezus. In de gereformeerde traditie ontbreekt die spanning. En dat is armoede, want het laat daarvoor een belangrijk aspect van de geestelijke strijd onderbelicht.

‘LAST RESORT’ ONTMOEDIGT ALTERNATIEVEN

Meestal wordt geweld wel als een probleem beschouwd, en daarom gerechtvaardigd als ‘laatste optie’. Dat is zelfs een onbetwiste voorwaarde van het *ius ad bellum*. Maar wanneer noem je iets een laatste optie? Is dat niet net als de andere voorwaarden voor een rechtvaardige oorlog (*just cause*, *peaceful intention*, etc), een bijzonder veeleisende voorwaarde? Daar komt bij dat oorlog ‘messy’ is. Daders en slachtoffers zijn lang niet altijd van elkaar te onderscheiden. Recent voorbeeld daarvan is de oorlog op de Balkan. Los daarvan is de waarheid überhaupt moeilijk te peilen in tijden van oorlog. Niet voor niets gaat er aan iedere oorlog een media-oorlog vooraf. De aanval op Irak – die we als ChristenUnie steunden – is daarvan een duidelijk en pijnlijk voorbeeld.

Later sprak een van onze NAVO-partners zelfs van zogenaamde ‘anticipatory retaliation’. Een belachelijke combinatie van woorden. Niet ingegeven door just-war denken, maar door angst en een groot vertrouwen in de effectiviteit van geweld.

MAAR, WAT ALS...

Maar is het niet volstrekt onverantwoord om evident onrecht te laten gebeuren als je het kan voorkomen? Een kamerlid van de VVD verdedigde op deze manier de inzet van clusterbommen: In

Ludo Hekman is journalist en heeft momenteel met collega-journalist Karel Smouter een boek in voorbereiding over alternatieven voor militarisme en pacifisme. Reacties zijn welkom: ludohekman@gmail.com

sommige gevallen zijn clusterbommen het enige middel om groter onrecht te voorkomen. Is het dan niet volstrekt onverantwoord om een contract te tekenen waarin Nederland belooft af te zien van het gebruik van clusterbommen? Het is een variant op het argument ‘het doel heiligt de middelen’. Van Middelkoop geeft duidelijk aan dat het Nederlandse leger zich ook in een oorlog gebonden weet door bepaalde normen, het *ius in bello*. Daarin schuilt een erkenning dat niet alle middelen gerechtvaardigd zijn – hoe groot het onrecht ook is.

Deze vraag, dat is het tweede, problematiseert de schijnbare spanning tussen gehoorzaamheid en verantwoordelijkheid. Sommige theologen wijzen erop dat wij geen nieuwe aarde hoeven te bouwen. Sterker nog, als we dat doen op basis van de regels van de oude aarde komen we van een koude kermis thuis. Het is daarom zaak te leven volgens de principes van Gods koninkrijk en het totaalplaatje aan God over te laten. Gehoorzaamheid kan dan in strijd zijn met de *common sense* idee van verantwoordelijkheid, maar voor wie rekent met de overwinning van Christus is het dat slechts een schijnbare strijdigheid.

En toch. Iemand beschermen of voor kleding en eten zorgen is geen bijzaak, of een louter materiële aangelegenheid. Ook niet als je onderschrijft dat een mens niet van brood alleen kan leven. Wat dan te doen? Is het voldoende te zeggen dat Gods rechtvaardigheid zal zegevieren – maar dan later? Terwijl mensenlevens kapot gaan en de kroon op Gods schepping niet tot zijn recht kan komen? Wat het antwoord ook is, hier schuurt iets.

CONCLUSIE

Blind geweld afwijzen als een hard ethisch principe is volgens mij niet wat van een christen wordt gevraagd. Maar de weigering geweld te gebruiken als houding in de strijd tegen het kwaad zou wel eens vruchtbaarder kunnen zijn, dan met een beroep op *Romeinen* 13 de spanning die dit thema in zich draagt teniet te doen. Karl Barth noemde zichzelf ‘bijna een pacifist’. Bonnhoefer steunde een aanslag op Hitler, in het nadrukkelijke besef dat hij daarmee zondigde. Wink wijst erop dat we op zijn minst als kerk helder moeten zijn in onze afwijzing van geweld. In al die gevallen blijft een spanning voelbaar die recht doet aan een werkelijkheid die en gebonden en bevrijd is. Een uiterst gereformeerd schema. ■

DOOR ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPPLEN SCHEPPINK, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Protestantse principes, katholieke gezindheid. Welke beelden roept dit op? Calvinistische zuinigheid tegenover katholiek bourgondisch leven? Preciezen tegenover rekkelijken? Tim Keller tegenover Paus Benedictus?

OVER DE GRENSEN...

Tijdens een bijeenkomst in Parijs rondom het thema ‘Christians in politics. European prospects’ bleken protestantse principes prima te combineren met een katholieke gezindheid toen mensen van divers pluimage en herkomst zich bezonnen op de thema’s duurzaamheid, kredietcrisis, maatschappelijk verantwoord ondernemen, gezinsbeleid en ethiek.

Een vergelijkbare ervaring deed ik op in Bulgarije toen ik daar leden van de Prayergroup in het Parlement ontmoette. Ze herkenden elkaar niet zozeer in protestantse principes of katholieke gezindheid, maar in de principes van Jezus.

Een ander voorbeeld schiet me te binden: C’Axxent in België, ook actief in de ECPM, de European Christian Political Movement. Een beweging die actief is binnen de Belgische christen-democraten, maar het liefst als zelfstandige partij op eigen benen zou willen staan. Op de drempel van mijn Kamerlidmaatschap heb ik vorig jaar bij hen gesproken en ontmoette ik katholieken en evangelischen, verenigd in gebed en in het lied ‘Amazing Grace’.

... EN BINNEN DE PARTIJ

Protestantse principes en katholieke gezindheid, het is een gevoelig thema binnen de ChristenUnie, heb ik gemerkt. Niet een thema om uit de weg te gaan, maar ook geen thema om venijnige scherpslijperij op uit te oefenen.

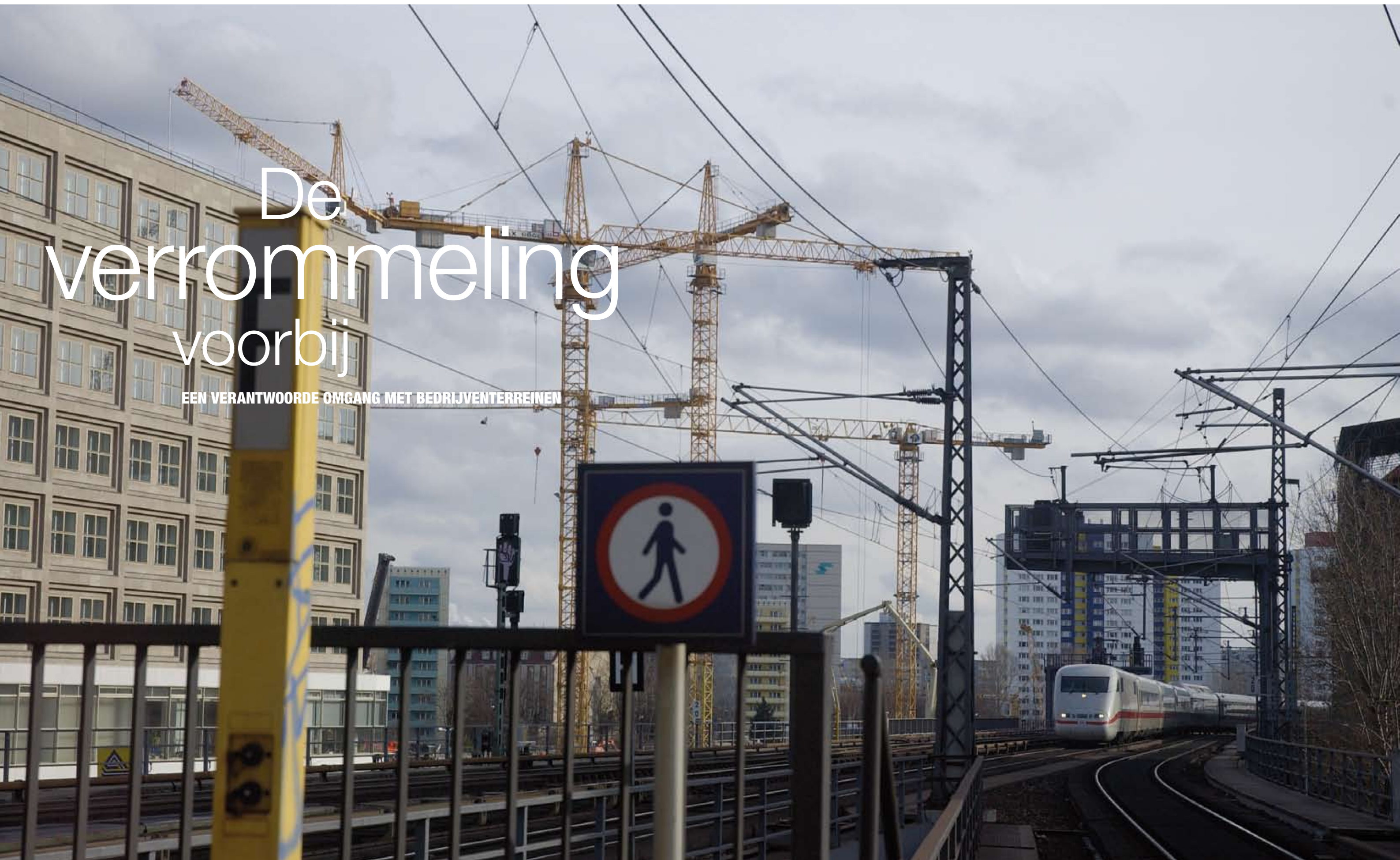
De ChristenUnie kent een rijke traditie van christelijke politiek, waarin namen als Augustinus (iemand met protestantse principes en een katholieke gezindheid; leefde in een tijd waarin van protestantisme en catholicisme nog geen sprake was) en Groen van Prinsterer genoemd worden. Een traditie waarin de geschiedenis van reformatie en verzuiling een belangrijke rol speelde.

Maar de traditie gaat verder. Van verzuiling is in onze samenleving nauwelijks sprake meer. De secularisatie heeft hard toegeslagen en in sommige kerken is er nog maar een hele dunne Bijbel overgebleven. Kerkmuren zijn omgevallen of erg laag geworden. We kijken er graag overheen. Ik constateer dat er meer en meer herkenning en samenwerking ontstaat tussen mensen die Jezus Christus hebben lief gekregen en de Bijbel, van kaft tot kaft, serieus willen nemen in de politiek.

KREDIET EN CREDO

Ik herkende me in een Ierse Europarlementariër die zei dat geloof in de opstanding van Christus uit de doden van cruciaal belang is voor christelijke politiek. Er zijn protestanten en katholieken die samen durven zeggen dat het Credo tegenover het krediet moet komen te staan.

Het zijn zomaar wat ervaringen van een Kamerlid. Het is niet aan mij om daar eenzijdig conclusies aan te verbinden. Protestantse principes en katholieke gezindheid verdienen verdere doordenking en uitwerking, met aandacht voor overeenkomsten en mogelijke tegenstellingen. Wat betekenen die overeenkomsten en verschillen voor de christelijke politiek vandaag en in de toekomst? Om het veelbetekenend te zeggen met een titel van een pas verschenen boek van Paus Benedictus XVI met inspiratie voor elke dag: Alles heeft zijn tijd!

De verrommeling voorbij

EEN VERANTWOORDE OMGANG MET BEDRIJVENTERREINEN

‘DIT BEELD VOLDOET ALLERMINST AAN HET IDEALE
BEELD WAARIN ECONOMISCHE GROEI DIENSTBAAR BEHOORT
TE ZIJN AAN MENS, MILIEU EN SAMENLEVING, ZOALS DE
CHRISTENUNIE VOORSTAAT’

DOOR GERRIT JAN VOERMAN, RAADSLID GEMEENTE ZWIJNDRECHT
Van het totale aanbod bedrijfsterreinen in Nederland is een groot deel verouderd. Het aantal verouderde terreinen zal verder toemen als het herstructureringstempo niet omhoog gaat. Er moet wat gebeuren, want de huidige situatie voldoet allerm minst aan het ideale beeld waarin economische groei dienstbaar is aan mens, milieu en samenleving, zoals de ChristenUnie voorstaat. Eerder is er momenteel sprake van financieel gewin als hoogste prioriteit en van het recht van de sterkste. Gelukkig is er nu een Taskforce die goede bouwstenen aanreikt voor nieuwe ontwikkelingen.

Op 1 juli 2008 is de nieuwe Wet ruimtelijke ordening in werking getreden. Dit was voor de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie aanleiding om op 19 september een conferentie te beleggen met het thema ‘Bouwen en bewaren met de nieuwe Wet ruimtelijke ordening’. Één van de workshops ging over zuinig ruimtegebruik bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen.

POSITIE CHRISTENUNIE

Net voor de conferentie verscheen het rapport ‘Kansen voor kwaliteit, een ontwikkelingsstrategie voor bedrijventerreinen’ van de Taskforce (her)ontwikkeling bedrijventerreinen.¹ Op 12 september was hierover een artikel verschenen in het VNG-magazine. Dit artikel gaf aanleiding voor discussie. Hoe wil de ChristenUnie omgaan met de beperkte ruimte in ons land? Welke problemen komen we tegen bij het beheer van bestaande en de realisatie van nieuwe

SAMENVATTING

- Overall in ons land worden nieuwe bedrijventerreinen aangelegd, terwijl de oude verpauperen.
- Een Taskforce draagt verschillende oplossingsrichtingen aan voor de problematiek.
- Hier liggen verantwoordelijkheden voor Rijk, provincie en gemeente, alsmede het bedrijfsleven.

bedrijventerreinen? Wie moet een voortrekkersrol vervullen bij het oplossen van problemen? Welke sturingsmogelijkheden heeft de overheid? Het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie (Tweede Kamer) geeft op een mooie en heldere manier kaders voor een discussie. *“In de samenleving die de ChristenUnie voor ogen staat hebben burgers volop de gelegenheid om hun talenten te ontplooien. Economische groei is geen doel in zichzelf, maar behoort dienstbaar te zijn aan mens, milieu en samenleving.”* Mooie woorden, maar de praktijk is weerbarstig. Ook de ChristenUnie en haar vertegenwoordigers in Kamers, Staten en Raden moeten onderzoeken hoe en in hoeverre de doelstelling bereikt kan worden.

VAN OUDE EN NIEUWE TERREINEN

Overall in ons land worden nieuwe bedrijventerreinen aangelegd. Financieel draagkrachtige bedrijven zien hun kans schoon op nieuwe locaties. Een frisse start met een gebouw dat er goed uitziet, dat voldoet aan alle eisen. Op zo’n werkplek kun je weer uit de voeten. Als het bedrijf groeit moet er ook ruimte zijn voor uitbreiding. De openbare ruimte is nieuw, er zijn voldoende parkeerplaatsen. Wat wil je nog meer? Tegelijk zien we oude bedrijventerreinen verpauperen. Het vertrokken bedrijf zet een oud gebouw te koop. De ruimte om het gebouw heen is te krap en er zijn te weinig parkeerplaatsen. De bestrating ziet er niet uit en de openbare verlichting is ook niet wat het moet zijn. De gemeente moet de riolering hoognodig vernieuwen. Moderne glasvezelkabels voor snelle computerverbindingen ontbreken. Met een beetje geluk wordt er toch een koper gevonden. Het is geen probleem als de ruimte te groot is, want de aankoopkosten zijn laag. Door dit soort verschijnselen neemt de economische waarde van het bedrijventerrein af. De productie en het aantal arbeidsplaatsen verminderen en ook de grondwaarde en de waarde van het bedrijfsronroerend goed worden lager doordat perceel en gebouw incourant zijn geworden. Dit scenario zullen veel gemeenten herkennen. Maar wat doen we er aan? Gemeenten willen graag bedrijven aan zich binden en ook nieuwe werkgelegenheid is welkom. In concurrentie met de buurgemeenten wordt een redelijke, maar vooral niet te hoge grondprijs gevraagd. Bedrijven zouden eens voor een andere

gemeente kunnen kiezen. Geld voor revitalisering van het oude bedrijventerrein blijft er op deze manier niet over.

DE PROBLEMATIEK

Van het totale aanbod bedrijfsterreinen in Nederland is een groot deel verouderd. De genoemde Taskforce formuleert de problematiek als volgt:

- *te snelle veroudering van bedrijventerreinen* (functionaliteit, representativiteit, ontsluiting). Dit heeft tot gevolg sociale (slechte werkomgeving) en economische marginalisering, inefficiënt ruimtegebruik, verrommeling en onveiligheid op de oude bedrijventerreinen (brownfields);
- *te ruim en goedkoop aanbod van nieuwe uitleglocaties* (greenfields). Dit nodigt uit tot een vlucht uit de brownfields en werktodeloos beslag op ruimte in de hand;
- *onvoldoende vraaggestuurd en dus gedifferentieerd terreinaanbod*. Dit heeft tot gevolg een suboptimaal vestigingsklimaat, gemiste kansen voor ruimtelijke kwaliteit en een bijdrage aan de te snelle veroudering;
- *vaak matige ruimtelijke kwaliteit en landschappelijke inpassing van de greenfields*, met onvoldoende intensief ruimtegebruik.

Dit beeld voldoet allerm minst aan het ideale beeld waarin economische groei dienstbaar behoort te zijn aan mens, milieu en samenleving, zoals de ChristenUnie voorstaat. Eerder is er sprake van financieel gewin als hoogste prioriteit en van het recht van de sterkste. Hoe kan het anders? Het aantal verouderde terreinen zal verder toenemen als het herstructureringstempo niet omhoog gaat.

HOE KAN HET BETER?

De kern van de beleidsopgave ligt volgens de Taskforce in de voorwaarden voor een oplossing van de problemen. Die liggen vooral in:

- *de structuur van de bedrijventerreinenmarkt*; gemeenten zijn daarop de dominante grondaanbieder, met soms door lokale werkgelegenheidsmotieven ingegeven, lage grondprijzen. Die prijzen maken de herstructurering planeconomisch zeer lastig en zetten professionele vastgoedontwikkelaars en -beleggers op afstand;
- *de zwakke ruimtelijke regie op regionaal niveau*, zowel bij de planning en programmering als bij de uitvoering van het bedrijventerreinenbeleid.

Dit heeft tot gevolg een kwantitatief en kwalitatief onvoldoende gecoördineerd terreinaanbod;

- *de financiële voorwaarden* om de decennialange scheefgroei in de bedrijventerreinenmarkt onge daan te maken en de prioriteiten die bij de inzet van financiële middelen moeten worden gesteld.

De Taskforce beveelt de minister aan zich te richten op:

- een inhaalslag voor achterstallige vernieuwing, vergelijkbaar met de uitgevoerde stadsvernieuwing voor woongebieden en stedelijke centra;
- regionalisering;
- een meer verzakelijkte markt voor bedrijventerreinen, waarin de ontwikkeling, het beheer én de vernieuwing van bedrijventerreinen de kernactiviteit van aanbodzijde vormen.

ECONOMISCHE STADSVERNIEUWING

Een stringent schaarstebeleid zou financieel goede marktcondities kunnen scheppen voor een verantwoorde planning van bedrijventerreinen. Een dergelijk beleid zal economische groei echter te veel in haar mogelijkheden beperken. Flexibiliteit en een zekere behoefte aan ‘schuifruimte’ om processen op gang te brengen zijn noodzakelijk om de gekozen doelen te bereiken. Veel eerder moet de oplossing gezocht worden in economische stadsvernieuwing, een aanpak vergelijkbaar met de stadsvernieuwing voor woongebieden in de vorige eeuw. De instelling van een Nationaal Herstructureringsfonds, als onderdeel van een collectieve aanpak van de achterstallige herstructureringsopgave, kan stimulerend werken.

DE ROL VAN DE RIJKSOVERHEID

In de *Nota Ruimte* geeft het kabinet haar visie op de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Uitgangspunt is een sterke economie, een veilige en leefbare samenleving en een aantrekkelijk land. De taak van het Rijk is de *voorwaarden te scheppen*, zodat provincies, gemeenten en andere partijen aan de slag kunnen. Dat betekent belemmeringen wegnemen en de uitvoerders van het beleid stimuleren en met kennis en kunde terzijde staan. “Bij de uitvoering van dit ruimtelijk beleid hecht het rijk grote waarde aan afstemming en samenwerking tussen gemeenten bij met name gemeentegrens overstijgende vraagstukken op het raakvlak van verstedelijking, economie en verkeer en vervoer.”²

Dit alles moet plaatsvinden onder het motto ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’.

De ministers Van der Hoeven (EZ) en Cramer (VROM) hebben naar aanleiding van het rapport van de Taskforce aangegeven erg te hechten aan de rol van de provincies bij de regionale regie van het bedrijventerreinenbeleid. Inmiddels is ook afgesproken de toepassing van de SER-ladder voor zuinig ruimtegebruik te borgen in een algemene maatregel van bestuur die nodig is vanwege de invoering van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening.³ Het Rijk zal een aanjaagfunctie moeten vervullen door aan te geven op welke wijze het invulling wil geven aan het oplossen van de problemen. Behalve door het formuleren van integraal ruimtelijk beleid in de Nota Ruimte en door het benoemen van specifieke opgaven die van landsbelang zijn, kan dit door het geven van algemene beleidsregels (AMvB) op grond van de nieuwe Wro en door bestuurlijke afspraken te maken met de provincies.

REGIONALE SAMENWERKING GEMEENTEN

De Taskforce denkt expliciet aan regionale ontwikkelingsbedrijven als middel om de doelstellingen te bereiken. Verantwoordelijkheden dienen immers zo decentraal mogelijk neergelegd te worden. De regionale ontwikkelingsbedrijven worden opgezet

onder verantwoordelijkheid van samenwerkende gemeenten. De ROM-D in de Drechtsteden is een voorbeeld hoe dit kan worden georganiseerd. Gemeenten kunnen in regionaal verband gezamenlijk de programmering, de planning, het gronduitgiftebeleid én de uitvoering van het bedrijventerreinenbeleid gestalte geven. Dit moet meer tempo kunnen brengen in het herstructureringsproces. Doordat gemeenten grote spelers in de markt zijn bij het aanbieden van ruimte voor bedrijfsterreinen, zullen regionale bedrijven in dit opzicht goede resultaten kunnen boeken. Het regionale ontwikkelingsbedrijf biedt binnen de bedrijfsvoering goede kansen voor verevening tussen brown- en greenfieldontwikkelingen. Vooral dat laatste is belangrijk omdat de Grondexploitatiewet en bovenplanse verevening volgens de regels van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening gebonden zijn aan veel regels. Bovendien is nog maar weinig ervaring opgedaan met deze wetten en is er nog nauwelijks jurisprudentie. Aanscherping van beide wetten kan zorgen voor uitbreiding van het beschikbare instrumentarium. De gemeenten zullen daarnaast het beheer van de openbare ruimte op orde moeten brengen en houden. De inzet van bestemmingsplannen en beeldkwaliteitplannen kunnen bijdragen aan het vergroten van de visuele kwaliteit van het bedrijventerrein.

ROL PROVINCIES

De provincie moet zicht houden op goede samenwerkingsmogelijkheden en zonodig bijsturen. Dat kan door het opstellen van provinciale structuurvisies en het gebruik van de provinciale doorzettingsinstrumenten van de nieuwe Wro (ruimtelijke verordening, proactieve en reactieve aanwijzingsinstrument). Bedrijven die uit oogpunt van veiligheid, hinder en verkeersaantrekkende werking niet inpasbaar zijn in of nabij woonbouw, wordt ruimte geboden op specifiek daarvoor te bestemmen (bedrijven)terreinen of bij een goede aansluiting op verkeers- en vervoersverbindingen. De provincie kan de ontwikkeling van greenfields afhankelijk stellen van de (inter) gemeentelijke bereidheid om ook de herstructurering van verouderde bedrijventerreinen ter hand te nemen. Overleg met gemeenten en regio's en het aangaan van convenanten zijn daarbij van groot belang.

De Tasforce doet de suggestie om gemeenten zonder passende regionale samenwerkingsmogelijkheden afdrachten te laten doen aan een door de provincie te vormen herstructureringsfonds.

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN BEDRIJVEN

Het is echter te gemakkelijk om alleen naar de overheid te kijken. Grote investering in herstructurering vragen ook om betrokkenheid, samenwerking en investeringen door ondernemers. Herstructurering van bedrijventerreinen zal op den duur moeten gaan behoren tot de normale, marktgestuurde levenscyclus van bedrijventerreinen, met een hooguit beperkte, faciliterende rol voor de overheid. Het bedrijfsleven moet zich daarom organiseren tenminste op niveau van een bedrijventerrein. Bedrijven zijn verantwoordelijk voor uitstraling van de eigen particuliere ruimten en opstallen, maar steeds meer ook voor het hele bedrijventerrein. De voordelen voor het bedrijfsleven zijn evident: efficiënt gebruik van middelen, een goede uitstraling is een visitekaartje en het onroerend goed houdt zijn waarde.

Om het bedrijfsleven in staat te stellen een bijdrage te leveren kan worden overwogen een selectieve vrijstelling te geven van de overdrachtsbelasting. Ook andere fiscale maatregelen zijn wellicht mogelijk, waarbij ongeoorloofde staatssteun vermeden moet worden.

PARKMANAGEMENT

De Taskforce denkt aan het verplicht stellen van parkmanagement. Bedrijven zetten voor hun bedrijventerrein een organisatie op die allerlei faciliteiten organiseert waar de bedrijven gezamenlijk belang bij hebben. Daarbij kan worden gedacht aan:

- bereikbaarheid (vervoersmanagement, bewegwijzering, onderhoud en beheer)
- veiligheid (beveiliging bedrijven, bedrijfshulpverlening, opstellen calamiteitenplan, strooien bij gladheid, arbo-diensten)
- administratieve dienstverlening (drukkerij, post haal- en brengservice, receptie, banenpool)
- gezamenlijke inkoop (bijvoorbeeld energielevering, aanleg glasvezelbekabeling)
- het beheer van vrachtwagenparkeerplaatsen
- een horeca-service

CONCLUSIE

Ik kom tot de conclusie dat het advies van de Taskforce (her)ontwikkeling bedrijventerreinen veel bouwstenen aanreikt voor een verantwoord beleid voor de herstructurering en de ontwikkeling van bedrijventerreinen. Aan ons om er mee aan de slag te gaan. ■

EINDNOTEN

- ¹ De Taskforce staat onder voorzitterschap van mr. P.G.A. (Peter) Noordanus.
- ² Nota Ruimte - Katern over nieuw ruimtelijk beleid in 2006 - Ministerie van VROM.
- ³ De SER introduceerde de ladder in 1999 in zijn ‘Commentaar op de Nota Ruimtelijk Economisch Beleid’. Voor het inpassen van de ruimtebehoeften voor o.a. bedrijvigheid stelde de SER voor de volgende ladder als denkmodel te hanteren: a. Gebruik de ruimte die reeds beschikbaar is gesteld voor een bepaalde functie of door herstructurering beschikbaar gemaakt kan worden. b. Maak optimaal gebruik van de mogelijkheden om door meervoudig ruimtegebruik de ruimteproductiviteit te verhogen. Indien het voorgaande onvoldoende soelaas biedt, is de optie van uitbreiding van het ruimtegebruik aan de orde. Daarbij dienen de verschillende relevante waarden en belangen goed te worden afgewogen in een gebiedsgerichte aanpak. Door een zorgvuldige keuze van de locatie van ‘rode’ functies en door investeringen in kwaliteitsverbetering van de omliggende groene ruimte moet worden verzekerd dat het meerdere ruimtegebruik voor wonen, bedrijventerreinen of infrastructuur de kwaliteit van natuur en landschap respecteert en waar mogelijk versterkt.

Vasthouden aan de bron

INTERVIEW MET LIMBURGER PASCAL FRISSEN

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Pascal Frissen benadrukt het liever niet teveel, zijn katholiek-zijn binnen de ChristenUnie. “De ChristenUnie is een politieke partij, geen kerk.” Ik ontmoet Pascal al flyerend voor de waterschapsverkiezingen op station Sittard. Na een kennismaking met het oude Sittard en de onlangs geopende christelijke boekhandel praten we door over zijn keuze voor de ChristenUnie. “Vanwege mijn uitgesproken opvattingen suggereerde een liberaal of de ChristenUnie niet iets voor mij was.”

Hoe ben je bij de ChristenUnie terechtgekomen?
In het verleden heb ik op veel verschillende partijen gestemd, een tijd lang ook op het GPV. Daarna kwam de ChristenUnie in beeld. Ik ben toen een tijdje lid van de partij geweest, maar er speelden destijds regelmatig interne discussies die ik niet begreep. Er was veel ‘ons kent ons’ en ik kreeg weinig post van de afdeling. Vervolgens kwam ik in aanraking met een boekje van Roel Kuiper over principes van christelijke politiek en in 2006 las ik een interview met Harry Notermans, een priester, die uitlegde waarom hij lid van de ChristenUnie was. Toen dacht ik: Waarom ik dan ook niet? Vervolgens kwam André Rouvoet op werkbezoek in Limburg en ben ik actief geworden. Het toenmalige bestuur wilde hier wel wat op poten zetten en vroeg me om mee te helpen. Er was echt iets gaande en daar wilde ik graag aan bijdragen.

Wat spreekt je aan in de ChristenUnie? Waarom koos je voor deze partij?

De ChristenUnie is een beginselpartij, met een bijbels vast programma. Het is belangrijk om als

politieke partij vast te houden aan je bron, de Bijbel. Het CDA is daar helaas van losgekomen, en seculariseert daardoor. De ChristenUnie heeft veel voor mij herkenbare standpunten en uitgangspunten, vandaar mijn keuze.

Hoe zou je die uitgangspunten concreet omschrijven?

Voor mij zijn dat vier pijlers, hoewel aanvankelijk drie. De belangrijkste is de beschermwaardigheid van het leven. Daarbij denk ik aan het opkomen voor het ongeboren leven, maar ook aan de zorg voor verslaafden. Als het gaat om drugs- en gokverslaving: daarin kiezen andere partijen niet de goede weg, bijvoorbeeld met de legalisering van softdrugs. Twee andere pijlers zijn het werken aan duurzaamheid en het opkomen voor de zwakken. Pas later werd mij, dat tot slot, ook het belang van het gezin duidelijk. Zeker nu in tijden van veel drugsgebruik en de seksualisering van de samenleving valt het belang van het gezin me op. Dat thema heb ik zelf lange tijd verwaarloosd en ik ben blij dat de partij het zo oppakt. Van deze problematiek gaan komende generaties immers veel last hebben.

Ben jij een echte politicus die werk van deze punten gaat maken?

Politiek bestaat uit het maken van afwegingen en het komen tot compromissen. Dat is moeilijk werk voor mij, omdat ik zo uitgesproken ben. Liever blijf ik meer op de achtergrond. Ik vind dat we voor een principiële lijn moeten gaan. En dan mag het ook geld kosten, bijvoorbeeld als het gaat om het milieu. Dat is ook een dilemma voor de partij zelf. Regeren

Pascal Frissen is lid van het bestuur van ChristenUnie Limburg. Hij studeerde geschiedenis en bedrijfseconomie en is momenteel werkzaam bij de gemeente Sittard-Geleen. Hij is gehuwd.

is vuile handen maken, maar tot hoever gaat dat? We moeten in ieder geval niet het CDA achterna gaan.

Voel je je als katholieke christen geaccepteerd binnen de partij?

Ik ben volwaardig lid, niet slechts te gast en zo ervaar ik dat. Hier in Limburg is er ook een behoorlijk evenwicht tussen evangelischen, gereformeerden, hervormden en katholieken. We herkennen elkaar allemaal als christenen. Uiteraard zijn er wel verschillen in geloofsbeleving. Wat ik van gereformeerden leer, is bijvoorbeeld het relativeren van het kerkgebouw. Tegelijk lezen veel protestanten momenteel de boeken van de huidige paus. Uiteindelijk gaat het om geloof als zaak van het hart. De geestelijke diepgang bij de ChristenUnie spreekt me erg aan. Ook het bidden en bijbellezen op partijbijeenkomsten.

Stuit je ook wel eens op verschillen?

Af en toe. Voor veel katholieken is bijvoorbeeld de zondagsbeleving niet zo'n principiële thema. Zelf ben ik lid van de Schutterij en die hebben activiteiten op zondag. Ik vind met name belangrijk dat de zondag een rustdag is met ruimte voor bezinning, kerk en familie. Het moet zeker niet een dag van consumentisme worden. Ik ben voor een strikte handhaving van de winkeltijdenwet. Maar een kopje koffie op zondag moet kunnen.

Hoe is de Limburgse politieke cultuur?

De greep van het CDA op Limburg neemt af. Tegelijk blijft het zo dat men in Limburg minder principieel is; men is meer op menselijke relaties gericht en stemt vaak op bekenden. CDA-ers hebben een

uitgebreid netwerk waar ik veel mee samenwerk. Overigens zijn ze meestal positief over de ChristenUnie. Er zijn best mensen die stemmen op de ChristenUnie, maar lid worden vinden ze vaak een brug te ver.

Enkele zinnen uit de Heidelbergse Catechismus spelen daar misschien een rol bij...

Sommigen hebben inderdaad wel moeite met de Zondag over de mis. Daarom worden ze geen lid. Ik heb daar minder moeite mee. De ChristenUnie is een politieke partij. De UnieVerklaring en de Unie-Fundering zijn op een bepaalde manier zo gegroeid en dat respecteer ik. Ik hoef dat niet zo nodig principieel te bediscussiëren. Zolang het geen politiek thema is voor de partij, dan is er geen probleem. Ik heb ook nog niet meegemaakt dat voor een politiek onderwerp de Heidelbergse Catechismus er even bij werd gepakt om de oplossing te vinden. Al met al kan ik wel zeggen dat ik uit volle overtuiging lid ben van de partij. Het is mooi om op deze plek Limburg te kunnen dienen. ■

GEZOCHT: VERTALER

De internationale belangstelling voor de Nederlandse christelijke politieke traditie is groot. Vandaar de volgende vraag vanuit het WI: Wie wil (delen van) WI-publicaties tegen een bescheiden uurtarief vertalen in het engels? Het WI zoekt iemand die in staat is om teksten van wetenschappelijke aard te vertalen.

Reageren kan naar Rob Nijhoff:
robnijhoff@christenunie.nl

Een goed begin is het halve verkiezingswerk

DOOR ESTHER VAN DER WIEL, MEDEWERKER AFDELING OPLEIDING EN ADVIES

Voor de kiezer is 2010 nog ver weg, maar voor lokale besturen en fracties komen de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar toch al aardig dichtbij. Over anderhalf jaar zullen burgers opnieuw de keuze moeten maken door wie zij zich in hun woonplaats het liefst vertegenwoordigd zien. Veel ChristenUnie-bestuurders beseffen dat een goede voorbereiding een voorwaarde is voor een goed resultaat in 2010. Een korte rondblik.

De activiteiten voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2010 beginnen op gang te komen. Het startschot werd gegeven tijdens de 'Inspiratiedag' van de ChristenUnie, eind september in Nijkerk. De ongeveer 350 aanwezige bestuurs- en fractieleiden werden er toegerust voor de naderende verkiezingen – onder andere met deelsessies over het inrichten van een doeltreffende website, het komen tot een goed verkiezingsprogramma en over de procedures voorafgaand aan de verkiezingen. In de praktijk blijken lokale fracties en besturen de aanloop naar 2010 al te nemen.

TERUGBLIK OP FUNCTIONEREN

Een aantal fracties heeft ervoor gekozen het proces richting de verkiezingen te beginnen met een terugblik op het werk van de afgelopen tijd. Henk van der Molen, voorzitter van kiesvereniging Lelystad,

besloot met zijn fractie een enquête te ontwikkelen over het eigen functioneren. Dit vooral om de betrokkenheid van de achterban te stimuleren en "verder te komen dan alleen de erg positieve en erg negatieve reacties die we wel eens krijgen". De fractie benaderde daarom leden van de kiesvereniging, ontvangers van een informatie-mailinglist en maatschappelijke organisaties – in totaal ongeveer driehonderd mensen.

De respons van 47 is volgens Van der Molen "niet hoog genoeg om echte conclusies te trekken. Toch is dit de hoogste respons die we voor dit soort activiteiten hebben gehad. Interessant is dat we selecties kunnen maken: we kunnen de resultaten van leden en niet-leden van de ChristenUnie, die wel of niet hebben gestemd en wel of niet in Lelystad wonen, van elkaar onderscheiden. Naast een aantal bemoedigingen van de respondenten, kregen we bijvoorbeeld ook een opmerking binnen over het openbaar vervoer. Al met al voldoende reden om de resultaten te bespreken met de fractie, ook met het oog op de verkiezingscampagne."

BRAINSTORM OP DE HEI

In Barneveld koos de plaatselijke fractie voor een andere benadering. Samen met het bestuur werd een 'heidag' belegd, waarin de resultaten van de afgelopen twee jaar werden doorgenomen. "Op een gezellige locatie in Kootwijk, één van kleinste dorpen op de Veluwe, hebben we teruggekeken op wat bereikt is", vertelt Tjitske Kuiper-de Haan, fractievoorzitter van ChristenUnie Barneveld. "Omdat we voor het eerst in het college zitten, hebben we gesproken over wat al is gerealiseerd van het college-programma, maar ook over wat we hebben

gedaan met de speerpunten uit ons eigen programma."

Naast terugkijken, keken bestuur en fractie ook vooruit. In een creatieve brainstorm legden de bestuurders hun ideeën voor de toekomst op tafel. "Zo dachten we na over onderwerpen die we zelf aan de orde willen stellen en willen claimen, maar die ook mensen aanspreken. Het is echt belangrijk mensen aan je te binden." De heidag vindt Kuiper-de Haan een aanrader voor andere fracties. "Het is ook goed om zo vriendschappelijk een dag samen te zijn. Politiek is toch een eenzaam beroep. Het helpt om je een team te voelen - tijdens een gezamenlijke wandeling over de hei, zijn we verschrikkelijk natgeregend. Als verzopen katten kwamen we terug, we hebben ontzettend gelachen".

MET RAADSLID AAN TAFEL

Veel fracties kiezen er voor niet alleen de resultaten van de fractie als geheel te bespreken, maar ook in gesprek te gaan over het functioneren van de individuele raadsleden. Van der Molen geeft aan dat er in Lelystad 'ambitiesprekken' plaatsvinden met de huidige fractie- en steunfractieleiden. Onderwerp van gesprek is "hoe zij hun rol zien tot 2010 en eventueel daarna".

Ook Willem Krooneman, fractievoorzitter in Elburg, onderstreept het belang van dit soort gesprekken. Zijn 'Werkgroep Visie 2010' is onder meer van plan het bestuur de aanbeveling te doen om vroegtijdig om tafel te gaan met huidige raadsleden en kandidaten. "In het verleden heeft dit punt nog wel eens wat fricties opgeleverd. We willen daarom aanbevelen in ieder geval een jaar van te voren te starten met deze gesprekken, het liefst in januari al". Krooneman vervolgt: "Met de huidige fractieleiden, steunfractieleiden en bestuursleden gaan we in Elburg ook een trainingstraject in van anderhalve dag, waarbij er ook visievorming komt kijken." Deze trainingen worden vanuit het partijbureau in diverse plaatsen gegeven.

SPEERPUNTEN OP PAPIER

De Elburgse 'Werkgroep Visie 2010' richt zich niet alleen personeelsmatig op de verkiezingen. De groep denkt ook na over de inhoudelijke kant en richt zich op het verkiezingsprogramma. Naast de fractievoorzitter, iemand uit het bestuur en uit de

steunfractie, is ook een plaatselijke ondernemer aangeschoven om na te denken over de speerpunten voor Elburg.

Ook in Breda is een werkgroep in het leven geroepen om tot een nieuw verkiezingsprogramma te komen. Voorzitter Shamir Ceuleers legt uit: "Nog niet eerder heeft de lokale ChristenUnie meegedaan aan de verkiezingen. Tot nu toe had Breda slechts een slapende kiesvereniging. Vorig jaar hebben we een werkgroep kunnen opzetten van zes leden en een meezezer." Inmiddels is de werkgroep al een aantal keer bij elkaar gekomen "om te proberen de speerpunten voor het verkiezingsprogramma te formuleren", zegt Ceuleers.

HANDREIKING PROGRAMMA

Vanuit het partijbureau wordt gewerkt aan de zogenoemde Handreiking Verkiezingsprogramma. Dit programma wordt opgesteld door een breed samengestelde groep van onder meer raadsleden, wethouders, griffiers en een burgemeester. De werkgroep heeft inmiddels de grote lijnen voor het model-programma gekozen en buigt zich over de nadere invulling van thema's als betrouwbare en dienstbare overheid, jeugd en gezin, duurzaamheid en sociale cohesie. De Handreiking moet in mei klaar zijn. Ceuleers: "In Breda proberen we rond de jaarwisseling onze speerpunten te hebben geformuleerd. In het voorjaar kunnen we dan aansluiten bij de Handreiking".

Een beetje hulp kan de beginnende lokale fractie wel gebruiken, erkent Ceuleers. "Wij kunnen geen aanspraak maken op een bestaande structuur. De deelsessies waaraan ik op de Inspiratiedag heb deelgenomen – 'Help, ik kom in de raad' en 'Het opstellen van een verkiezingsprogramma' – hebben me erg geholpen. Ik ben laatst bij enkele commissievergaderingen geweest en het is me duidelijk geworden dat je daar toch echt kennis van zaken moet hebben. Het is goed dat, ook richting de verkiezingen, niemand het wiel opnieuw hoeft uit te vinden." ■

Meer informatie over de verkiezingen en de voorbereidingen daarop: Website Gemeenteraadsverkiezingen 2010 - www.christenunie.nl/gmr2010

Onterecht Calimero-gevoel

Het grootste misverstand over omgang met de media is dat de pers wel naar jou toekomt. “We hebben een goed verhaal en onze inbreng in de raad goed voorbereid, maar de pers had weer alleen aandacht voor de grote partijen en de raadsleden die ongenueanceerde dingen schreeuwden.” Deze uitspraak komt Jacolien Viveen, een van de trainers van ‘Communicatie via de media’, regelmatig tegen. Natuurlijk gaat het om de inhoud, maar je kan ook zeker investeren in de verpakking van de inhoud, zonder daarbij je betrouwbaarheid te verliezen. En daar gaat het om bij de mediatraining van de kaderschool.

Veel fracties hebben een beetje het Calimero-gevoel: “Wij zijn een kleine fractie en de media luisteren alleen maar naar de grote partijen in de raad”. Ten onrechte volgens Viveen. Als je de media wilt bereiken, moet je wel duidelijk laten weten dat je er bent en waar je voor staat. Want waarom stuur je niet een persbericht voorafgaand aan de raadsvergadering? Je hoeft daarin niet al je hele verhaal te onthullen, maar je kan journalisten wel nieuwsgierig maken naar je inbreng. Kies daarbij een pakkende titel die mensen uitnodigt om het bericht te lezen. En open je raadsbijdrage eens met een goede one-liner. Dan heb je de aandacht van de media.

Samen met Sijrk Kuijper, voorlichter Tweede Kamerfractie ChristenUnie en Shahied Badoella, hoofd communicatie & campagne ChristenUnie, verzorgt

Viveen de mediatraining. Daarbij wordt veel geoefend met rollenspellen, oefeningen en praktijkvoorbeelden. Viveen kruipt bijvoorbeeld in de huid van de meest afschuwelijke journalist die je je maar kan voorstellen en voelt de deelnemers aan de tand. En dit onder het motto: ‘Beter gestruikeld tijdens de mediatraining dan live op tv’. Interviews worden geanalyseerd in de groep en er wordt besproken waar een bepaald verhaal geen stand houdt.

Tenslotte nog een rijtje tips uit de mediatraining te gebruiken bij interviews:

- Haal adem. Diepe buikademhaling zorgt voor rust en is ook goed voor je stem.
- Korte zinnen. Houd geen eindeloos verhaal. Maak je punt en weet van tevoren wat dat is. Meer vertellen is minder begrip. Denk je: ‘Is dit te lang?’ Ja, dan is het te lang.
- Vermijd ambtelijk taalgebruik. Overal zijn normale woorden voor. Werkzaamheden = werk; derhalve = dus; m.i. = volgens mij. Vermijd ook politieke afkortingen.
- Wees actief. Jij bent geen lijdend voorwerp. Weet wat jouw boodschap is en zeg dat gewoon, ook al vragen ze er niet naar. Je hoeft niet af te wachten.
- Wacht niet tot de ramp. Bij een ramp of een conflict weet de pers je wel te vinden, maar goed nieuws moet je altijd zelf brengen. Wees ‘pro-actief’. Ga langs bij lokale redacties en zorg ervoor dat je bij de verschillende media de juiste mensen kent en dat ze jou kennen. En dat ze regelmatig nieuws van je krijgen. ■

De Masterclass Communicatie via de media kunt u als fractie en bestuur aanvragen bij de kaderschool. De masterclass bestaat uit twee dagen. Vooraf inventariseren de trainers welke behoefte er op communicatiegebied is bij de deelnemers. Op basis daarvan wordt een definitief programma opgesteld. Er is veel ruimte voor persoonlijk inbreng, uitwisseling van ervaringen en onderling gesprek. De groepen zijn klein, daardoor kunnen de trainers ieder persoonlijk aandacht geven.

Is dit iets voor uw fractie en/ of bestuur? Neem dan contact op via kaderschool@christenunie.nl / 033 422 69 56 (ma, do, vr). Zie ook www.kaderschool.christenunie.nl

Column

Keten en hokken

DOOR BORT KOELEWIJN, BURGEMEESTER VAN RIJSSEN-HOLTEN

Bezoek van Binnenlandse Zaken (BZK) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Mevrouw Ter Horst heeft een brief aan de gemeenten gestuurd waaruit blijkt dat zij zich zorgen maakt over de jongeren in drinkketen. De brandveiligheid baart haar zorgen, alsmede het overmatig alcoholgebruik. De gemeente Rijssen-Holten heeft een beleid over drinkketen vastgesteld en medewerkers van BZK en de VNG willen weten hoe dat in de praktijk uitpakt. Onze bezoekers vertelden dat het ministerie in beginsel tegen drinkketen is, maar in het land wel naar praktijkvoorbeelden wil kijken. Een gezonde benadering!

‘WAAROM HEBBEN JULLIE ONS DAT NIET EERDER VERTELD?’

Voordat wij een beleid gingen vaststellen hebben wij jongeren en hun ouders uitgenodigd voor een gesprek in het gemeentehuis. Tijdens een drukbezochte bijeenkomst vertelden wij welke keten (17) bij ons bekend waren. De brandweercommandant had samen met de wijkagent alle keten bezocht. We toonden een filmpje over de snelheid waarmee een brand in een keet om zich heen kan slaan. Ook hadden wij Tactus uitgenodigd om voorlichting te geven over de gevolgen voor de gezondheid van kinderen als zij op jonge leeftijd alcohol gebruiken. Op die avond werd heel positief gereageerd. De jongeren namen het ons kwalijk dat wij hen al niet eerder op de risico's van alcoholgebruik hadden gewezen toen ze nog veel jonger waren dan nu. Uit het gesprek bleek dat ouders hun kinderen liever naar een keet zien gaan dan dat zij ergens op straat rondhangen.

SOCIALE ONTMOETINGSPLEK

Onze beleidsregels voorzien erin dat wij commerciële keten niet toestaan. Een keet mag alleen worden bezocht door een besloten groep. We staan het gebruik van een keet alleen toe als dat deel uitmaakt van een erf. De eigenaar van het erf is verantwoordelijk. Om te borgen dat slechts een besloten groep de keet bezoekt, dient de eigenaar aan het college een convenant te overleggen waarin is vastgelegd wie daar mogen komen. Dat is aan een maximum gebonden. Ook moet in het convenant zijn geregeld op welke tijden de keet gebruikt mag worden en hoe omgegaan wordt met alcohol. De wijkagent, politie en jongerenwerker krijgen te allen tijde toestemming om een keet te bezoeken. Een keet zien wij als een sociale ontmoetingsplek.

CATECHISATIE IN EEN KEET

Als aan de voorwaarden wordt voldaan gaan wij ervan uit dat er geen strijd is met het bestemmingsplan. Een (agrarisch) erf wordt in de dagelijkse praktijk immers voor meer sociale doelen gebruikt. Als op een boerderij jongeren onderling een partijtje voetballen kan dat toch ook, hoewel het bestemmingsplan geen bestemming ‘sportdoeleinden’ bevat. Als zij aan hun brommers sleutelen is het ook nog geen rijwielherstelwerkplaats. Dat wordt in ons beleid anders wanneer er geen convenant wordt overgelegd. Bij gebruik als keet wordt dan de verdenking gewettigd dat wel in strijd met het bestemmingsplan wordt gehandeld of in strijd met andere regels, zoals de Horecawetgeving. Als geen convenanten worden overgelegd, dan treedt het gemeentebestuur op.

De brandweer is opnieuw alle keten langs geweest. Adviezen van de brandweer zijn overgenomen. De electra ziet er al veel beter uit, gordijntjes zijn verwijderd en een brandblusser is in de buurt. Ik heb begrepen dat in sommige keten dominees catechisatie geven!

Voor de meeste keten zijn de convenanten ondertussen op het gemeentehuis ontvangen.

**'IK KAN GOED UIT DE VOETEN MET DE
HUIDIGE POLITIEKE PRAKTIJK IN DE
PARTIJ. TEGELIJK SIGNALEER IK DAT
DEZE NIET SAMENGAAT MET EEN VER-
NIEUWDE BASISVISIE OP POLITIEK. DAT
LIJKT MIJ RISKANT. VERZAKELIJKING
ZONDER INBEDDING IN EEN BIJBELS
VERANTWOORDE BASISVISIE LEIDT TOT
INTERNE SECULARISATIE.'**

Ad de Bruijne, pagina 15